ČASOPIS

MAĆICY SERBSKEJE

1915.

Redaktor:

Stud. radź. prof. dr. Ernst Muka;
konrektor a komtur rjadow Danila a sw. Sawy atd.

Lětnik LXVIII.

Zešiwk I.

(Cyłeho rjada čisło 132.)

Budyšin.
Z nakładom Maćicy Serbskeje.

ČASOPIS
MAĆICY SERBSKEJE
1915.

Redaktor:

Stud. radź. prof. dr. Ernst Muka,

konrektor a komtur rjadow Danila a sw. Sawy atd.

Lětnik LXVIII.

Zešiwk I.

(Cyłeho rjada čisło 132.)

Budyšin.

Z nakładom Maćicy Serbskeje.

† Karl August Kubica.

Wótšowašski rukopis.

Podał dr. Ernst Muka.

Při swojich pućowanjach po přeněmčenych stronach Delnjeje Łužicy wuslědźich na farje we Wótšowašu pola Gubina (ně. Atterwasch, Kreis Guben) wjetši delnjoserbski rukopis, wobsahujcy duchowne spěwy za cyrkwinsku słužbu z přidawkom z lěta 1615, kotryž ma wosebje za delnjoserbsku dialektologiju wěstu važnosć. Škoda jenož, zo we nim Gubinska narěč njeje čista, ale zo je mjenje bóle měšana, za tym hač prěnjotny serbski přełožk tych němskich kěrlušow, kiž bu wužity za wotpisk, z Khoćebuzskeho abo druhich delnjoserbskich wokrjesow pokhadźa. Rukopis w 4^0 abo štworoweho formata, do kože derje zwjazany, ma tole němske napismo:

Geistliche Lieder | D. M. Lutheri | und anderer frommer Christen | nach ordnung der Jar Zeit mit | Collecten und gebetten | New Zugericht mit einem | Sondern Register was auf | Jedem Sontag und Fest Zu | Singen Sey. | Anno 1615.

Strony rukopisa, wot jeneje a teje sameje ruki pisaneho, njejsu čisłowane. Pisař njeje so mjenował, bě pak najskerje tehdyši cyrkwjenc (kantor) abo wučeř Wótšowašski. Pismo je khětro špatne kurrentne; jenož na 1. a 2. stronje po napismje je z lěpšim, haj dobrym kencliskim pismom napisana krótka serbska rańša modlitwa, wěsće wot tohosameho pisarja. Prawopis je tehdyši špatny a njestajny.

Wobsah rukopisa je tónle: 1. Adventske a hodowne kěrluše (prěni: Něnt pšižo tych tatanow strowe). — 2. Kěrluše wo ćeŕpjenju a wumrěću Jezom Khrysta (prěni: Jak Jezus na kšicy stojašo). — 3. Wo horjestaću a donjebjaspěću Jezusa Khrystusa. — 4. Kěrluše k hłownym stawam křesćijanskeje wěry (Bože dźesać kaznjow. Wěrywuznaće. Wótčenaš. Křćenica. Bože wotkazanje). — 5. Kěrluše za khorych; smjertne a pohrjebne kěrluše. — 6. Serbska litanija. — 7. Přidawk: a) Mały Lutherowy katechismus, b) Wšelake modlitwy.

Napisy tych jednotliwych serbskich kěrlušow, modlitwow atd. su wšitke němske a z dźěla tež łaćanske, z čeŕwjenej

tintu pisane; tež prěnje abo někotre prěnje słowa kóždeho hrónčka (štučki) so z čeřwjenym pismom wuzběhuja. Při štyrjoch spěwach su hłosy připisane z dypkami, tehdy wužiwanymi a to k spěwam: 1. Jadno źišetko nam se jest naroźiło. — 2. *Victimae Paschali:* 'Šytcy my ẃesele spiwamy. — 3. *Introitus resurrectionis:* Ja som stanuł a som hyšće póla teƀe. — 4. *Kyrie Paschale:* Kněžo bóžy stwóriśel.

Rukopis maju debić wobrazki, wot pisarja z čeřwjenymi a čornymi smužkami a dypkami jara primitivnje wobrazowane; je jich z cyła sydom po rukopisu rozdźělenych: 1. wobraz: Khrystus z rowa stawa. — 2. wobr.: Khrystus na křižu; k jeho nohomaj Jan a Marja a wyše njeho Swjaty Duch. — 3. wobr.: Muž a žona jako mnich a mniška, kotrejž ćěło a dušu, ze sobu so bědźacej, předstajatej, ke kěrlušej: Nint, kśesćijany, pósłuchajśo, kak duša a śěło hew pśeśiwo seƀe wójujetej. Śěło prawi: — Duša prawi: — 4. wobr.: Pjeć wosobow, wot kotrychš 3 za blidom sedźa, ke kěrlušej wo bohačku a khudym Lazaru. — 5. wobr.: Zaso Khrystus na křižu a z bokow křiža Jan a Marja (trochu wjetši, hač 2. wobr). — 6. wobr.: Kemše w cyrkwi: fararř na klětcy, spody na ławkach 3 wosoby, zezady stołpa čert, ke spěwej wo křesć. cyrkwi. — 7. wobr.: Muž so modli a spody njeho je čert widźeć, k rańšej modlitwje.

Prjedy hač wo Gubinskej narěči rukopisa pojednam a słowničk jeho słowniskich wosebitosćow zestajam, chcu někotre spěwy, prěni dźěl Lutheroweho małeho katechisma a někotre modlitwy z dźěla w jeho njedospołnym prawopisu ze šwabachskimi pismikami, z dźěla w přepisku do analogiskeho prawopisa tu podać.

A. Texty Wótšowašskeho rukopisa.

I. Kěrluše.

1. *De gloriosa resurrectione Jhesu Christi fili Dei.*

Stanuk yeſt gore Iheſom Chriſt, all all
Theg ſchego Sweta Wumoſchnyck, all.

Könſch nuſu a Smerſch ſcherpel yeſt, all
Sauſchyknich luſchow grechy, all.

Then Janſchel prawaſcho kmaryahm, all.
Iheſom Wy pytaſcho: Then ney hew, all all.

Wohn yeſt wodt Smerſchy gore ſtal, all.
Gledayſcho: Toſch won yeſt laſchal, all.

Thym poßlam Sapowedayſcho, all.
Yeg Zeſne gore Stawane, all. all.

Nynt Wahtych Yaſtrownich Swetkach, all.
Then kins buſchy chwalony kaldy Zaß, all.

Chwalony buſchy Iheſom Chriſt, all. all.
Könſch wot Smerſchy gore ſtanul yeſt, all.
Amen.

2. Ein Streit des Fleiſches wider den Geiſt.

Nynt kſcheſzyyany poſluchayſcho .. kack tha duſcha a tho ſchelo .. hew pſcheſchywo ſebe Woynyu, .. Naſemy pſchetze Woynu mayu .. a ſchack roſbegnuſch Nehmogu. ꝛc.

Leib.

Schelo prawy Ya Som Strowe .. thych Stundow mahm na Wehle .. Nehſchly pſchydu lehta truchle .. Zu ya buſch Stawne weßele .. ſchaſchelnymy luſchtamy Stoyaſch zu. ꝛc.

Seel.

Duſcha prawy Ya ſchy Nehraſchu .. ach Nehboyſch thy ſe boſcheg Sudu .. thy pſchyſegl ſy Wahdupenu .. aſch Zöſch boſchu Wohlu zynyſch .. a Yego Slowu doweriſch. ꝛc.

Leib.

Schelo prawy Ya Som Stolzne .. pſchy dobrey borſchy a Wyne .. Zu ya buſch ſtawne weßele .. ſgerzamy a ſreyamy .. Zu wahſchyſch tham ſtroſchamy. ꝛc.

Seel.

Duſcha prawy Nahbogateg muſcha, .. a ſchlamara thy ſpomenay .. zoſch Szelom a ſduſchu .. byſch dohele ſahckopany .. yack Chriſtuſs Sahm wohtego prawy .. ꝛc.

Leib.

Schelo prawy Zo ya rohſu .. ya mahm hyſtze hew mloge duy .. Zoſch ſe ſnych polepſchaſch mogu .. a ſe wott grechow wotſtawaſch .. gaſch truchloſtz buſcho pſchyberaſch .. ꝛc.

Seel.

Duſcha prawi Thy nemaſch motzy .. thy ſy mlody aby ſtary, thebe yeſt Zyl huſtaweny, Nahwetzor yack Nahſayutra .. tha Stunda yeſt ſchy Sahtawona .. ꝛc.

Schelo prawy .|. Yest posdße abo rahno, ga stoy Swetna borscha pschymńo Yaden kaldy sahzasnym paße .|. Sahtym zu ya thesch zynysch .|. dokulsch ya budu hew budlisch. ꝛc.

Duscha prawy wohno pschyscho then Zaß .|. asch schelo a duscha se scheydujo .|. Zo schy gloschtzotha pomogha .|. thy derysch kpopeloyu wordowasch .|. dokulasch wod seme stworon sy. ꝛc.

Schelo prawy Zo thy mnoh nuschysch kack se mnyh sahnymernostzu styska ach Chryste pomosch mneh doneba, gasch se truchlostz pschybera a Weßelostz wodbera. ꝛc.

Duscha prawy Ya Neswalam smechu .|. bog zo mesch sbyte Sertzo .|. Tho schelo wohtumro yesno .|. zosch yest rychlo rohschono .|. thym zerwam podeschpone. ꝛc.

Schelo prawy .|. o bog moy kneß .|. pomosch, asch se wohbroschym k tebe .|. O Swety duch thy pomosch mneh .|. tho schytzko pscheschcerpesch redne .|. mnoh troschthuy thy Nymerne. ꝛc.

Schelo prawy Nynt mahm prawe .|. dokulz Som Nehmutzny stawne .|. O Bog twoya prawdostz sahma .|. wumoscho mnoh wohteg dyabla .|. twoyeg wuhmoschena dla. .|. ꝛc.

Tack Ma Swoy kontz tho Spywane .| bog day Nahm grechy wusnasch prawe .|. asch se Wohbroschymy schykne .|. ga buscho nahm Chrystuß pschyyayasch .|. a Nymerne weßele Nahm dasch. ꝛc.

3. Najlěpje po nazynku a rhytmu je so tónle přeco hišće jara njedokonjany spěw radźił:

(Ein anderſch aus dem 24. Cap. Maty. Gott hat das Evangelium ꝛc.)

Bog jest nam swojo słowo dał
Za tym se ’šym źeržaś kazał,
Z tym pak ten swět nic ńeroźi,
Won se na to ńewobrośi:
  To jest jadno znaḿe pśed sudnym dńom.

Nicht za tym pak nic ńepraša,
Chłošćota nint ẃetšu móc ma,
Ta jest ’šyken swět nutś ’zeła,
Skobodnych ’šyknych wucyniła. To jest atd.

Swět bóďŕe seśi rozleca
’Šaku ńewinu napora,
Móžo mudru radu zebadaś
’šen dobytk seƀe pśiporaś. To jest atd.

’Še bóže słowo chwalimy,
Mało se z teg polěpšamy,

Bog pšez to bužo sromošon,
A z našym směchom wobdaŕon. To jest atd.

Ta chłošćota nint pšiběra,
Chudym žebrakam doběra,
Jest draśe braśe ẃelike
Pśed bogom nicht ńelěka se. To jest atd.

Skodu nint cyńe ẃeliku,
Cerkwine dobytki zbrane su,
Ten chudy derbi pušćiś kus
Ze swójich ẃelgi głodnych wust. To jest atd.

Wóni derbe drogo zapłaśiś,
Takich dobytkow ńepožyś,
Wóni tam nic ńewodaju,
Jich śěžki znoj k seбe póraju. To jest atd.

Nicht z bogom knězom ńeroźi,
Za cesću ten swět 'šen smerźi;
'šude se kněžy gerdosć zła,
toriś, dgaś ńej jim sromota. To jest atd.

Prawa lubosć jest zagasła,
Złośejow 'šude pšibuwa,
ten swět jest pełny toŕenja,
Chwalon jest ten, kenž złoto ma. To jest atd.

Ten swět ńoco se wucyś daś,
Daniž z bóžym słowom se troštowaś,
Jest žraśe žrěše ẃelike,
Ma ninto 'šude wětšu cesć. To jest atd.

A ńejsu nic wěcy nawukli,
Jak swójo žyẃeńe ẃesć zlě;
'šykneje złosći pełne su,
Tu wopokažu každemu. To jest atd.

Teg dla słuńco swójo swětło straśi,
'šu złosć tym ńezbožnym lubi,
Ńemožo wěcy pšikšywaś
Derbi se pšed tym zastawjaś. To jest atd.

Měsec a gwězdy tužne su (tuže se)
A swěše ẃelgi žałosńe,
Ńekše tej złosći pšiglědaś,
Kšě raźi tego liche buś. To jest atd.

Zemja ńemožo donosyś,
Takich ńezbožnych dośerṕeś
Tegdla, kněžo, gźiwaj (ſjchnwan) k nam,
Twojim kśesćijanam pomogaj sam
A pśiź skoro ze swójim sudnym dńom.

II. Lutherowy mały katechismus.

Pósłuchajśo na te 5 štuk našeje kśesćijańskeje wucby teg katechismusa.

Pósłuchajśo nejṕerwej na te 10 bóže kazni.

Ta ṕerwa bóža kazń: ty ńederbiš žednych drugich pśibogow měś pśeśiwo mńo!

Ta druga bóža kazń: Ty ńederbiš tego ḿeńa božeg ńenucńe abo ńeprawe do twójich wust braś!

Ta tśeśa bóža kazń: Ty derbiš ten swěty źeń swěśiś!

Ta cwarta bóža kazń: Ty derbiš twojog nana a twóju maś wa ksći źeržaś, až se śi dobŕe pójźo a ty jadno dłuwike žywéńe změjoš na zemi.

Ta pěta bóža kazń: Ty ńederbiš mordowaś!

Ta šosta bóža kazń: Ty ńederbiš hurstwa daniž ehebrachaŕstwa trybowaś!

Ta sodyma bóža kazń: Ty ńederbiš kradnuś!

Ta wósyma bóža kazń: Ty ńederbiš falšńe znaś pśeśiwo twójog bližšeg!

Ta źewěta bóža kazń: Ty ńederbiš póžedaś twójog bližšeg wěže.

Ta źaseta bóža kazń: Ty ńederbiš póžedaś twójog bližšeg ženy, kńachta, źěwki, dobytka daniž nic což jego jest!

Coga prawi Bog ten Kněz wót tych źeseśich bóžych kazń?

Wón prawi tak: Ja som jaden mócny a surowy bog, kenž ja te grěchy tych staŕejšych doma pytam na tych źěśoch až do tśesi a cwarty narod, tym pak což mńo lubuju a móje kazni źerže, cynim ja dobŕe až do tuwzynt narodow.

Ninto folgujo ta druga štuka našeje kśesćijańskeje wucby, kótara jest ta wěrizna:

Ja wěŕu we boga wóśca nejmocńejšego stwóriśela ńebja a teje zeḿe, a we Jezom Christa jego jadneg syna našeg

kněza, kenž jest pódjety wót swěteg ducha, naroźił se wót kněžny Marije, śeŕpeł martru spódy Poncijo Pilato, kśicowan, wumŕeł, zakopan, dołoj stupił k heli, na tśeśi źeń góŕe stał wot humarłych, góŕe stupił na ńebjo, tam sejźi na prawej ruce Boga tego nejmóćńejšego wóśca, wót kótarego wón pśiś buźo, a suźiś žywych a wumarłych.

Ja wěŕu też we Boga swěteg ducha, we jadnu kśesćijańsku cerkej, zgromaźeńe tych swětych, wódawańe tych grěchow, góŕe-stawańe tego śěła a pótom casnem to nimerne žyẃeńe. Amen.

Ta tśeśa štuka jest ten wóścynas.

Wóścy nas, kenž sy na ńebju, wuswěšone buźi twójo mě, pśiźi k nam twójo kralejstwo, twója wóla se stani jak na ńebju, tak też hew na zemi, daj nam, bog, źins naš 'šedny klěb, a wódaj nam naše winy, jak my wódawamy našym winikam, a ńeẃeźi nas we złe spytowańe, ale wumožy nas wót 'šyckego złego, pšeto až twójo jest to kralejstwo, twója jest ta móc a ta cesć wot nimerstwa až k nimerstwu. Amen.

Nint folgujo ta cwarta štuka wót teg sakramenta teje katki abo swěteg dupeńa.

Christus prawi k swójim pósłam Matei a Marci na tom slědnem staẃe:

Źiśo tam wa ten cełу swět a wucyśo 'šyknych tatanow a dupiśo jich wa tom ḿeńu tego wóśca, syna a tego swětego ducha; ktož wěri a buźo dupony, ten buźo zbóžny, ktož pak ńewěri, ten buźo zaklěty. Amen.

Ta pěta štuka ma wa sebe te słowa wót teg sakramenta tego wołtarja, kótare nam wopišu te swěte evangelisty Matejus, Markus, Lukas a ten swěty pósel Paulus.

Naš kněz Jezus Christus, wa tej nocy, jak wón bu pśeraźon, won waze ten klěb, źěkowašo se, łamašo jen, a da swójim pósłam a źašo: Wezmiśo a jěsćo, to jest mójo śěło, kenž za was buźo dano, to cyniśo na ḿno spoḿenijucy.

Teje rownosći waze wón ten keluch pó tej ẃeceri, źěkowašo se a da jim ten a źašo: wazmiśo a piśo 'šytcy z tego, to jest ten keluch teg noweg a nimerneg wódanka we mójej kšwě, kenž buźo za was pśelata k wódawańu tych grěchow, to cyniśo tak cesto, jak buźośo piś, na ḿno spoḿenijucy.

Nint folgujo ten drugi źěł teg katechismusa,

Źož nejpeŕẃej to žajtrnejše žognowańe wucone buźo. .... pótom to ẃecorne žognowańe ......

III. Modlitwy.

Na kóncu stoji krótka modlitwa přećiwo Turkam:

O božy syn wěrny cłowek a bog, gźiwaj (ſ̃chynwan) neđ na našu weliku nuzu; ten Turk ze swójeju groznosću 'co wurodowaś 'šykno twójo kśesćijaństwo! O kněžo, ty sy žgan móćnejšy ńežli 'šykno jego wójnsko, gaby hyšće wěcy jego było, teg dla wójuj ty ned za nas, až twójo słowo ńebuźo hurodowano; ga 'comy twójo swěte mě chwaliś hew a tam wa tom nimerstwe, až my nint amen spiwamy.

B. Rěčespytne wosebitosće Wótšowašskeho rukopisa.

Nic jenož ze wšelakeho abo rozdźělneho nałožowanja jednotliwych zynkow, ale też ze wšelakeho abo njejenajkeho skłonjowanja wěcownikow a słowjesow so jasnje spóznawa, zo njeje rěč Wótšowašskeho rukopisa jenajka a wobstajna, ale wšelakora, zo wona njeposkiča čistu Gubinsku narěč, ale zo je we nim Gubinska narěč z druhimi delnjoserbskimi narěčemi, wosebje z Khoćebuzskej změšana. Haj, tu a tam přikhadźa kěrluš, kiž z wjetša abo nimale přez cyło Khoćebuzsku abo Hródkowsku abo Lubinsku narěč poskića a jeno tu a tam w snadnostkach zynkow abo w tym a tamnym wukóncu wěcownika abo słowjesa Gubinsku wosebitosć pokazuje. To wšak ma swoju přičinu we tom, zo kěrluše rukopisa njejsu prěnjotny přełožk, ale zo buchu wone z wjetšeho dźěla z druhich rukopisnych spěwnikow wot cyrkwjencow a kantorow susodnych delnjoserbskich wokrjesow wupožčowane a wot tehdyšeho Wótšowašskeho kantora zwotpisowane. Při tom tutón tam, hdźež so někak hodźeše, a často drje samo nimowólnje a bjezwědomnje Gubinske zynki, twórby a słowa mjenje bóle město tam stojacych prěnjotnych nałožowaše. Tu a tam pak tola kěrluš přikhadźa, kiž ma nimale čistu Gubinsku narěč. Tuž je a wostanje Wótšowašski rukopis wažny a zajimawy pomnik Gubinskeje narěče, w našim pismowstwje tak snadnje zastupjeneje.

I. Zynkosłow.

1. Samozynki.

a) Zynkaj *ě* a *i* so wotměnjatej: kněz a kniz; kněžna a knižna; kněski a kniski; źěši a źiši; źěšetko a źišetko; něnto a ninto.

b) Zynk *'e* město pismowskeho (Khoćebuzskeho) *'a:* gerdy = gjardy; gerdosć = gjardosć! gerźiś = gjarźiś (stolz sein); kerlejž = kjarliž; ḿesec = mjasec; ḿezy = mjazy; ńeběski = ńebjaski; ńema ńama; ńemogu = ńamogu; ńesu & ńeso = ńasu & ńaso; ṕec = pjac (Ofen, Backofen); předkowaś = přadkowaś; šeřeńe, ale šariś (scheuchen); śemnosć = śamnosć; ẃecor = wjacor; ẃesć = wjasć; ẃesełу = wjasoły; ẃeseliś se = wjaseliś se; ẃeža = wjaža; wótřec se = wótřac se; źeržaś = źaržaś; źeseś — źaseś.

c) Starše *'e* město *'o:* jeg' jemu; tu a tam pak hižo: jog' jomu.

d) Twjerde *e* město přěnjotneho *o:* debře a dobře (= deře); hew = how (hier). — Werucha, y, ž. pódla woruch, a, m. (Weihrauch). — Pełny (voll) a połniś abo półniś abo pułniś (füllen).

e) Złóžka *-ce* we wukóncu druhdy *-cy:* wěcy pódla wěce = wěcej (hs. wjacy, mehr); ležcy (adv) pódla lažce a lejce (hs. lóžcy a lohko, leicht); wóścy, voc. sg. město: wóśce (Vater)! Hewak jenož; pśece *(semper)*, śěžce *(graviter)*.

f) Starosłowjanska nosowka ę (= ds. *ě*, hs. *'a*) přikhadźa hdys a hdys jako *'u:* *(3. sg. aor.)* pódju = hs. podja *(concepit)* a *pt. praet. act.* pódjuła, dwójcy pódla pódjeła (= hs. podjała, *concepit)*; žudańe *(desiderium)* = žedańe (hs. žadanje).

g) Za hubnikami překhadźa *y* do *u*, potajkim *by*, *my*, *py*, *wy* do *bu*, *mu*, *pu*, *wu* (přir. w hornjoserbskich podrěčach *bó*, *mó*, *pó*, *wó* město *by*, *my*, *py*, *wy)*: a to skoro přeco w nazynkowanej korjeńskej złóžcy, mjenje často w njenazynkowanym wukóncu: na př. budliś (hs. podr. bódlić) = bydliś; budleńe (hs. p. bódlenje) = bydleńe; buś (hs. p. bóć) = byś; buł a buli pódla był a byli; dobuńo = dobydńo (hs. dobudźe); butšny = błytšny (hs. błyšćaty); — mu pódla my; musl = mysl; wumuslony = hs. wumysleny; wótmuty (hs. podr. wotmóty) = wotmyty; wótmuj = wótmyj; mamu = mamy; běchmu = běchmy; — putaś (hs. podr. pótać) = pytaś; — wu = wy *(vos)*. Ale: kwiśomy, wěrimy, zgnimy.

2. Sobuzynki.

a) Za *ł* a *l* so jenož pismik *l* piše, ženje pak njeje *ł* z hubnikom *w* přeměnjeny; z toho smě so jako wěste spóznać, zo měješe w tamnych stronach ł nic *labialne*, ale *gutturalne* wurjekowanje.

b) Zwjetša při spočatku słowa prěnjotniši hubnik *w* stoji město pozdźišeho *h* pismowskeje (Khoćebuzskeje) rěče, wosebje *wo*, *wob* a *wu* město nětčišeho *ho*, *hub* a *hu*: *α)* wobroś a wobrojś, woglědaś, wogńecy, wochropiś, woplěwaś, woputaś (versuchen) atd.; — *β)* wobłoki (Wolken), woblico, wobraźiś, wobrośiś, wobrubnuś, wobskeržyś, wobstawny atd.; — *γ)* wuběgnuś, wucba, wucyniś, wucyś, wugnaś, wujšeł, wukładaś, wuleśeś, wuknuś, wumoc, wumožnik, wumŕeś a wuměraś, wumuslony (erdacht), wupušćiś, wupytaś, wusnuś, wusoki, wusta (Mund), wušej (höher) & nej-wušy (höchste) & po-wušony (erhöht), wuswěśiś, wutrobny & wutrobńe, wuznaś, wužytk; — *δ)* Jenož porědko přikhadźa w rukopisu aspirata *h* z Khoćebuzskeje podrěče přenjesena: hobroś se (= hs. so wobróć), hobjawny, hobstosowaś; — hubogi, hucyniś, hugroniś, hucho, humru *(moriar)*, husłuchaś (hs. wusłyšeć), husńemy (hs. wusnjemy), husta, hutrobńe (jenički raz).

c) Po tym hač bě předłoha, podawa rukopis pak po narańšich delnjołužiskich a namjeznych podrěčach złóžki: *kra kro kru kry* — *pra pro pru pry* — *tra tro tru try*, pak po nawječornych dł. podrěčach a pismowskej rěči: *pša pšo pšu pšy* — *tša tšo tšu tšy*, na př.: krasny a kšasny, kroma a kšoma, krej, z krju a z kšwju, kryjo, kryj (imp.) a wótkšyty; praša, prawy, prec, prosba, prosu (= pšosym), prut a pšut; strachota, trašno, trawa, wutroba, struny, trubała, wětr, bratš & w bratšach, Pětš & Pětšoju, tšoje (= činja), jutšo atd.

II. Twórbosłow.

Podam tu krótkosće dla jenož najwažniše dypki, hódne spomnjenja po jednotliwych padach.

1. Deklinacija wěcownikow.

a) *Gen. sg.*: dwóru, głodu;

b) *Dat. sg.*: grěšniku, djabłu, knězu, nanu, wóścu, źiśetku; k městu (zur Stelle), ku swěśeńu (zur Heili-

gung); — wóścowu; — Danieloju, kuchaŕoju, winikoju; ku glědałoju (zum Spiegel).
c) *Voc. sg.:* wośce & wošcy (o Vater!).
d) *Loc. sg.:* wa człoẃece (im Menschen).
e) *Nom. pl.:* carśi (Teufel).
f) *Gen. pl.:* śěžkosći.

2. Deklinacija kajkostnikow.

Kajkostniki a *participia praet. pass.* jako *nomina praedicativa* stoja w mužskim rodźe jednoty *(masc. sg.)* zwjetša bjez wukónca a w srjedźnym rodźe jednoty *(neutr. sg.)* z wukóncom *-o:* wěst byś (sicher sein); ja som žyw (ich bin lebend, ich lebe); chwalon buźi (sei gelobt); tohorunja: kronowan, położon, popajźon, spušćon, suźon, wobskeržon; sromośen atd.; rědko hdy z wukóncom, kaž na př.: marskany. — *Neutr. sg.* jest strašono (ist verloren); stoj pisano (steht geschrieben).

3. Deklinacija naměstnikow.

a) Naměstniki wosobite *(pronomina personalia):*
Sg. gen. & acc.: mńo; tebjo; jego jeg' (ńego ńeg') a jogo jog' (ńogo ńog');
Sg. dat.: mńe (ku mńe); teƀe; jemu a jomu;
Sg. loc.: pši mńo; pśi tebjo; pśi ńem a pśi ńom;
Du. nom.: wój (ihr beide); wónej (sie beide).
Pl. nom.: my & mu; wy & wu; wóni.

b) Naměstniki wobsydne *(pronomina possessiva);*
Sg. gen.: mójego mójeg'; twójeg' & tweg'; swójeg' a swójog'; našeg'.

c) Naměstniki pokazowace *(pronomina demonstrativa):* Tego & teg'; temu; we tem; z tom a z tym (damit).

d) Naměstniki poćahowace *(pronomina relativa):*
1. Ktory, ktora, ktore; ktoremu; pl. ktorež (welche);
2. Kótary, kótara, kótare & kótaryž, kótaraž. kótarež; wót kótareje; kótarejž; pśez kótaru; we & wa kótarem;
3. chto & chtož (wer); co & což (was).

e) Naměstniki kajkostniki *(adjectiva pronominalia):*
1. žeden & žedny & žedeny *(nullus): gen. sg.* žedneg', pl. ženych;
2. nichty *(nemo);*
3. 'šen *(totus)*, 'šego; k 'šemu; we wšom; my 'še (wir alle); 'šym (allen);

4. 'šyken, 'šykno; ze wšyknego; *pl. nom.* 'šykne, 'šycke, 'šytcy *(omnes)*; *gen.-acc.* 'šyckich.

2. Konjugacija słowjesow.

a) Twórby přitomneho časa *(praesens)*:

1. sg.: též w 3. konjugaciji zwjetša kaž w prěnjej hišće stary wukónc *-u*, na př. chopju, prosu (husto), stupju atd., rědko młódši *-im (-ym)*: prosym (jenož dwójcy), pširucym, derim & darim (hs. dyrbju).

3. sg.: glěźo (glědaś, sehen), kaže (kazaś, befehlen), warcy (warcaś, murren); jest (ist) a rědko je (ženje jo).

3. pl.: ńesu (sie tragen); gromaźeju (sie sammeln); kaze (s. verderben), pastẃe se (s. nähren sich); inf. pastwiś se); tuže (s. betrüben), tšoje (tšojś, treiben).

b) Twórby imperfekta: *3. sg.*: jěźašo (fuhr), prošašo, rujašo (brüllte), skeržašo, wołašo. — *2. pl.*: wu měńašćo (ihr meintet).

c) Twórby aorista: *3. sg.*: pokry, wumrě, wusnu, zaklě (verfluchte), zwižo (inf. zwignuś, erheben); hobstosowa, wupyta; pśeśpi (es verwandelte sich), scyni; by a bu (ward).

d) Twórby přichodneho časa *(futurum)*: *1. sg.*: humru-li ja, ga humru jemu; — *3. sg.*: dobuńo (wird gewinnen), dosegńo (wird erlangen), póžře (w. verschlingen), wótpoẃe (w. verkünden), wumŕo (w. sterben) atd. — *3. pl.*: ńe-dobunu (werden nicht gewinnen), pśidu (w. kommen), skrygnu (w. bekommen), zapru (w. verleugnen) atd.

e) Twórby kazaka *(imperativus)*: *2. sg.*: prěnjotny wukónc *-i* (po twjerdych syčawkach stwjerdnjeny *-y)* je zwjetša hišće zakhowany: *α*) buźi (sei, werde), cyni, hucyni, napółni & napełni, ńe-kradni, ńe-ẃeźi (führe nicht), ńe-wotori (mache nicht abwendig), pósćeli, pšiźi, spušći se (verlaß dich), wezmi, ẃeźi (führe), stani (stehe, bleibe, wohne), wochropi, wospomni, wótwori, zaženi (vertreibe), zbuźi; — ńesy (trage), pokažy (zeige), wumožy, źeržy (halte); — *β*) bjez wukónca (rědko): husẃeś (heilige), ńebuź (sei nicht), pódaŕ, pomož, praẃ (sag an), stań, zažeń; — *2. pl.*: cyniśo (machet), wukniśo (lernet) a źeržćo (haltet) atd.

f) *Condicionalis:* Gaby Christus ńebuł se naroźił, my buźechmy (Khoćeb. podr.: buźachmy) ’šykne strašone, wäre Christus nicht geboren worden, so wären wir alle verloren.
g) *Infinitivus praes.:* ma často hišće prěnjotny wukónc -i, na př.: daśi, měśi, schowaśi, spěwaśi atd. pódla: měś, cyniś, buś (sein).
h) *Participia.* *α) part. praes. act.:* chwataje (eilend); — *β) part. praet. act.:* pśisegł (inf. pśisegaś), wumogł (erlöst); du. wiźełej; buł, buli a był, byli; — *γ) part. praet. pass.:* rozdźělony, wumuslony — wucyńeny, założeny.

C. Słowniske wosebitosće Wótšowašskeho rukopisa.

[B.]

bamuž, a, m., Papst.
błožko, Heil! błožko nam ťakego kněza, Heil uns ob eines solchen Herren!
błytšny, a, e, glänzend.
bogowy, a, e, Gottes; ja som bogowy, ich bin Gottes.
brat, a, m. & bratš, a, m., Bruder; pl. nom. bratši, gen. bratrow & bratšow, loc. bratšach.

[C.]

cesć, cći, f., die Ehre; na ksći, in Ehren.
cwarty, a, e, der die das vierte.

[D.]

djaboł, bła, m., der Teufel.
dłuwiki, a, e & dłuwki, a, e & długi, a, e, lang.
dłuwiko & dłuwko & długo, adv., lange.
dobunuś (město: dobydnuś = dobyś), gewinnen; až ńedobuńo, damit er nicht gewinne.
dopułniś, erfüllen.
dospomńeś, bedenken.
dowěriś někomu, jemandem vertrauen; dowěriś se někomu, sich jemandem anvertrauen, sein Vertrauen auf jem. setzen.
droběnice, -ic, pl. f., Brosamen.
družyna, y, f. (dwójcy), Art, Sorte.

[E.]

Ejba, y, f., Eva.

[G.]

gaźiś. verachten; Bóže słowo gaźiś, Gottes Wort verachten; wu gaźišo chudeg rady, ihr verachtet den Rat des Armen.
gbaś, zu stande bringen.
gerdosć, i, f., stolzes Gebahren, stolzes Wesen, der Stolz.
gerdy, a, e, stolz.
gerźiś na něco, (na někogo), stolz sein auf etwas (jemanden); cłowěki gerźe, die Menschen sind stolz.
głoźeś, hungern; praes. 3. sg. głoźi, 3. pl. głoźe.
glanica. die Lanze.
glědało, a, n., der Spiegel.

groniś, sprechen, reden (ale: prawiś, sagen).
grozba, y, f., Schrecken, Not, Greuel; z grozbu surowe strašyś, mit Schrecken grimmig ängstigen.
gryńšy, a, e, ddd. schlechtere (delnos. ryjńšy; ryjny).
gźiwaś, achten; gźiwajśo na se, achtet auf euch.

[H.]

hobjawny, a, e, offenkundig; adv. hobjawńe.
huš, y, f., die Höhe; we [tej] hušy, in der Höhe.
hutroba, y, f. (pódla wutroba), Herz.
huźěknosć, i, f., Dankbarkeit, Dank.

[Ch.]

chłošćota, y, f., Versuchung, Prunksucht, Eitelkeit; mimo chłošćoty cyste wóstańomy, trotz der Versuchung werden wir rein bleiben; chłošćota nint psiběra, die Eitelkeit nimmt jetzt zu.
chlěb, a, m., Brot.
chopeńe, ńa, n., der Anfang; wót chopeńa, von Anfang an.

[J.]

jadenkaldy, ein jeder.
jak & jako, als (konj.); jako husłucha, als er vernahm.
janźelik, a, m. (často za: janźel), Engel; přir. synk.
jaro, sehr; jaro chwalobny, sehr lobenswert; jaro swětle (adv.), sehr hell.
jasny, hell; z jasnym głosom, mit lauter Stimme.
jastrowny, a, e, zu den Ostern gehörig; jastrowne jagńe, Osterlamm.
jestli pak, wenn aber.
jutrny, a, e, Morgen, morgenländisch; jutrna zemja, das Morgenland; jutrna gwězda, Morgenstern.
jutśe, adv. morgen.

[K.]

k & ke & ku & ky zu: ky wěrnosći se wobrośe, sie bekehren sich zur Wahrheit.
kaldy a, e (jara často) pódla: každy a, e (často) & kuždy a, e (Khoć. nar.; rědko), jeder, jede, jedes; kaldy cas & každy cas, allezeit.
kamenny, a, e, steinern.
kedyž, wann.
kerlejž, a, m., Kirchenlied.
kniski, a, e, herrschaftlich.
knigwy, pl., das Buch.
knižna, y & kněžna, y, f., die Jungfrau.
kope, kopa, n., der Stachel.
krasa, e, f. (Herrlichkeit) & krasny, a, e (herrlich), zwjetša pódla rědkeho: kšasa & kšasny (Khoć. nar.).
krej & krwej & kšej (rědko), Blut.
kromе, außer.
kruž, a, m., Krug; šesć kamennych kružow, sechs Steinkrüge.
kšicka, i, f, das Leidenskreuz, Leiden.
kšiwda, y, f., das Leid, die Beleidigung.
kšiž, a, m., pódla kšica, e, f., das Kreuz.

[L.]

lejce (zwjetša) & ležcy (rědko)

& lažce (jara rědko), adv., leicht.
lejki, a, e (skoro přeco tak) leicht.
lěkaŕstwo, a, n., Arznei.
letny, a, e, einzig; letny syn, der einzige Sohn; letna swětosć, Heiligkeit allein.
list, a, m., das Blatt; wětr list zmawujo, der Wind bewegt die Blätter (das Laub).
ludski, a, e, fremd; ńepožedaj ludskeje ẃeže, begehre nicht fremdes Haus (fremden Hof).

[M.]

manženstwo, a, n. (často), Ehestand.
marskaś, durchhauen, prügeln, züchtigen.
maś, -eŕe, f., die Mutter (porjadnje kaž: nan; ženje mama abo fotaŕ).
ḿeńe, -ńa, n., nom. a acc. pódla ḿe resp. mě, Name.
měra, y, f, Maß, Metze.
merrha, y, f, die Myrrhe.
ḿesec, a, n., Mond.
miłosny, a, e, gnädig, barmherzig.
módletwa, y, f., das Gebet (stajnje tak).
módliś se Bogu & k Bogu, Gott anbeten.
mołẃeńe, ńa, n., das Reden, Zureden; z mołẃenim, mit Zureden.

[N.]

nałožyś na někogo, auf jem. verwenden.
nan, a, m., Vater (stajnje tak a ženje fotaŕ).
naposledńe, adv., bis zuletzt.
napulniś a rědko: naṕełniś, erfüllen.
narośiś se (město: nawrośiś se), umkehren.
ńebjo, a, n., Himmel; na ńebjo pśiś, in den Himmel kommen.
ńerożiś něco, sich um etwas nicht kümmern.
ńezbožny, a, e, gottlos.
ńež, als.
nigda, niemals.
nit & nint & ninto, jetzt.
nutška, im Innern; nutś, hinein; nutśi, drinnen.
nuźiś, quälen.

[P.]

parobk & parowk, Knecht; pl. gen. parobkow, dat. parowkam.
pasć za někim, jem. nachstellen: cart za nami paso.
pastwiś se, sich weiden, nähren, füttern.
pašeŕ, ŕa, m., Perle; ty mój pašeŕ, du meine Perle.
pastẃeńe, ńa, n., das Weiden; die Weide.
pełny, a, e, voll.
ṕec, a, m., der Ofen; w górucem ṕecu, im glühenden Ofen.
ṕekło, a, n. (pódla hela) die Hölle.
pócesny, a, e, ehrbar; pócesna maś Marija, die ehrsame Mutter Maria.
póddany, a, e, untergeben, untertan.
pódwolnosć, i, f, Untertänigkeit, Unterwürfigkeit.
pódwolny, a, e, ergeben, untertan; unterwürfig, willig; adv. pódwolńe, willig.

pokajaś, büßen, Buße tun, sühnen; grěchy wón jest pokajał, die Sünden hat er gesühnt.
półniś, füllen, anfüllen (pisa so stajnje: pulniś).
pólny, a, e, das Feld betr.; pólna trawa, das Gras auf dem Felde.
pólubiś, geloben, versprechen.
pomniś, bedenken; pomni, mójo serco, bedenke, mein Herz.
pomocyś (3. sg. praes. -cyjo), kräftigen, stärken (wěru, den Glauben).
poproznem, adv. (t. j. po proznem; nom. prozny), unnütz; Bóže mě poproznem wužywaś, den Namen Gottes unnütz im Munde führen.
pósłuchnosć, -i, f., Gehorsam.
pótawńe, adv., heimlich, insgeheim.
póznaś, i, f., die Erkenntnis; ta prawa póznaś, die rechte Erkenntnis.
póžcyś (aor. 3. sg. póžcy), schenken.
póžyś, 1) benutzen, gebrauchen; 2) leben.
póžywnosć, i, f., Nahrung.
prawiś, sagen (ale groniś; reden); praw, sage, sag an!
prut, a, m. (= pšut): 1) Reis; 2) die Rute, Zuchtrute; błožko temu, což Bog pód prutom źeržy, wohl dem, was Gott unter der Zuchtrute hält.
pśec, warum?
pśece, immer.
pśed, adv., zuvor; superl. nejpśed, zuerst.
pśedpokazaś (3. sg. fut. pśedpokažo), vorzeigen.
pśedprawiś, vorhersagen.
pśegroźeńe, ńa, n., die Scheidewand, Kluft; pśegroźeńe jest mezy nami wucyńene, eine Kluft ist zwischen uns aufgerichtet.
pśesłydnuś se, verschwinden; jańźel se přesłydnu, der Engel verschwand.
pśeswěśowaś, durchleuchten, durchstrahlen.
pśeśiwo, *praep. c. gen.*, gegen; pśeśiwo sebe, gegen sich; pśeśiwo nas chudych grěšnikow, gegen uns arme Sünder.
pśeśpiś, umwerfen; pśeśpiś se, sich umwerfen, sich verwandeln; kak se z tom pśespi, welche Wandlung ging damit vor sich?
pśez, *praep. c. gen.*, ohne; pśez dejšća, ohne Regen; pśez grěchow, ohne Sünden; pśez starosći, ohne Sorgen; pśez ńeg' wóle, ohne seinen Willen.
pśigroniś se, sich anzeigen, ankündigen.
pśichad, a, n., Ankunft.
pśijajaś někomu (často pódla: žycyś), jem. gönnen; ńepśijaja nam, er gönnt uns nicht.
pśijazń, ni, f., Gunst, Gnade.
pśikowaś, anschmieden.
pśiporaś k sebe 'šen dobytk, allen Gewinn an sich bringen.
pśirucyś, empfehlen; pśirucyś se, sich empfehlen; ja se pśirucym, ich empfehle mich.
pśiseg, a, m., der Eid; pśisegaś pśiseg, einen Eid schwören; je pśisegł, hat geschw.
pśisten pódla pśist, sogleich.
pśiwdaś, hinzufügen; pśiwdaj, füge hinzu.

ptašk, a, m., Vogel.
ptašnik, a. m., Vogelsteller, Vogelfänger.

[R.]

raj, a, m., Paradies, Reich; do bóžego raja, in Gottes Reich, ins Himmelreich.
raźc, a, m., der Ratsherr.
rědnuški, a, e, schön.
řebrina, y, f., Kreuz: každy, což jeg (= Christusowu) řebrinu ńeso, jeder, der sein Kreuz trägt.
robota, y, f., die Arbeit.
rozdźěraś, auseinanderreißen; šyje rozdźěraś, die Hälse recken.
rozlecaś, aufstellen; swět seśi rozleca, die Welt stellt Schlingen (Fallen).
rozmawaš, ausbreiten (złu wucbu, die böse Lehre).
rychły, a, e, z adv. rychło, schnell, flink.

[S.]

sćekły, a, e, wütend.
serce & serco, a, n., Herz; voc. sg. o wěřece serco! o gläubiges Herz! pl. serca, sercow.
skobodny a, e, freisinnig.
skóda y, f., pódla: škóda, der Schaden.
skokańe, ńa, n., das Tanzen; ze skokanim a spiwanim, mit Singen und Springen (Tanzen).
skóra, y, f., die Rinde.
skórka, i, f. (dem. wot skóra), die Brotrinde; suche skórki, trockene Brotrinden.
slědy wóstanuś, zurückbleiben.
slěźiś, lauern, nachstellen; slěźi za dušu, stellt der Seele nach.
sloza, e, f. (= hs. sylza), Träne; ze slozami, mit Tränen.
slubeńc, a, m., der Verlobte, Bräutigam.
slubeńca, e, f., die Verlobte, Braut.
směch, a, m, Gelächter, Spott; něco wu směchu měś, etw. zum Gespött haben. verspotten; směch sebe tšoje we cerkwi, sie treiben Spott in der Kirche.
sotra, y, f., Schwester.
sparny, a, e, schläfrig; gaž wócy stej sparnej, wenn die Augen schläfrig sind.
spócyś se (aor, 3. sg. spócy se), anfangen, beginnen.
sřeź & sřeźe, inmitten, mitten in; sřeź strachoty, mitten in der Gefahr; sřeźe našeg žywěńa, inmitten unseres Lebens.
sřodk, a, m., die Mitte; (w) sřodk bogateho dwóru, inmitten des reichen Hofes.
starosny, a, e, besorgt.
staś, stehen: stani mńe (nam) na pomocy, stehe mir (uns) zur Hülfe; stań póla mńo, stehe bei mir; stani pši nas, steh' bei uns.
statk, die Tat, das Tun, Handeln; człowecny statk, Menschenwerk.
stawěńe, ńa, n., Satzung, Gesetz, Bestimmung; stawěńe bóžeje kazni, die Bestimmung des göttlichen Gebots.
storiś, betören.
strachota, y, f., Gefahr, Angst.

straśyś, scheuchen, in Angst versetzen.
straśiś, verlieren; strasony, a, e, verloren; aor. 3.sg. straśi.
strowe, wa, n., Heil, Heiland.
struna, y, f., Saite; struny, Saiten.
suźiś, urteilen; k smerśi suźiś, zu Tode verurteilen.
swěśeńe, ńa, n., die Heiligung.
synk, a, m., Söhnchen; synk Bóžy (často město: syn Bóžy), Gottes Sohn.

[Š.]

'šak glichol, trotzdem, gleichwohl.
šćodrosć, i, f., Freigebigkeit, Barmherzigkeit; zmilnosć a šćodrosć, Gnade und Barmherzigkeit.
šćodry, a, e, freigebig, barmherzig; šćodry a zmilny Bog, der barmherzige, gnädige Gott.
šćuwaś, hetzen; 3. sg. šćujo.

[Ś.]

śěło, a, n., Leib; z śěłom, mit dem Leibe.
śemnosć, i, f,, die Finsternis.
śerńe, ńa, m., der Dornstrauch; ze śernim, mit Dornen.
śěžce, adv., schwer.
śěžkosć, i, f., Not, Drangsal; z našych śěžkosći, aus unseren Drangsalen.

[T.]

trašny, a, e, schauerlich; nint hew jest ze mnu trašno, jetzt geht es mir hier schauerlich.
trojosć, i, f. (pódla: tšojosć) Dreiheit; swěta trojosć, heilige Dreifaltigkeit; Bóža trojosć, Gottes Dreifaltigkeit.
trubała, y, f., Posaune, Trompete.
truchłosć, i, f., die Traurigkeit, Jammer.
truchły, a, e, traurig.
tužyś se, trauern.

[W.]

wa (často pódla wo, woe & we); wa wšej nuzy, in aller Not; wa kśicy, im Kreuz; wa ksći, in Ehren; wa swójich knigwach, in seinem Buch; wa cłowece, im Menschen; wa zjadnosći, in Einigkeit; wa wšakich strachotach, in mancherlei Gefahren; wo wšakich rěčach, in allerlei Sprachen.
wała, y, f., Woge; mórske wały, Meereswogen.
waliś na kopicu, über den Haufen werfen, zertrümmern.
waześ, pódla woześ a weześ (woeześ), nehmen; 3. sg. fut. wazmjo, pt. praet. a. wazeł; woezmiśo, nehmet.
woźeś, schaden; mńe ńebuźo nic waźeś, mir wird es nichts schaden.
wěcy, adv., mehr.
wědomnosć, i, f., Gewissen.
wedro, a, n., das Gewitter; we wedŕe, im Gewitter.
welki, a, e (pódla weliki), groß.
werchny, a, e, ddd. oberste; Bog werchny, der höchste Gott, Gott da oben.
weseliś se z něcogo, sich über etwas freuen.

werucha, y, f. (pódla: woruch), der Weihrauch.
wěža, e & ẃeža, e, f., Haus.
wobgnaźiś z něcym, mit etwas begnaden.
wobrojś & wobroś (pódla hobroś), a) wehren; refl. wobrojś; b) intr. entrinnen, sich erwehren; wobroś se někomu abo něcomu, sich erwehren, entrinnen.
wobrośiś se k —, sich bekehren zu.
wobrybk, a, m., Saum.
wobskeržyś, anklagen.
wobžadławiś, begeifern, verunreinigen; wobžadławijo'šykno nam, begeifert uns alles.
wobžarbowaś, bewahren, behüten; kśě se sami wobžarbowaś, sie wollen sich selber bewahren.
woglědaś se, sich umschauen, hinschauen, schauen.
wochłoźiś, erfrischen.
wójnsko, a, n. (město: wójsko), Heer.
wójgźiwaś (wohkschhywasch), schauen, hinsehen.
wółašk, a, m., der kleine Ochse.
wopity, a, e, betrunken.
wopor (gen. wopra), das Opfer; woprowaś, opfern.
wosołašk, a, m., der kleine Esel.
wóstry, a, e, scharf; adv. wóstře.
wósycha, y, f., der Essig.
wóśc, Vater (stajnje jeno wo Bozy, na př.: Bog wóśc; hewak nan); Boga wóśca, Gottes, des Vaters.
wótbłuźiś, abirren.
wotoriś, abjagen, abluchsen, abspenstig machen.
wótřec se, sich lossagen.
wótstarcyś, verstoßen; ńewotstarcy nas, verwirf uns nicht.
wótworiś, öffnen.
wótzdala, aus der Ferne.
wowca, e, f. (pl. wowce), Schaf.
wucobnik, a, m., Lehrer, Lehrmeister.
wukupiś, erkaufen, loskaufen, freikaufen, erlösen.
wupytaś, erforschen, entdecken.
wustaẃeńe, ńa, n., das Gesetz.
wusunuś se, entschlüpfen.
wuswěśiś, erleuchten, beleuchten; heiligen; wuswěśeńe buźi twójo mě! geheiliget werde dein Name!
wutroba, y, f. (pódla: serce & serco), das Herz; pl. wutroby.
wutrobny, a, e & adv. wutrobńe, herzlich.
wuẃesć, ausführen.
wuwězaś, binden, knebeln, fesseln.
wuzbytk, a, m., Erwerb, Überschuß.
wyłožnik, a, m., Ausleger, Erklärer; přir. wyłožyciel; wyłožnik našeje hadrije, Beschwichtiger unseres Streites.
wymoc & wumoc, erlösen.

[**Z.**]

zabudnuś & zabunuś, vergessen.
zac, wonach?
zagerźiś, stolz, verachten; smerś zagerźiś, Tod verachten.
zajmeś, einnehmen; gniw bóžy jeg ńezajmjo, der Zorn Gottes wird ihn nicht treffen.
zajtra, morgens; rano zajtra, früh morgens.

zalewa, y, f., Sintflut.
zapśedki, adv., zuerst.
zardžaś, erbeben; zemja zardža (aor.), die Erde erzitterte.
zase, adv., wieder.
zaśmodaś (z němsk.), verschmähen, verwerfen; ńezašmoduj ten wopor, verwirf nicht dieses Opfer.
zawiźeś někomu, jemanden beneiden.
zažarbowaś versorgen; zažarbuj se dobŕe, versorge dich gut.
zbóžny, a, a, selig, fromm.
zb́udnuś (= zbyś), übrig bleiben. ausgehen.
zdrowe, ẃa, n., Heil (pódla: strowe).
zdaś, aufgeben; zda (góŕe), gab auf.
zdrowy a, e, gesund; budź zdrowa, sei gegrüßt!
zebadaś (lěpje: zbadaś), ersinnen; radu zebadaś, Rat ersinnen, ratschlagen.
zgromaźeństwo, a, n, Versammlung, Versammlungsplatz.
zmilnosćiwy, erbarmungsreich.
znaje, e, f., die Bekanntschaft; jemu jeg' znaju ńewotori, mache ihm seine Bekanntschaft nicht abspenstig.
znajobny a, e, erkennend, einsehend; wón hugnijo tatanow znajobnych, er bringt die Heiden zur Erkenntnis.
znosowaś se, sich zu erheben, zu fliegen versuchen, flattern; z kšidłoma se znosowaštej, sie beide versuchten zu fliegen, flatterten (mit den Flügeln).
zwěssćeliś, prophezeien.

[Ž.]

žebrak, a, m., Bettler, armer, dürftiger Mann.
žegnowaś, segnen.
žraś, zittern; žrachu, sie zitterten.

[Ź.]

źěkowaŕnosć, i, f. (město lěpšeho: źěkownosć), Dankbarkeit.
źěkowaś někomu z něcogo, jemandem für etwas danken; z tego dejmy tebe źěkowaś, dafür müssen wir dir danken.
źělba, y, f., Anteil.
źěśe & źiśe, gen. źiśeśa, n., Kind.
źěško, a, n. & źěšetko, a, n., Kind.
źoby ńewobarali, wo (wenn) sie nicht wehrten —.
źožkuli, wo auch immer; źož my kuli smy, wo wir auch immer sind.
źuri (přir. pól. drzwi, słowjen. dveri & duri), das Tor, pódla: źuŕa, die Türe; pśed źurimi, vor dem Tor.

Rěčespytne drobnostki.

Podawa Jurij Libš.

(Pokračowanje.)

Stać. Wjes steji w dole, das Dorf liegt im Tale, młyn steji při rěcy, die Mühle liegt am Bache, Rudne Hory steja mjez Sakskej a Čěskej, das Erzgebirge liegt.

Stajić: powěsć do nowin stajić, die Nachricht in die Zeitung setzen, (dosłownje po serbskim: stellen); kłobuk, čapku sej stajić, sich den Hut (die Mütze) aufsetzen; pismiki stajeć, Lettern setzen, pismikostajeŕ, Schriftsetzer; do skutka stajić, ins Werk setzen; do rjadu stajić, in Ordnung bringen (setzen); do njeporjada (-dka) stajić, in Unordnung bringen (versetzen); sej do hłowy stajić, sich in den Kopf setzen.

Krej stajić, das Blut stillen, (zum Stehen bringen); sylzy stajić, die Thränen stillen (trocknen).

Rozestajeć, w přenjesenym zmysłu: někomu wěcy jasnje rozestajeć, Jemandem die Sache klar auseinanderlegen (mjenje dobre: rozkłasć, auseinandersetzen).

Ty drje chceš spać **a wšo**, du willst wohl gar schlafen; tež mudry a wšo móže zmylić, sogar ein Weiser kann irren. Stary wojak a wšo ćekny, sogar ein alter Soldat entfloh; najstarši ludźo a wšo njepomnja toho, sogar die ältesten Leute gedenken dessen nicht. Bohatym a wšo su pjenjezy wušłe, sogar reichen Leuten ist das Geld ausgegangen; w pincy a wšo mjerznje, sogar im Keller gefriert es; w zymje a wšo štom kćěje, sogar im Winter —; w Budyšinje a wšo, sogar in Bautzen. Wězo hodźi so tež w kóždym padźe předstajić (a), (tež), (samo), a tež samo pak nadobo hromadźe, pak kóžde same: a tež w zymje a wšo atd. Tuž směmy prajić: tutón přidawk a wšo (tež: a wšitko) nałožuje so cyle jako adverb, njedźiwajo ani na pady, ani na ličbu.

Šěroki swět, die große **weite** Welt (po serb. breite Welt); šěroko daloko po swěće, weit und breit in der Welt, po serbsk. breit und weit.

Cuzy so tu **na stajne** zasydli, der Fremde ließ sich hier für immer (für beständig) nieder.

Za młode lěta je hižo mnoho dokonjał, schon als junger Mensch **in** seinen jungen Jahren.

Khětro (jara) z hłowu třasć, nic: z hłowu khětro třasć, dokelž z hłowu třasć (wić) je cyle tak, kaž jedyn jenički wuraz, tuž adverb k woběmaj słowomaj słuša, nic k samemu słowjesej, kaž hewak; tak tež při podobnych wjazbach: z ramjenjomaj sćahować, z ruku kiwać

woči wuwaleć, darmačka hladać, do womory padnyć; hdyž pak so tajke wjazby w prěnjotnym — njepřenjesenym — zmysłu trjebaju, steji adverb před samym słowjesom abo po nim: třas spěšnje (mócnje) z hłowu, zo by daloko widźeć było jako znamje; z khorymaj ramjenjomaj móže ranjeny jenož pomału sćahować.

Mać je haňba dźowki; hač ma so pisać jeje dźowki, abo: swojeje dźowki, je trochu dwělomne. Logiski subjekt je mać, dokelž zmysł je: mać so haňbuje (swojeje) dźowki, tuž by swojeje prawe było, tola gramatiscy je haňba subjetk w mjenowaku, tuž smě tež jeje dźowki stać.

Nan chce swoju dźowku rad zbožownu widźeć w jeje samsnej domjacnosći. Tu steji jeje prawje, dokelž we prěnjej wosobje rěka: chcu tebje rad widźeć zbožownu we twojej samsnej domjacnosći. By-li w tejle sadźe swojej samsnej stało, by so to dyrbjało poćahować na subjekt: **ja** (chcu). To pak je přećiwo wotmyslenemu zmysłej, kiž ma so wuprajić. Chcu tebje widźeć hić do swojeho samsneho domu; tu steji swojeho prawje, dokelž poćahuje so na subjekt skrótšeneje sady **tebje**, tutón subjekt drje tu w akkusativje steji, tola móžemy jón do nominativa přestajić: chcu widźeć, kak ty (zo ty) do swojeho samsneho domu dźeš. By-li zmysł tón był, zo subjekt pódlanskeje sady (ty) do domu, kiž subjektej hłowneje sady słuša, dźe, by so dyrbjało prajić mój: chcu widźeć, kak ty do mojeho domu dźeš. Ale serbšćina njekrótši sadow, kiž maja za praedikat adjektiv z pomocnym słowjesom być, čěšćina a pólšćina to čini, ale tam steji w tajkich skrótšenych sadach adjektiv w instrumentale.* Serb njemóže rjec: chcu tebje widźeć zbožowneho **być**, Čech smě rjec: chci tebe viděti šťastným býti ve svém vlastním bytu. Tajke skrótšene sady je čěšćina přijała z łaćanšćiny, hdźež je accusativus a inf. cyle wšědna wjazba. Tuž z krótka za prawidło njech płaći: Hdyž dwěluješ, hač ma we skrótšenej sadźe abo w padach, kajkiž je tule wopisany, reflexivum abo pronomen personale stać, přestaj subjekt hłowneje (nadrjadowaneje) sady do prěnjeje wosoby, wostanje-li tež potom wosobinske pronomen stejo, dha dyrbi tež w třećej wosobje stejo wostać, a njesmě so reflexivum nałožeć: chcu dźowku widźeć w jeje samsnej domjacnosći zbožownu, t. r. w domjacnosći, kiž dźowcy słuša, potajkim tež w III.

---

*) Čěski tež w dativje na u, dobru, po subst. deklin. J. L.

wosobje: nan chce swoju dźowku zbožownu widźeć w jeje samsnej domjacnosći (nic we swojej). Sady: d a m s e b i lěkarja přińć, dam syna k s e b i, do s w o j e h o domu přińć, su po zdaću wuwzaća, ale nic we woprawdźitosći; tu njejstej dwě sadźe, nadrjadowana a skrótšena, ale jenož jena jenička, přetož dam lěkarja k sebi přińć je to same, štož: zawołam sej (k sebi) lěkarja přez koho třećeho. Runje tohodla so tež dam přińć snadnje njehodźi do dweju sadow rozestajić; přetož ženje so njepraji: dam, zo by lěkař kemnje přišoł. Dam je jeno hišće p o m o c n e słowjeso, kaž směm, trjebam hić k swojemu synej. Widźeć, słyšeć, pytnyć, čuć a podob. słowjesa zmysłoweho zapřijimanja (verba scutiendi) pak so ženje jako pomocne słowjesa njenałožeja, tuž: widźu, słyšu syna k e m n i hić a pod, za to tež: widźu, zo, kak syn k e m n i dźe.

Při tej składnosći njech je dowolene na łaćansku sadu pokazać, kaž: *Caesar imperavit, ut Galli ad se ducerentur,* Caesar poruči, zo bychu Gallojo byli přiwjedźeni k n j e m u. Tuto *se* jara myli, na prěni napohlad ma je kóždy za revlexivum, a tola je to jenož pronomen personale, kaž nam hnydom serbski přełožk wobswědča. By-li to woprawdźe reflexivum być dyrbjało, njemohło w serbšćinje a z cyła w słowjanšćinje k n j e m u stać. Hišće jasnišo so to pokazuje, hdyž so hłowna* sada do I. abo II. wosoby přestaji: poručam, zo bychu G. k e m n i atd., poručeš, zo bychu G. k t e b i atd., poručamy, zo bychu G. k n a m atd. By-li tuto łać. *se* reflexivum było, by serbšćina tež we wšěch wosobach dyrbjała reflexivum měć, ale ani w jenej so njehodźi nałožić. Tuž je cyle wěste, zo łać. *se* njeje reflexivum, ale jenož personalne pronomen III. wosoby. Dźiwna a zajimawa wěc to je, zo je samo łaćanšćina hižom tak zahe telko škodowała, štož reflexivum nastupa. Mam tu khwilu mnoho druhich dźěłow nabranych, dowolu sebi we swojim času, z nowa wobšěrnišo wo reflexivje něšto zdźělić. Mnoho materiala k tomu ma „Draeger, histor. skladba łać. rěče.“ Po mojim cyle njekompetentnym měnjenju bě hłowny nastork to, zo je so prěnjotne łaćanske reflexivum pola słowjesa jara zahe do tak mjenowaneho passiva přetworiło, tak zo so potom pódla tuteho passiva (reflexiva) **se** wjacy jako reflexivum přistajować a nałožeć njemóžeše. Cf. amor (za se amo-s[e]), amaris za amas-se, amatus (amat[u]se) atd. **R** je tu za s(e) zastupiło, kaž

---

* Krótkosće dla »hłowna« sada, »pódlanska« sada pisamy, po prawym lěpje: nadrjadowna, podrjadowna s.

corpus, gen. corporis. Njesnadna wěc bě nětko, pornjo sebi pak w passivnym, pak w reflexivnym zmysłu trjebać: amo-se (amor) a amo se, tuž drje je so počało prajić: amo me, amas te, amat **se** a tuto se w amat **se** Romjenjo wjacy jako reflexivum nječujachu, ale po něčim je cyle pornjo amo me, amas **te**, amanus nos atd. čujachu jako pronomen personale, wězo tež w III. wos. pluralis.

Tu je zaso widźeć, kelko lěpje mohł słowjanski rěčespyt tež rěčnicu klassiskich rěčow rozswětlić, a kelko wužitka móhli zdźěłani Serbjo ze swojeje rěče měć při studowanju cuzych rěčow, hdy bychu sebi rěčnicu a słownik swojeje maćeršćiny wažili tak, kaž je toho hódna. *Lingua non habet osorem nisi ignorantem!* Němske zu ihm (nic zu sich) je cyle jasnje pron. personale a nic reflex., kaž serbski. Zwjetša so w šuli tak wułoža: jeli w I. wos. łać. me steji, dyrbi w III. wos. se stać; me pak njeje reflexivum, ale personale, potajkim tež Romjenjo tutoko **se** w tajkim padźe jako reflexiva nječujachu, ale jako pron. personale po zmysłu. Runje tehodla je łaćanšćina husto nuzowana, k reflexivej tež ipse přistajeć.

Dale bliže, immer näher und näher, dale (a) bliže (weiter — näher) je po prawym paradoxon, tola dale ma zmysł, kajkiž *bóle:* bóle bliže, bóle pak so w tymle padźe njenałoža; bóle je jenož stupnjowanje po měrje, kaž: něšto, trochu, na př.: pój bóle bliže = něšto bliže. Dale pak woznamjenja puć a čas, na př.: dale (a) hłubšo do lěsa a ćmowišo tam je, dale a dlěje to traje, a bóle so wostudźi, tuto dale a dlěje je po prawym skoro tautologija, tola zmysł je: čim **wjele** dlěši čas to traje. Něm. jenož positiv weit abo je desto z dwěmaj komparativomaj, na př.: dale wjacy sněha pada, je länger (weiter), desto mehr Schnee fällt. Zyma bywa dale wjetša, die Kälte wird (immer) weit größer, abo je (weiter) länger, je (desto) größer; dale hórje, je länger je schlimmer, dale mjenje, dale lěpje, dale rjeńšo, je länger je schöner, immer weit schöner.

Na prošerja předrasćena = jako prošeŕ předrasćeny, als Bettler verkleidet; přir. (za)podobny na prošerja, sieht einem Bettler ähnlich, macht den Eindruck eines Bettlers; tole twarjenje je na hród zapodobne, das Gebäude hat das Aussehen eines Schlosses. Tajke a podobne němske wurazy z wěcownikami, kiž su bóle abstraktne, serbšćina rady jednorišo ze słowjesom abo z přidawnikom wupraja. Wězo čěski tež vyhlíží, ale najskerje po němskim. Serbski tež: napohlad měć, jako (kaž), das Aussehen einer Sache, ale lud tak njepraji.

Dočakać čeho što, erleben, čěsk. reflex dočekati a najbóle dočekati se čeho, erleben.

Ničo nuzniše nima činić, abo: nima za dźěło, hač zo by sebi na druhich hubu torhał, er hat nichts **Eiligeres** zu tun, als über andere in Worten herzuziehen, łać. *nihil antiquius habet, quam ut.* Nuzny po prawom notwendig, potom eilig. Zu tun haben, serb. husto: za dźěło měć.

Wot-torhnyć so na někoho, über jemanden herfallen (in Worten), Pful nima; zatorhować so na koho, jemanden (in Worten) angreifen.

Knjeni, knjeńka, knježna. Knjeni, wosebna wudata žónska, tež wudowa, Dame, gnädige Frau; knjeńka, njewudata wyše stejaca wosebna žónska, gesellschaftlich höher stehende unverheiratete Dame in jungen Jahren; stara knjeni, młoda knjeni abo knjeńka; knježna, njewudata žónska *(virgo)*, Jungfrau. W nowišej serbšć. pak so tež knježna za něm. Fräulein trjeba, wosebje před wosebitym mjenom: knježna Wonakec, knježna Marja; po prawom měło tu stać: knjeńka, francowski *mademoiselle*. Němc „Jungfrau" jako titula při narěčach jenož z rědka hišće trjeba, za to Fräulein. Młoda knjeni, stara knjeni, hdyž stej wobej wudatej (abo wudowje), ale mjenje derje: młoda knjeni, hdyž hišće njeje wudata. Starši serbscy spisowaćeljo nałožachu husto knjeńka, nětko so jara z rědka wjacy w pismowstwje pokazuje.

Domske, eho, neutr. adjektiv, zrozymjeć ma so: domske twarjenje, das Wohngebäude, dual pak so rad njetwori, radšo so skoro stajnje praji: dwoje, troje domske, zwei, drei Wohngeb.; runje tak štwore, nic: štyri domske; ale pjeć domskich, šěsć domskich atd.; skerje so hišće druhdy słyši: tři domske, štyri domske, ale dwě domskej lědma hdy. W nowej čěšćinje so husto pod. neutr. adjekt. jako wěcowniki trjebaja: služné, ého, mzda, školné, ého, šulske pjenjezy, tež serb. dańske, Abgabe, dańskeho, z dańskim, dańske dawać (knježim), Pful nima (jenož dański kroš). Mi je wěc trochu njejasna, Naturalienabgaben (?); — pól. ogrodowy, zahrodnik, budowniczy, ego, twarski mištr.

Twarjenje, khěža, dom. Khěža, Haus, zwjetša k bydlenju za člowjekow, z rědka so tež praji: tale bróžnja je wulka khěža, za to: t. bróžnja je wulke twarjenje.

Dom, jenož k bydlenju za člowjekow, tuž so ženje njesłyši: bróžnja je wulki dom.

Domske je so wosebje jenož na wsach wutworiło, jako nawopak druhich hospodařskich twarjenjow: hródźi,

bróžnje; w městach so domske lědma hdy trjeba, dokelž tam zwjetša tak mjenowanych hospodaŕskich twarjenjow njeje, khiba su tam jenož někotre fórbarki a žiwnosće.

W městach so potajkim najbóle praji za něm. Haus (č. dům): khěža, bóle z rědka dom; khěža, hdyž so bóle na zwonkownu wulkosć, rjanosć atd. dźiwa, dom, hdyž snadź so bóle na znutřkowne wutwarjenje dźiwa, němski bóle **Wohnhaus**, łać. *aedes, ium*, pl. tant.

Hródź, e, fem. der Stallraum, wosebje, hdyž so dźiwa na znutřkowne připrawjenje, ale: hródźe, gen. *i*, tež: *-ow*, *pl. tantum*, bóle we zmysłu: hródźne twarjenje: das Stallgebäude. Tuž so radšo singular hač plural praji: kruwjaca hródź, konjaca hródź (za to zwjetša konjenc), wowča hródź (wowčeŕnja), ale: wulke hródźe, großes Stallgebäude; dale: wjelbowana hródź, murjowana hródź, ćopła hródź, z rědka plural. Cyle podobnje tež: khlěw, Stall za drobny skót: za swinje, husy; khlěwy, plural, pak wjacy jednotliwych khlěwow za sobu, pak cyłe (zwonkowne) twarjenje, w kotrymž su jednotliwe khlěwy wutwarjene, das Stallgebäude für das Kleinvieh. Maja-li so ličbniki přistajeć, nałožeja so hač do štyri rozdźělowace *(distributiva)*, potom zakładne (kaž pola domske): dwoje hródźe, dwoje khlěwy, na př.: stare a nowe (mjenujcy wosebje zwonkowne twarjenje), dwoje (troje) kruwjace hródźe, 2, 3 Kuhstallgebäude, ale pjeć hródźi, 5 Stallgebäude, tež: 5 Stallungen.

Dobro, derje, woboje so podobnje jako adverb nałoža, ale husto dobro, štož je tola neutrum adjektiva, swoju prěnjotnu powahu wobkhowuje a pokazuje; dobro so rad trjeba jako praedikat w sadach, kotrychž subjekt je infinitiv, na př.: dobro je, khudych podpjerować, *bonum est* = něšto dobre je, w tajkich padach je derje mało přihódne. Ale: mi je derje, mi so derje wjedźe, tu so žada čiste adverbium a dobro ženje njesteji.

Po dobrym, na př.: to njeje po dobrym, hdyž so na nahe drjewo hrima, es ist kein gutes Anzeichen, es ist ominös, to na ničo dobre njepokazuje.

Z dobrym, mit (in) Güte, wujednaj so ze susodom z dobrym (bjez skóržby).

Překupski, klamaŕski; klamaŕski je rozšěrjene stare słowo za něm. der Krämereigehilfe we wšědnym zmysłu, ale za „Kaufmannsgehilfe“ (Commis, franc. commis, t. r. marchand) so derje njehodźi nałožeć, za to snadź překupski (to r. wotročk, pomocnik) wot „překupc“, der Kaufmann, to r. zdźěłany, powołańscy (berufsmäßig) wuwučeny překupc,

klamaŕ, Krämer, bóle: diletant, kiž jenož pódla druheho hłowneho powołanja so též zabjera z předawanjom, z wikowanjom.

Njemóžu swoju lubosć z přewysokimi słowami wopisać; dokelž je słowjeso zanjechace, by měło rěkać: lubosće; tola w tajkich padach, w kotrychž so zanjechanje njepoćahuje na objekt, ale wjele bóle na druhe wobmjezowace dźěle sady, njesteji objekt w genitivje, ale wostawa w akkusativje. W našim padźe je zmysł tónle: Njemóžu (nochcu) swoju lub. z přewysokimi słowami wopisać, ale na př.: jenož z krótka wopomnić. Z nawopaka je jasnje widźeć, na čo so negacija poćahuje. Cyle hinak by było w tymajle sadomaj: nochcu swojeje lubosće wopisować, ale chcu na płody lubosće pokazować, dźiwać. Tu so zanjechanje cyle a jeničcy na objekt „lubosće“ poćahuje, kaž je z nawopaka spóznać. Kaž w tutym padźe, je z cyła radno, při rěči na nawopaki dźiwać, kotrež wěc a wjazbu zwjetša snadnje wujasnjeja.

Dopóznać, der Wahrheit auf den Grund kommen; Pful jenož: ganz, vollends erlernen. Němske a též druhe rěče jara rady ze słowjesom a z wěcownikom wopisuja, štož Słowjan, Serb, z jeničkim přihodnje zestajenym słowjesom woznamjenja. Wosebje husto wopisuja dźenikarjo, nałožujo powšitkowne słowjesa: machen, tun, kommen a podobne z wěcownikami, kiž su wot druhich słowjesow tworjene abo prěnjotne: Vorwürfe, Vorstellungen, Aussetzungen machen, a pod. To časopis a strony bóle ze snadnej prócu wupjelnja, z tym sebi spisowaćel zalutuje mnoho myslenja a njetrjeba so wo to starać, zo by rěč dokładnišo dopóznał a wšě twórby słowjesa znał, trjeba jenož někotre powšitkowne słowjesa wobknježeć a nakładnik a čitarjo su spokojom, wukhwaluja hišće často, kak wobrotnje je jich nowina pisana. Zo pak to wěc kazy, zo so z tym duša rěče — słowjeso — dźeń a bóle zabywa, dale rědšo so nałoža, zo též wšědni ludźo dale a abstraktnišo, t. r. njerozymliwišo rěča, to je wudawarjam časopisow mało ważne: woni maja z toho swój pjenježny wužitk a jenož tón je mnohim z nich na starosći. Zo z tym též duch wokhudnja a zdźěłanosć skerje spaduje hač postupuje, na to sebi skoro nichtó njemysli. Spěšnje dyrbi so wšitko wotbyć: myslić, rěčeć, pisać. Rěčnica pak a słownik kładźetej stajnje zadźěwki do puća, tuž agitator a nowinaŕ prawidła rěče wobtřihujetaj, naposledku je potom volapük a esperanto posledni wuspěch a wućek. Ale lud a woprawdźita

narodna zdźěłanosć z tym škodujetej; myslenje je wažniše hač rěčenje a pisanje Runje z tym su mnozy wotwukli sebi myslić, překładować, kak chcedźa a kak smědźa swoje myslički prawje wuprajeć. Mašina honi k pisanju, k myslenju a z tym jenož přisporja njezrałe pismowstwo. Dokelž ma kóždy swoje nowiny, njebjerje knihi wjacy do rukow: nowinaŕ, mašina za njeho mysli dźeń jako dźeń. Z tym so wujasnja, zo husto ludźo, kiž z rědka nowiny čitaja, lěpje mysla a rěča a zo ma burski čłowjek strowši rozom a rozsud, hač tak „mjenowani“ zdźěłani. „*Quidquid agas, bene agas et respice finem!*“ na tole sebi jenož pomyslić, nichtó khwile nima. Hižom mnozy wučeni su na škódne sćěhwki nowinaŕstwa pokazowali, tež mój njezapomnity wučeŕ profesor Hattala w Prazy.

Tuž na př.: scharfe, häufige Vorwürfe machen, wótrje, husto porokować; Einspruch erheben, znapřećiwić a podobne. „Jednorosć je znamje wěrnosće!“

Haru zehnać, Lärm schlagen, to Pful ma, ale to so tež nałožuje w přenjesenym zmysłu: Staub aufwirbeln, mjenujcy z rěčenjom, z pisanjom we zjawnym politiskim žiwjenju.

Stajić do čista, in's Reine bringen, abschließend (definitiv) ordnen; postajenja, Festsetzungen, serb. poprawom Feststellungen. Němske feststellen pak so trjeba bóle za to, štož serb. wujasnić, dowuslědźić wupraja: něčeje zamoženje dowuslědźić, jemandes Vermögen feststellen.

Na mysle mi lěze (Pful nima), po słowje: es kriecht mir in den Gedankenkreis; es kommt mir immer wieder in den Sinn, ich kann es mir nicht aus dem Sinn bringen, es macht mir (immer wieder) Unruhe; diese (solche) Gedanken beschleichen mich. — To mi na mysle njepřińdźe, das fällt mir nicht ein, mi z mysli njecha (nochce), will mir nicht aus dem Sinn.

Zahladać so, Pful: in's Gaffen kommen, sich vergaffen; tutaj něm. wurazaj matej jenož špatny zmysł, tola serbske słowjeso móže tež cyle dobry zmysł měć: zahladać so do rjaneje krajiny, sein Auge (Blick) heften auf die Landschaft.

Z khudeho prawa žiwy być (Pful nima), nach dem Armenrecht leben. Přir. čěsk. *s*, kiž w tajkich padach z akk. steji; podobnje: z kórca młóćić, t. r. młóck dóstawa mzdu po tym, kelkož kórcow je so namłóćiło; z jědźe drohi, t. r. něchtó přewjele jě, čeladnik wjacy jě, hač sebi z dźěłom zasłuži (cf. Libš, syntax. § 73, str. 117). Tež něm. **aus** dem § . . . . des Gesetzes wird er verurteilt, najskerje po łać. *ex lege (legibus)*.

Z tym(i)lemi, tomlemu, něchtóžkuliž, za prawidłowne twórby: z tymile, t(e)omule, něchtóžkuli; lud je mohł rjec zabył a hižom prawje ječuje, zo je prěni skłonjomny dźěl skłonjował abo přiražk jónu prajił, tuž hišće druhi króć skłonjuje tež kóncowku le = hlej = hladaj a dodawa hišće druhi raz -ž. Podobne wujewy so tež w druhich rěčach pokazuja, čěs. v niveč, po prawom: **v**-ni-**v**-(e)co, in ein Nichts, do ničeho, v(e) so z nowa předstaja, dokelž je so wosrjedź słowa mohł rjec zhubiło; łać. *ipse* = *is* a *sre*, tuž ma starši spisowaćel Plautus: *eumpse*, *eopse*, cyle prawidłownje; po něčim so čuće zhubiwaše, zo je to zestajane słowo a skłonjuje so: *ipsum*, *ipso* atd. (cf. Draeger, Hist. Syntax d. l. Sprache, 1874, I., str. 64). Tež něm. ludowy dialekt podobnje, na př.: w Budyšinje: wem's bist du, mein Kind? Naš sławny Hórnik by tole druhdy jako přikład naspomnił, kak maš so tam lokalnje prašeć dźěsća, zo by zhonił, čeje je. Na prawidłowny genitiv wessen? žane dźěćo njewě, što wotmołwić, dokelž teho gen. so mjez šulscy njezdźěłanym ludom mało trjeba, za to so praji dativ wem (komu)? To je *dat. possessivus*, kiž je w serbšćinje cyle wšědny, komu te jabłuko budźe, wem wird der Apfel sein (gehören)? Dokelž je nětko tutón dat. tež we wšědnej němčinje jara znaty, w tomle prašenju pak so njehodźi samostatnje nałožeć, je sebi ludowa rěč, kiž je sebi tola tež genitivow, kaž: des Vaters (cf. Caesar's) wědoma, cyle nowu twórbu jako wupuć wutworiła: wem's, štož je zawěsće dativ **a** genitiv z dobom. Je to wěste psychologiske wurunanje na polu twórbosłowa, we składbje je to husto. Pornjo sebi w myslach běžitej předstajeni: wem a wessen a wurunanje je potom: wem's. Wěso njeje to wažne za wuwiće rěče, ale tola zajimawe, a móže někotružkuli njejasnu twórbu a wjazbu wujasnić. Podobnje psychologiscy maja so tež wujasnjeć zdwojowanja, kaž dialektiske: zezo mnu = ze mnu, zez nami = z nami, łać. *quidquid*, pól. ja**m jest** Pan, jam = ja jsem, tola to je so cyle pozabyło a njepłaći wjacy, dyžli **ja** same za so, tuž so hišće jónu kopula přidawa, ale w III. wosobje jest; pólšćina přistaja ke kóncowcy III. wosoby sing. kóncowki I. a II. wosoby singul. a pl.: jest-em, jesteś atd. Hebr. hu = *wón* so cyle jako kopul. je we wšěch wosob. trjeba, na př.: ty (wón = hu) knjez = ty sy knjez. Rěče njedostatki wšelako narunuja. Na štomach rostu zaso druhe rostliny: hriby a lěp, na samsnym bozowym zdonku kćěja běłe, čeŕwjene a na módri kiće na dobo. Tež na zdonku cyłeho ludu rostu wšelakore płody ducha, kiž so w zaji-

mawych twórbach a wotkhilkach słowow pokazuja. Zahrodnik njemóže wšěm rostlinam předpisać, kak maja so wuwiwać, tež rěčnicaŕ na swojim polu ničo podobne njedokonja.

Jemu na płakanje dźe (je) (kaž je z wobliča widźeć), er macht ein weinerliches Gesicht, zmysł je samsny, ale wuraz je skoro cyle hinaši.

Durje šěroko wotewrjene steja, die Türe steht weit (něm. po słowje daloko) (angelweit) offen.

Šěroki swět, die weite Welt, šěroko a daloko, weit und breit (serb. breit und weit nawopak).

Do so hić, in sich gehen = so nakazać, ale kak přećiwo duchej kóždeje rěče so poska: ich gehe in mich, wir gehen in uns, ich gehe in euch. Přir. Č. M. S. lětn. 1913, str. 133.

Něchtó (syn) je něčeje (nanowe) knižki namakał, er hat das Rezept jemandes gefunden, richtet sich ganz nach jemandem, tritt in seine Fußstapfen, ahmt ihm nach.

Mi njeje wjesele (adverb), mir ist es nicht fröhlich zu Mute (cf. derje, zlě je).

Stup hić, im Schritte, langsam gehen, kóń dźe stup; stup je znutřkowny objekt.

Lěhaca komora, die Schlafkammer (Pful nima); lěhaca = k lěhanju, *lěhaca* je cyle aktivny zmysł slowjesa zhubilo.

Po prawom je prawje: *tón, štóž*, hdyž je subjektna sada, kotraž so z tym wopisuje: tón, štóž je z kóčku worał, wě, kak ćaha; ale tež: *tón, kiž*, hdyž je zmysl: tajki, kajkiž (kiž); łaćanski w tajkich relativnych sadach konjunktiv steji.

Wón so wě wupřeběrać, er weiß (versteht es) sich zu geben, aufzutreten, eine Rolle zu spielen in der Gesellschaft, etwas aus sich zu machen.

Zyma womjaknje, die Kälte läßt nach, die Temperatur wird wärmer (po słowje weicher).

Što so to ječini? Was geht (denn) da vor? hdyž so člowjek dźiwajo praša.

Wumyslenosć, Grille, wunderliche Einfälle.

Spěchowaŕ (Pful nima), Förderer, snadź tež: der Gönner; štóž někoho spěchuje, podpjeruje.

Doniž tam tebje budźe, budźe tam derje; tutón gen. tebje so druhdy słyši, pornjo tutej sadźe dźe rěčacemu přez pomjatk druha cyle podobna starosćiwa mysličká: hdyž tam tebje wjacy njebudźe, tam wjacy derje njebudźe; w zanjechanych sadach pak je gen. husto.

Wjesele sebi z někim činić, sich über jemanden lustig machen.

Wěnc, a, m., das Schulterbein, tole Pful nima; za to tež: wobłučka, na př.: wobłučku (wěnc) je sebi puknył (złamał).

Zelo(e), a, n., Kraut, ale tež w přenjesenym zmysłu: dobre (złe) zelo, zly člowjek; dobre zelo, najbóle jenož w eufemistiskim zmysłu, dobre = złe.

Zawjesć, einleiten (Pful), jasnišo: tón sebi njewě zawjesć teje wěcy (tež druhdy: z tej wěcu), er weiß die Sache nicht einzuleiten, anzustellen, er findet keine Initiative in der Sache; nima zawjedźenja, hat keine Initiative, Anstelligkeit.

Wuwjedować, ausführen im Reden, ausführlich darstellen (mündlich, schriftlich), theoretisieren, raisonnieren (we zmysłu francowšćiny).

Wuwjedowanje, Theoretisieren, tež: Klügeln.

Palca (mandleč), hładka deska z ručnicu k spěšnemu zrólowanju płokanych a suchich drobnych šatow (rubiškow), kotrež so na drjewjany kulušk (tež: kulečk) zwija, něm. Mangelbrett. Pful ma, dodawk str. 1094: palica, palca, Waschbläu(e)l. (Hórka.) Ale němske słowo Waschbläuel po francowskim *batte*, Schlägel, Stampfe, po čěskim kyj, pist, pól. pralnik (praczyk) njewoznamjenja tajkeje wulkeje deski, ale jenož to, štož so za moje młode lěta: placawa mjenowaše. Z placawami so płat praje. Práti čěski woznamjenja to, štož naše płokać, waschen.

Sie sind nun einmal mein Gast, und darum müssen wir Sie gut bewirten;tuto němske einmal je khětro zbytkne a so jenož tak zasuwa, zo by so mjezota w myslenju wupjelnjała abo zo bychu so přitomne myslički zwjazowałe z předkhadźacymi myslemi, kiž snadź so njewuprajeja. Serbski snadź hižom, jam, nic pak derje; *jónu*, štož je jara po němskim. Zmysł je tón: to so hižom (wjacy) hinak sčinić njehodźi, přičina, wobstejnosć je tajka, zo so njehodźi wotwobroćić: hdyž je so hižom tak stało, zo sće mój hósć, na př.; zo člowjek dale hić njemóže špatneho wjedra dla. Łać. *quandoquidem*, wenn nun einmal; er ist nun einmal so, wón hižom tajki je (a hinaši hižom njebudźe). Tajke hižom poćahuje so na njewotwobroćomne podawki, wobstejenja a samowności, a tuž zawěsće steji tu najlěpje: hižom za zańdźenosć a tež za přichod. Tež lud husto abo skoro jenož praji na př.: wón je pičk, so do pića podał a hižom hinaši njebudźe, druhdy tež hižom wjacy, ale němski skoro jenož: nicht mehr, druhdy tež: schon nicht

meḫr. Přir. tež łać. *jam*, čěske již, husto za němske meḫr w sadach, kiž so na přichod poćahuja. Serb dźiwa bóle na hotowy podawk, čłowjek **je** so tajki stał, dyžli na přichod, zo hinaši njebudźe, Němc dźiwa pak bóle na přichod, zo wjacy (nicht meḫr) hinaši njebudźe.

(Porjedźić so ma: Č. M. S. lětn. 1913, str. 127: tuber, nic: terber, 9. rjadk z delka; str. 129, rjadk 14 z horka: dutu (ḫoḫl), nic: datu; str. 133, 5. rjadk delka: čěs.: myšlenka, nic: myslenka.)

(Pokračowanje.)

Ze stawiznow Wjerbańskeje cyrkwje we Wjerbnje w Błótach.

Zestajał farař ryćeř *J. B. Krušwica* we Wjerbnje D. Ł.

Hobspomńeśe: W lěśe 1911 jo se mója luba, stara, dostojna, pyšna cerkwja we Wjeŕbńe w dołnoserbskich Błotach wót ẃercha do dna pśepořeźała a wětšy źěł kradu pšenowiła, tež smy něco pšitwarili. Naspět jo se teke ako Bóžy dom wót nowoty hužognowała. Pśi tej góźbe som kniglicki napisał: „Geschichte der Kirche zu Werben im Jahre 1911 verfasst von Bernhard Kruschwitz, Pastor zu Werben. In Kommission der Buchhandlung P. Uttach in Kottbus. Der Überschuss wird für die Kirchenheizung verwendet — 1911 —." Gedruckt in der Buchdruckerei „Der Reichsbote" Ges. m. b. H. Berlin S. W. 11. Lebda běchu te kniglicki hujšli, pšošašo kn. redaktor „Časopisa Maćicy Serbskeje", lěc ńebych tych kniglickow na serbske pśestawił, nanejmeńšem wšykno to, což Serbstwo nastupa. Ja to slubich, ale wótlěkach dłujko z dopołńenimi sluběńa. Wšaka běšo wina a młogeraka zadora, až se mě to ńekšěšo huwjasć. Nět pak som se zebrał, dokulaž pśed lubosnymi napominańami kn. studijnego raźca se dlěj ńamogu tawiś a jogo ńepśestawajca sćerpnosć móju zakóśćonu hutšobu jo gnuła a pśewinuła. Tu a tam som swójim hulicowańam z nimskich kniglickow něco pšiscynił, młoga wěc pak jo se huwostajiła, wšykno źe jo se ze tym wótglědanim hugbało, až by serbska rěc a wěc we žywěńu Wjeŕbańskeje wósady naprědk stupiła.

I. Wulke hrodźišćo w Błótach — Wjerbin — Bórkowy.

Kaž daloko su delnjoserbske Błóta znate, so tež „Bórkowy" naspominaju. A woprawdźe su tamne mócne nasypy, kotrež su we našich Błótach při „rěcy" (Sprjewi) nasypane a kotrymž hač do dźensnišeho dnja „grod" rěkamy, najstarše městno cyłeje krajiny; přetož tuto hrodźišćo, na kotrymž běše něhdy serbskich kralow drjewjany hród natwarjeny a z „parchanom" wobdaty,

je wěsće někotre sta lět před Khrystusowym narodom założene.

Wjele młódše hač Bórkowske hrodźišćo su Bórkowy jako wjes, štož nam ležownosć a mjeno wobkruća; najstarša wjes pak cyłeje wokołnosće je — Wjerbno.

Wjerbno je so něhdy a to wot swojeho započatka Wjerbina pomjenowało a hišće před poł tysaca lětami Wjerbin pisało Wono leži na wječornej kromje dołhotneje wuzkeje pěskoweje hórki, kiž so z błótow k ranju poćahuje, 1 – 3 km. šěroka a 14 km. dołha hač k Sprjewi, hdźež je při samej rěcy Khoćebuzski hród na tejsamej hórcy natwarjeny. Tutu dołhu a wuzku pěskowu hórku móžemy sebi tež jako wótřow abo kupu předstajeć, kotruž wobmjezowachu z wječora naše błóta (něhdy połne tympališćow) a z ranja Sprjewja (pola nětčišeho Khoćebuza), na stronje k połnocy běži tasama rěka a k połdnju je wony „Přiryw“ abo přěrow, kiž so němski „Priorgraben“ mjenuje. We prastarym času so pak tež na boku k połdnju jene Sprjewine promjo zyboleše a pluskotaše, štož je so přez geologiske přepytanje wuslědźiło a štož tež Gołkojscy Serbja hišće wobswědčuja, hdyž powjedaju, zo je za starymi powěsćami nimo Gołkojo „rěka“ Sprjewja běžała.

Ta naša kupa běše tež wobtwjerdźena. K ranju běše hrodźišćo (Khoćebuz); k wječoru pola Wjerbna bě druhe stare hrodźišćo abo snano zo běštej tu dwě tajkej hrodźišći, pozdźišo do winicow přetworjenej („stara a nowa winica“); z połnocy wobarachu njepřećelam jako stróža pěskowe nasypy při nětčišej wsy Strjažowje abo Strjažowach (mjeno je wostało, nasypy pak su nětko rozkopowane); a k połodnju mamy hišće dwě mjeńšej hrodźišći pola wsow Rubyna a Cazowa. Nutřkach po cyłej dołhosći dźěše wot Khoćebuzskeho hrodźišća hač k našemu Wjerbańskemu hrodźišću stara měšćanska dróha přez Žylow nimo Dešna do Brjazyny ke Góram a k Wjerbnu, a tež při tutej srjedźnej drózy je hrodźišćo pola Žylowa. A na kóncu teje 14 km. dołheje dróhi běše wot Wjerbna k dołhemu wječoru, blizko při nětčišej wsy, něhduše Wjerbańske hrodźišćo, kotrež dyrbimy ze wšitkeju pilnosću rozeznawać wot Bórkowskeho wulkeho hrodźišća. Naše Wjerbańske hrodźišćo so dźensa jako nizka kulowata hórka (kupa) srjedźa we „błomjenjach“ pokazuje a so samo tež jako rola wobdźěłuje; wokolne pola maju hač do dźensnišeho dnja hišće mjeno „grožišne“. Tu na Wjerbańskim starym hrodźišću mějachu swoje posled-

nje zastanišćo a wotpočowanišćo — překročiwši čaru wot Sprjewineho kolena pola Khoćebuzskeho hrodu hač k brjoham błótow pola Wjerbna — te syły pućowarjow k swjatočnosćam, kiž so za stary serbski čas Swjatowitej na wulkim hrodźe w błótach wotměwachu (njedaloko nětčišich Bórkowow). Druhdy zaso po tejsamej drózy přićahnywši so črjódy wojowarjow na Wjerbańskim hrodźišću zhromadźowachu, zo bychu so z njeho podali k wójwodźe abo kralej na „groże". Tutón Bórkowski „grod" je wot Wjerbańskeho hrodźišća něhdźe dobreje poł hodźiny zdaleny, najprjedy za pěšeho a potom za wjesłowaceho, přetož tudy so błótowske „tympališća" a wódne „tšugi" započinaju. A tam — za wysokimi a šwižnymi wólšami —, hlej, leži starodawny a starosławny Bórkowski „grod".

Bórkowy — wjes — leža 20 mjeńšinow wot „groda" k połdnju. Hdyž je so mjeno „teje wsy" z pomocu słowa „bor" abo tež słowa „bórk" wukładowało, so to wěsće za rěčespytnym prawidłom stało njeje. To dźě je zjawne, zo to mjeno zwisuje z němskim słowom „Burg" *)

Wjerbno pak ma swoje mjeno bjez dwěla wot wjerbiny (wjerboweho hajka) abo wjerbow**), kotrež w zastarskim času na honach, hdźež naši stari wótcojo sebi sydlišćo założichu, rosćechu a tam a sem při „grobłach" (hrjebjach) hišće rostu, runje kaž woni swoje susodne wjetše sydlišćo w brězowym hajku abo při brězach „Brjazynu (Brězynu) pomjenowachu.

Wjerbno je wo wjele starše sydlišćo hač Bórkowy. Tudy je krajina sušiša a rola płódniša hač pola Bórkowow; tež je tu wjacy městnosće, kiž so za zhromadne twarjenje a za zhromadne žiwjenje hodźi, poruno Bórkowam, hdźež běše jenož na jenotliwych kupach móžno bydlić. Tohodla su Serbja bórzy tu na suchej płoninje ležacu „wjerbinu" wuzwolili k założenju wulkeje wsy, kotraž na wječornej kromje našeje Sprjewineje kupy leži. Před Wjerbnom k wječoru su błóta, kiž nas dźěla wot Bórkow a jich hrodźišća; — k połnocy je: „dubica",

*) Serbske pomjenowanje „grod" Němcy po dobyću serbskich Błótow w 12. abo 13. lětstotku do „Burg" přełožichu, a tež nowe sydlišćo při „grożeˮ Burg abo Burg-Dorf, Dorf Burg pomjenowachu, a Serbja pozdźišo, jako wjes rosćeše a do wjacy dźělow so dźělešo, ju po serbskim wašnju z mnohotu „Bórkowy" woznamjenjowachu. Redaktor.

**) Přispomnić tu chcemy, zo k połnocy wot „wjerbiny" před 1700 lětami „dubica" ležeše a nětko hišće na tymsamym boku našeje wsy duby rostu, tohorunja běše a je hišće k połodnju wsy strona „wólšyna" mjenowana.

něhdy hač k Sprjewi poł hodźiny zdalenej dosahowaca; k połdnju: wólšina; a k ranju: pěski našich „góricow“. Tak běše přez cyłe lěto a při kóždym wjedrje pěšim a wozam móžno, Wjerbno dosahnyć, byrnjež druhdy jenož wot rańšeho boka było. Wjes Wjerbno je wot ranja k wječoru a wot połdnja k połnocy na křiž twarjena, 1½ km. dołha a 1½ km. šěroka. Wo srjedźa wsy je naša 600 lět stara dostojna cyrkej na hórcy natwarjena. Z jeje stawiznow chcemy to a druhe našim čitarjam zdźělić.

II. Twar Wjerbańskeje cyrkwje.

Zjawny swědk, zo je Wjerbno starše hač Bórkowy (wjes), je — Wjerbańska cyrkej. Ta je była ecclesia mater za Bórkowy a za Bórkowarjow 750 lět dołho; wob kóžde šěsć tydźenjow měješe farař z Wjerbna raz do Bórkowow dojěć a tam „přatkować“.

Drjewjany „grod“ a Swjatowitowa swjatnica na Bórkowskim „grožišću“ běštej so spališoj a ležeštej w popjele. pak do serbskich přibohow njeběše z dobom wukorjenjena. Němcy-dobyćerjo njemóžachu ju z mječom ani ze šipami wubić abo wuhnać. Tohodla stupachu do stopow němskich ryćerjow němscy mnichojo a založichu po serbskim kraju křesćijanske kapały a kapałki najradšo na tajkich městnach, hdźež běchu so do tal mjeno abo wobraz serbskeho přiboha česćowali. Tak sym w Meklenburgskej w městačku Rybnicy nad brjohami narańšeho morja rjanu evangelsku cyrkej natwarjenu widźał na hórcy, přez kotrejež kamjenje běše krej zajatych k česći Swjatowita woprowanych cyrčała. Zdobnje móžemy so prašeć: čehodla njejsu na Bórkowskim hrodźišću žaneje křesćijanskeje cyrkwički natwarili? Budźeše-li tehdy wokoło lětow założenja Dźěwinskeho (Magdeburgskeho) arcybiskopstwa a Mišnjanskeho biskopstwa (967 a 968 p. Khr.) někajka rěčehódna wjes we blizkosći Bórkowskeho hrodźišća była, by so wěsće na hrodźišću tajka kapała postajiła a wuswjećiła. Dokelž pak so to stało njeje, móže so z połnym prawom nic jenož hódać, ale sudźić, zo Bórkowy jako wjes tehdom hišće we pełuškach ležachu. Ale Wjerbno běše tehdy hižom nahladna wjes; tu ¾ hodźiny ke krótkemu ranju wot „grožišća“ założichu tón Boži dom, kotryž měješe naslědnik Swjatowitoweje swjatnicy a łamař pohanskeje wěry na rańšej stronje serbskich błótow być.

Na hórcy srjedź Wjerbna, wot jeho křižnych pućow jenak daloko, steješe w lěće 1000 po Khr. drjewjana kapałka. Tam so swjatočnosć mšě wotměwaše. A lud w pěsku před kapałku klečo wotspěwowaše swoje kirieleis, halelujah a hamjeń. Měšnik z durjemi cyrkwički po wobzamknjenej mši wustupiwši požohnowa zhromadźenych. Tuta drjewjana kapałka je so najskerje we zběžkach Serbow a we pólskich wójnach Bólesława Khróbleho spaliła. W l. 1118 bu měr w Budyšinje wobzamknjeny. Tuž móžachu so zapusćene Bože domy nowe twarić. A we Wjerbnje nasta wjetša z bolami natwarjena cyrkwja, najskeršo z „rogoźu" (rohodźu) kryta. We njej mějachu tež wosadni swoje ławki a město k sedźenju. Na tutu drjewjanu Wjerbjańsku cyrkej pocahuje so sada we Lademannowej chrónicy: „Prěnje cyrkwje našeje wokolnosće běchu we Wjerbnje, Wulkim Liškowje, Popojcach a Skjarbošću, kotrež wsy su na kharće wo wobstejnosćach w 12. a 13. lětstotku z cyrkwju poznamjenjene. Tuž je ta wjetša djrewjana cyrkej we Wjerbnje bórzy po l. 1118 twarjena, přetož hižo dwě sći lět pozdźišo běše nuzno, nowu massivnu cyrkej natwarić; ta stara běše sprochnjela, štož so z bolowym (drjewjanym) twarjenjom hakle po 150 abo 200 lětach stawa. Je-li pak wona cyrkej „do pachow" twarjena była, je wona tusamu trajnosć měła. Wobstała wšak tež njeje dlěje hač do prěnich lětdźesatkow po l. 1300.

Tehdy so potajkim k třećej cyrkwinej twarbje we Wjerbnje přistupi Ta prěnja běše mała kapałka była, kotraž je snano wot lěta 1000 stała. Ta druha wjetša cyrkej běše tež drjewjana, pak bolana pak do pachow twarjena, kotraž je dźeržała wot krótko po 1118 hač do prěnich lětdźesatkow po 1300. A třeća bě murjowana, našeje nětčišeje cyrkwje spočatk a załožk.

Tuta třeća Wjerbańska cyrkej běše zjawne znamjo dobywanja křesćijanstwa nad pohanstwom. Hižo dawno njeběše wjacy žane přikhilenje Serbow ke krwawnym woporam na „groźe". Zwotwučowali so běchu zrudnym pohrjebam na blizkim pohanskim pohrjebnišću, kiž někotre sta kročel k ranju wot křesćijanskeho „kjarchoba" (Božeje role wokoło cyrkwje) leži a hdźež běchu so popjeł a kosće čłowječnych ćěłow we „nopkach a gjarncach" khowałe. A runjež so mnoha pohanska přiwěra a přiwěrka hišće dołho, wosebje poła žónskich, dźeržeše, chcychu tola křesćijenjo być, khodźachu pilnje „na mšu" a modlachu so „paćerje". A čim krasniši běše jich Boži dom, čim lěpje so jim nabožina zespodoba. To běše Wjerbańskemu

patronatstwu a Mišnjanskemu biskopej dosć přičiny, na město drjewjaneje a hižo prochniweje cyrkwje nowu z kamjenjow murjowanu stajić.

Tuta třeća Wjerbańska cyrkej běše bjez wěže, ale na wječornym a rańšim boku měješe 17 metrow wysoke swisle. Cyhele běchu klóšterskeho wulkeho raza, a kaž daloko móžeš wot zemje po muri z ruku sahnyć, su na mnohich cyhelach murje dypki kaž by z palcowym kónčkom do nich tłóčił (němski Rillensteine). Tajke znamjenja so jenož w cyrkwinych murjach gothiskeje twarby namakaju Tež to na to pokazuje, zo je naša cyrkej dołho před reformaciju twarjena. Pólske* a rudowate kamjenje tworja jeje zakład. Kryta je była nic z ćeńkimi ale z tołstymi, brjuchatymi cyhelemi (Walmenziegel). Ta cyrkej stoji hišće dźensa, ale je powjetšena. Přitwarili su šěroku wěžu, 26 m. mysoku, a zwjerćha so pozběhuje pyramida, 14 m. wysoka, kula a hwězda hišće wyše dosahatej. Kaž mi raz wěcywustojny knjez professor twarskeje wysokeje šule w Barlinju praješe, je ta wěža snano 70 lět před reformaciju twarjena. Wona poskića hišće same gothiske formy. Jeje twarjenje móže so wokoło lěta 1450 postajić. My pak chcyli tež radźi wědźeć, kak stara cyrkej sama je. To so njehodźi do čista wučinić; lěta njewěmy a budźemy jo z ćežka hdy zhonić, tola štož je wěrje podobne, w slědowacej rozprawje podam.

Twarba našeje cyrkwje pokazuje nas do lět 1300—1400. Klóšterska cyrkej w Khoćebuzu, kotrejež mnichojo rjadu Franciskanow so z cyrkwinym a nabožnym žiwjenjom wokolnych Serbow na wšelake wašnje zaběrachu, je w l. 1303 natwarjena. Po njej su so twarcy złožowali při twarjenju staršich murjowanych wjesnych cyrkwjow w Khoćebuzskim kraju. Tež we Wjerbnje je so to bjez dwěla stało. Ale tajke wulke twarjenje, kajkež je naša cyrkej, njeje so za lěto abo dwě natwarilo. Tohodla je tež přihódny čas k tajkemu skutkej so wuzwolić dyrbjał. Njeměrny a w krajnych wobstejnosćach njewěsty čas so k tomu njemóžeše wužiwać. Tajki njepřihódny čas započa so wosebje z lětom 1348, jako bě wony Waldemaŕ ludaŕski (der falsche Waldemar) po cyłym Bramborskim markhrabinstwje wšitkón lud do wulkeje měšeńcy torhnył. Potom přińdźe na fararja we Wjerbnje a mnohich druhich fararjow z cyrkwjemi a wosadami našeje krajiny bamžowa klatba (1350—

---

* „Pólske“: tak my jim rěkamy, dokelž su na poli namakane a z pola zezběrane, někotre wot nich dosć wulke.

1354). We tajkich politiskich a za nabožniske tyće zrudnych časach so žane cyrkwje njetwarja. Lědma pak je wěrić, zo je naša cyrkej po 1354 twarjena, to so też dawa hódać z wěsteje twarboweje přičiny. Tuž matej našej woči do trochu staršeho časa pohladać; a hlej, woprawdźe so nam jako k tajkemu wotpohladanju a skutkej hódny čas pokazuje wobknježenje markhrabje Waldemarja Wulkeho, kiž wot lěta 1308 hač 1320 zbožowne knjejstwo tu wjedźeše. Tohodla je moje sudźenje: naša stara murjowana cyrkej je so we wonych lětach twarić započała a móžno je też, zo je so jeje twaŕ hakle něšto lět pozdźišo dokonjał. Tuž sym nad nutřkownymi durjemi polodnišeho přitwarka našeje ponowjeneje cyrkwje dał napisać słowa:

„Cond. ann. circ. MCCVIII . . . MCCCXXX“
(to je: Condita annis circiter MCCCYIII . . . MCCCXXX)
„Renov. ao. Dom. 1911).
(to je: Renovata anno Domini 1911).

Staršej hač wěža, haj staršej dyžli cyrkwja sama stej jeje wjetšej dwaj zwonaj, kotrajž nětko horkach we wěži wisatej. Nimatej žanoho napisma, štož na wysoku starobu pokazuje a matej jednoru formu, za kajkejž so zwony w němskim kraju wob lěta 1150 hač 1250 lijachu. Wobaj zwonaj staj za čas našeje druheje drjewjaneje cyrkwje na „kjarchobje“ blizko při cyrkwi pod šindźelemi w drjewjanej budcy wisałoj a buštaj wokoło 1450 na tu tehdy natwarjenu wěžu powjesnjenej. Wonaj mataj cunje a dosć mócne klinčenje a staj so něhdy Khoćebuzskim měšćanam tak zespodobałoj, zo su ći — po starym ludowym powjedanju — za njej cyłu smuhu toleŕ nasadźeć chcyli, tajku dolhu, kajkaž z „města“ do Wjerbna dosaha. „Ale naši Wjerbanarjo njejsu tajcy drjewjani byli a njejsu jim te krasne zwony předali.“ — Dawno ma Wjerbańska wěža też třeći mały zwón, kiž pak je so „wěcej jako raz zňezglucył“: w lěće 1866 bu wot błyska dyrjeny, potom wot Gruhla (Króla) we Małym Wjelkowje znowa laty je 1909 přez njerodne zwonjenje zaso do kruchow šoł a 1910 bu nowy laty pola Šillinga w Apoldźe we Durinskej a tam ze serbskim napismom pyšeny: „Chwalšo togo Kněza we tej gwězdźinej husoknosći!“ Mamy hišće štwórty zwón, naši ludźo jemu „klinkac“ rěkaju, wón je tak stary, kaž tej wjetšej zwonaj a je so z nim w zastarsku ke „mši“ zwoniło. Nětko so khowa w cyrkwi delkach pod jenym skhodom. Dwójcy za naš čas je naš „klinkac“ ze swojeje womory so zaso wubudźił: w lěće 1866, jako dyrbjachu

te tři wjetše zwony dla porjedźenja wěže na khwilu woněmić; a wot kónca hapryla do srjedź decembra 1911 za čas powšitkowneho ponowjenja cyrkwje. Tón zwónčk běše na starym pohrjebnišću, kaž dołho běše tehdom nuzne, za prěkuš powěsnjeny.

Časy, hač dotal najzrudniše, nastachu za našu cyrkwju na kónču třicećilětneje wójny. Wot wulkeho róžka lěta 1641 hač po jutrach lěhachu w Khoćebuzskim kraju črjódy šwejdskeho generala Stallhausa, palachu a smalachu, štož móžachu, a wupusćichu tež naš Boži dom. Při tej składnosći zhubichu so cyrkwine knihi a wšitke pjenježne papjery našeje wosady. Cyrkwine zamoženje běše tehdy 823 tolerjow 20 dobrych slěbornjow 6 nowych pjenježkow hódne, štož za tamny čas mały pjenjez njeběše. Dołžnicy cyrkwje běchu jeje knježa patronojo a wšelacy burja we wsy. Wšitcy so k swojim dołham přiznachu a nowe dołžne wopisma podpisachu. Pjenježna škoda bu tak do čista zarunana, ale škodu spalenych a na wšelke druhe wašnje zaničenych cyrkwinskich knihow a pismow smy stajnje wobžarowali, hdyž smy něšto ze stawiznow našeje cyrkwje wunamakać a napisać na myslach měli. Štož je so nam z časow do třicećilětneje wójny wukhowało, njeje wjacy, hač něšto mołowanych deskow, kiž su prjedy na cyrkwinych khorach a na klětcy byli a jedyn slěborny pozłoćany keluch z lěta 1608 z napismomaj: J O S Z H H — A K S H Z M N S. Tele pismiki so ṭak wułožuja: Jan Ondroš Šlik zu Hohentsche Herr — Anna Katharina Smirzicka Herrin zu Mukrau Nachod Switice. To pokazuje na Čěsku zemju. Mějićel a snano darićeł tohole kelucha je był hrabja Jan Handrij Šlik, kiž je po bitwje na Bělej Horje we Prazy zrudnu smjerć poćeŕpjeł. Hišće tež je móžno, zo je mały wołtaŕ, kiž je přez něšto narodow so na łubi patronatskeho ryćeŕkubła knjezow ze Šoenfeldta khował, něhdy we našej cyrkwi stejał a zo su jón před wójnskim surowom wukhowali. Wołtaŕ ma gothiske wudebjenje a je wušikne dźěło drjewoweho rězbaŕstwa. Nětko je jón kn. hauptmann ze Šoenfeldta krasnje wobnowjeny w lěće 1914 do našeje noweje zakristaje darił.

Kak jara běštej wosada a jeje patronatstwo wokhudnyłoj we tej dołhej wójnje, so z toho zjewi, zo su po małem a jenož po něčim tu njewurjekliwu škodu na twari cyrkwje porjedźowali. Hakle po 14 lětach běchu wšitke ławki a khory zaso zestajane, potom su započeli khory a ławki wumołować, štož je tež něšto lět trało. W lěće 1692 bu naš

„dupny janźel“ na měsće před wołtarjom na wjeŕchu cyrkwje powěšeny; potom za tři lěta je naš wulki wołtař stajeny, na kotrymž je wjele drjewoweho rězbaŕskeho dźěła a mołowanja widźeć. Hakle 1707 bu dawno brašniwa wěža porjeďźana. A w l. 1734 bu nowa wołtarjowa městnosć přitwarjena. Kónc wšitkeho přeporjedźowanja a wobnowjenja cyrkwje běše lěta 1740, jako nowu dostojnu klětku „naporachu“, nowy byrgłowy khor natwarichu a dobre pišćele stajichu. Tak dźě je cyłe přeporjedźowanje, wupyšowanje a přitwarjowanje Wjerbańskeje cyrkwje wot lěta 1642 hač do lěta 1740 t. j. runje 99 lět trało. A potom so w našej cyrkwi ničo rěče hódneho wjacy njeje twariło abo porjedźowało hač do lěta 1911.

Dźesać lět je so cyrkwina-wosadna rada a wjetše zastupjeŕstwo našeje wosady z cyrkwinym patronatstwom wadźiło před kralowskim knježeŕstwom w Frankforće (nad Wódru) a před knjezom ministrom nabožnych naležnosćow w Barlinju, kak wjele abo kak mało ma so na a we cyrkwi wobnowić a porjedźić. Zo wěc žanoho dlića wjacy njećeŕpješe, so z rozprawy spóznawa, kotruž je farař wosady we swojim času cyrkwinej a swětnej wyšnosći připósłał: „Přez durje, wokna a dźěrawy wjeŕch cyrkwje ćaha powětr do zamknjeneje cyrkwje; — na swojich wuzkich ławkach wisaju bóle hač sydaju žónske a holcy, jich nohi, hdyž na plestr stupaju, so pitwaju w próše rozdrjebjenych cyhelow; a kemšerjo na nižšich khorach dostawaju na włosy proch, kiž so ze zwjeŕšnych khorow na nich přetočuje; — sprochniłe su skoro wšě kóncy hrjadow a kozolnikow; — sněh wěje a dešć so lije hač do dweju kročelow před woltarjom; — wot 10 byrglowych hłosow je 5 woněmiło.“

Druhi swjedźeń jutrow, 17. dź. haprleje 1911, dźeržeše farař Krušwica posledпje prědowanje w zestarjenej a zaprόšenej cyrkwi nad słowami: „To jo ten źeń, kótaryž ten Kněz hugotujo; wjaselmy se a buźmy wjasołe na tomsamem. O Kněžo, pomogaj, o Kněžo, daj se deŕe raźiś.“ (Ps. 118, 24. 25). To dźě njeběše žane ćežke Božmje-prajenje staremu domej, ale wjele bóle wjesołe a dźakowne swědčenje, zo nětko so bliži dopjelnjenje dawno horco požadaneho twara a wobnowjenja božeho domu.

Z Božej pomocu je so skutk přetwarjowanja našeje cyrkwje derje nadźił a te wšelke dźěła su so bjez njezboža dokonjałe. Jenož při wjelbowanju pod wěžu budźechu so dwaj murjerjej, bratraj Riedelaj, jedyn z Bórkow, druhi z Gór, a jedyn našich patronow kn. hauptmann ze Šoenfeldta

ze swojim sydomlětnym synkom z padatym drjewom a cyhelowymi kusami zasypnyli, hdy jich njebudźeše Boža ruka wobzwarnowała.

Twarba sama je na podłožku gothiskeho stila do tak pomjenowaneho barokoweho stila přešła. Ta stara wot lěta 1308 . . . 1330 natwarjena cyrkwja je we wšitkich dźělach gothiska była; nětko su w cyrkwi gothiske jenož wonkowne a nutřkowne durje pod wěžu a tohorunja wonkowne a nutřkowne durjə cyrkwineho přitwarka k połdnju; gothiska je tež wostała wěža, kotraž wosebje wot daloka pyšny napohlad poskića. Cyrkwja sama pak je do barokoweje twarby přeměnjena w lětach po jeje wupusćenju 1641, wulki wołtař je same barokowe rězbařske dźěło (1692). Na woknach w lěće 1734 přitwarjeneho wołtařneho městna so njehodźachu wjacy kónčate rjane wobłuki gothiske, ale podołhokulojte barokowe wuwjesć. Ja budźach najradšo wšitko dał do gothiskich formow přetworić, tola njeje so mi to radźiło, dokelž běštaj kralowske knježeřstwo a bramborski conservator starožitnosćow tajkemu wotpohladanju njepřikhilnej. Z cyła pak ma naš Boži dom dostojny a pyšny napohlad, wosebje tež, dokelž je so moleřske dźěło na cyrkwinym wjeřchu a na khorach wubjernje radźiło. Na khorach so pyšnja barokowe motivy, ale na wjeřchu so hordźa formy, kajkež čas renaissancy lubowaše.

Što dźě pak smy nowili a porjedźeli we našej cyrkwi?

Nowa přitwarjena je sakristaja* za duchowneho a nowe je tepjenje cyrkwje ze parnju; nowe su tež naše byrgle abo pišćele, kiž maju 23 klinčatych hłosow; nowej stej skónčnje dwě woknje.

Do čista ponowjene su: delkach a horkach wšitke ławki po cyłej cyrkwi; špundowanje abo tło (podłoha) pod ławkami; podsadźenje khodow a wołtařneho města z čeřwjenymi kamjenjemi; wjeřch cyrkwje z rjanych hrjadow a deskow (wšo molowane) wobstejacy; — třěšine kryće; — na město drjewjanych zelezne nosydła (stoły) třoch zwonow; — wjelbowanje wěžineho překhoda do cyrkwje; — wonkowny skhód na wěžu (zo by so nutřkownosć wěže wot nutřkownosće cyrkwje dźěliła); — wudebjenje wobruba cyrkwinych murjow (kaž daloko murje stareho gothiskeho dźěla cyrkwje dosahaju); — wšitke durje a tři wokna. Wuporjedźane su: murje na wšitkich bokach, wosebje

* Ta sakristaja je natwarjena nad rowami něhdušich Wjerbańskich fararjow a jich swójbow. Kosće dźewjatnaćich přetłatych ćěłow su so zezběrałe a so potom na druhim městnje „kjarohoba“ zaso do Božeje role pokhowałe.

podpółnócne; — $^3/_4$ třěšneje wjazby; — dubowe wobłuki dźewjećich woknow; — błyskowód; — horni wobwod wěže.

Dźiwajo na tajke nowjenje, ponowjenje, porjedźenje, a přetwarjowanje móže tež cuzy lohko wěrić, zo je so we našcj wosadźe wot mnohich do rady dawało, cyłu cyrkwju wottorhać a nowu natwarić; to pak by wulka škoda była, přetož stara dostojnosć našeho Božeho domu by so z tym minyła. Nětko pak mamy našu lubu cyrkwju tajku, kajkuž su ju naši wótcojo před 600 lětami natwarili a před 180 lětami powjetšili, we nowej krasnosći před sobu. Nałožili na jeje wobnowjenje smy w lěće 1911: 74—75000 hriwnow.

K nowym kemšam a Božim słužbam woswjećił je Wjerbańsku cyrkwju kn. generalny superintendenta (po delnjołužisku „huššy promšt") Bramborskeje, Noweje Marki a Delnjeje Łužicy Doctor theol. Kessler, farař při cyrkwi Swj. Mattheja w Barlinju*. To je so swjatočnje stało sobotu před třećej njedźelu swjateho adventa, 16. dźeń decembra 1911. A wosadny farař je potom na tymsamym swjedźeńskim kemšenju swoje přenje serbske a němske prědowanje w zaso wuswjećenej cyrkwi dźeržał. Textaj běštej: Ev. swj. Marka 1, 15 na němskim a 1. knihi kralow 8, 27—29 na serbskim kemšenju.

III. Cyrkwina wyšnosć a wobstejnosće we Wjerbańskej wosadźe do reformacije.

Wjerbańska cyrkej běše wyššemu biskopej Dźěwinskemu (Magdeburgskemu) wot založenja woneho arcybiskopstwa 967 poddana. Do Dźěwina abo Magdeburga dyrbjachu serbske Błóta „mjedowe dźesatki" arcybiskopej wotedawać. To drje je so na tajke wašnje stawało, zo su wosadni swój měd do Lubina nosyli a z Lubina bu wón dale do Dźěwina-Magdeburga słany. Su-li pak hdy Wjeŕbjenjo sami ze swojim mjedowym dźesatkom do Magdeburga přišli, su tam nic jenož arcybiskopski hród, ale tež kralowski dwór Oty Wulkeho wohladali. Němski kral Ota Wulki, kaž tež jeho mandźelska Editha serbski rozymještaj,

* Jako so cyrkwine murje wot murjerjow w juliju 1911 wotškrabowachu, pokazachu so na tych staršich cyrkwinych murjach „woswjećne křiže", to su znamjenja a swědki, zo běše so ta stara cyrkwja něhdy wot Mišnjanskeho biskopa abo jeho zastupnika, arcydiakona za Delnju Łužicu w Lubinje, woswjećiła. Štyri wot tych 12 woswjećnych křižow smy dali ponowić.

a kral tež serbski rěčeše. A arcybiskop je tež započał so za křesćansku nabožinu Serbow starać, štož so hodźi hódać z připiska serbskich słowow, kiž so namaka na jenym Magdeburgskim liturgiskim łopjenje.

Ale duchowne wobstaranje a wobknježenje serbskich wosadow přeńdźe po krótkim času wot Magdeburga na Mišno. Mišnjanske biskopstwo bě němski kral Ota Wulki hižo l. 968 załožił. A we Magdeburgskim domje (cyrkwi) je hody 968 arcybiskop prěnjemu Mišnjanskemu biskopej swjećiznu wudźělił. Tón měješe pod sobu Mišnjanski kraj a wobej Łužicy. Tuž słušachu do jeho diöcejzy nic jenož Serbja nad woběmaj brjohomaj srjedźneho Łobja, ale tež Milčenjo w Hornjej a Łužičenjo w Delnjej Łužicy. Wšitkim tym dyrbješe so křesćijanstwo hakle přez missionarow přinjesć. A hač runje běchu missionarojo w tamnym času spokojom z někotrymi snadnymi křesćijanskimi hrónčkami a modlitwami, su te tola serbske być dyrbjale.

Mišnjanscy biskopja pak so tež pozdźišo swěru wo to starachu, zo by so cyrkej serbskemu ludej w joho maćeřnej rěči přibližowala. Wěrić so hodźi, zo je sławny biskop Beno w serbskej rěči prědował. A zo je so za swoje serbske wosady staral, so ze sćěhowaceho powědanja póznawa: Biskop Beno praješe wo třoch wosadach mjez Drjowkom a Khoćebuzom ležacych: „Ty sy mója skjaržba (= Skjarbošc); ty sy mója lutosć (= Lutol); ty sy mója lubosć (= Lubošc)." A někotři jeho naslědnikow, na př. biskop Jan VI. Załuski, wudachu wukazń na fararjow serbskich wosadow, zo ma kóždy serbskeje rěče njemócny farař při serbskej wosadźe sebi serbskeho kapłana dźeržeć, kotryž by serbskich wosadnych k spowjedźi brał. Tajki kapłan běše tež we Wjerbnje za katolski čas našeje wosady porjadnje jedyn za druhim z najmjeńša 100 lět dołho. Wón měješe zastojnske mjeno „altarista", bydleše w małym twarjenju při farje, dostawaše za mzdu wopory swojich spowjednych a dźěłaše płódnu, hišće dźensa fararjowu „zagrodu" na Bramskem, kotruž mój prjedownik, farař F. Pótko, swoju „žognowanu zagrodu" husto mjenowaše.

Nimo wjetšeho wołtarja běše w našej cyrkwi hišće druhi mjeńši wołtař, swjatymaj Fabianej a Sebastianej poswjećeny. Tutón mjeńši wołtař běše za altaristu, wony wjetši za fararja. Wot wobeju wołtarjow dyrbješe so biskopej wěsty dawk wob lěto dawać. A kóždy króć, hdyž běše biskopowe sydło wuprózdnjene, měješe kóžda wosada wěstu biskopsku dań wotedać, kiž měješe

so potom wot biskopa na bamša wupłaćić. Wjerbańska cyrkej je po 4 slěbornych hriwnach płaćiła, štož je tak wjele kaž našich nětčišich 8 markow, po hódnosći abo nětšišej kupnej mocy pak móžeš rjec: dźesać króć wjacy.

Wjerbańscy fararjo mějachu swojeho arcyměšnika w Měsće (Khoćebuzu) a biskopski arcydiakon běše w Lubinje, kotryž we mjenje Mišnjanskeho biskopa wšitkim Delnjolužiskim wosadam a fararjam rozkazowaše. Ja pak mam za to, zo su hišće bóle hač ćile knježa wyšši měšnicy za duchowne žiwjenje našeje a wokolnych wosadow skutkowali mnichojo z rjada Franciskanow, kiž su so krótki čas před 1300 do „Města“ přisydlili a swoju klóštersku cyrkej tam 1303 natwarili. Franciskani dźě běchu „měšnicy za (nizki) lud“, kotřiž husćišo hač druzy mnichojo prědowachu a jednotliwi po wsach ćahachu, smilne dary za swój klóšter zběrajo a z dobom ludźom wšelku duchownu radu poskićujo. Tež dźeržachu pod hołym njebjom Bože służby, zo bychu ludźi z hrěšneje womory zwubudźowali a jim spowjedźe dźerželi. To wšitko so njemóžeše stać bjez nałožowanja maćeŕneje rěče. Připadnje wěmy, zo je so tajki „wotpusk“ wokoło lěta 1530 „na Górach“ wotdźeržał. Z měšćanskich mnichow wubjerachu cyrkwini knježa patronojo fararjow za swoje wosady, hač runjež móžachu tež druhich duchownych powołać.

Zafarowane do Wjerbna běchu te wsy: Wjerbno, Rubyn, Myšyn, Bramo (nětk Brama) a Bórkowy. Powjeda so w ludu, zo su něhdy tež „Góry“ do Wjerbańskeje cyrkwje słušałe. W pismach njejsym wobkrućenja tajkeje powjesće namakał, tola je ta wěc wěrje podobna dweju přičinow dla: 1. bur Kjalic na Górach běše wot zastarska Wjerbański farski bur a jeho přisłušnosće za Wjerbańskeho fararja su so hakle w lěće 1879 na našu faru wotpłaćiłe a so tak wotwjazałe. 2. Górjański lud wurjekuje „ł“ kaž my Wjerbańarjo a naša cyła cyrkwina wosada jako „w“; Brjazyna pak, kiž tak blizko při Górach leži a do kotrejež cyrkwje su Góry wot dawna zafarowane, wurjekuje jo jako „ł“.

Kak radźi bychmy wjacy powěsćow z katolskeho časa Wjerbańskeje cyrkwje zdźělili, ale tomu zadźěwa brach na pisanych powěsćach; my ani mjena žanoho katolskeho fararja w Wjerbnje njewěmy. Tola powostanki jenych knihow z tamneho časa su so zdźeržałe, mjenujcy někotre zdrěte łopjena katolskeje liturgiskeje knihi z jeje kožanym něhdy rjanym wobłoženjom. Ta kniha je najskerje w rukomaj mnoheho Wjerbańskeho měšnika była a so na naš wołtaŕ nosyła „ke mši“.

IV. Brošma.

Cyrkwina reformacija je so zahe w Khoćebuzskim krajn započała, ale njeje so hnydom přećišćała. Dr. Jan Briesemann z Khoćebuza rodźeny běše we Wittenbergu při swojich studijach na universiće Dr. Lutherusa, jeho wučbu a prědowanja słyšał a so evangelskej cyrkwi přiwobroćił. W lěće 1522 so domoj wróćiwši prědowaše wón z wulkej mocu a zahorjenosću w klóšterskej cyrkwi, wón sam mnich Franciskanskeho rjadu. Měšćanska rada a měšćansey wobydlerjo z wulkimi sylami jemu připadowachu. Jara wěropodobne je, zo nic jeno wjetšina mnichow, kotrychž najwučeniši běše Briesemann, ale też duchowni we wokolnych wjesnych wosadach so evangeliju w měsće a klóštrje připowjedanemu přikhilachu. Ale krajny wjeřch Joachim I. kruće zakaza prědować, štož bě před jeho wočomaj nowotaŕstwo. Druheje mysle běštaj jeho synaj kurwjeřch Bramborski Joachim II. a markhrabja Hanso Kystrinski. Poslednisi měješe tehdy też Khoćebuzski kraj pod sobu. Na naležne próstwy měšćanskeje rady zwoli wón, zo staj so směłoj dwaj evangelskaj duchownaj do Khoćebuza powołać. Mała črjódka Franciskanskich mnichow, kiž katolskej cyrkwi swěrni zawostachu, ćehnješe do Prahi; zbytni pak a duchownstwo na wsach, kiž z nimi dźeržeše, přiwobroćichu so nětko zjawnje k evangelskej cyrkwi, a hižo swojim fararjam ani też patronatscy knježa (delnjos.: „kněžki") wjacy njewobarachu, přetož ći so za krajnym knjezom złožowachu. Prěnja zjawnje připóznata evangelska Boža służba je so w Khoćebuzu w hornjej cyrkwi 31. meje 1537 dźeržała — na Brošma.

„Brošma" — što to je? Žadyn dźiw njeje, zo to słowo so hač dotal dokładnje wujasniło njeje, dokelž je so wono hewak z našeje serbšćiny zhubiło. Zo bychmy wopřijeće a woznam słowa „Brošma" zaso namakali, dyrbimy druhim słowjanskim* rěčam wucho přikhilić. W ruskej rěči je „borošno" = njekisany khlěb, genit. borošna, přikrótč. ds. brošma; na Brošma = na (swjedźenju) njekisaneho khlěba (přirunaj ds. „na Třoch krali" = na swjedźenju Třoch kralow). Delnjołužiscy Serbja su pak „na Brošma" prajili, hdyž Hornjołužičenjo prajachu a hišće praja na swje-

---

* Ja sym tón wuraz hižo před 20 lětami we swojim rukopisnym wulkim delnjoserbskim słowniku, kiž so wot lěta 1909 ćišći a kotrehož ćišć je nětko zkónčnje hač do pismika »N« pokročił, runjetak wukładował a wjeselu so, zo je kn. spisaćel tutoho nastawka ze samsneho na samsne wułožowanje přišoł. Redaktor.

dźenju „Boželho ćěla“ (štwórtk po swjedźenju Swjateje Trojicy). A runjež so tón swjedźeń po cyłej Delnjej Łužicy po reformaciji wjacy njeswjećeše, wosta tola mjeno swjedźenja, a „na Brošma“ khodźa naši Serbja hišće dźensa káždy druhi štwórtk po swjatkach do „města“ na wulki hermank, kiž so tam na tym dnju kóždc lěto wotměwa. Ale na cyrkwine wopřijeće mjena „Brošmo“ su zabyli bjez rozymjenja prajicy „Brošma“; na př.: přichodny štwórtk budźe „Brošma“, a z genitiva, nowy nominativ wutworili a nowemu nominativej tež nowy genitiv připołožili, mjenujcy Brošmje abo Brošnje prajicy dźensa hišće „na Brošnje“ runje tak derje jako „na Brošma“.

(Skónčenje.)

Serbske rukopisne a ćišćowne drobnostki.

Zezběrał a wozjewił dr. E. Muka.

Na swojich studowanskich pućowanjach po našimaj Łužicomaj w lětach 1870 — 1900 sym přeco tež pismowske drobnostki a žadnostki pytał, zběrał, kupował. Dźěl z nich sym wokoło 1900 do dweju zwjazkow z čornymi deskami zwjazać dał; jedyn zwjazk je w folio, druhi w quarto, wobaj sym 1914 d našeho „Serbskeho Museja“ darił.*) Tu chcu ja našicho stawiznarjow a rěčespytnikow z najmjeńša z jeju wobsahom zeznajomnić.

I. Kniha w folio a jeje wobsah.

1. Wjetši ćišć w folio ze Zhorjelca z lěta 1719 wobsahujcy Wopisanje znateho swj. rowa w Zhorjelcu

---

*) Při samsnej składnosći bu wote mnje do našeho „S. Museja“ darjena: Rukopisna Krónika Górjonowskeje wosady (D.-Ł.), spisana wot fararja Albina († wokoło 1885), kotryž bě z duchownym w Górjonowje wot 1828—1885, wot 1833 z fararjom; z jeho zawostajenstwa sym dosć wobšěrny, ale nic cyle dospołny, do twjerdych deskow złoženy rukopis w quarto swój čas kupił. Wón je dźě němski pisany, dźiwa pak tež na serbske wobstejnosće Górjowskeje wosady a je tohodla za nas ważne dosć. Jeho wotdźěle su w serbskim přełožku napismow tele: 1. Predspomnjenje. — 2. Zapis dospołny a jara wobšěrny cyrkwinskich inspektorow (superintendentow) Khoćebuzskeho kraja (wot reformacije hač do l. 1878). — 3. Zapis Górjonowskich fararjow wot 1565 hač do 1885 (wobšěrny, wosebje wo Albinje samym) z přidawkomaj. — 4. Powěsće wo wsach Górjonowskeje wosady (Jabłoń, Gaře, Matyjojce, Třebejce, Drěžnica, Kózle, Libanojce; zhubjene su: Góřonow, Rogozna, Žargoń. — 5. Zapisowanje wjedra a wopisowanje pčołkarjenja fararja Albina (wot 1854—1859 nadrobne a dospołne, wot 1861—1871 přeco krótše a njedospołniše). Khrónika je wěsće hódna khowanja w našich zběrkach.

z dołhim łaćanskim napismom přez cyłu stronu: Sacrum D. Salvatoris nostri Cenotaphium .... summi viri Georgii Emerici consulis ..... cura et impensis excitatum .... ad Emericorum familiae memoriam .... a Barth. Andreade olim descriptum ..... anno 1719 una cum descriptione Germanica ..... additionibus quibusdam, historicis et genealogicis illustratum .... recudendum oblatum a Christ. Gabr. Funccio. Łaćanske wopisanje wot Handrija je na 4 łopjenach w distichach, němske wot Funck-a na 7 łopj. w pěšej rěči z wučenymi přispomnjeńkami, genealogija swójby Emerichow na 2 łopj.

2. Třinaće, wote mnje při składnosćach kupjenych hornjo- a delnjolužiskich prěnjotnych lisćinow wšelakeho wobsaha w němskej rěči z lět 1622, 1666, 1660, 1666, 1697, 1697. 1687, 1664, lisćina bjez lěta (privileg wustajeny wot krala Friedricha Wilhelma wokolo l. 1720, katej Jakubej Sćěpanej Kańcej [Gantz] w Brězowym Ługu [ně. Presslack], Gub. wokr.), 1690, 1718, 1731, 1733.

3. Pjatnaće ćišćanych němskich wukazow (ediktow a mandatow) z wjetša z dlějšim abo krótšim serbskim wućahom w rukopisu na připowjesnjenych papjerach z lět 1719, 1720, 1719, 1722, 1723, 1721, 1719, 1765*, 1725, 1723, 1723, 1715, 1715, 1720, 1718.

4. Němske wozjewjenje fararja Albina z Górjonowa wo žałostnej smjerći kubleŕki Libikoweje z jeho wosady na sćakłosć, superintendentej w Khoćebuzu lěta 1848 podate; 4 strony.

5. Khrónika Lubinskeho wokrjesa w chronologiskich datach wot 1675—1792; němski na 1 rukopisnym łopjenje.

6. Němske listno z prašenjemi k přepytowanju thüringskeje ludnosće.

7. Dlějši němski nowinski nastawk z pjera Fahlischa-Lubnjowskeho: Die Vergangnahme des Wendentums.

8. Ćišć. ně. porjad swjedźeńskeho ćaha při wosławjenju krala Alberta w Drježdźanach.

9. Štyri starše hornjoserbske ćišće: a) Kwasny spěw fararja Běmarja k česći kn. Wićaza nad Horšowom 1796. — b) Kwasny spěw k česći kn. far. Braca w Ketlicach 1779. — c) Wopisanje wulkeje bitwy pola Ajlawy

*) Wukaz přećiwo morjenju noworodźenych dźěći, němski a delnjoserbski (w trochu špatnej delnjej serbšćinje) po dwěmaj stronomaj we folio; delnjoserbske napismo ma so takle přepisane do analogiskeho prawopisa: Gromadne hopšińeše z teje noweje pšikazni napšešiwo tomu kusmeršeńu tych małych źěśi (ně: Summaria noweje přikazni des neuen Edicts gegen den Kinder-Mord).

1807. — d) Při rowje kn. J. Boh. Marlota, serbskeho prědarja w Lubiju, wot Měnja 1812.

II. Kniha we quarto a jeje wobsah.

1. Dźewjeć ćišćanych kursakskich patentow a mandatow, němskich z delnjoserbskim sylnje skrótčenym přełožkom w rukopisu na přilěpjenych papjerkach, z lět 1624, 1712, 1749, 1773, 1738, 1741, 1744, 1779, 1791.

2. Tři łopjena: delnjoserbski rukopisny přidawk k němskej cyrkwinskej agendźe z l. 1658 — a 1 łopjeno: serbski rukopis z jeneje druheje stareje agendy.

3. 2 łopj.: kěrlušej z delnjoserbskich rukopisnych spěwaŕskich z Łukowa (wokoło 1600).

4. 2 łopj.: Mój samsny wotpis serbskeho rukopisneho dodawka k ćišćanej němsko-hornjoserbskeje cyrkwinskeje agendy z lěta 1696 z Cybalina srjedź Mužakowa a Trěbulow w Mužakowsko-namjeznej podrěči (*sign.:* Cyb. ag.): tu někotre rěčniske wosebitosće: wo Bogu (in G.), wo nas, swjatego ducha, naše wóśco (unsere Väter), proznića se (entledigt, entäussert euch), wjace (mehr), pśed wocoma, wucobniki (Lehrer), pśińććo, wilki (gross), wusta, wosoki, guiw, wozbožyć, młodźeńce a gólice (Jünglinge u. Jungfrauen), sćedriwy wóśc, k twej šćedrej gnadźe (zu deiner milden Gn.), wochłodźeny, dokeliž, tegodla, spojedny stoł, ḿezy kśesćijanskich póznaćeŕow (unter d. christl. Bekennern).

6. 4 łopj.: ćišćane hornjoserbske cyrkwinske modlitwy z 18. lětstotka.

7. 7 łopjenow: Delnjoserbski rukopis z Kałkojc p. Kalawy ze 17. abo ze spočatka 18. lětstotka z napismom: Eheordnung in *Vandalica* aufgesetzt, Manźelske hustaẃeńe. — Je to po wěcy wulcy zajimawy dokument z tamnišeho časa, kiž měł so raz tu w „Časopisu“ wozjewić, rěč sama nima ničo wosebiteho na sebi: je to delnjoserbska pismowska rěč z tehdyšeho časa (Khoćebuzska narěč).

8. 16 łopj.: Rukopisna cyrkwinska agenda z Łaza p. Wětošowa ze spočatka 18. lětstotka w pismowskej (Khoćebuzskej) narěči z wotdźělenjemi němski woznamjenjenymi: Taufe, Trauung, Beerdigung atd.

9. 7 łopj.: Dźěl druheje delnjoserbskeje rukopisneje cyrkwinskeje agendy ze Sćeńca pola Drjowka z kónca 18. abo ze spočatka 19. lětstotka. Pismowska rěč.

10. Historia wutupjenja města Jerusalema, do (delnjo)-serbskeje rěče přełožił Bohuwěr Leberecht Kuba

1812. Kupich lěta 1883 w Sćeńcu p. Drj. za drohi pjenjez; wona wobsahuje 16 łopjenow abo 32 stron a by so derje pak w „Bramborskim Casniku" pak we „Wósadniku" woćišćeć hodźała. Narěč je Khoćebuska.

11. „Dienst-Reglement der Neumärkischen Stände" Barliń 1720; rukopisny wobsah z njeho delnjoserbski na 2 łopjenomaj w přidawku.

12. 11 łopjenow: „Cyrkwinska matrikula" jeneje delnjoserbskeje wosady. Zajimawy němski rukopis z lěta 1694.

13. Dwě delnjoserbskej rukopisnej papjercy, jena z Dubrawki, druha ze Sćeńca.

14. Ćišćany němski spěw: Das Lied vom Branntwein aus Kruschwitz am Goplo (jězor w Lubinskim wokrjesu); 4 strony.

15. Rukopisne łopjeno ze Sćeńca z l. 1790 ze serbskimi katechismusowymi prašenjemi.

16. Hornjoserbski rukopis z l. 1854 (4 str. w oktav): Cyrkwinske wozjewjenje nahłeje smjerće saksk. krala Friedricha Augusta I. dnja 9. aug. 1854.

17. 11 łopj.: Serbski rukopis z Ptačec p. Złeho Komorowa z němskim napismom: „Anhang zur Kirchen-Agende von Taetzschwitz". Dostach jón 1881 darjeny; wón z prěnjeje połojcy 19. lětstotka pokhadźa; rěč njeje namjezna, ale čista hornjoserbska pismowska. Wobsah: a) Cyrkwinske modlitwy. — b) Spěw: žadanje po nowym Jeruzalemje. — c) Serbska disposicija prědowanja wo 1. Pětra 3, 6—15. — d) Dwě připowědani, němski a serbski. — e) Serbski wótčenaš a Bože wotkazanje z dypkami za duchowneho k spěwanju při wudźělenju božeho blida.

Přispomn.: Při samsnej składnosći darich tež hišće kónc lěta 1914 jara ważny delnjoserbski rukopis do „Serbskeho Museja":

Malinski rukopisny němsko-serbski słownik M. Jana Bohuluba Hauptmanna z lěta 1731. Słownik ma titul Teutsch und Wendisches Register a je dospołny wot A hač do Z: Aal hugor — Zwölferley dwanaśeraki a tónle łaćanski dopis na poslednjej stronje: Indicem hunc cum Deo ad finem perduxi d. 13. Octob. 1731 cum Schorbusij degerem in Lusatia inferiori Praeceptor Dominorum de Kottwitz. postea Pastor Rederensis Festo Michaelis ao. 1733 porro Diaconus Lubenaviensis Joannis Festo a. 1738. Wobsedźeŕ tutoho słownika běše Malinski faraŕ Gósław, wot kotrohož hu wón mi w l. 1880 darjeny. Ja pak jón nětko „Maćicy Serbskej" wotkazach.

Pokazka Łukowskeje podrěče
delnjeje serbšćiny z časa do 1600.

Podał dr. Ernst Muka.

Předsyda towaŕstwa za delnjołužiske stawizny a starožitnosće, kn. prof. dr. Hugo Jenč w Gubinje, mi lěta 1890 serbske rukopisne łopjeno předpołoži, kotrež bě wón wot swojeho nana, něhdušeho kapłana we Łukowje, dostał. Kapłan Jenč bě jo namakał jako załožk deskow někajkeho stareho zwjazka, kotryž bě we Łukowje wokoło l. 1600 wjazany. Na to pokazuje jasnje zapisk we zwjazku z lěta 1605. Tuta rukopisna drobnostka je wšak za naše pismowstwo wažna, dokelž z Łukowskeje podrěče pokhadźa, z kotrejež nam hewak nimale žane rěčniske pokazki zawostałe njejsu. Tohodla sebi ju ja wotpisach a ju nětko tu w našim „Časopisu“ do nětčišeho delnjoserbskeho prawopisa přepisanu wozjewjam.

I. In media vita.

Pó sŕeźe my togo žyẃeńa smy,
Z teju my smy sḿeršu wobdane,
Pytamy seƀe jadnogo pomocnika,
Aby wón kšił nam gnadny byś.

Ty sy, knižo, ten samy:
Našych śižkich grichow dla
Ẃelgi sy se na nas rozgniwał;
Swity sy kněz Bog.

Swity sy, nejmocńejšy Bog,
Swity sy, miłosćiwy Bog;
Ńedaj se nam pśepadnuś
Do teje sḿerśi górkeje.

II. O knižo, zwarnuj nas.

Z nuze ẃelikeje ja k teƀe se wołam,
Kněz Bog, wusłušy mojo wołańe,
[Twójo] gnadne słyšańe wobrośi ku mńe,
A mójej pšosƀe [jo] wótwori;
Gaž ty coś na to ’šykno [glědaś],
Aby (kak?) grěchow se ẃele jo stało,
Chto móžo, kněžo, pŕezy teƀe wostanuś.

Gnada, pšijazń póla teƀe płaśi,
Te ’šykne grichy wódawaś;

Z nami su 'še statki darmo,
We tom nejlěpšem žyweńu;
Chwališi se přodk teбe . . . .
. . . . z twójeje gnady se žywiś.

Narěč je mało wotkhilna wot nětčišeje a hišće mjenje wot tehdyšeje Khoćebuzskeje (wokoło 1600). W tymajle kěrluškomaj su to jenož tele maličkosće:

1) *i* město *ě:* kšił, knižo, śižki, grich, gniwaś, swity, pódla: kněz, kněžo, grěch.
2) Sobuzynk *d* njeje wupadnył: ja**d**nogo, pśepadnuś.
3) Starše *w* město *h:* **w**usłyšy, wobrośi.
4) Při infinitivach a imperativach samozynk **nje**wotpada: chwališi, — wobrośi, wótwori, wusłyšy (erhöre).

Stary delnjoserbski rukopis.

(Katechismus a spěwaŕske)

z Welikego Kólska pola Baršća.

Wopisał dr. E. Muka.

Na swojim pućowanju po Delnjej Łužicy w l. 1880 namakach we Wulkim Kólsku pola Baršća we stuchłym, włóžnym kućiku hižo półzhniły rozpadowacy delnjoserbski rukopis a dostach jón darjeny. Bě to palctołsta knižka we štwororóžku (kwartnym formaće) zwjazana do čorneje papoweje deski. Rukopis wotpadowaše a rozprochnjowaše wosebje na khromach, haj wot zadneho dźěla rjada łopjenow z wobwalku dospołnje zhniła jako čorny wósmuž w kuće ležo wosta. Ale tež prědku so prěnje łopjena wobsahujce předsłowo a kekst 1.—8. kaznje z wobwalku runjež při najwobhladniwšim sušenju do čista rozdrjebichu. Kelko pak je so zady łopjenow zhubiło, njehodźi so wuslědźić. Tež wot wšitkich druhich łopjenow rukopisa bě do koła wokoło wjetši abo mjeńši dźěl wothnity (wot někotrych połojca hač do dweju třećinow, wot wjetšeho dźěla wokoło třećiny); sym wot nich zdźeržeć pytał, štož bě někak móžno, a sym so prócował, zo njebychu so dale torhałe a drjebiłe. Zdźeržane łopjena abo dźěle łopjenow sym čisłował — je jich 64 — a do štworowskeho zešiwka z papowej desčičku srjedź běłe listna porjadu składł a do kartona tyknył. Tak zakhowany rukopis sym kónc lěta 1914 do „Maćičneho Muzeja“ darił,*

* Z dobom sym do »Serbskeho Museja« ze swojich zběrkow wulcy zajimawe łopjeno darił: samsny rukopis *(autographum)* našeho serbskeho

zo by so tam dale khował. Na prědkownej rozpadowacej wobwalcy wučitach ja ličbje 70, ale prědnej dwě ličbje před nimaj běštej dospołnje wublědnyłoj; běše to bjez dwěla lětoličba rukopisa a nimale z wěstosću smě so na lěto 1570 hódać, za čož tež wosebje podoba pismikow rukopisa a mnohim spěwam přidatych dypkow kaž tež wašnje łaćanskich nadpisow nad wšelakimi spěwami swědči. Tež mjeno pisarja rukopisa sym wuslědźił: na jenym z prěńših rozpadnjenych łopjenow z předsłowom stoji: Martinus Krüger: tutón Mjertyn Krygaŕ běše najskerje tehdyši kantor Kólskeje cyrkwje a šule, kotryž je pak po přikazu a pod dohladom swojeho fararja pak ze samsneho pohnuća tutón Katechismus a kěrlušnik jako „cyrkwinsku a šulsku přiručnu knihu“ za swoju wosadu spisał abo z druhich tehdyšich podobnych rukopisow zwotpisał. Na někotrych z rozpadowacych prěnich łopjenow rukopisa bě zapisany wobsah knižki, wučitach tam tele započatki spěwow:

Chtož bóžu martru we ećí ma
Kněz bog buź mńe k pomocy
Pósćel nam tog swěteg ducha
Petrus tšuchle płakašo.

Wobsah cyłeho rukopisa pak je tónle:

1. Mały Lutherowy katechismus z prašenjemi a wotmołwjenjemi: łopjeno 1—½12;

2. Hišće raz wšitke pjeć hłowne kruchi křesćijanskeje wěry po słowje (bjez wułožowanjow): ½12—½16;

3. To jutšne a ẃecerne žognowańe: łopj. ½16—18;

4. Katechisacija duchowneho: łopj. 19—21;

5. Duchowne kěrluše: łopj. 22—64; su to po rjadu: a) najprjedy (łopj. 22): próstwa k Bohu we wójnskej nuzy; — b) khwalbne spěwy; — c) hodowne spěwy; — d) martrowne (passionske) spěwy; — e) jutrowne spěwy; — f) k tomu mjez nimi: Introitus a Responsoria z dypkami; ale nic jenož posledniše, ale tež wšelake kěrluše maju hłosy přidate w starožitnych, srjedźowěkowych dypkach, na př. na łopjenach 23—25. Napisy kěrłušow su pak łaćanske pak němske, zwjetša ze zelenej a z dźěla tež z čeŕwjenej barbu a z wul-

samowuka abo wučenca z ludu Jana Gelanskeho z Hodźija rodź. 2. nov. 1699 a zemrj. 9. febr. 1767), pisany na Michała 1766, potajkim jenož někotre měsacy do jeho smjerće; tuto łopjeno ma arabiske napismo na čole, potom bibliske hrónčko Matth. 4, 4 we 20 wšelakich rěčach a na kóncu jeho němsko-łaćanske podpismo Johann Gelansky, gnaschwiz, Misn. Polyglottus autodidactus, Strassenmeister 27¼ Jahr, alt aber 66 11/12, wendischer Nation.

kimi pismikami pisane; tež prěni wulki pismik abo cyła prěnja połojca prěnjeje rjadki kóždeho spěwneho hrónčka stej ze zelenej abo druhdy z čeŕwjenej tintu pisanaj; ale tuta barba je kaž tež tu a tam sama čorna tinta na tej zwjetša sćěmnjenej, haj samo sčornjenej hrubej papjerje wot wlóžnoty dospołnje abo nimale dospołnje woblědnyła abo wusmahnyła; hdys a hdys běchu tež cyłe prěnje rjadki hrónčkow zeleno- abo čeŕwjeno-barbne.

Pismiki rukopisa su poměrnje wulke, rjane a jasne, prawopis je poměrnje jara dobry a přez cyło prawidłowny (sćěžny) a pisaŕskich wopačnosćow je jara mało. Přełožk sam je přez cyło dobry serbski bjez rěčniskich zmylkow. Rytmus a nazynkowanje w khěrlušach pak stej njedokonjanej, haj špatnej kaž we wšitkich delnjoserbskich duchownych spěwach stareho časa.

D i a l e k t rukopisa njeje, kaž bychmy snano mohli wočakować, dokelž Wulki Kólsk hižo w Žarowskim wokrjesu leži, Žarowski, ale zwjetša čisty Khoćebuzski; Wulki Kólsk wšak je namjezna wosada na pomjezach Khoćebuzskeho wokrjesa ze stajnymi wuzkimi poćahami k wosadam Khoćebuzskeho kraja. Jenož někotre spěwy zdadźa so z druheje podrěče přijate być, kaž na př. na łopj. 27—28: Bog jo atd.

Spomnjenja hódne rěčniske wosebitosće Wjeliko-Kólskeho rukopisa su:

I. W e s a m o z y n k a c h *(Vocalismus)*: 1. Staršе *'e* město nětčišeho *'a:* gerdosć (Stolz), kerliž, ḿesec a mjasec (Mond), ḿezy, ńeƀeski, ńeso, ṕetkowaś, pśiẃesć, ŕec (= ŕac, sagen), słuńeško, ẃesć, ẃeseliś atd.; ale stajnje hižo: źaržaś. — 2. Dial. 'o město 'e: janźołki, ṕodk (nogo), sodmy (= sedmy), šosty (= šesty). — 3. Prěnjotne -ě m. nětčišeho *'o:* źěwka. — 4. Prěnjotne -ě město nětč. *-i:* kněžo a knižo, kněžna a knižna, źěši, źěšetko a źišetko. — 5. *-u* město *-y* po hubnikach: buś, buł, buli, zabuwaś; słuńco; wusoki.

II. W e s o b u z y n k a c h *(Consonantismus):* 1) ł je stajnje wot *w* dźělene, ženje z nim změšane, měješe patajkim hišće jasny g u t t u s a l n y (nic labialny) zwuk; piše so z wjetša z *hl* abo *lh*, tež *ll* k rozdźělej wot mjehkeho l (lj), na př.: pohlny (= połny), podyeiha (= podjeła), wokollo (= wokoło). — 2. Staršе *w* město nowšeho *h* přikhadźa tam často, na př.: wobrośił, wokoło, wordowaś a hordowaś; wucba, wukupił, wułožyś, wumogł, wumŕeš, wumysliś, wusoki, wusta (z wust, aus d. Munde), wutšoba, wuwězał, wužytk, wumožnik a humožnik, wuzwolony a huzwolony.

III. W e s k ł o n o w a n j u n o m i n o w *(Declinatio):* 1. *Dat. sg.:* duchu, knězu, synu, wóścu atd. — 2. *Voc. sg.*:

kněžo, knižo. — 3. *Nom. pl.*: carś, wóścy, (w)šycty. — 4. *Loc. pl.*: w ńebjach. — 5. *Instr. pl.*: luźmi, ṕeńezmi a ṕeńezami.

IV. We skłonjowanju słowjesow *(Conjugatio)*: 1. *Imp.*: buźi, zmili se, husłyšy, pomožy — ńehobtwarźišo (verstocket nicht), wócynišo. — 2. *Inf.*: hdys a hdys hišće -*i*: zmilišı. — 3. *Part. praedic.*: chwalon, pśedan, pśeraźon, zazajźon; grońono, pisano, pśikazano.

V. We nastupanju słownika:

albo, oder.
bogojski, a, e, göttlich.
debŕe, adv., gut.
dłuwiki, a, e, lang.
drětwa, y, f. (kor. drěś), das Schreien, Schinden.
głóźiś za něcym, nach etwas hungern, begierig verlangen, sich sehnen.
hadra, y, f., Hader.
hew tu, adv., hier.
horźeństwo, a, m., Stolz, Hoffart, Übermut.
hułožnik, a, m. (wot: hułožyś), Beileger, Beschwichtiger.
chudlas, a, m. = chuźina, y, f., *coll.*, die arme Menschheit, elende Menschen.
janźolk, a, m., Engelein.
ješći, adv., noch.
knigwy, ow, pl. (nic: knigły), Buch.
knižnicka, i, f., Jungfrau (Maria).
krolejstwo, a, n., Königreich (časćišo hač kralejstwo).
krotce, adv., bald, in Bälde.
lěkaŕstwo, a, n., Arznei.
maś, ere, f., Mutter.
ḿesec, a, m. & mjasec, a, m. Mond.
niceji, a, e, jemandes.
nišćota, y, f., Nichtigkeit, Nichtswürdigkeit.
nuzyś někogo, jem. bedrücken, quälen (bogaty chudego).
peršona, y, f., Person.
ṕerwy, a, e, ddd. erste; ṕerwy cłoẃek, der erste Mensch.
pogoršowaś se, schlechter, schlimmer, ärger werden.
połnicki, a, e, voll.
pśemoc, y, f. (bóža, Gottes) Allmacht.
pśeśiwo c. dat., pśeśiwo bóžemu synu, gegen Gottes Sohn.
rozměkcyś, erweichen (nas, uns).
słuńcško, a, n., Sonne.
wěriś we Boga, an Gott glauben.
zjadnaŕ, ŕa, m., Versöhner, Aussöhner.
žłob, a, m. & žłobc, a, m. & žłobck, a, m. (dem.), Krippe.

Wjerbańske rukopisne spěwaŕske.

Woxjewil dr. E. Muka.

Wjerbańske rukopisne spěwaŕske wobsahuja nahladnu zběrku delnjoserbskich duchownych kěrlušow, naj-

skerje z druhich staršich podobnych rukopisnych zběrkow zwotpisanych. Rukopis pokhadźa — po podobje jeho pismikow sudźeno — z kónca 17. abo ze spočatka 18. lětstotka. Wón bu mi před nimale 40 lětami, hdyž tehdy we Wjerbnje na šuli we swójbje nadobneho a nahladneho knjeza kantora Pjatarja, nic jeno we Wjerbańskej wosadźe, ale po cyłym Khoćebuszkim wokrjesu znateho a widźaneho starca, časćišo přebywach, wot wěsteho k. Kólasarja, sobustawa tamnišeje japoštołskeje wosady a lubowarja delnjoserbskich knihow, darjeny, a ja sym jón lětsa (1915) do „Serbskeho Museja“ darił, zo by so tam w kašćiku pod škleńcu wupołoženy z druhimi serbskimi rukopisami khowal a pokazowal.

Rukopis njeje cyły zdźeržany, ale jara wobškodźeny, je był zwjazany, ale nima žanych deskow wjacy, a nimo tych deskow je so prědku a zady wjacy łopjenow zhubiło. Dokelž su jeho strony byłe wot spočatka čisłowane, je widźeć, zo je prědku wósom łopjenow abo 16 stron zhubjenych, kelko pak na kóncu, njehodźi so prajić, ale po wobsahu — poslednje łopjena „zakopowańske“ abo pohrjebne kěrluše poskićeju — směmy drje z wěsta sudźić, zo njeje runje wjele łopjenow na kóncu zwotpadało, nimo toho pak su na kóncu hišće łopjena wobsahujce strony 307—368 (t. j. 31 łopjenow) na hornym róžku po rjadu přeco bóle zwothnite a zwottorhane, tak zo je poslednje łopjeno (str. 367—68) hač do połojcy zhubjene. Cyle zdźeržane su potajkim jenož strony 17—306 t. j. wšo do hromady 289 stron abo 185 łopjenow.

Titula potajkim rukopis žanoho nima, z jeho rjaneho kencliskeho pisma pak drje hodźi so sudźić, zo bu wot wučeneje kantorskeje ruki pisany; haj podoba pismikow a wšelakosć nałožowaneho čornišeho a blědšeho čornidła na to pokazujetej, zo staj, runjež je pismowski *ductus* jenajki, dwaj pisarjej — knjez kantor a jeho pomocnik — so wotměnjejo na rukopisu pisałoj a to prěni str. 17—38, posledniši str. 39—54 atd.

Prawopis je slědny a poměrnje dobry, haj lěpši hač we wšelakich delnjoserbskich ćišćanych knihach samo z pozdźišeho časa. Pisańskich zmylkow je spodźiwnje mało, štož za zdźěłanosć a swědomitosć pisarjow swědči.

Přełožowarjo kěrlušow běchu drje zwjetša delnjoserbscy duchowni swojeje maćeřneje rěče derje mócni, dokelž w jich přełožkach žanych nadpadnych rěčniskich zmylkow njeje, jich rěč je přez cyło dobra serbska, wothladujemy-li wot někotrych powšitkownje zwučenych a znatych germanismow delnjoserbšćiny; njepřijomne a porokujomne je

tu kaž w druhich podobnych delnjoserbskich spisach tamneho časa zwjetša cyle njetrjebawše přiměšowanje wšelakich němskich słowow město znatych dobrych serbskich, štož na rěčnisku njekedźbliwosć abo lěnjosć a narodnostnu liwkosć abo indifferentnosć přełožowarjow wot cuzych rěčow zajatych pokazuje. Ale hišće wjele wjetša bě jich pěsnjeŕska indifferentnosć a njewustojnosć, kotraž tak spodźiwnje a žałostnje we wšitkich ćišćanych a njećišćanych delnjoserbskich přełožkach duchownych spěwow hač do srjedźe 19. lětstotka wustupowaše w dospołnym přećiwjenju k našim starym dobrym hornjoserbskim přeložerjam a přełožkam cyrkwinskich spěwow. W tamnych njeje zwjetša ani rytma ani nazynka; tu su na ponižnym spokojnym delnjoserbskim ludu wulcy hrěšili. Tola w našim rukopisu hdys a hdys spěw přikhadźa z trochu lěpšim rytmom a nadběhom k nazynkowanju, kaž na př. kěrluš: Jezu, twoje krawne rany (str. 80 sl.)

Rěč rukopisa je čista Khoćebuzska a nimale we ničim wot nětčišeje pismowskeje rěče njewotkhadia. Při nadrobnym přehladowanju rukopisa sym jenož tele rěčniske maličkosće nadešoł, kotrež su snano naspomnjenja hódne.

I. *Vocalismus.* Samozynki. Hdys a hdys, ale tola jara porědko je wěsće jeno z pohladom na rytmus — samozynk wustorčeny: wjasłosć a wjasły — prašwy město a pódla: wjasowosć a wjasowy — prašywy.

II. *Consonantismus.* Sobuzynki: 1. Při spočatku słowa stoji druhdy a wuwzačnje hišće starše *w* město nětčišeho *h:* wusoki (str. 205), hewak: husoki; wusta (str. 115), hewak: husta (Mund); z wutšobu (něšto króć), hewak: hutšoba. — 2. Pismik ł měješe hižo hubniski (labialny) zwuk, kaž dźensa we wjetšim dźěle Khoćebuzskeje podrěče; to so z toho spóznawa, zo so někotre króć w za njón piše: wjaßowosz (str. 70) a wjaßonosz (str. 199) pódla: wiaßellosz (str. 209) t. j. wjasołosć resp. wjasełosć) hewak so nimale porjadnje ll za ł a l za l piše.

III. Deklinacija. a) Wěcowniki. 1. *Dat. sg. m.:* Druhdy starše *-u* město młódšeho: *-oju:* Bogu, kralu, synu, wóśću a wóśćoju. — 2. *Loc. sg. n.*: na poli & na polu. — 3. *Acc. sg. f.*: cerkwej & cerkej. — 4. *Nom. pl.*: waše wóścy: carśi (Teufel).

b) Kajkostniki. 1. rady, rada, rade & rad, rada, rado (gern), *pl.* raźi pak njeskłonowane jako *adv.*: rad. — 2. Praedikativne participia a adjektiva: pran (82), geschlagen; pśedan (75) & pśedany (75); wótwoŕon (často), ge-

öffnet. — 3. Špatnje tworjeny komperativ: młodšejšy (343) m. młodšy.

IV. Konjugacija. Słowjeso. 1. *Praes. sg.* na starše *-u* du (ich gehe), mru (ich sterbe), pšosu (ich bitte), sajźiju (fut. sajźu & sajźim), spódušuju, ich ersticke (fut. spódušu & spódušym). — 2. Často hižo sekundarne praesentia na: -ajoš, -'ejoš, -ijoš, -yjoš kaž w nětčišej Khoćebuzskej narěči, na př.: sajźijoš (du setzest), roztužyjo (73), er betrübt. — 3. *Imper.*: ponowi (123), erneuere; złań (123), brich, jes (104) = buźi, sei.

V. Wunošniša je za to słowniska strona. Podam tu zběrku słowow, kotrež w Cwarowym słowniku njestoja, a je móžno, zo sym přeco hišće to a druhe tam trjebane Cwarej njeznate słowo přewidźał a zo by dozběrka tu hišće něšto wunjesła. Słowa sym alfabetiscy zrjadował.

Adamski, a, e (256), Adams-; Adamske źiśi, Adamskinder.
byśe, śa, n. (126), das Sein, das Wesen (we jednom byśu z bogom wóścom, in einem Wesen mit Gott dem Vater).
debŕe, adv. (pódla: deŕe), gut.
długi, a, e, adj. (265) & długo, adv. (244), lange.
dobu (73) 2 × město: debu, ich muß.
dołej, herunter, nieder.
dołojstwo, a, n. (129), Niederung, Tal.
dudłowaś, dudeln, leiern; z měchawu dudłowaś (186), den Dudelsack spielen.
góletko, a, n. (251), Kindchen, Kindlein.
górknosć, i, f. (210), Bitterkeit.
hoběgnuś: ja som ze kšwju hoběgnuł, ich bin mit Blut belaufen (befleckt).
hobšěžkaś se (71), sich beschweren, belasten.
hobtwarźiś, verhärten, verstocken (hutšobu).
hupšawiś, rechtfertigen; hupšawjony, gerechtfertigt.
hutwaŕeńe, ńa, n. (305), Aufbau, Gebäude.
huznaś (250), erkennen.
chłoźiś (211, 212 a často), erquicken.
chwalaŕstwo, a, n. (269), Ruhmrederei, Ruhmsucht.
klimpaś (279), schlottern, zittern; rucy wšej klimpatej.
lěkaś někoho, jem. schrecken.
letny, a, e (často), einzig, einig, eingeboren.
leźije, pl., Lenden.
lutownosć, i, f. (124, 201), Reue, Reumütigkeit.
maś, eŕe, f., (často; nic móterka), Mutter.
mysleńe, ńa, n., Gedanke; bólosne mysleńa (267), schmerzliche Gedanken.
myśo, a, n., Bad.
nadłužyś (komp. wot dłužyś); a) *trans.*: verschulden; ja som to nadłužył (84), ich habe d. verschuldet; b) *intr.*: Schulden anhäufen, Schulden machen.
nałožeńe, ńa, n., Gewohnheit

Sitte; za žydojskim nałoženim.
namekaś (66, 85 a často) a namakaś (85), finden.
naḿetny, a, e (101), wundersam; naḿetna wójna, wunderlicher Krieg.
ńeduṗeńc, a, m., der Ungetaufte.
ńepśestawajucy (128), adv., unaufhörlich.
ńestatk, a, m. (289), Untat.
niceji, a, e (215; hs. ničeji), niemandes, niemand gehörig.
oprowaś (292), opfern.
pomec, y, f. (75 a často), a pomoc (86), Hülfe; na pomecy, zu Hülfe.
popluwaś (229). bespucken, bespeien.
pósłańe, ńa, n. (285), das Schicken, die Schickung.
pósłojski, a, e, apostolisch; pósłojska cerkwej (127).
pótykańe, a, m. (245) = pótykac, Stab zum Stützen.
poznank, a, m. (243), Zeugnis, Erkennungszeichen.
póznaś (250), bekennen.
pózwoniś (91), ein wenig, ein Weilchen läuten.
póžedny, a, e (90) něcogo, begierig verlangend nach etwas.
pśod *(praep.)*, c. instr. *(ubi?)* a, c. acc. *(quo)* vor; pśod swět, vor die Welt; pśod ńogo, vor ihm; *adv.* pśodk & pśedk (192), vor; pśodku (adv.) vorn.
pśekortowaś cas (185), die Zeit mit Kartenspiel hinbringen, totschlagen.
pśemarkowaś, bemerken, beachten, durchfühlen, sich merken (lubosći, Liebesbeweise).
pśestupnosć, i, f. (175), Übertretung.
pśeswětliś (101), durchleuchten, durchstrahlen (naše hutřoby).
pśewinowaś (234), nach und nach überwinden.
pśichadny, a, e (127), zukünftig.
pśikowaś (102), anschmieden.
pyšniś; pyšńony, a, e, aufgeputzt, eitel.
rod, a, m. (229), Geschlecht; helski rod, die Höllenbrut.
rozbužiś (215), aufmuntern, ermuntern, (ḿe, mich).
rosměkcyś (281), erweichen (twardosć).
rozmokšyś se, naß, feucht, weich werden, sich erweichen (hutšobu).
roztužyś (73), betrüben
(r)džaś se (91), zittern, beben.
skóńcowańe, ńa, n. (127 358) Beendigung, Ende.
skóńcowaś, vollenden; sk. grěchy (174), Sünden begehen.
slina, y, f., Träne; wót slinow śamnej wócy; hewak (ł)dza; pl. dzy (89).
sḿerkny, a, e, sterblich sḿerknosć, i, f, (65), Sterblichkeit.
smuga, i, f. Strieme (von Schlägen).
spódušyś (70) unterdrücken, ersticken.
stawnosć, i, f. (129), Beständigkeit, Einigkeit.
studnica e, f. (151), Brunnen.
stwóřešel, a, m., Schöpfer (148 a přeco tak).
šum, a, m. (221), das Brausen, Rauschen.
šydnosć, i, f. (277), List, Betrug.
toplo, a, n. (102 toblo), Röst-

pfuhl, Hölle? Christus jo to **to**blo rozbił, złego ńedupeńca nutś zwězał a pśikował.
twórc, a, m., Schöpfer.
wjasołnosć, i. f. (199), Freude.
wółašk, a, m., das Öchslein.
wótpowědaś (123), entsagen, absagen (wšyknomu).
wótwěraś, öffnen; rowy se wótwěrachu.
wótworiś, öffnen; rany wótwoŕšo se, Wunden, öffnet euch! aor. wótwori (111); wótwoŕony, a, e.
zacarniś se (32) schwarz werden; słońco se zacarni, die Sonne verfinsterte sich.
zatwarźnosć, i, f. (280), Verstocktheit, Halsstarrigkeit.
zawěrny, a, e (125), wahrhaftig, aufrichtig.
zesmerźeś **se** (229), zum Gestank werden.
zespiwaś (242), einen Gesang anstimmen, anfangen zu singen.
zlěkaś někogo, jemanden erschrecken.
zlěkny, a, e (361), schreckhaft, erschreckend, schrecklich.
zmysł, a, m., der Sinn; pl. zmysły (120), Sinne.
zrozbijaś (230), ganz zerschlagen.
zrożony, a, e (126), geboren.
zważny, a, e (adv. zważńe), wichtig, gewichtig, ernst; zważńe groniś.
zwěsćiś (218) weissagen, prophezeien.
zwěz, a, m., Band; twarde zwězy, feste Bande.

Wohidma a wudma w serbšćinje.

Zezběrał † Jan Radyserb-Wjela.

Naše wěcowniki, předstajace wohidma a wudma, maju zwjetša wukóncaj **-ak** za mužski ród, a **-awa** za žónski ród, pódla pak tež wukóncy **-aŕ** (-eŕ) a **-aŕka** (eŕka), **-ik** a **-ica, -anc** a **-ańca:** jenož porědko, su tež z druhimi wukóncami tworjene. K inventurje našeje rěče słuša — a tež k wudospołnjenju słownika — zo wěmy, kelko my tajkich wohidmow a wudmow mamy.

Dokładnosć dale žada, zo so swěru za tom pase, hdźe je we mascul. -ak a we fem. tola nic -awa, ale -aŕka.

Młodźina dyrbi na to pokazowana być: 1. kak wulki rozdźěl je zwjetša mjez -ak a -aŕ abo eŕ, na př.: modlak — modleŕ, pisak — pisaŕ, spěwak — spěwaŕ atd.; a 2. zo při mnohich słowach mjez tymi wukóncami žanoho łogiskeho rozdźěla nimaš.

Tym słowam, kiž hižo w słowniku steja — jich je 340 — tu přełožki přiwdawane njejsu.

Tych słowow z přełožkom je tu nimale na wšě pjeć

stow. — Te su zběrane njemało lět a z njemałej prócu. — Wone maju sobu k dočinkej słownika słužić. Njebyła-li škoda, jeli bychu so zhubiłe? Njejsu to čestne pokazma za to, kak z wótra su naši prjedownicy wjedźeli kedźbować a sudźić, jako tež přihódne słowa wjedźeli tworić?

Radyserb.

Babotak, babotawa.
bachor.
bachtak, -wa.
bajak, -wa.
Baj-Wóršla, Laberurſel, Schwätzerin.
bakus, dickbackiger Burſche.
barbjak, -awa, flunkernde Perſon.
barlawa.
basnjak, -wa.
beja.
bejica, unzüchtige weibl. Perſon, die ſich jedem hingibt.
běhawa.
bězman (bjesman?).
bibas, Schlottich.
bičk.
bidmo (perſonifiziert), ungelenke, ſteife Perſon.
bikus.
bimbor a -byr.
bjakař -wa.
bječak, -wa.
bjechtowař, -řka, lüderlich vergeudende Perſon.
błudař, -řka.
błudnik, -ica.
błudnorěčak, Irreſprecher, alberner Hans.
błyščawa, eine mit Flitterſtaat Aufgeputzte.
blabawa, Vielträtſcherin.
blabica, Mauldreſcherin.
blada.
blancak, -wa.
blawca.
blawkawa, belferndes Frauenzimmer.
bledźak, -wa.
bledźeř, -řka.
bobola, Fettwanſt.
bodźak, „Stirnſtößer", toller Angreifer.
bojak, bojaznik, Haſenherz, Feigling.
bórbotak, -wa.
bórčawa.
borčaty Hans, anſchreiiger Menſch, Brummbär.
bork (perſonif.).
borkač, -awa, anfahrige, muckſche Perſon.
brjuchač.
brodźak, -wa.
brojak, -wa.
brudak, -wa.
brumlak, -wa.
bubak, bóbak, Popanz, Geſpenſt.
bubas, Burſche außer Rand und Band.
buchtowak, ſinnloſer Vertuer.
byrštuc (einer, der mit der Stirne ſtößt), Grobian.
campak, -wa.
cochač, -wa, Perſon, welche ſchlendert.
cólkr, cólkyr.
cuntawa, empfindliche Perſon.
cwólba.
cybnjenc.
čampak, -wa.
čepl.
čerchač, -wa.
čmjeła (perſonf.) übelnehmiſche Frauensperſon.
čmjełak, heftiger Übelnehmer.

čušlak, -wa.
ćělnik, -ica.
ćmowak, Finsterling.
ćmowjenc.
darolakomc, -komnik.
dajmidaj (to je tajki „dajmidaj“), begehrliche P.
darmačkař, wer nach dem „Umsonst“ ausschaut.
dikus = bikus.
djabołnik, -ica.
djas.
djasnik, -ica.
djasyca, Teufelsweib, zornmütiges Weibsen.
djasowak, -wař, -wařka, Pers., welche teufelt, flucht.
dótk (holči dótk).
dračowak, -wař, -wařka.
drač (koči dr., koni dr., ludźi dr.).
drapa, (person.) zudringl. Person.
drěmak, -wa.
drěmota.
drjechmo.
dripa.
drypotak, -wa.
dźěćera.
dźěćiska (pl. t.), ungezogene Kinder.
dźimidźi (tajki „dźimidźi“), empfindl., heftig ablehnende Person.
fukowak, -ařka, Stichler, -erin, Hänsler, -erin.
galgač, -wa.
hadrak, drnica, hadračk, -drowař, -řka.
hadźica, falsches Weib.
halekawa.
hanč, junger Wollüstling.
Handra.
hanjak, -wa.
Hapač.
hapak, -wa, schnappender, gierig zugreifender Mensch.
hapotak, -wa.
harowařka, Weibsperson von ausgelaßner Freude.
hasyca.
hepjel.
herjekanc, Anraßler, Anschreier.
hidźak, -wa, Person, die aus Gewohnheit haßt.
hidźeř, -řka.
hipak, -wa, Person von schwerfälligem Gange.
himpak, -wa
himpotak, -wa.
hłupak, hłupc, hłupik, -ica.
hłupjenc.
hněwak, hněws, zum Ärger geneigter Mensch.
hněwuš.
hołuch.
holčeř.
holenc.
hońč, ungestümer Antreiber.
hrubowc.
hubač, hubak, -bačica.
huzak, -wa.
hwizdař, -dak, Aufschneider, Lügner.
jachlak, -wa.
jakotak, -wa.
jakotawc.
jednak, mißlicher Friedensstifter.
kawkař, -wa, -řka.
kepsak, -wa.
khabłak, -wa.
khabłanc, khabławc.
khadlisko (kadlisko).
khaponjak, Mannsperson, die es mit vielen Weibsen hält.
khartowak, wütiger Zerstörer.
khašowař, řka.
khawzař, -zowař, Schwindler, Fälscher.
khawzy činjeř, -řka.

khětrowak, Mensch von tolldreister Bravour.
khłóšćak, -wa.
khlamak, -wa.
khlemjak, -wa.
khodojca, -dojta.
khorjak, -wa.
khramosćak, -wa, herumstänkernde Person.
khripak, -wa.
khrjachanc, heftig Hustender.
khrobłak, -wa.
khrobolak, -awa.
khromak & khromjenc.
khudak.
khwalak, -awa, aus Dummheiit oder aus Berechnung übergebührlich lobende Person.
kipjak, -wa, Siechling.
kiprich, -priša, Schwächling, Zärtling.
kiprjenc.
kipruš, -ša.
kiwkač, -wa, Pers. m. wackelndem Gange.
kjawkař, -wa, kläffende Person.
kłapawa.
kłapotawa, ausgemergelte Arbeiterin 2c.
klacak, -wa, -ař, -ařka
kluchač, -wa.
kleskawa.
kleskotawa, unaufhörl. Klatscherin.
kluwař, -řka.
kołmaznik, „Teersieder", Schmutzhans.
korčak, -wa.
korčmak, korčmnik, Kneipenhocker.
kosmač, kosmak.
košak.
košawa, weibl. Person, die gern küßt, resp. sich gern küssen läßt.
krakanc, Quälstrer, Külstrer.
křiwula, männl. u. weibl. Person, welche sich etwas erschleicht.
kročica & krodawa.
kroksa & kroksyca.
kročica a krodawa.
kroksa a kroksyca.
krwawnik, -wnica, bis aufs Blut quälende Pers.
kubjelnik.
kujawa, liederliche weibl. Pers.
kundros wollüstiger Mensch (männl. Person).
kuntka.
kuntyrpysk (pers.), junges, vorlautes Individuum.
kurwa, kurwař.
kutlač, kutlak.
kuzłař, -řka.
kuzłařnik, -niča.
lačak, -wa.
łakanc, Auflaurer; Spion.
lakař, -řka.
łapak, -awa.
łažak, -awa.
łhajak, Lügenmaul.
łhař, -řka.
łojak, ungeschickter oder unberechtigter Fänger.
łysman (pers.), ochsiger, dummer Mensch.
laban.
lado, Schmutzliese.
lachman.
lakomc, lakomnik, Gierhans.
lampak, -wa.
lapak.
Laphandrij.
lapotak.
laska.
lawdan, gewalttätiger Optimat.
lawkus, unbarmherziger Machthaber (strenger Gutsherr).
lebjerda.
lebordźak, -wa.
lěhak, -ř, -wa, Faulpelz.

lělak, -wa.
lěnich & lěniwc.
lěpjak, -wa, Klebepfuscher.
leptak, -wa, leppernde, schleppernde Person.
leptaŕ, -ŕka.
lěwak.
lesćak, -wa, Überlister, -rin.
ležak, -wa.
lidora, unordentl. Person.
lichomnik, -nica.
lichowaŕ, -ŕka.
likotak, -wa, lepperuder Mensch.
lipak, -wa.
lišćak, -wa.
lišćeŕ, -ŕka.
lizak, -zawa.
logan = drogane, unförmlich dicker Kerl.
lóštaŕ, -ŕka.
lózystwo (person.), mutwilliger junger Mensch.
lubjak, -wa, wer viel zusagt, aber wenig hält.
lubkaŕ, lubkaŕnik.
lubowóčkaŕ, -ŕka.
lučibaŕ.
ludak, -wa.
ludhidźak, Menschenfeind.
ludhidźeŕ, -ŕka.
ludźisko.
ludźimućeŕ.
ludźipačak & -čeŕ.
ludźižračk, Menschenfresser.
lumpak, -pus; -pawa.
majkaŕ, -wa.
mamkaŕ, Mutterhätschel.
mamla & -lak, -wa.
marak, -wa.
masak, -wa.
maska.
maslak, -wa.
mazuch.
měnjak, -wa, wer gern tauscht.
měnklowaŕ, Wähner, grundloser Meiner.
měrc.
měšak, -wa.
měšćak.
měškan.
mikotak, -wa.
miškorjak, -wa, wer mit Feuer unvorsichtig umgeht.
mjaca.
mjakotak, -wa.
mjasožračk.
mjawkaŕ, -wa.
mjehkuš, Weichling.
mjera.
mjerzak, -wa.
mješkorjak, -wa.
młodula.
mlaskaŕ, -wa.
mlešćak, -wa.
mocowaŕ, -ŕka, gewalttätiger Nehmer.
močak, -wa, Pers., die oft harnen muß.
modlak, -wa, ohne Andacht betende Pers.
mochtak, -wa verwirrende, verfielende Pers.
molowak (auch mjelak), miserabler Maler.
móras.
mórčak, -wa.
morjak, -wa.
morkotak, -wa.
moršćak, -wa.
moskotak, -wa.
motykowak, Taumler, Wanker.
móžak, -wa Pers., die sich für leistungsfähig ausgibt, ohne es zu sein.
mudrak, -wa.
mudročinjak der sich den Schein des Klugen gibt.
mudronjak.
mudrowak.

mukaŕ, -ŕka, Frömmler, ein Heiligtuer, -erin.
mumlak, -wa.
mužak wer sich tapfer stellt.
mužlak, -wa.
myslak ein Schwermütiger.
nabóžnostkaŕ, -ŕka.
načornjak, -wa, Anschwärzer, Verleumder.
nadběhowak, -ŕka, Person, die durch öfteres Bestürmen lästig wird.
nadpjerak, -wa, anstachelnde Person.
naduwak Hochmutsnarr.
nadźerak, -wa.
nahrabnik, -ica.
najimak unbedachtsamer Mieter.
nakažowak, wer öfters Verderbnis veranlaßt.
namołwjak, wer Überredung ausübt.
napominak, untauglicher Vermahner.
napřećiwnik.
napřećnik.
naręčowak, -waŕ Beschwätzer; Verbreiter falscher Gerüchte.
naščuwak, naščuwaŕ, -ŕka.
nažranc, ein dick und voll Gefressener.
Němpula, -pulak.
Nimaš (knjez Nimaš) Habenichts.
Nimašnik, ein Besitzloser.
njebolak, -wa.
njedočink.
njehódnik, -ica Mensch ohne Wert und Würde.
njekničomc, Taugenichts.
njehornik.
njekhmanik.
njelepak, -wa, ungewandter Mensch; Tölpel.
njemdrich,-drica, Mensch ausgelassenen Wesens.
njeměrnik.
njemudrich, Schwachkopf.
njeplech & -plach.
njepočinkaŕ, Verüber v. allerlei Untugend.
njepokojnik, -ica Friedensstörer.
njepokornik, -ica ein Halsstarriger.
njepokutnik, -ica ein Unbußfertiger.
njeposłušnik, -ica, ungehorsamer Mensch.
njepopřejak,-wa, neidischer, mißgünstiger Mensch.
njeprawdnik.
njepřistojnik, -ica unanständiges Subjekt.
njerjedźak, -wa.
njerodnik, -ica lüderliche, fahrlässige Pers.
njesćeŕpliwc, ungeduldiger Mensch.
njeskludnik, ungebändigte Mannsperson.
njespěchula, säumige Weibsperson.
njesprawnik.
njeswěrnik, -ica.
nješlachotnik, pöbelhafter Kerl.
nješwarnik, -ica.
njezawrjenc, ungezüchteter Bursche.
njetopyŕ, (pers.) Umherwilderer.
njewušnik, (pers.), ein Nichtsnutz.
njezrałc, Grünschnabel, Unreifling.
nocak, Nachtwärmer.
nócnik, nócnikowaŕ.
nocybłudźeŕ.
nowinkaŕ, -ŕka Person voller Neuigkeiten, Klatschgeschichtenverbreiter.

nućak, -wa.
nuchač, Schnüffler.
nušlak, -wa.
nužlak, -wa.
nypač, -wa eigenköpfige (junge) Pers.
nysak.
pačak, -wa, pačeŕka Mensch, der Zwietracht anbläst.
padak,-wa strauchelnde, unsicher gehende Pers.
pakosćak, -wa.
pokostnica, Spitzbubenheim.
pancak, pancawa.
parak, -wa.
paslak, -wa.
pasmo.
pasorak, schonungsloser Angreifer.
pěsnjak, Verfasser miserabler Verse.
Pěta, nichtsnutziger Peter.
pičk.
pijak, -wa.
pijanc.
pijula, der und die sich gern Berauschende.
pimplak, -wa.
pimpula, hiefriges Frauenzimmer.
piplak, -wa.
pisak.
pisanjak, elender Maler, Farbenkleckser.
pišćak, -wa.
pišćelak, hagerer Tanznarre.
pišćo.
pjanak.
pjastak, wer sich durch Püffe Geltung zu verschaffen sucht.
pjenježkaŕ, -ŕka Pfennigfuchser, füchslerin.
pjerach.
pjerchotak, -wa.
pješka.
płaćak, 1.) schlechter Zahler; 2.) Böses mit Bösem Vergelter.
plapica, plapotawa, vielmauliges Weib.
płówša, unentschiedenes, wankelmütiges Weibsbild.
plica & plipa, Labertasche, Schwatzmaul.
pobóžnostkaŕ, -ŕka andächtelnde Pers.
podpjerak, -wa.
podrožnjak, -wa.
pohanjak, -wa, wer rücksichtslos antreibt.
hóŕšnik, -ica.
pohóŕšowak, wer oft Anstoß erregt.
pokazowak, elender Anweisungerteiler.
pokažowak, Verderbenanstifter.
pokliwak, & -ŕ Verflucher.
pokhmurjenc.
pokhmura, (pers.) Murrkopf.
połdrak, wer vor seiner Verheiratung eine Andre beschwängert hat.
połmuž.
połojčnak.
pomalak, -wa.
pomhak, -wa Pers. mit mißlicher Hilfe.
ponócnik.
popjelawa.
pórkač.
potulak, -wa wer sich schimpfl. duckt.
powalak, Umstürzler.
powědak, -wa.
póžerak.
pŕahak.
prajak, -wa mißlicher Anfanger, elende Ausrichterin.
prampawa, schlechte Köchin, Zurichterin.
prašak, -wa.

prawowak, ein Prozeßsüchtiger, Haberecht.
přebłazujak, -wa.
přečinjak, -wa.
přećiwjak, -ćiwnica widersetzl. Pers.
prědowak, ein wichtigtuender Sprecher bei geringfügigem Anlaß.
předrožak, Überteurer beim Verkauf.
předźak, -wa.
prěkleř, & prěkula Murrkopf.
přelubkowař, wer das Seine mit Liebeleien durchbringt.
přeměnk.
přěnčel, Schlingel.
přenjerodźak, -wa wer durch Nachlässigkeit verarmt.
přepakosćak, -wa, durchstöbernde, durchstänkernde Pers.
přepasowak, -řka wer öfters etwas vergißt.
přeradnik, -ica.
přeradźowak, wer öfters Verrat ausübt.
přesćehař, -řka, -wa.
přibožnik, -ica.
přičinjak, -wa wer üble Nachrede verschlimmert.
přidawak, Einer, der beim Verkauf spottwenig zugiebt.
přisahowak, wer leichtsinnig Eide schwört.
přisłodnik, -ica.
přisłodźak, -wa, wer sich durch Verleumdung „lieb Kind" machen will.
přiwěrnik, -ica.
próchnawc, alter morscher Arbeiter.
prostak.
prózdnik, -ica.
prudźak, -wa quälende, plackende Pers.
pumpak, -wa dicker, fettbäuchiger Mensch.
pumpotak, -wa
puzolak, -wa.
pychař, -řka.
pychula, putzsüchtiges Weibsen.
pytak, -wa Pers., die ungenau nachsucht.
radćowak, -wa wer gern aber unzuträglich ratet.
rampak, -wa Pers., die plump und lärmend schreitet.
rancowak, der Hurerei Ergebener.
rapak, (pers.), Racker.
raps, rips.
rašpa, Vettel.
raws, rawsyca.
rows, rowsyca.

(Pokračowanje.)

Nekrolog LXXI.

Karl August Kubica,

bywši farař w Bukecach, ryćeř sakskeho A R 1 z krónu a pruskeho Pr. Kr. 3, swěrny sobustaw Mać. Serb. 1876—1914, dołholětny wubjerkownik a wot 1897 1912 předsyda wubjerka Maćicy Serbskeje.

* 23. meje 1842. — † 13. 4. 1914.

Třeći dźeń jutrow rano (1914) k nam do Bukec zrudna powěsć dóńdźe: Naš swěrny něhduši dušowpastyř, knjez

fararř Kubica, je njeboćički. W Budyšinje, hdźež běše so wot nas přesydlił a hdźež chcyše kaž wotpočnyć wot pilneho dźěłanja, běše cyle njejabcy woči zańdźelił. Druhi dźeń jutrow dopołdnja hišće Božu słužbu wopytawši, kaž běše to zwučeny, bě wón ze swojimi swójbnymi hač do wječora po zdaću strowy hormadźe był. Haj, chcyše jenoho swojich lubych na dwórnišćo přewodźeć a hotowaše so na to, dha, kaž hižo husto, so strašny spink na płuca a wutrobu lehny, a prjedy hač lěkař dóńdźe, spušći wón ducha wječor krótko po wosmich.

Kaž bě sebi husto wuprosył, zo njeby na dołhe khorołožo přišoł, tak so jemu sta. Měrnje tam drěmaše w komorcy, zymnej rucy Božu martru wopřiještej, w jeho wobliču ničo widźeć njebě, zo bě wjele ćeŕpjeć dyrbjał. 17. dźeń jutrownika jeho na našej Božej roli cyle jednorje, kaž běše sebi žadał, ale swjatočnje khowachmy. Bohate přewodźenje ze wšěch stron wo lubosći swědčeše, kotruž je sebi njeboćički dobył. Kaž by na swoju lubu Bukečansku cyrkej hladał, tak je wón tu khowany, pastyŕ mjez swojim stadłom.

Jako so w lěće 1910 na wotpočink poda a widźomne znamjo lubosće wot swojeje wosady dosta, napisa nam: Hač do posledńjeho dychnjenja njepřestanu, swoju lubu wosadu lubować. Tuto slubjenje swěru dźeržane jeho cyłe dźěło woznamjenja. Na 29 lět je Bukečanska wosada jeho za swojeho fararja měć směła, wot 1881—1910. Što je wón w tymle času wosadnym był, njehodźi so ze słowami wuprajić. Rjane, młódne cyrkwine žiwjenje we wosadźe je pomnik „aere perennius“. Naš Kubica, nazhonity dušowpastyŕ, sławny rěčnik a duchamócny prědaŕ, kruty a tola zaso miły, twjerdźe a njepowalnje stejacy w swojej wěrje, wostanje njezapomnity. Wjesele běše a duchowna radosć, na njeho posłuchać, njech rěčeše na klětcy abo hdźe hewak, radosć a spomóženje za kóždeho, kiž chcyše wot njeho wuknyć. K tomu horliwy Serb, dołholětny wulcyzasłužbny předsyda wubjerka Maćicy Serbskeje, stołp serbskeje prědaŕskeje konferency, swěrny přećel serbskeho Bukečanskeho towaŕstwa. Wo nim mohło so tež prajić: Ja nimam khwile spróceny był. Najlubšo budźeše jemu było, budźeše-li mohl w zastojnstwje wumrěć. Kak ćežko je jemu padnyło, zastojnstwo złožić, je wšitkim wosadnym znate.

Tola ćežka khorowatosć, zwonkaje snadź nic tak so pokazowaca, jeho k wotstupjenju wot lubeho dźěła nuzowaše. Žortny, kaž husto běše, je wón někotry króć na horu wot Pomorc k Bukecam skoržił, zo wjetša a wjetša za njeho bywa. Nětko je wón woprawdźe k tym horam při-

šol, ke kotrymž je stajnje zhladował, k horam, wot kotrychž nam pomoc přińdźe, a wo kotrychž je swědčił dołhe lěta, njech w dobrych njech w ćežkich hodźinkach.

Wo jeho młodośći njeje mi skoro ničo znate. Rodźeny běše 23. dźeń meje w Spalach pola Wojerec. Jeho staršej měještej tam burske kubło, a prosty burski hólčec běše we swojich młodych lětach też naš Kubica. Z toho běše jemu znate a lube wjesne, ratařske serbske žiwjenje ze swojimi wjeselemi a starosćemi. Starši hač je dźensa wašnje, přińdźe na gymnazij do Khoćebuza a studowaše potom we Wrótsławju a Erlangach. Swoje prěnje zastojnstwo dosta jako wokrjesny vikar w Glatzu, wot 1872—1875 běše wón z fararjom we Łutach pola Złeho Komorowa, 1875 přestupi do słužby sakskeje cyrkwje a bě z dušowpastyrjom we Wjelećinje hač do nazymy 1881, hdyž so do Bukec přesydli.

Wjele je njebohćički dźěłał, wulke žohnowanje pak też měł. Posledńje zastojnske lěta, wosebje po strašnej ale derje poradźenej operaciji, njeběše jeho strowosć wjacy prawje kruta, tola podać so wón njechaše. Jeho hesło běše stajnje: Ja mam dźěłać kaž dołho je dźeń, doniž njebudźe rěkać: Zawołaj dźěłaćerjow a daj jim mzdu!

Tón wot njeho w jeho zbóžnosći prědowany wokomik je za njeho z Božeje hnady, kaž wón stajnje wuzběhowaše, nětko zaswitał.

Jezus zapłać twojej wěrje.
Dobra nóc ći, derje spi!

M j e ŕ w a-Bukečanski.

Wobsah.

☛ Dla zmóžnjenja porjadneho připosyłanja Časopisa a spisow M. S. je trjeba, zo česćene sobustawy wšitke přeměnjenja swojich adressow prawje bórzy redaktorej Časopisa wozjewjeju.

Rozesłanje Časopisa M. S. stawa so dwójcy wob lěto a to stajnje po jutrach a po Michale. Hdy by něchtó wozjewjeny spis njedostał, njech sebi žada z lisćikom pod adressu: Studienrat Prof Dr. Ernst Muka (Mucke), Freiberg (Sachsen).

Ćišć Smolerjec knihićišćeřnje w Budyšinje.

ČASOPIS

MAĆICY SERBSKEJE

1915.

Redaktor:

Stud. radź. prof. dr. Ernst Muka,
konrektor a komtur rjadow Danila a sw. Sawy atd.

Lětnik LXVIII.

Zešiwk II.

(Cyłeho rjada čisło 133.)

Budyšin.

Z nakładom Maćicy Serbskeje.

ČASOPIS

MAĆICY SERBSKEJE

1915.

Redaktor:

Stud. radź. prof. dr. Ernst Muka,
konrektor a komtur rjadow Danila a sw. Sawy atd.

Lětnik LXVIII.
Zešiwk II.

(Cyłeho rjada čisło 133.)

Budyšin.
Z nakładom Maćicy Serbskeje.

Cyrkwiny wučeŕ Jan Rječka.

* 4. II. 1878 w Małych Bobolcach.
† rjekowskeje smjerće 13. VIII. 1915 pola Psućina
před twjerdźiznu Modlyn (Nowo-Georgiewsk).

Wučeŕ

Franc Kral.

* 26. XI. 1886 w Radworju.

† rjekowskeje smjerće
25. IX. 1915 pola Lensa
w Francózskej.

† Dr. med. Jan Ćěsla.

Dwě delnjoserbskej rukopisnej agendźe.

Wozjewil dr. Ernst Muka.

A. Rukopisna agenda z Lubinskeho wokrjesa.

Wokoło lěta 1885 wot jeneho starožitnosćerja w Lubinje do kožaneju deskow zwjazany delnjoserbski rukopis, 322 stron wobsahowacy, kupich, kotryž, kaž je z připisa z lěta 1857 na poslednjej stronje a na znutřkownym boku zadneje deski spóznać, z Dubrawskeje cyrkwje abo fary pokhadźa, hdźež buchu serbske Bože słužby 1825 wot fararja Raška zastajene. Hłowny dźěl rukopisa podawa nam delnjoserbsku cyrkwinsku agendu, kotraž je po znatej prěnjej němsko-hornjoserbskej agendźe z lěta 1696 zestajana a — po wašnju pisma sudźo — w prěnjej połojcy 18. lětstotka spisana, tak zo bu tam něhdźe 100 lět při serbskich božich słužbach wužiwana. Delnjoserbski rukopisny přełožk je do jeneho eksemplara ćišćaneje hornjołužiskeje agendy na to wašnje zaměsćeny, zo bu na tołstu papjeru spisany a na ćišćany hornjołužiski tekst, kotryž we njej stajnje na prawych stronach stoji, porjadnje nalěpjeny, tak zo z toho na tuto wašnje cyła němsko-delnjoserbska agenda nasta. Wona pak bu wot pełożowarja hišće pěknje powjetšena a rozmnožena wo cyłu rjadu němskich a delnjoserbskich cyrkwinskich modlitwow a próstwow najwšelaćišeho wobsaha: prědku su na 6 łopjenach někotre jenož němske modlitwy, wosrjedźa na wjacorych městnach krótše a dlějše němsko-delnjoserbske zasuwki a na kóncu (str. 261 hač 322) je němsko-serbski přidawk modlitwow a próstwow 63 stron wobsahujcy. Tak rozmnožena je to najwobšěrniša delnjoserbska cyrkwinska agenda a tohodla při wšěch swojich njedostatkach za naše serbske pismowstwo a naš „Serbski Musej“, do kotrehož ju lěta 1915 darich,* dosć wažna a khowanja hódna kniha.

---

* Z dobom sym do ,,Serbskeho Museja“ daril dwě žadnostcy: 1] Wobšěrny nowiši delnjoserbski rukopis w folio, w Khoćebuzu 1894 wote

Přełožeŕ tuteje agendy běše tehdyši Dubrawski fararj abo farski substitut (Büttner — Bětnaŕ?) abo kantor z gymnasialnej zdźěłanosću, štož so hižo z toho spóznawa, zo wón zynki „*pś*“ a „*pš*“ w hewak łaćanskim pismje swojeho delnjoserbskeho přełožka porjadnje z grichiskim pismikom *φ* piše, mjez tym zo je němski tekst stajnje ze šwabachskimi (němskimi) pismikami pisany. Pismo je jasne a wulke a tuž derje čitajomne; cyły rukopis je wot jeneje ruki pisany. Prawopis je hubjeny, njesćěžny, haj z dźěla spodźiwny. Přełožk pak ma wšelake grammatiske a syntaktiske zmylki a je často njetrjebawši z němskimi słowami přetykany, tak zo so mi zda, zo je přełožowaŕ pak Němc, kiž bě serbski hakle dla swojeho zastojnstwa někak nawuknył, pak Serb, kotryž bě při swojich wyššich studijach po něčim serbski pozabył; wón tež hornjoserbsku naréč swojeje hornjełužiskeje předłohi přeco a wšudźe tak prawje wot delnjeje serbšćiny rozeznawać njewědźeše, wo čimž w jeho přełožku swědča twórby kaž: wěŕacy; našego, jadnego a jadnem, samemu, zo mnu, haž, deŕe, źišo, ze žywěńom (instr. sg.), lubowaŕo (voc. sg.), kazńe (nom. pl.), hadrowańe, město: wěŕecy, našogo a jadnogo & jadnom, samomu, ze mnu, až, debŕe, źiśe, ze žywenim, lubowaŕ abo lubowaŕe, kazni, waźeńe. Hewak je narěč Lubinska, kotraž wšak so z cyła mało wot Khoćebuzskeje wotkhila a wokoło lěta 1700 hišće mjenje wotkhilowaše(Te někotre snadne wotkhilnosće, kotrež w rukopisu wuslědźich, njech su tu po rjadu zestajane a na kóncu njech je přidaty słowničk wosebitych a wosebje kedźby hódnych wurazow ruhopisa.

I. Vokalismus. 1. hdys a hdys *i* město *ě*: źiło & źěło; źiśe, źiśelko & źěśe, źěśetko; źik, źikowaś & źěk, źěkowaś; wirowaś (trauen); posliny (letzter).

---

mnje kupjeny, wot znateho Davida Bohuwěra Kopfa (Głowana) z lěta 1813 z napisom: „Die christliche Lehre im Zusammenhang ins Wendische übersetzt und sodann wieder aus dem Wendischen ins Deutsche wörtlich übergetragen.“ Podobny rukopis Głowana w quarto (4⁰) ma hižo knihownja M. S.; přir. Čas. M. S. 1880 str. 97/98. — 2) Stare pergamentowe listno w folio (4 str.) z łaćanskim tekstom, prjedy jako wobwalka někajkich srjedźowěkowych cyrkwinskich knihow trjebana, nětko wobwalowaca: a] Zapis farskich dokhodow w Čornym Khołmcu a Ptačecach z lěta 1649 w folio. — b] ćišćanu cyrkwinsku modlitwu z lěta 1779 we hornjoserbskej rěči w 8⁰. — c] Kurwjeŕchowski mandat přećiwo njeměrnikam a spječowarjam z lěta 1794 w hornjoserbskej rěči, 18 paragrafow na 11 stronach w folio. — Te tři wěcki z wobwalku kupich 1890 we Złym Komorowje za 5 hr.

2. Starše: *'e* město: *'a*: ƀetowaś & bjatowaś (pódla: modliš se); pŕetkaŕ, pŕetkowaš; ẃeseliś & wjasoły.

3. Za *ó* ženje *u* pisane po hubnikach a kyrknikach z wuwzaćom: napułniś (= ds. ṕelniś); z toho sudźu, zo tamna podrěč tehdy hišće zynk *ó* město *o* njeměješe.

4. *bu, mu, pu, wu* w nazynku město: *by, my, py, wy*: muśe & myśe (d. Waschen), wuskańe (d. Jauchzen); k tomu stajnje: **te** město: **ty** (du), ale porjadnje: tych.

5. Starše *'e* město: *'o* a nawopak: *'o* město: *'e*: cemy = comy (wir wollen) — sŕoda (Mittwoch), šosty, -a, -e (sechste).

II. Konsonantismus. 1. Sobuzynk *l* piše so wosrjedźa słowa zwjetša z pismikom *w*, na kóncu słowow pak z *l* a to wosebje w *pt. praet, act.* (najskerje z poćahom na twórby mnohoty z -li: cynil & cynili); z toho móžemy sudźić, zo bu *l* we słowach z wěsta a na kóncu słowow najskerje jako *labialis* wurjekowane. Za to pak klinčeše *l* drje zwjetša jako *lj*, za čož wašnje pisanja, kaž na př. lůby, swědči.

2. Porjadnje přikhadźa na čole słowow *w* město młódšeho *h*: wobłoki (Wolken), woblutowaś, wobraźiś, wobstawny, wogeń, wochłoźiś, woplěwańe, woprowaś; wucyniś, wumarły, wumož (mě), wumožnik, wusłyš, wusoki, wuswěšony, wutšoba atd.

III. Deklinacija: A. *Substantiva*. 1. Gen. sing.: domu. —

2. Dat. sg.: a) starše twórby: Bogu, knězu, wogńu; blidu, suźeńu, golešu, goletku; — b) młódše twórby: cłojekoju, Jezusoju, synoju, cartoju, razoju, stołoju, wotpocynkoju, wužytkoju.

3. Instr. sg.: hs. ze žyẃeńom, město ds.: -nim.

4. Voc. sg.: Knězo (ds.), ty lubowaŕo (hs.).

5. Plur. nom.: wopry (Opfer), dat. źišom (den Kindern).

B. Adjektiva: 1. Dat. sg. na -em (město -emu): chudem grěšnem (cłojekoju), (ku) božem (blidu), gnadnem a zmilnem (Bogu), chorem, lubem, spojednem, śěžkem atd.

2. Lok. sg.: kaž hewak w delnjoserbšćinje: pśi tom maršnem zbožnem wumŕešu.

3. Neutr. sg. praed. na *-o*: dano (gegeben).

4. Kajkostnik stoji druhdy za wěcownikom, na př.: sluƀeńe bože.

5. Superlativ ma stajnje zestajanu předłožku nejž-, na př.: nejžlubšy, nejžmocńejšy.

6. Kompar. adverb.: wěce (mehr); přir.: pšece (immer).

C. Pronomina. 1. Stajnje: togo & tog, tomu & tom, (we) tom; jogo & jog, jomu & jom, we ńom; twojogo.

2. Stajnje po hornjoserbsku: jadnego, jadnem, (we) jadnem; samego, 'šyknego.

3. Stajnje: našego, našem, ale raz: našog; k tomu: (we) mojem (ḿeńu).

IV. Konjugacija. Słowjeso tu wjele wosebitosćow nima. 1. Praes. 1. sg.: a) starše *-u:* dupju, wěŕu, pširucu (empfehle); wocakuju, źikuju; b) młódše *-im, -om:* wěrim, wjaselim se; možom (ich kann), źikujom; c) sekundarne *-jom:* chyśijom, zaprějom.

2. Praes. 3. sg.: w 1. a 3. konjugaciji často sekundarne **-ajo** & **-ijo (-yjo)** město prěnjotneho **-o** & **-i (-y)**: zwězajo, pśewoźijo, wobrośijo se, wuswěśijo, zachopijo, zmilijo se, słyšyjo.

3. Praes. 3. pl.: spiju město: spě (schlafen).

4. Imp. a) 2. sg.: ńeẃeźi (führe nicht), buźi, potopi, wozmi (nimm), zmili se & zmil se, nawucy, pokažy (zeige) — pomož, wumož; b) 2. pl. wezmiśo.

5. Inf. sekund. twórby: dostanuś, wostanuś.

cartowski, a, e, teuflisch.
clojek, a, m., Mensch.
cobny, a, e (= comny), brauchbar, nützlich, ersprießlich.
cyły, a, e, ganz.

dobŕe & debŕe & deŕe, adv., gut.
dobrotnosć, -i, f., Wohltätigkeit.
drělo, a, n., Holzflößerei.

hadrowańe, ńa, n., Hadern (z horn. serbšć.)
haw, adv., hier.
hawace, adv., sonst.
haž, wjacy króć pódla až, adv., bis.
hyndale, adv., hinfürder, hinfort, weiterhin.

imernosć, i, f., Ewigkeit; imerny, a, e, & jimerny, a, e, a porědko: nimerny, a, e, ewig; imerńe a nimerńe (p. 317), adv., immer und ewiglich.

kadka, i, f., die Taufe.
krick, a, m., Sträuchlein, Zweig; wolijowe kricki Ölzweige.
kšopka, i, f. (dem. wot kšopa; hs. khrepka), Tropfen; kšopka kšwě (str. 159), Blutstropfen.
Kuškow; adj. poss. Kuškowski (nětko: Kuškojski).

le, nur, in; nic le — ale tek (pag. 27, 302 etc.), nicht nur, — sondern auch.
les (město lěc, lec), *conj.* falls, wenn, (často we wurazu: les Bog da, so Gott will.
lětny, a, e & samlětny, a, e, alleinig (v. le nur).

maršny, a, e (město: marsny), schnell, geschwind; maršne wumřeše (str. 247), frühzeitiges Absterben.
martwy, a, e, tot; martwy płod (pódla: wumarły płod), tote Frucht.
mjaze, praep., unter, zwischen.
mužscyna, y, f., Männin (= Weib).

na = we, praep. c. acc., an; na pśichodnu sředu, am nächsten Mittwoch.
naběg, a, m., Aufstand, Aufruhr.
něchty, jemand.
něto, jetzt.
ńecystosć, i, f., Unreinlichkeit.
ńestatk, a, m., Missetat.
ńewědobnosć, i, f., Unwissenheit, Unbewußtheit.
ńewědobny, a, e, unbewußt.
niźe, adv., irgendwo.

posliny, a, e, ddd. letzte.
posunuś se, ausgleiten, straucheln.
přetkowańe, ńa, n., das Predigen, die Predigt; rane pr., (str. 308), die Frühpredigt; pozne přetkowańe (str. 308), die Spätpredigt.
pśe (= stsł. prê), praep. c. gen., vor; husto: pśe wšyknej ńegluki, vor allem Unglück (přir. pśed z *instr.)*, pśe wšej škody, vor allem Schaden.
pśegniwaś někogo, jem. erzürnen, reizen; rozgniwany a pśegniwany Bog (str. 302), der erzürnte und gereizte Gott.
pšestupnosć, i, f, Übertretung.

ranišy, a, e, Morgen-; raniša modlitwa Morgengebet.
rany, a, e, frühzeitig; rane přetkowańe, Frühpredigt.
rozpominańe, ńa, n., Gedächtnis, k mojom rozpominańu, zu meinem Gedächtnis.

słońco, a, n., Sonne.
spomńety, a, e, eingedenk.
sporoženе, ńa, n., das Gebären.
sřoda, y, f., Mittwoch.
sudstwo, a, n, das Gericht; pśed božym sudstwom, vor Gottes Richterstuhl.
swětki, ow, pl. m. (str. 305), das hohe Kirchfest; jatšowne swětki (str. 306), d. Osterfest; wusoki jatšowny swěźeń, kotarež swětki wusoko budu swěśone; godowe swědki (str. 303) d. Weihnachtsfest.
swětkowańe, ńa, n., d. Festlichkeit; spótne swětkowańe (str. 304), die Fastenfeier, Fastenzeit.

tešyś někogo, jemand reuen gereuen.
we (stajnje wö pisane), præp. in, an; we zachadnem pětku, am vergangenen Freitag.
ẃelgen, adv., sehr.
wědobny, a, e, bewußt; wědobne grěchy, bewußte Sünden.
wjacerńa, ńe. f. (str. 308), die Vesper, d. Vespergottesdienst, die Vesperpredigt.
wjažny, a, e, zum Haus gehörig, Haus-; wjažne wóścy, Hausväter, wjažne maśeře, Hausmütter.
wobchadańe, ńa, n., Umgang; cerkwine wobchadańe, Kirchgang.

wobijaś se źěła (str. 302), sich der Arbeit enthalten.
wobzjadnaś (str. 313), versöhnen; wobzjadnany, versöhnt.
wobźaržaś, erhalten.
wocakaś, -owaś, warten, abwarten, erwarten.
woprawiś, einen Kranken berichten, ihm die Krankenkommunion geben.
wośc-naš (stajnje tak), Vater unser.
wotkubłowaś, erziehen, aufziehen.
wšo, alles, ze wšyknom mit allem.
wujadnańe, ńa, n., Versöhnung.
wujadnosć, i, f., Versöhnung.
wupšawiś, rechtfertigen; pt. praet. p. wupšawjony, a, e.
wuskańe, ńa, n., das Jauchzen.
wuswěśiś, erleuchten, heiligen; wuswěś(i) swojo woblico nad nami, erleuchte dein Antlitz über uns; wuswěśone buźi twojo mě.
wuzbutny, a, e, & wuzbytny a, e (str. 253), übrig, überlebend.
wuzgońowaś, erforschen, erfunden.
wuzjadnaś, versöhnen.
wuznaś (str. 303), erkennen.

zastojańe, ńa, n., das Amt.
zastupaś, vertreten.

źěłaśeŕny, a, e, Arbeits-; arbeitsam, fleißig.
źělabny, a, e (město: źělbny), teilhaftig (str. 199).
źikowaŕny. a, e, dankbar (str. 66).

B. Rukopisna agenda z Khoćebuzskeho wokrjesa.

Na swojich pućowanjacb po Delnjej Łužicy we 80. lětach zašłeho lětstotka nabych w jenej wsy — w kotrej, wjacy njewěm — rukopisnu delnjoserbsku „agendu“ ze spočatka 18. lětstotka, štož po jeje pismikach sudźu. Z wěsteje wosebitosće jeje rěče (hl. pod „sobuzynkami“) spóznawam, zo wona z južnonarańšeho kuta Khoćebuzskeho abo narańšeje połojcy Grodkowskeho wokrjesa, t. j. ze stron k ranju wot Sprjewje, pokhadźa. Na jenej papjercy zwjazka prědku stoji zapis: Joh. George Jurcko aus Koppainz, t. j. Jan Juro Juŕko z Kopańc (němski: Neuhausen); Kepańce su wjes Korjeńskeje wosady, nimaju pak žaneje cyrkwje. Tutón rukopis, kiž 29 nječisłowanych łopjenow abo 58 stron we kwartnym formaće wobsaha, sym kónc lěta 1914 do „Serbskehe Museja“ darił.* Wón bě zwja-

* Z dobom sym do „Maćičneho Museja“ darił zběrku dźesać mjeńšich delnjoserbskich rukopisow wšelakeho wobsaha a wšelakeje hódnoty, wote mnje w samsnym času zezběranych a pozdźišo hromadźe do knižki

zany, ale je strašnje z mokrotu ćeŕpjeł, tak zo jeho wjazba wotpaduje a rozpaduje. Jeho desčičcy stej tworjenej z wjacorych hromadu zlěpjenych ćišćanych łopjenow a z čornitej tolstej kožu poćehnjenych, kotrež khětro wot čeŕwja přetočene nětko so wot kože a wot sebje zaso dźěla a so drjebja. Te poćišćane łopjena su wuwzate z někajkich čěskich knihow ze staročěskim prawopisem w frakturje, kotrež wo wjedrje wšitkich dnjow wšěch měsacow jednaju a z toho wjedra wěriwym čitarjam wšelake wěcy wěšća. Wobkedźbowanja hódno je, zo tehdy we spočatku 18. abo na kóncu 17. lětstotka delnjoserbski faraŕ abo kantor abo knihiwjazaŕ čěske knihi wobsedźeše. Abo pokhadźa dźě ta „agenda“ z pjera a wobsedźeństwa sławneho přełožerja delnjoserbskeho Noweho Zakonja Bogumiła Fabriciusa, Kórjeńskeho fararja? Tuž by to był wulcy zajimawy zbytk z jeho knihownje a knihiwjazaŕnje, kotruž bě sebi wón pódla knihićišćeŕnje w Kórjenju załožił.

Tež agendźine łopjena su po kromach pod mokrotu a tłaćom mjenje bóle škcdowałe, ale jich serbski tekst je so tola dospołnje a čitajomnje zdźeržał. Agenda sama je bjez titula, jeje jednotliwe dźěle pak maju porjadnje němske napisma a na čole prěnjeho łopjena stoja łaćanske słowa: *Jova jura juristi — Jova Jehova jurabis.* Agenda ma z cyła 10 wotdźělow z tymile napismami (w serbskim přełožku): 1. Cyrkwinske modlitwy (3): němski a serbski; 4 łopjena. — 2. Pokutna modlitwa: serbski, 3½ łopjena. — 3. Administracija wysokodostojneje Božeje wječerje při poswjećenju („Konsecrirung“): na lěwej stronje němski, na prawej serbski; 3 łopjena (6 stron). — 4. Forma kŕćenicy abo kak ma so kŕčić: serbski, 5 łopjenow (10 stron) — 5. Požohnowanje šěsćinjedźelniče z jeje dźěsćom: serbski, 3 strony. — 6. Požohnowanje njedźelniče, kotrejez dźěćo bu mortwe narodźene abo po

---

zwjazanych; su to: 1.) Ps. 51. Pokutne glědałko Dabitowe. — 3.) Hagai 3, 10 a Jes. 2, 2—5. — 3.) Kwasna rěč wuŕerja Bubnarja z Wjelcoje. — 4.) Prědowanje fararja Albina z Górjonowa († wok. 1880) na 24. njedźelu po swj. Trojicy (Ev. Matth. 9, 21—27). — 5.) Dlějši rukopis duchowneho wobsaha z Gólina. — 6.) Někotre rukopisne přispomnjeńki k Fabr. Now. Zakonjn z Gólina. — 7.) Zběrka duchownych spěwow (6 serbskich a 1 němski), dostata wot burskeho člowjeka ze Skjarbošca (*sign.;* Skj. rkp.). — 8. & 9.) Dwě zběrcy rěčow serbskeho braški (pobratša) do wěrowanja, po wěrowanju, při kwasnej hosćinje, ze Skjarbošca. — 10.) Prědowanje far. Albina na njedźelu *jubilate* (Ev. Joh. 16, 16). — Wšitke tele rukopisy su w delnjos. pisomnej rěči pisane. Jenož štyrisłowa za słownik ze Skjarbošcanskich wudobych (Skj. rkp.), hewak we nich ničo wažne ani za rěčnicu ani za słownik njewuslědźich.

křćenicy wumrě: serbski, 2 stronje. — 7. Požohnowanje dźěsća, kotremuž mać wumrě: serbski, 3 str. — 8. Wěrowanje (*„Copulation“*): serbski, $5^1/_2$ łopj. abo 11 str. — 9. Při pohrjebje małych dźěći: němski a serbski poruno sebi, 4 str. — 10. Při pohrjebje starych a dorosćenych: němski a serbski, 4 str.

Pismiki su wulke a derje čitajomne; prawopis je poměrnje dobry a konsequentny (sćěžny). Podrěč je Khoćebuzska pismowska, ale z wosebitosćemi podrěče k ranju wot Sprjewje; to so wosebje spóznawa z toho, zo sobuzynk *r* w skupinach *kra, kro, kru, kry* — *pra, pro, pru, pry* a *tra, tro, tru, try* njepřekhadźa do *š*, ale njepřeměnjeny wostawa, na př.: krasny, kruty, prawy, prašaś (se), prosyś, trawa; jeničke wuwzaće čini často trjebane słowo hutšoba z kajkostnikom hutšobny, kotrež je bjez dwěla w tutej twórbje z Khoćebuzskeje pismowskeje rěče do tuteje agendy přewzate. Hewak sobuzynki a samozynki žaneje wotkhilnosće wot pismowskeje rěče nimaju. A též deklinacija a konjugacija pokazuje we maličkosćach tu a tam starši wobraz pismowskeje rěče, na př.: *1. sg. praes. -u* město: *-om, -im, -ym:* prosu (ich bitte); *imp. 2. sg.* zwigni (erhebe), *2. pl.* ŕakniśo (sprechet), pódla hižo nowišeho: *praes.* spušćijotej (*fut.* spušćitej), *imp.* prosćo (bittet).

Wosebite spomnjenja hódne słowa w agendźe pak su slědujce:

debŕe, adv., gut.
doškeźeś, völlig schaden, ganz schädigen (Skj. rkp.).
hew, adv., hier.
hobźaržaś, erhalten, bewahren.
huběliś, bleichen auf der Bleiche (Skj. rkp.).
hupšawiś někogo, jem. rechtfeetigen, von der Schuld befreien (Skj. rkp.).
karšć, a, m. (= kašć), Kasten, Arche; swěty karšć, das heilige Schiff.
kótery, a, e (stajnje město: kótaryž, -až, -ež), welcher, welche, welches.
krajny měr, Landfrieden.
musaś, müssen; *pt. praet. a.* musał, -ała, -ało.
mu(ž)skina, y, f. (1. Moses), die Männin.
naběg, a, m., Auflauf, Aufstand.
ńebogabojazny, a, e, gottlos.
pocesny, a, e, ehrbar, ehrsam.
pomogaś & pomagaś, helfen.
porod, a, m, das Gebären, die Geburt.
porodny, a, e, das Gebären, die Geburt betr., porodna nuza, die Geburtsnot, Not bei dem Gebären, die Geburtswehen.
porożowańe, ńa, n., das Gebären; nuzne porożowańe, das schmerzensreiche Gebären.
prajiś (město: groniś), sagen.
prašaś se & prašaś, fragen.

přod = pšed, praep., vor.
pšegniwaś, erzürnen (tr.)
pšeśiwo c. gen., gegenüber (erga): pšeśiwo góletka.
wacycka, i, f., Würmchen (Skj. rkp.).

zažaržaś se, sich verhalten, sich betragen.

Wohidma a wudma w serbšćinje.

Zezběral † Jan Radyserb-Wjela.

(Skónčenje.)

rawsowak, Sappermentierer.
rěčak, -wa wer mit Hetzerei unaufhörl. zusetzt.
repuchač, widerborstige Lümmel.
rips, ripus.
ripsyca.
rjepotak, -wa Person mit wiehernder Lache.
rjepjel, Rüpel.
rjepotak, -wa Person mit wiehernder Lache.
rjećaznik, (Kettenhund), (pers.) zorniger Anrunkser.
rjela, & rjelpus.
rjenječinjak, -wa sich anschmeichelnde Pers.
rjewjak.
rokoćeř, rokotnik Stifter von Aufruhr, Verwirrung.
rozbiwak, -řka Person, die durch Tölpelei viel zerschlägt.
rozdźerak, -wa.
rozhněwanc.
rozlězk.
rozmjetowak, -řka verschleudernde Person.
rozpačeř.
rozpadnik.
rozpičk, aufgedunsener Trunkenbold.
rozpjerak.
rudźak, -wa Person die absichtl. kränkt.
rujak.
rympldudа, unflätiger Kerl.
rytawa, geiles Weib.
saker.
sakrowak ,-wař Flucher.
samokhwalak & -khwaleř, Jemand, der sich selber rühmt.
samopašnik, -ica.
samopraw(d)nik, ein Selbstgerechter, Tugendstolzer.
samoswójnik, -ica Egoist, Egoistin.
samotař.
samotnik.
samsnik, -ica eigensüchtige Pers.
santora (m. & fen.) fortwährend Raisonierender.
santorjak, -wa wer eifrig raisoniert.
saprkhort, Sapperloter.
saprliška, listiges Weibsen.
satan.
scychnowař, -řka mit Gewalt ruinierende Pers.
sebitnik, -ica.
sćerb.
sebjekhwalak, -leř Rühmer der eigenen Pers.
skaženc.
skažeř, -řka.
skiwla, skiwula winselende Per
skiwleř, -řka.

sklacak, Verpfuscher.
skomlak, -wa nörgelnder Mensch.
skoržak, -wa 1.) jammernde' 2.) hartnäckig prozessierende Person.
skřiwdnik, -ica.
skřiwdnik, -wa Beleidiger.
skřiwdźeř, -řka.
skupak, skupc Geizhals.
skhmurjenc.
słabc.
słaboduch.
słódkuš.
słowakažeř, słowawjerćak, -
slědnik, -ica.
slěduch.
slědźak, -wa.
slěpc.
slepjak, -wa Verblender, -ein.
slinak, -wa geifernde Pers.
slinylizak, -wa hündisch untertänige Pers.
slipak, -wa.
slipotak, -wa.
směchula, ernstlose, leicht lachende Pers.
směјak, -wa.
směšak, -wa.
směšeř, -řka.
smjerduš, -rdźak wer physischen oder moral. Stank verursacht.
smorčak, -wa.
snuchlak, -wa.
snuchotak, -wa.
sonak, -wa Duselkopf; Phantast.
sonař, -řka.
spěwak.
spječiwjak, ein Rebell.
spječowař.
spjerak, spjerserak Widerstreber, Halsstarriger.
spytowař, -řka.
sranc.
srěbak, -wa.
sroka (zwadna), pers. zänkisches, kriфiges Weib.
stepć, (pers.) verachtete Person.
stonak, -wa stöhnende, seufzende Pers.
storkač, wer sich durch Faustſtöße Geltung zu verschaffen sucht.
stróžowak, Einschüchterer, Schreckeinjager.
struchliwc.
stupotak, -wa.
sudźak, -wa.
surobica.
surowc, surownik.
swarjak, -wa.
swětak.
swětnik, -ica.
swinjo.
swinjeř.
swjatc.
swojowólnik, -ica.
syčak, -wa wer mit zischendem, heiserem Tone spricht.
sydak, Hocker, Langeausbleiber.
šarowak, -řka peinigender Plager
ščanc.
ščantowa.
ščejca, (njemdra), pers. ausgelassene Weibsperson.
šćebotak -wa.
šćekotak, -wa.
šćenjak, -wa Person von dahlendem Wesen.
šćerbak, -wa.
šćěrjak, -wa fletschender feixende Pers.
Šćěrhila
Šćěrmichał.
šćipak, -wa Person mit kniffigen Reden.
šćowkař, -wa anbellende Pers.
šćuwař, -řka.

šělhawc, -hawka.
šelma.
šepjerjak, -wa Perſ., die ſich ſträubt.
šepjerjawc.
šepotak, -wa.
šeptak, -wa.
šerjak, -wa wer ſehr oft Furcht erregt.
šerjenje (perſ.) Scheuſal.
šeršeń, (perſ.) heftig übelnehmiſcher Menſch.
šešerjak, -wa.
šibak, -bačica.
šibrinkaŕ, läppiſcher Burſche, Narrenspoſſentreiber.
šijak, wa elendigl. nähende Perſ.
šiplak, -wa.
škarak, -wa.
škerjednik, -ica.
škerjedźak, -wa Perſ., die fatale Stänkerei verurſacht.
škodźak, -wa.
škrabak, -wa (perſ.) Geizteufel; zuſammengeſchobenes Subjekt.
škrodawa.
škropjak, -wa krählende Perſ.
šlapak, -wa.
šlimpa.
šlimpawa, Frauensperſ., die die Kleidung im Straßenkot ſchleppt.
šlundrija.
marak, -wa wer ſchlecht ſchreibt.
šmatak, -wa.
šmjatak, -wa.
šmotawc.
špatnik, -ica.
špisyca (njemda), ausgelaſſenes Weib.
šrofawa.
štandara.
štrunca, großes Mädel.
štympotak, -wa Hinkebein.
štynkotak, -wa -stympotak.
štypotak, -wa lächerl. trippelnde Perſ.
šukotak, -wa.
šumjak, -wa.
šuskaŕ, -wa.
šwapica, mäuliges Weibſen.
šwjechtak, -wa.
tajak,- wa.
tajenc, -ŕkă.
tajeŕ, -ŕka.
tajićeŕ, -rka.
talakawa, ausgelaſſene Schreierin.
tamak, -wa.
tamaŕ, -ŕka.
teptak,- wa.
tłóčak, -wa bedrängende Perſ.
točak.
tołstak.
tradak, -ŕka, -wa Perſ., in dürftiger Lage.
trapjak, -wa Peiniger, -rin.
trašak, -wa Perſ., die Furcht, Angſt einjagt.
trašnik, -nica.
třělak, elender Schütze.
třepjetak, -awa Zitterer Angſtmeier.
tróck, (perſ.) trotzige junge Perſ.
troštowak ungeſchickter Tröſter.
trubjak, -wa.
truk (zazłobjeny), Kleiner Trotzkopf.
trundlak, -wa.
tryskaŕ, -kawc.
tukaŕ, -ŕka beargwöhnende Perſ.
tulak, -wa.
Turka, roher, grauſamer Menſch.
tutak, -wa.
twarjak, -wa ſinnloſer (inſolventer) Bauunternehmer.
twochaŕ, -rka.
tyran (těran) -nka.
tyšak, -wa in Angſt, oder Kummer verſetzende Perſon.

wadźak, -wa.
walak, -lawa, -hawa.
warjak, -wa.
wašnićkaŕ,-ŕka sonderbare Pers.
wědomčik.
wědzak, wer an Wissensein-bildung leidet.
wěrjak, -wa.
wešćak, -wa Lügenprophet.
wětrak.
winčak, -wa.
winik.
witka (pers.), unbeständiger Mensch.
wiwla, -wa.
wjećak, -wa wer die Rachegelegenheit abpaßt.
wjedrowak ein Wetternder, Fluchender.
Wjera, Wjerbaba.
wjerćak, -wa.
wjerćawka, (pers.).
wjesnjak, beschränkter Dörfler.
włosač, -sačka.
wobalak, -wa.
wobćežowak, -waŕka belästigende Pers.
woblapanc, Lappsack.
woblipanc.
wobuza, (pers.) verdrießl. Mensch.
wobužnik, -ica.
wobšudźak, -dźowak, Betrüger.
wobwankanča, defloriertes Mädchen.
woćepanc.
wodukawc, aufgedunsener (Schnaps-) Mensch.
wohanibjeŕ, -ŕka.
wohidnjeŕ, -ŕka.
wohidło & wohidmo.
wojerčica.
woklepanc, (pers.) Heiratsbeflissener mit bescholtener Vergangenheit.
wołak, -ŕka (nicht: -wa!)
wolka, williger Tropf.
wólnik, -ica.
wopalenc, Höllenbrand.
wopancak, -wa.
wopancaŕ, -ŕka.
wopiłc.
wopłóčk, (pers.) Pöbelvolk.
woplusk, (pers.).
worak, elender Pflüger.
wostudźak, -wa.
wošćerjak, -wa.
wotdźělenc.
wolěpjeŕ, -ŕka.
wotnarodźenc.
wotpadnik, -ica.
wotstorčenc.
wotstupnik.
wotšćěpjenc.
wotehnanc, ein Vertriebener, Relegierter.
wozhriwc.
wožahak, -wa wer mit Stachelworten wehe tut.
wožranc, -nka.
wrjećenak, spilleriger wilder Bursche.
wregina.
wšaŕ, wšeŕ, -ŕka.
wšiwc.
wšowěm, (knjez Wšowěm) Dr. Alleswiß.
wublanc, & wuplanc Ausgespiener, Ausgespuckter.
wućisk.
wudmak, -wa Pers., die Schimpfnamen gibt.
wujak, -wa.
wujebak, -wa ausbeutende, beschummelnde Pers.
wukida & wukidmo.
wumjetk, (pers.).
wumjetanc.
wumjetowaŕ, -wak, -ŕka.
wumoženc.

wupinak, -wa sich brüstender, spreizender Mensch.
wuplusk, (pers.)
wurězanc.
wurudźeř, -řka Pers., die auf den Tod kränkt.
wuskušowak, -řka Pers., die mit List ausforscht.
směwak, -ř, -řka.
wusměwc.
wusranc.
wustorčenc.
wustupowak, wer gravitätisch dahertritt.
wuškodźeř, -řka.
wutupjeř.
wutykowař, -řka.
wuwěšćak, -wa pfiffig ablauschender Mensch.
wužitkař.
zabiwak.
zabłaznik.
zacpjeř, -řka.
zacpiwak & -wař, -řka
zaćisk, (pers.).
zaduwař.
zadźerak, -wc; -wa.
zahanjak, mißlicher Ausrotter (von Ungeziefer, Unkraut).
zahubjak, Verderber, Zugrunderichter.
zakliwař, -řka.
zakrwawjenc.
zakhadźeř, -řka spektakelnde Person.
zalubjak, -wa wer etwas verredet, aber rückfällig wird.
zamjekšeńc.
zamora.
zandźelak, -wa schlaftrunkene Pers.
zandźelenc, dusliger Mensch.
zaničeř, -owař, -řka.
zanjechowař, -řka vernachlässigende Person, namentlich in der Kindererziehung.
zanjerodźak, -wa wer die Wirtschaft (auch Kinder) verlüdert.
zanjerodźeř, -řka.
zapaleř, -řka.
zapjelchowařka, Verzärtlerin.
zapjerak, -wa.
zapłaćowak, wer die Gelegenheiten zur Rache ausnützt.
zapomnjak, -wa.
zapozdźeř, -řka.
zapozdźowak, -řka oft sich verspätende Pers.
zaprěwař, -řka.
zapřisahanc.
zapusćeř, -řka.
zapusćowař, wer wiederholt verwüstet.
zarażeř, -řka.
zarěčowak, leidiger Entschuldiger.
zaroćeř, -řka.
zaroćeř, -řka, Person, die jede Kleinigkeit beteuert.
zaskakowak, -řka, Behinderer, Behindererin.
zaslepjeř, -řka, wer verblendet.
zasmolenc, ein Besudelter (mit Pech, Harz 2c.).
zasmykowař, Pascher.
zaspanc.
zasparnik, -ica.
zašiwak.
zatajeř, -řka.
zatamař, -owař, -řka.
zawistnik, -ica, Neidhammel Geizliese 2c.
zawjednik, -ica.
zawjertowak, wer andere konfus macht.
zbłaznjak, -wa.
zbrojeř, -řka.
zełhařnik, -iča.

zeškodźeř, -řka.
zežranc.
zhanibjeř, -řka, wer andre schändet.
złobjak, -wa.
złobnik, -ica.
złobotka.
złodźij.
złomyslak.
złósćiwc.
złóstnik, -ica.
zlěhanc.
zlěhanča & zlěhanka.
zmazk (pers.), sittlich befleckte Person.
zludak, -wa, Betrugsperson durch und durch.
změškař, Mauserer ꝛc.
zmjerzk (persönlich), frostiger Mensch.
zubač, bissiger Mensch.
zwjerćenc, ein konfus Gemachter.
zymarnik.
zympl, zymplawa.
zympula (masc. & fem.).
zymzora (m. & f.), mißlaunige, übelwollende Person.
zywak, -řka.
žadławc.
žahak, -wa, wer durch bissige Reden weh tut.
žahař, -řka.
žałosćak, -wa.
žarliwc, ein Mißtrauischer, Eifersüchtiger.
žebrak, -wa.
žedźak, -wa.
žehrak, -wa.
ženjak, Pers. mit verschiedenen Heiratsversuchen, Heiratsanläufen.
žerjak.
žlokař, -řka.
žlopař, -řka.
žlopc, Saufaus.
žónkař.
žortowak, Verüber schlechter Scherze, Späße.
žračk.
žranc.
žwamla, -lak, -wa.
žwantora (masc. & fem.).
žwjenjak, žwjenjawa.

Prohi Dnjepra a městne mjena z 10. lětstotka.

Wujasnił dr. Ernst Muka.

Konstantinos VII z přimjenom „Porphyrogenetos“, rodź. 905 po Khr., narańšoromski kejžor wot 911 hač 959 z residencu w Carihradźe, ma wulke zasłužby wo wědomosć, wosebje wo słowjanske starožitnosće a najstarše słowjanske stawizny swojeho kejžorstwa a z nim mjezowacych narańšich słowjanskich krajinow. Jeho wědomostne dźěła je Meursius 1617 wudał. Ale wot toho časa su wone mało kedźbnosće namakałe. We swojim dźěle z napismom „De administrando imperio“ (wo zarjadowanju kejžor-

stwa) wón wo počahach a wikowanjach sewjernych Germanow z Carihradom (Konstantinoplom) jedna a jich wikowanski puć ze sewjera wot Narańšeho Morja abo Čudskeho zaliwa a Pejpusoweho abo Čudskeho jězora přez Novgorod nad Jilmenskim jězorom na Kijow (Kijev) nad Dnjeprom a po Dnjepru hač k Čornemu Morju wopisuje. Při tej přiležitosći nam wón pódla wšelakich ruskich městnych mjenow pomjenowanja znatych sydom prohow abo wodopadow rěki Dnjepra podawa a to we jazykomaj sewjernogermanskim („ῥωσιστί“) a w rusko-słowjanskim („σκλαβινιστί“). Tute mjena zwjetša hišće žanoho wujasnjenja a wukładowanja namakałe njejsu, dokelž běchu wone za wučenych přetwjerde worjechi. Ja pak chcu tola spytać je wujadrić.

I. Prohi Dnjepra.

1. Prěni proh. *Ἐσσουπῆ. Ῥωσιστὶ καὶ Σκλαβινιστί: μὴ κοιμᾶσθαι.* Mjeno zda so być słowjanske (*σκλαβινιστί*), nic pak germanske (*ῥωσιστί*) a je skepsane pak z *Νεουσσουπῆ*, pak z *Νεουσσπῆ*. Grichiske wukładowanje *μὴ κοιμᾶσθαι* pokazuje nas na starosłowjanski korjeń „sŭp“, stopnjowany „syp“ (wurjekni: ssuip) = spać; st.-słowj. *vb.* usypati = *κοιμᾶσθαι*, dormire; *adj.* ne-usypьnъ abo neusъpьnъ = *ἀκοίμητος*, non dormiens, insomnis, inquietus; přir. homeriske *ἀτρύγετος θάλασσα* (das rastlos wogende Meer); potajkim: ne-usypьnyjь (sc. pragъ, porogъ) = njewusparny, stajnje njeměrnje žołmjacy proh (wodopad) — die beständig wache, unruhige Wasserschwelle bez. der rastlos wogende Wasserfall.

2. Druhi proh. *Ὀστροβουνὶ πράχ. Σκλαβινιστί: τὸ νησίον τοῦ φραγμοῦ.* To je starosłowjanske: ostrovьnyjь pragъ, abo po delnjoserbsku: wótšowski prog (hs. wotrowski proh) — ně. die Inselschwelle, der eine Insel bildende Wasserfall resp. der Wasserfall (an) der Insel; st.-sł. pragъ (rus. porogъ) = grich. *φραγμός;* starosł.-rus. ostrovъ (ds. wótšow, hs. wotrow) = gr. *νησίον, νῆσος;* ně. Insel, Horst, inselartige Erhebung im ebenen Gelände bez. im Flußlauf; k tomu *adj.* ostrovьnyjь, ds. wótšowny, hs. wotrowski.

Přisp.: St.-sł. pragъ, rus. porogъ, ds. prog, hs. proh, čěs. prah (st.-čěs. prag) znamjenja ně.: Schwelle, *spec.* Stufe bz. Wehr im Fluß, Wasserfall im Flußlauf — a gr. *φραγμός* = Zaun, Wall, Schwelle, Wasserfall. Hišće dźensa so pola Małorusow abo Rusinow praji: porohy na Dńipri = ně. die Wasserfälle des Dnepr. Starosławne město Praha (st.-čě.: Praga) ma tež swoje mjeno wot wěcownika: st.-sł. pragъ, st.-čě. prag; je to sydlišćo (město) „u praga rěky Vltavy“

t. j. při prohu rěki Wołtawy, Ansiedlung (Stadt) an der Wasserschwelle, bei den Wasserfällen der Moldau; přir. svatojanské proudy we Wołtawje blizko Prahi. Pólske městowe mjeno „Praga“ nad Wisłu při Waršawje a łužiskoserbske wjesne mjeno Mała Praha (ně. Klein-Prage) pola Hodźija (Budyšina) stej jenož přenjesenje mjena staroznateho čěskeho města do Pólskeje a do Hornjeje Łužicy.

3. Třeći proh. *Γελανδρί. Ῥωσιστί: ἦχος φραγμοῦ.* Staro-słowj.-rus. pomjenowanje, kotrež w grich. rukopisu njestoji, bě najskerje: šumьnyjь pragъ (t. j šumjacy proh, der rauschende, tosende, zischende Wasserfall), dokelž we słowjanšćinje k wěcownikej pragъ (proh) přeco bliže woznamjenjacy kajkostnik přistupuje; a grich. *ἦχος* resp. *ἠχή* je st.-sł. šumъ = łać. *sonitus*, ně. das Sausen, Rauschen, Tosen, Zischen. Přirun. čěske pomjenowanje Šumawa (der rauschende Wald) za němske: Böhmerwald a započatk bołharskeje narodneje hymny: Šumi Marica, es rauscht die Maritza (*Ἕβρος* Hebrus).

4. Štwórty proh. *Ὁ ἐπιλεγόμενος Ῥωσιστὶ Ἀεὶ φάρ* (t. j. stajnje njeměrny, wěčnje nawalny proh); *Σκλαβινιστὶ δὲ Νεασήτ, διότι φωλεύουσιν οἱ πελικᾶνοι εἰς τὰ λιθάρια τοῦ φραγμοῦ* (dokelž pelikany abo wódne ptaki pelikanam podobne w kamjenjach t. j. w kamjenitym brjohu při prohu so khowaju a hnězdźa; tutón tajki proh je 6 romskich mil *(ἓξ μίλια)* dołhi. *Ἄειφσρ* je někajki sewjernogermanski wuraz za „hnězdźić“ a słowjanske *Νεασήτ* je bjez dwěla skepsane z *Γνεαστή* (přir. 1. *Ἐσσουπή*) a rěkaše st.-słow. gnězdijь abo gnêzdьnyjь (wurjekń: gnjazdij abo gnjazdnyj) sc. (mjenujcy) pragъ t. j. staroserb. gnězdi abo gnězdny, ds. gnězdźi abo gnězdny, sc. prog, čě. hnízdí prah, pól. gniezny prog = ně. das Nestwehr, der Nistfall, der nestreiche Wasserfall; přir. st.-sł. gnêzdo, st.-serb. gnězdo, pól. gniazdo = *nidus*, Nest a rus. gnězdovьë *(ntr.)*, Gegend, wo die Vögel nisten. Słowjanski mjehki nazynk *g* bu wot grichiskeho spisaćela přesłyšany a wuwostajeny w pohladźe na grich. wurazy: *νοσσία* (hnězdo, *nidus*, Nest) a *νεοσσεύω* (hnězdźić, *nidificare*, nisten).

5. Pjaty proh. *Βαρευφόρος Ῥωσιστί. Σκλαβινιστὶ Βουλνη πράχ, διότι μεγάλην λίμνην ἀποτελεῖ* (dokelž wón wulki jězor wotdźěluje abo twori). To je bjez dwěla st.-sł. bolьnyjь pragъ = wulki proh, der große Wasserfall. St.-sł. bolьnyjь je pobočna twórba kajkostnika pódla st.-sł. bolijь *(magnus*, groß) = južnos. bolji, rus. bolьšój (wulki).

6. Šěsty proh. *Λεάντι Ῥωσιστί. Σκλαβινιστὶ Βερούτζη: βράσμα νεροῦ* (štož filolog Immanuel Bekker přełožuje: *scaturigo aquae*, das Sieden des Wassers = das springende,

wilde Wasser bez. Quellwasser). Konstantinowe *βερούτζη* abo *βερουτζῆ* ma po mojim přeswědčenju być starosłowjanske: vъrąštijь (pódla vъręštijь) = starorus. verjuštijь (mjenujcy: st.-sł. pragъ abo rus. porogъ) wrějacy abo warjacy abo kužolacy proh, der wallende, siedende, wirbelnde Wasserfall. Vъrąštijь abo vъręštijь (hs. wrějacy) je *part. praes. act.* słowjesa st.-sł. vъrěti (hs. wrěć, wot korjenja *ver)*, wallen, sieden, quellen; přir. čě. vroucí voda = warjaca woda, siedendes, heißes, zischendes Wasser. Wot samsneho korjenja *ver* pokhadźa wěcownik st.-sł virъ, rus. vyrь, der Wasserwirbel, Strudel, Springquell, Spring.

7. Sydmy proh. *Στρούβουν Ῥωσιστί, Σκλαβινιστὶ δὲ Ναπρεζῆ, ὃ ἑρμηνεύεται μικρὸς φραγμός* (štož w přełožku rěka: mały proh, die kleine Stufe, der kleine Wasserfall). Ja widźu w *ναπρεζή* abo *ναπρεζῆ* starosłowj. kajkostnik: naprężijь resp. naprężnyjь abo pak starorus. naprěžijь resp. naprěžьnyjь, t. j. hs. napražny abo napnjaty = das Anspannen, Stauen betreffend, zum Anspannen, Stauen geeignet bez. gehörig, angespannt, angestaut; potajkim je naprěžnyj porog = ně. das Stauwehr, der Staufall. Ze spjećom abo spinanjom wody bywaše abo stawaše so proh abo wodopad sam nizki abo mały *(= μικρός)*, proh ze snadnym abo małym spadom wody.

II. Mjena někotrych městow.

Konstantinos nam dale starosłowjanske abo staroruske mjena někotrych městow při starodawnej wikowanskej drózy wot Čudskeho zaliwa a Čudskeho jězora přez Novgorod nad Jilmskim abo Jilemskim jězorom k hornjemu Dnjepru a po nim a při nim hač do Kijowa nad Dnjeprom podawa. Z nich chcu tu šěsć mjenować, a wujasnjejo jich położenje postajić pytać; su to wot sewjera abo połnocy k połdnju porjadu tele wobtwjerdźene města *(castra)*: *Νεμογαρδά, Μιλινίσκα, Τελιούτζα, Τζερνιγώγα, Βουσεγραδά* a *Κιοάβα* z přimjenom *Σαμβατάς* Předspomnić so ma, zo Konstantin tu wšitke městne mjena w druhim padźe jednoty *(gen. sg.)* podawa, dokelž buchu a su te we wobkhadźe ze Słowjanami najčasćišo słyšeć, přir. ja du do Budyšina, Wosyka — ja sym z Budyšina, z Wosyka.

1. *Νεμογαρδά* ma być bjez dwěla mjeno starosławneho města Novgoroda nad Jilemskim abo Jilmskim jězorom, kotrež pola sewjernych Germanow Holmgardr t. j. Inselstadt rěkaše. Konstantinowe skepsane *Νεμογαρδά* ma so pak

do *Νοβογαρδά* = st.-sł. Novogradъ = rus. Novgorodъ (t. j. nowe město, *castra nova, castellum novum*, Neufchâteau & Neufchâtel, Neuenburg) abo *Ἰλμσγαρδά* = st.-sł. Ilьmogradъ = rus. Ilmogorodъ (t. j. město nad Ilmskim jězorom, die Ilmstadt, die Stadt am Ilmensee; přir. ně. Ilmenau w Dorinskej).

2. *Μιλινίσκα* = st.-sł. Smolьnьskъ & rus. Smolenskъ, hs. Smolensk (t. j. sydlišćo Smolerjow, Ansiedlung der Pechsieder; smoła, Pech, Teer). Smolensk je znate město nad hornim Dnjeprom. Wotpadowanje abo wuwostajowanje syčawki *s (σ)* před sobuzynkom *m (μ)* w grichiskej rěči často pžikhadźa; přir. *μικρός* a *σμικρός* (mały), *μήριγξ* a *σμήριγξ* (šeršć), *μῖλαξ* a *σμῖλαξ* (tysowe drjewo), *μογερός* a *σμογερός* (žałostny), *μύῤῥα* a *σμύρνα* (myrra).

3. *Τελιούτζα* je prawdupodobnje městačko Terjuša (rus. Терюша) nad Sošom, pódlanskej rěku Dnjepra.

4. *Τζερνιγώγα*: to je wěsće Černigow (rus. Черниловъ), mjeno wokrjesneho města nad Desnu, pódlanskej rěku Dnjepra. Černigow abo Černichow je naše hs. Čornjow a ds. Carna = ně. Schwarzburg, *(castrum nigrum)*, wot st-sł. črъnyjь, rus. černyjь = hs. čorny, ds. carny (schwarz).

5. *Βουσεγραδά* = st.-sł. Vyšegradъ, rus. Vyšegorodъ, čě. Vyšehrad, hs. Wyšehród, ds. Wyšegrod, t. j. ně. die obere Burg, Oberstadt, höher bez. hochgelegene Stadt *(castellum superum)*. Tutón Wyšegrad je ležał mjez Černigowom a Kijowom, nětkole pak jón na ruskich zemjepisnych khartach tam njenamakam. Móžno wšak je, zo bu tehdy tón na wyššej horje ležacy dźěl zhromadneho města Kijowa tak mjenowany, kiž dźensa Peščeřsk (z peščeřskim klóštrom) rěka. Hewak je nam najbóle znaty Wyszegrod w Pólskej nad Wysłu k wječoru wot Waršawy a Wyšehrad nad Wołtawu pola Prahi w Čechach.

6. *Κιοάβα Σαμβατάς*: to je bjez dwěla Kiew (st.-sł. Кыевъ, rus. Киевъ, wurjekowane Kijow abo Kijof), mjeno hłowneho města Małeje Ruskeje nad Dnjeprom. Mjeno Kiew pokhadźa wot wěcownika st.-sł. kyjь, rus. kijь, małor. kyj, hs. a ds. kij, Stock, Hammer, Keule, a Kievъ abo Kijow (sc. gradъ abo gorodъ, grod hród) znamjenja po němskim: Stockburg, Palisadenburg, t. j. město abo hród, kiž ma drjewjane wobhrodźenje abo wobtwjerdźenje z kijow abo tołstych kolikow, kotrež su na hornim kóncu wótrokónčate abo sylnozubate. Na to pokazuje wosebiće přimjeno *Σαμβατάς*, w kotrymž ja st.-sł. kajkostnik: ząbatyjь = rus. zubatyjь, hs. a ds. zubaty (ně. mit großen Zacken, Zinken,

Zinnen versehen) widźu; přir. rus. zubčataja stěna abo stěna sъ zubcami, die mit Zinnen versehene Mauer (sg. zubecъ = Mauerzinne). Potajkim je Kievъ zubatyjь (Kijow zubaty) po němsku: Die Stockburg mit hölzernen Palisaden und starken Zinnen, hród z kijow a deskow z wulkimi a wysokimi powjeŕškami.

Ze stawiznow Wjerbańskeje cyrkwje we Wjerbnje w Błótach.

Zestajał faraŕ ryć. J. B. Krušwica we Wjerbnje.

(Pokračowanje.)

V. Počinki a njepočinki we Wjerbańskej wosadźe po reformaciji.

Na Brošma lěta 1537 bu w „měsće“ cyrkwina roformacija zjawnje zawjedźena a zakońscy wot swětneje wyšnosće připóznata. Z dobom buchu tež wjesne wosady Khoćebuzskeho wokrjesa evangelske. Tu płaćeše přisłowo: „Cuius regio, eius religio“. Tola njehodźi so prajić, zo bě to jenička přičina za wjesne wosady a jich duchownych. Hačrunjež běše dr. Briesemann* so z Khoćebuza wotsalić dyrbjał, dokelž tehdomniši krajny knjez Joachim I. evangelskeho prědarja w bramborskich krajinach njećeŕpješe, běše tola mócne wopokazmo Briesemannoweho krótkeho skutkowanja zawostało w jeho knihach, kotrež bě wón jako na božemje napisał: „Unterricht und ermahnung Doct. Johannis Briesemanns an die Christlich gemeyn ze Cotbus anno MDXXIII.“ Dokładnje a ze zahorjenosću běše wón tam swoje theologiske a cyrkwinske přeswědčenje a stejnišćo woznamjenił a krućił. Tajke pismo njemóžeše žanomu duchownemu w dalšej wokolnosći Khoćebuza njeznate wostać. Zo pak by wjetša ličba wosadnych stawow tajkemu nabožnemu pismu rozymiła abo dorozymiła, móže so lědom prajić. Mała čŕjódka nutrnych křesćijanow měješe drje wutrobne žedźenje za wěru do Khrystusa jako jeničkeho wumóžnika, ale wjetšej čŕjódźe lubješe so wuswobodźenje z přaha někajkich wobćežnych cyrkwinych kaznjow a wašnjow. Swědki teje wěcy su počinki a njepočinki, dobre wašnja a tež njekazanstwa, kiž su

* Hl. Č. M. S. lětnik LXVIII, zešiwk I., slr. 47.

mjez ludom Wjerbańskeje wosady w času reformacije a krótko po reformaciji bywałe. Lohko so to dopokazać hodźi z pisma, kiž so we wobydlenju k. patrona ze Schönfeldta nad Wjerbnom khowa a we wotpisku na tudomnej (Wjerbańskej) farje leži, z napisom: „Wjesny porjad“ („Dorfordnung“). Štyrjo Wjerbańscy knjezykojo, Hanso, Juro, Sygmunt a Kašpor ze Schönfeldta, su jón z wulkej pilnosću wustajili a njedźelu Misericordias Domini lěta 1566 podpisali. Z tohole pisma so zjawnje zhoni a dokładnje zeznawa, kajkeho ducha ludźo w lětdźesatkach po reformaciji naši Wjerbanarjo běchu a kajke počinki a wašnja mějachu.

K rozumjenju někotrych sadow našeho „Wjesneho porjada“ je nuzne, zo tole dla wokoliny cyrkwje přispomnju. Cyrkej leži na nizkej hórcy wo srjedź wsy a wot njeje k połnocy a k połodnju, k wječoru a k ranju so wjes Wjerbno na křiž wupřestrěwa. Městno, wokoło cyrkwje ležace, wužiwaše so jako „Boža rola“ k pohrjebanju. Wot lěta 1835 khowaju pak so ćěła na nowym pohrjebnišću („kjarchobje“) zwonka wsy, k ranju ležacym, njedaloko popjelnišća a koséelnišća ze stareho serbskeho póhanskeho časa. Nimo stareho „kjarchoba“ wokoło cyrkwje wjedźe na polodnišim boku dróha z Khoćebuza do Bórkow, na tych druhich bokach cyrkwje du tři wjesne puće, po kotrychž so tež jěździ. K połodnju wot cyrkwje a „starego kjarchoba“ mamy na tamnym boku Khoćebuzskeje dróhi wjesne třihranite městno, wobrubjene wot Khoćebuzskeje dróhi a dweju wjesneju pućow, při kotrymajž burske dwory leža. Na wjesnym měsće samym stoji wot lěta 1908 kamjeńtny stołp, pomnik wójnow lět 1864, 1866, 1870/71, wobdaty wot rjanych keŕkow; a na tamnym boku pomnika so zeleni haj sadowych štomow. Cyłe městno ćehnje so do wuzkeho kónca na 400 kročel wot cyrkwje k połodnju. Na tutym wjesnym městnje běše w zastarsku kowaŕnja za burow (Bauernschmiede) natwarjena, kotraž je so srjedź 19. lětstotka wottorhała.* Zady kowaŕnje dźeržachu so wot zastarska, najskerje hač do

* Podobne wjesne městno leži k połnocy wot cyrkwineje hórki, třihranite, do wuzkeho kónca wuběhowace. Tam běše něhdy „kowalńa za kněžkow“ (nětko we swobodnej rucy); pozdźišo su so tam dale natwariłe: „pjakaŕńa z kjarcma“, „křamaŕska loda“ (wot kněžkow židej dana; tak zo so hišće dźensa praji: „k žydojcom hyś“, „pla žyda som kupiła“), a w nowšim času kněžska „amtaŕńa“ a „popajźeństwo“ („žěra, do žěry wališ“). — Wobej wjesnaj městnje stej w prědku cyrkwje 100 kročel šěrokej a hač k wuzkemu kóncej na 400 kročel dołhej.

spočatka třicećilětneje wójny wjesne wiki. My wěmy, zo so za čas postajenja pomjenowaneho „wjesneho porjada“ njedźelu rano před kemšemi wiki wotměwachu. Wikowanje dyrbješe skónčene być, hdyž so třeći króć ke mši zwonješe.

„Wjesny porjad“ postaja, zo so twora, předajomna a nakupowana, wot wjesneje wyšnosće („kněžkow“ = ryčeŕkublerjow) wšitkim wozmje, kiž po třećim zwonjenju za čas započatka kemšow hišće na torhošću předawaju. Tohorunja běše korčmarjam zakazane, po zazwonjenju palene „wino“ (= palenc) abo piwo ludźom předawać, njech běchu ludźo ze wsy abo z wokoliny, doniž so njebě „hamt“ we cyrkwi wobzamknył.* Z teje zakaznje so spóznawa, zo běchu so Wjerbanarjo jara ruče palencej přiwučili. Hišće w l 1533 žadyn palenc we Wjerbnje znaty njeběše a hižo 1566 dyrbi so jeho předawanje za čas kemšenja zakazać! Zrudne swědčenje za słabu lubosć k cyrkwi a jejnym kemšam leži tež we tej zakazni: Hdyž křesćijanska wěra so we cyrkwi započina spěwać, njesmě so nichtó překhodźować abo, hdyž so w cyrkwi prěduje, lěni na kerchowje stać. Zamołwjenje za nich drje běše, zo so wiki smědźachu tak blizko při cyrkwi a nimale hač do zanošowanja prěnjeho kěrluša wotměwać, a lohko je wěrić, zo nutrnosć ludźi, z wikow přikhadźacych, runje wulka njebě. Wjesna wyšnosć wšak běše sama wina na tajkim njewužitnym wužiwanja kemšaceho městna a časa. Wotswjećowanje njedźele pak wupřesćěraše so dale wot njedźelskeho ranja hač na cyłu njedźelu, tež nic bjez winy ryčeŕkublerjow. Ći mějachu abo přicpěchu sebi sami prawo, njedźelske dźěło přiwdać abo zakazać samo za čas kemšenja a prědowanja. Štóž pak běše bjez přizwolenja swojeho „kněžka“ za čas kemšow worał, włóčił, sył, hnój wozył, młóčił, bu khłostany a měješe swojemu knjezej poł šěsnaka płaćić a „gmejnje 1/8 šěsnaka, běše-li slědnikaŕ (bur), — kósac (zahrodnik) pak njetrjebaše wjacy hač połojcu dać. Gmejna dosta tajke khłostanske pjenjezy z wjetšeho dźěla k přepiću, štož so „na gromaźe“ abo „po gromaźe“ kóždě štwórć lěta raz sta. Tež tamni lěni kemšerjo so z pjenjezami khłostachu abo dostachu „dwa dńa sejźeńa“.

---

* Zajimawe drje budźe, hdyž znajmjeńša prěnju sadu „wjesneho porjada“ po jeho originalu zdźělu: „Wann zum drithene Mahl eingeleuthet soll sich Niemandt mith öffentlichenn Verkauffen Vnndt kauffenn bey der Schmiede findenn lasenn be Verlustunge seiner Wahr die er zu verkauffenn Ooder gekaufft hath, Deßgleichen sollen sich alle Die Jenige so zum Kirchspiel gehorigk Inn die Kirche finden Vnndt Verfugenn.“

Nic pak jenož cyrkwine přestupjenja, ale tež zakliwanje a hanjenje Božeho swjateho mjena so we wosadźe stawaše, tak zo mějachu so tež dla tajkeho wohidneho wašnja pokutne pjenjezy wot złóstnikow płaćić k wužitku knjejstwa a wosady.

Tež moraliskich přestupjenjow wulka kopica so we wosadnym žiwjenju šćrješe. Skoržeše so na rejwanje, sydanje při piwje, hraće, bić, kaženje nócneho měra, njepóććiwosć, padušstwo, khowanje kradnjenych wěcow, přisłodźenje a druhe złóstne njeskutki. Tola mi so tajke skóržby přewótre zdadźa, přetož přazy běchu tehdy młodźinje zakazane; korčmarjo njesmědźachu wot njedźele po Jutrach hač do swj. Ławrjeńca po směrkach žanoho piwa předawać; hraće běše jara wobmjezowane, jenož na njedźelach bě kulebiće (Boßkaul) dopušćene, ale žane kóstkowanje a khartowanje. Su so stari a młodźi ludźo z tajkej krutej wuzdu woprawdźe dźeržeć dali? Znate je, zo mějachu knježa wulku móc a wobšěrne prawa, wosebje w Nowej Marcy a w Khoćebuzskim kraju, a tajku móc tež wužiwachu a nałožowachu. Z ruku, z nućakom a z pjenježnym khłostanjom hodźeše so mnohe njekazanstwo podtłočić, ale to je wěste, zo so njeje radźiło, wšomu złemu dowobarać. Tón a druhi njepočink so potajnje a póćmje wosebje wot młodeho ludu wuwjedźe, běchu pak to bóle lózystwa, hač same złóstne skutki, na př.: bubnowanje, piskanje a nócne halekowanje.

Štoz njepóććiwosć a hrěchi přećiwo 6. kazni nastupa, běchu najkrućiše khłostanja postajene, a tu słušachu khłostanske pjenjezy nic jenož knjejstwu a wosadźe, ale tež fararjej. Cyrkwine knihi wobswědčuja, zo běše přez 100 lět po postajenju tutoho wjesneho porjada poměrnje mała ličba njemandźelskich porodow we Wjerbańskej wosadźe. Ale su pak tež kruće, haj surowje přećiwo łamanju mandźelstwa wustupowali, nic jenož ze strony swětneje, ale tež duchowneje wyšnosće: w lěće 1660 bu jena mandźelstwołamaŕka na 5 lět do cuzby wuhnata a mandźelstwołamaŕ dyrbješe před wołtarjom klečo před zhromadźenej wosadu wotprosyć a knjejstwu 20 toleŕ zapłaćić.

Njekazanstwam a złósćam njemóže so pak jeničcy z krutymi zakaznjemi a wótrymi přikaznjemi zahaćić, wutrobow a swědomnja ludźi maš so dótknyć z Božim słowom, a to móže so wuspěšnje jenož z nałožowanjom maćeŕneje rěče poradźić.

VI. Nałožowanje serbskeje rěče při Božich słužbach Wjerbańskeje cyrkwje.

Wěcywustojni a swědomliwi ludźo wědźa: hdyž lud so nahle swojeje maćeŕneje rěče wzdawa, zeslěka so wón tež dobre počinki a wosebnosće, kotrež je stworićel jeho splahej do kolebki położił, a z dobom njedostawa duchownych wosebnosćow a dobrotow, kotrež su tomu ludu přinarodźene, ke kotrehož rěči a wašnjam so njeposrědnje přiwobroći. Wobwjertliwy serbski jazyk sebi lohko němsku rěč přiswoji, ale serbska wutroba škoduje dwójcy, hdyž so to ruče, z mocu a z njerozumom stawa. A to je so — Bohu žel! — we mnohich serbskich wosadach Delnjeje Łužicy stało. Ale Wjerbańska wosada je jena z tych, kotrež su so tajkeje duchowneje skažby zbožownje zminyłe. Tudy so pilnje a z wušikom němski wuči a wuknje, ale w našich domach so serbski „rozgrańamy". We cyrkwi nałožujemy stajnje a swědomliwje wobej rěči. Nichtó we Wjerbnje so wot starebo časa sem njeje wobćežować mohł, zo by so jemu na kemšach abo při spowjedźi, při wěrowanju abo na pohrjebach němska rěč přinućiła, ale cyrkej poskičuje swoje žohnowanje we woběmaj rěčomaj Hižo romska cyrkej kiž tola za swoje Bože słužby łaćansku rěč jako officialnu nałožuje, je so za to postarała, zo by so serbskim wosadam serbska spowjedź zdźeržała.* Hišće bóle dyrbi evangelska cyrkej na to dźeržeć, zo so Bože słowo wosadam w maćeŕnej rěči připowjeda, přetož z jeje prawidłom dyrbi słowo, słowo Bože wjetšu móc nad wutrobami měć. Wopokazować pak móže swoju móc jenož přez maćeŕnu rěč; ta so luboznje dobywa do wutroby, kaž hłós zbožowneje maćerje małemu dźěćatku, ta přima tež swědomnje (a nic jenož hłowu), kaž dostojneho nana słowa synej njezapomnite wostanu — a do swědomnja rěžu.

Ze wšitkimi serbskimi wosadami Delnjeje Łužicy je tež Wjerbańska dołho na serbsku bibliju čakać dyrbjała. Fabriciusowy serbski Nowy Testament bu hakle w l. 1709 ćišćany a Frycowy přełožk Stareho Testamenta smy hakle 1796 dostali. Wobaj přełožkaj staj dobraj a złožujetaj so na hebrejski a grichiski text, ale Stary Test. je hišće lěpje płełoženy, hač N. T. Ale što pak su duchowni wot lěta 1537 do 1709 činili, zo bychu Bože

* Přir. VIII. staw našeho nastawka a Čas. M. S. lětnik LXXIII., strona 45.

słowo swojim wosadam serbske zdźělili? Sami su sebi evangelije a epistole a někotre psalmy přełožowali a napisowali; přełožk je so jenomu lěpje, druhemu mjenje derje poradźił. Tajke přełožki su so potom tež wotpisowałe a tak po cyrkwinych wosadach rozšěrjałe. Haj, to je so samo hišće pozdźišo stawało, jako hižo Fabriciusowy Nowy Test. mějachu. Dobry přikład je Hauptmanowa agenda; napismo je łaćanske a serbske: „Agenda ecclesiastica, in quibus reperiuntur I. Omnia Evangelia et Epistolae. II. Collectae dominicales. III. Formula administrandi Baptismorum. IV. Benedictiones puerperarum. V. Formula administrandi Sacram Coenam. VI. Formula copulandi. VII. Preces variae.“ — „Zerkwine knjgli wö kotarych ße namakaju I. schykne Evangelia a Listi nawschykne Neźele a Ssweźeńa a nawschykne poßolske dńi.“ Dalši titul njeje serbski dopisany, ale cyłe knihi su na 630 stronach w samej serbskej rěči z rjanymi pismikami a z wulkej pilnosću pisane. We nich pak so často hinaše słowa přełoženja namakaju, hač w Fabriciusowym Now. Test., kiž běše hižo 23 lět prjedy ćišćany. Přetož na čole swojeje agendy piše Hauptman tak: „Te ßerbske knigli ßom ja mńe zgottowal ako ja běch Skárboscźu wö Nieder-Lausenskej we Lěsche 1732 Mag. Joh. Theoph. Hauptmann Vittenb. Sax. ńeto psches Bohżu Gnadu Pràtkar Rědorú Michael Ao. 1733, potom pak Lŭbnowski Caplon na Sswětego Jana Ao. 1738 a naßlětkŭ Farrař tam na ßwětego Michala 1750.“ (Připisk: „samrě na 2. Februarii 1768. [podpismo:] Tešnař“.) Kak je so Hauptmannowej rukopisnej agendźe dale šło, póznaje so ze sćěhowacych słowow: „Tutu Hauptmannowu agendu som ja 1857 w Chośobuzu na najšpě hušego fararja Buršarja při serbskej cerkwi ze přigodu we kopicy starych knigłow namakał a ju mě wot mojogo fararskego towařša hupřosył. Tak jo Hauptmannowy rukopis, wot kotregož pp. Buršař sam nic ńewěźešo, se zdźeržał. Buršařowy nan, něga farař we Lutolu, běšo te knigły zawostawił. W Chośobuzu, njeźelu po Jatřach 1860. Tešnař, nišy farař.“ Tak su sebi delnjoserbscy duchowni njesprócniwje a pilnje swoje bibliske texty a liturgiske potrěbnosće sami hotowali, runjež wšak wšitcy tak pilni, kaž Hauptmann (rodźeny Němc!) byli njejsu. Přez njekedźbliwosć abo njerodnosć potomnikow je so wjele tajkich pismow zezhubiło abo zahubiło, kiž běchu w swojim času studnje, z kotrychž se Bože słowo za Bože służby a nabožnosć delnjoserbskich wosadow čerpaše, Zajimawy přikład teje wěcy móžemy z Wjerbna zjewić.

We lětach 1876—78 běštej dwě móžemy prajić drohej a wažnej knizy do rukow jenoho Wjerbańskeho klamarja, Mjertyna Kołožeja (Kólasarja) přišłej. Jena z njeju so zaso na farje we Wjerbnje khowa. Druha je w Čas. M. S., lětnik LXVIII, str. 56—61, wopisana. Za staru makulaturu a k ničomu hewak hódne papjerjane łopjena běštej Kołožejej předanej byłej. Tón pak běše mudry a wustojny muž, nawjedowaŕ a předstejeŕ Irvingianow we Wjerbańskej wokolnosći (kiž so sami „japoštołska gmejna“ mjenuja), a spózna abo wuhóda, zo matej tej knizy wažnosć za nabožinu a za delnjoserbsku rěč, Tu jenu knihu, něhdušim Wjerbańskim fararjam słušacu, dari Kołožej spisaćelej tutoho nastawka; tu druhu, něhdy wobsedźeństwo Wjerbańskich wučerjow, wobradźi wón w l. 1880 młodemu wučencej nětčišemu redaktorej našeho Časopisa, k. dr. Mucy.

Te prěnje knihi su zešiwk hromadki ćišćanych a z ruku pisanych łopjenow liturgiskeho wopřiječa. Chcemy tymle kniham narjec: „Stara Wjerbańska agenda“. Tam so namakaju: 1. němske cyrkwine modlitwy z časa Bramborskich kurwjeŕchow, potajkim před lětom 1700 ćišćane, ale tež tajke z kralowskeho pruskeho časa, w Kystrinje 1705 a 1713 ćišćane, a tež kruch wukaza swětneje wyšnosće. Směšne pak je, zo je so do liturgiskich łopjenow tež łaćanscy ćišćana „Dissertatio de lienis officio“ zabłudźiła. 2. Přišite a nutřzašite su z ruku wopisane łopjena, na kotrychž stoja někotre němske, z wjetšeho dźěla pak serbske cyrkwinske modlitwy a liturgiske formulary, tež Luterowy mały katechismus, domjaca tafla a 7 najskerje swój čas husto we Wjerbańskej cyrkwi spěwanych kěrlušow. Spisane su te łopjena wot Wjerbańskich fararjow w času lět 1650 do 1750. Tež sem je so — njewěm kak — něšto cuze zabłudźiło, mjenujcy: w němskej rěči napisana „Inauguratio Reverendi Di. Christian Korn, Substituti Pastoris in Papitz. Die 28 . . . . Dom. Septuag. 1700.“ 3. Zwjazany je tón zešiwk: a) do listna w poslednich lětdźesatkach do reformacije z čeŕwjenymi a čornymi wulkimi pismikami ćišćaneho, kotrež je so za čas romskokatolskeje cyrkwje „na mši“ trjebało; b) do dobreho stareho pergamenta, do kotrehož su rjane wupyšenja zatłóčene byłe. Tak mamy hromadku evangelskich łopjenow pod krywom, kiž je so z romsko-katolskeho časa Wjerbańskeje cyrkwje wukhował Tuž bychmy na tón zešiwk móhli stajić lětnej ličbje 1450 a 1700 po Khr. a napismo: „Stara Wjerbańska agenda“.

Te druhe knihi su wot kn. redaktora wozjewjene a nadrobno wopisane w Čas. M. S. lětnik LXVIII., str. 56—61. Su to: „Wjerbańske rukopisne spěwaŕske“, wot kotrychž je so 185 łopjenow abo 289 stronow zdźeržało. Naš kn. redaktor sudźi z rjaneho kencliskeho pisma, zo buchu tute Wjerbańske spěwaŕske wot wučeneje kantorskeje ruki pisane a to snano wot Wjerbańskeho kantora sameho a wot jeho pomocnika. Je-li tomu tak, potom móžu ja Mukowu mysl dale přasć. Muka sudźi mjenujcy, zo ta zběrka z kónca 17. abo započatka 18. lětstotka pokhadźa. Wjerbański cyrkwinski wučeŕ běše najskerje wot lěta 1667 Khrystof Krüger (Krygaŕ), jemu so 1680 syn Khrystian narodźi, kiž je jeho naslědnik był, móžno, zo tež prjedy nanowy pomocnik. Jara wěrić so tohodla hodźi, zo stej Khrystof Krygaŕ a jeho syn Khrystian Kr. te „Wjerbańske rukopisne spěwaŕske“ wokolo lěta 1700 spisałoj. Škoda, zo te spěwaŕske njejsym z wočomaj wohladał; běchu dźě hišće we Wjerbnje, jako ja tudy z fararjom buch (1878), a ležachu w domje, blizko fary stejacym, zhonił pak to tehdom njejsym, a po $1^{1}/_{2}$ lětach njeběchu wjacy w našej wsy. Muka khwali naše „Wjerb. spěw.“: „Prawopis je poměrnje dobry, pisaŕskich zmylkow spodźiwnje mało (štož ma so swědomitosći kantorow-pisarjow přicpić), serbska rěč nima nadpadnych rěčniskich zmylkow (dokelž běchu přełožowarjo-duchowni swojeje maćeŕneje rěče derje mócni).“ Z połnym prawom pak so porokuje pěsnjeŕskej njewustojnosći, kiž nima zwjetša ani rytma ani nazynka kedźbu. Wosebje wohidny — to je moje čuće a sudźenje — je brach rytma*; přetož kěrluš, kotryž je bjez rytma, nima ani kěrlušoweho ducha. „Tola w našim rukopisu hdys a hdys spěw přikhadźa z trochu lěpšim rhytmom a nadběhom k nazynkowanju, kaž na př. kěrluš: Jezu, twoje krawne rany.“ Dźaka hódne by było, hdy by so nam raz w Čas. M. S. dobroćiwje zdźěliło, na kotre swjedźenje, składnosće a potrěbnosće duše so te kěrluše poćahuja. Tež by woćišć jenoho abo někotrych jara witany był.

Ćežko dosć, ale njesprócniwje su sebi delnjołužiscy duchowni swoje bibliske a liturgiske potrěbosće zeškrabowali a su to tež hišće činili, hdyž běchu ćišćane agendy wušłe. Skoro so zda, zo Wjerbańscy fararjo Mag. Albinusa Molerusa Třupčanskeho fararja 1574 ćišćaneje agendy wjele kedźbu měli njejsu. Móžno,

* Tón njedostatk z delnjoserbskich kěrlušow je hakle před 60 lětami naš Tešnaŕ wotstronił.

zo je so jim spaliła při wupuscenju cyrkwje w 30lětnej wójnje. Móžno pak tež, zo běše zwjazk mjez Třupcom a Wjerbnom (kotrejž wsy njejstej wjacy hač $2^1/_2$ hodźiny zdalenej) přetorhnjeny, dokelž bě Třupc sakska wosada a Wjerbno wot lěta 1445 (1462) k Bramborskej slušeše. Ale kaž smy hižo horjekach naspomnili, tež serbski N. Test., w Bramborskim Kórjenju 1709 ćiščany, njeje pisanym variantam přełožkow z biblije mjezy stajił. A jako běše Wjerbański farař wonu 1763 ćiščanu agendu: „Eine Wendische Kirchen-Agende in Niederlausitz'schen Dialekt, welche auf vieler Verlangen zum Druck befördert; Guben, zu finden bei Joh. Michael Kühn" do ruki dostał, je wón do swojeho exemplara wjele připiskow sčinił, zwjetša drje němskich, ale tež něšto serbskich. Spisaćel woneje agendy pak běše jeho blizki susod, Brjazynski farař Wille, rodźeny Němc z Frankfurta nad Wódru.

Žana delnjolužiska cyrkwina agenda njeběše wot cyrkwinskeje wyšnosće wušła ani wobtwjerdźena. Cyrkwinska wyšnosć za Khoćebuzski kraj běše tehdom wotdźělba swětneho knježeřstwa za Bramdorsku Nowu Marku w Kystrinje; ale Kystrinski konsistorij je so za dźiw hdy wo serbske wosady wokoło Khoćebuza starał, njeje-li připadnje Khoćebuzski „cyrkwinski inspektor", kotremuž Serbja „promšt" rěkachu a hišće nětko rěkaju, serbskeje rěče mócny był, kaž znaty Fabricius (Kowal). Hakle Bramborska provincialna synoda, kotraž so w l. 1893 wotměwaše, je na namjet synodalneho wotpósłanca fararja Broniša při serbskej cyrkwi w Khoćebuzu wobzamknyła, zo dyrbi wobnowjena agenda za evangelsku cyrkwju w pruskim kralestwje so tež do delnjo-łužiskeje serbskeje rěče přełožić. Synoda je ćišć zapłaćiła. Dźěło přeloženja je so darmo wobstarało. Wjednik přełoženja dyrbješe Broniš być, khorowatosće dla pak njeje to dźěło na so wzać mohł, a konsistorij jo potom Wjerbańskemu fararjej Krušwicy a Brjazynskemu fararjej Biegerej (kiž je nětko z fararjom w Skjarbošcu) přepoda. Bieger je liturgiju na njedźele a swjedźenje a wšitke te cyrkwinske modlitwy po serbsku napisał, Krušwica pak, kotryž je cyłu wěc wodźił, je formulary za „dupeńe, górejbrańe źiši, wěrowańe, hopšajańe, zakopowańe a Bóže blido" přełožił. Přełožki su so po radźe wobeju přełožerjow swobodnej kommissiji předpołožiłe, do kotrejež fararjo: Bieger-Brjazynski, Krušwica-Wjerbański a Kórjeńk-Bórkojski, a kandidataj Bolte (nětk

z fararjom we Wětošowje) a Nowy z Bórkow (potom pomocnik w Budestecach, na to diak. w Ketlicach a nětko farař w Brjazynje) słušachu. Po składnosći su tež někotři druzy knježa z dobrej radu pomhali. Škoda, zo ćišć bjez ćišćeřskich zmylkow njeje; porjedźowanje dźě běše jara wobužne, dokelž bě ćišćeř Henčel (Hentschel) we Wojerecach Němc. Tola zmylki z cyła tajke njejsu, zo bychu čitarja myliłe abo zrozumjenju škodźiłe. W delnjej serbšćinje přikhadźacy zynk „*ó*“ je so w agendźe ćišćeřscy woznamjenjował, štož so hewak rědko w delnjoserbskich knihach stawa. Titul je tónle:

Agenda

sa tu evangelisku zerkwu we Pschuskej

sa hustawenim a huswolenim

kralojsstego konsistorija we Bramborskej

do dolno-luzyskeje sserbskeje rězy pschestawona.

Schischczal a nakladl Oskar Hentschel

w Wórejzach 1898.

Z titula so spóznawa, zo so njeje wšitko z němskeje agendy přełožiło, ale zo su te přełožomne stawy so zwubjerałe „za huzwólenim a hustawenim“ cyrkwinskeje wyšnosće. Z tych stawow pak, kotrež su přełožene, njeje so ničo wuwostajiło. Jenož někotre kruchi, kiž so w našich serbskich cyrkwjach z cyła serbski njenałožuja, so w přełožku njenamakaju, kaž na př.: woswjećenje noweje twarby Božeho domu, swjećizna duchowneho a dr. Naša delnjoserbska agenda ma 161 str. we *quarto*.

Kajke postupjenje k lěpšemu je agendźiny přełožk lěta 1898 našim njedźelskim Božim słužbam wobradźił! Ale do evangelskich kemšenjow słuša tež zhromadne spěwanje wosady. Nuzne su tohodla a jara wažne za wosadne křesćijanske žiwjenje spěwařske knihi. We horkach spomnjenej „Starej Wjerbańskej agendźe“ smy wot ruki fararja Jurja Steina (1641—1675) namakali sydom serbskich duchownych kěrlušow. Te pak su so po času bórzy jara rozmnožiłe, tak zo w lěće 1700 wot kantorow Khrystofa a Křesćijana Krügera napisane „Wjerbańske rukopisne spěwařske“ na 368 stronach bohatu ličbu kěrlušow poskićuja, kotrež su so we Wjerbańskej wosadźe spěwałe a při wšitkich swojich njedostatkach hišće najhubjeńše w Delnjej Łužicy njeběchu. Kn. redaktor našeho

Čas. M. S. budźe móc rozsudźić, hač kěrluše w tych 100 lět pozdźišo pola Saebischa w Hródku ćišćanych „zakopowaŕskich“ knihach njejsu žałostniše byłe. Tute „zakopowaŕske“ pak su so potom we Wjeŕbnje trjebałe. Wosadna nabožnosć dyrbješe z tajkimi spěwaŕskimi wokhudnyć, přetož při wulkej ličbje zakopowaŕskich t. j. pohrjebnych spěwow běše tam jara mała ličba kěrlušow za wšelake swjedźenje cyrkwinskeho lěta a za potrjebnosće křesćijanskich wutrobow. A njehladajo na tajki njedostatk — kajki žałostny prawopis, kelko germanismow, kajke hrube zanjechanje nazynka a rhytma! — z kóždym nowym nakładom kajki retomas ćišćeŕskich zmylkow! Běše tohodla kaž lubozne duće miłeho nalětnjeho powětra, hdyž w lěće 1882 te wjetše serbske spěwaŕske knihi, kotrež mějachu někotre delnjoserbske wosady při swojich zakopowaŕskich, jako „źeẃety z pilnosću přeglědany a poŕeźony hudawk“ wuńdźechu. Tute „nowe spiwaŕske“ su nimale wšitke runje naspomnjene njedostatki zbožownje přewinyłe. Wjerbańska wosada je wot jutrow 1883 při swojich kemšenjach wužiwa a po někotrych lětach je wona tež při pohrjebach přija. To pak njeje bjez wojowanja wotešło. K lěnjosći a k njerodnosći mózeš so přiwučič, runjež sy hewak dušny čłowjek a dobry křesćijan. A hdyž so potom rodźeny Wjerbanaŕ, sam ze serbskeho rodu, kiž bě khwilu z wučerjom w Barlinje był, namaka a započa w korčmach škarać a na gmejnsku zhromadźiznu šćuwać a do Barlinskich nowinow „Vossische Zeitung“ pisać, kajku křiwdu Wjerbański faraŕ swojej wosadźe čini, zo jej z mocu drohe a njerozumliwe nowe spěwaŕske přinućuje a to cyle njetrjebawši, přetož te stare kěrluše su ludźom lube a z nimi su stari we wjelc narodach zbóžni bywali, tuž budu tola tež nětčišemu narodej a přichodnym k lěpšemu słužić, — „gaž taki štyraŕ chapja gubu rozdajaś, ga se we krotkem dozwigujo grozba a zogoł, wšykno se muśi, a teke howac dobre luźe se stawjaju dobremu wótglědańu; ale pśed takim tšachom ńedejš se tšachaś.“ Wjerbańska wosadna cyrkwinska rada a faraŕ njejstej te nowe spěwaŕske zaćisłoj ani wróćo wzałoj, ale je z dobrym swědomnjom wosadźe zdźeržałoj. Naša wosada je so z nimi bórzy spřećeliła; samo starše žónske, kotrež hewak starym wěcam a nałožkam najtwjerdšo přiwisuja, su so mi dobrowólnje wuznałe: „Kněz faraŕ, my ńejsmy wěźeli, pśeco sćo nam nowych knigłow spórali; glich něto wěmy, až we nich ńejsu jan gładke słowa, ale

teke duchne mysli.“ To móže so z wěstosću wobkrućić: njebudźechu-li so te „nowe spiwaŕske“ we Wjerbańskej wosadźe zdźeržałe, njebudźechu so z cyła do žaneje delnjoserbskeje cyrkwje přećišćałe. Do nětka pak mamy hižo třeći wudawk tutych nowych spěwaŕskich.

Pohladajmy na kóncu toho stawa našeho nastawka na porjad Božich słužbow we Wjerbnje. W Delnjej Łužicy su zwjetša jenož „jadnu namšu z nimskim a serbskim hobjadno“ zarjadowali z tym wotpohladom, zo by zwjetšeho dźěla němska była a Serbam so jenož někotre kruchi serbski přizwoliłe, někajke čitanje z evangelijow a lektionow a krótke prědowanje k wobzamknjenju, hdyž běše hižo cyła zhromadźizna sprócna a mučna; serbskeho spěwanja njebě wjele w mnohich cyrkwjach, snano postawki na spočatku kemšenja a „dupny kjarliž“ při křćenicy, kotraž so w někotrych wosadach „za namšu“, w druhich hnydom po kemšach wudźělowaše. Nyšpory pak a prědowanja na poł swjatych dnjach dźeržachu so serbski.

Z Wjerbna mamy wo tom powěsće z lětow 1752 a 1755: jedna „namša“ dopołdnja a „ẃaceŕna“ (= nyšporske kemšenje) popołdnju. Na „ẃaceŕni“ krótke prědowanje a potom katecheza z młodźinu we woběmaj rěčomaj. Katechismus so w šuli serbski a němski wučeše, „heilsordninga“ pak jenož serbski. Tež na pjatkach běše Boža słužba modleŕska (hdys a hdys z prědowanjom), ale na žnjach často wupadowaše. „Spótna namša“ bywaše w póstnym času.

Tež za čas fararjow Khrystiana a Bjedricha Pótkego (1799—1876) wotměwaše so jena jenička njedźelska „namša“ a to z tymle porjadom:

a) Serbski zawodny kěrluš,
b) němska liturgija (čitanje evangelija abo epistole — tež serbski);
c) hłowny kěrluš — němski,
d) prědowanje — němske (knježa patronojo ze swojimi swójbnymi a někotři jich zastojnicy, někotři rjemjeslnicy a mała čŕjódka wosadnych Němcow a němcowarjow so z Božeho domu wotsali);
e) „dupny kjarliž“ — serbski,
f) „dupeńe“ serbskich dźěći (na róčnych časach a hdyž — rědko hdy — jenu njedźelu žana křćenica njeběše, spěwaše so druhi hłowny kěrluš serbski),
g) serbske prědowanje,

h) k wobzamknjenju — serbske dospěwanje, na róčnych časach pak krótka serbska liturgija z wotspěwanjom kollekty a požohnowanjom (hewak wudźělowaše so požohnowanje po prědowanju a podźakowanjach a „znatecyńeńach“ z klětki).

Woprawdźe dołhe kemšenje, dołhe za duchowneho, dołhe za serbsku wosadu! Wosebje dołhe, hdyž so na to dźiwa, zo wot měsaca meje hač do žnjow, njeběchu-li žane zadźěwki, so katechizacija z „góřejbranej młoźinu“, pola wołtarja stejacej, před zhromadźenej wosadu wotměwaše.

Tajki njedostatk předołheje Božeje słužby je nětčišeho fararja Krušwicu pohnuł, dotalnu jenu „namšu“ do dweju rozdźělić. Hižo w lěće 1866 běše farař Pottke II. serbski zawodny kěrluš z němskim zaměnił a serbskemu čitanju w němskej liturgiji spadnyć dał; wón mjenujcy dźiwaše na němskich wojakow, kotrychž wulka ličba wokoło swjatkow 1866 před wójnu z Awstriskej we Wjerbańskich kwartěrach lěhachu a z kopicami kemši přikhadźachu. Serbam pak poskići wony farař wot toho časa hdys a hdys krótku serbsku zawodnu liturgiju. Na tajke wašnje bu dźělenje serbskich wot němskich kemšow přihotowane. Dospołnje dźělił je potom farař Krušwica woboje kemše a to hnydom po nastupjenju swojeho zastojnstwa we Wjerbnje nazymu lěta 1878. Z woprědka je wón krótku zawodnu serbsku liturgiju brał, potom pak nimale kóždu njedźelu wulku liturgiju ze serbskeho přełožka našeje noweje agendy (1898). Wot lěta 1889, jako kantor Pjatař na wumjeńk dźěše a kantor Ladko na jeho městno stupi, smy tež do serbskich kemšow a na serbske kemše zwonili.

VII. Wjerbańska wosada, domapytana wot wšelakich wosebařstwow; spřećelena z bratrowskej gmejnu w Hernhuće.

Serbja su ludźo, na wšelke wašnje duchownje wobdarjeni, khmani za nabyće theoretiskich wědomosćow a wušikni a mudri w praktiskich wěcach a dźěłach; serbski lud ma tež z połnym prawom khwalbu, zo je bohabojazny a nabožny: tola pak so njesměmy wusuda zminyć, zo je serbska krej trochu lohka a přikhila so rada cuzym wěcam, rěčam a wašnjam. Radźi a derje wuknu cuze rěče a namakaju so bjez prócy do wobstejnosćow druhich krajow a ludow.

Serbow přikhilenje k potajnym duchownym wěcam hač do dźensnišeho dnja časćišo na zjawnosć wustupowaše. Přikhileni k bójskim potajnosćam pak njewostachu wobstajni we swojich myslach. — Při cyrkwinskej visitaciji lěta 1752 skoržeše farař Šindleř-Wjerbański, zo „wěsta ličba kemšerjow bibliju zacpiwa a zo přećiwo wukazni krala hrěši z tym, zo zhromadźizny po domach dźerži a Bože słowo »morwy pismik« mjenuje; to so stawa »hu Branaškojc« a »hu Klejkojc«, hdźež so skhadźuja, a při tajkich skhadźowanjach so pohórški stawaju, dokelž chcedźa njerozumni (njewučeni) ludźo rozwučować a so wuswětleni mjenuja."

Z cyrkwinych aktow so ničo dale wo tajkim samopašnym činjenju njezhoni, je so najskerje po času zhubiło, tola swoju hłowu po 90 lětach z nowa, ale trochu hinak pozběhny. W dwěmaj domomaj, pola burskich hospodarjow T. a Š., měječhu někotři widźenja a wěšćachu. Młody farař Pottke II. prědowaše ze zahorjenosću přećiwo tajkemu zabłudźenju duchownje njestrózbych ludźi (w l. 1841); a napominany wot swojeho fararja so młody cyrkwjenc Kwětk, z přimjenom Škórnja, skhrobli, „štundy dźeržeć". Škórnja je to na połsta lět dołho hač do časa nětčišeho fararja Krušwicy činił. Na njedźelu popołdnju je so w Škórnic jstwi (jšpě) zhromadźizna někotrych mužskich a wjacy žónskich zešła, „duchne kjarliže spiwat, pśatkowaña z nimskeje do serbskeje rěcy pśestawiś a se rozgrañat dla na namšy słušanego pśatkowaña." Z khwilemi je tež farař do tajkeje „štundy" přišoł. Škórnic nan njeje žanych wysokich, duchownje přehnatych słowow nałožował, ale ze swojim ponižnym duchom jednoru mysl čisteho Božeho słowa wobswědčał a tak wosebitarjam napřećiwo skutkował. Wón je tu we Wjerbnje w l. 1911 wumrjeł we wysokej a žohnowanej starobje šěsćadźewjećdźesateho lěta. Swoje stadleško je „Škórnic nan", kotremuž běše tež kral „slěborne znamjo česće" spožčił, z biblije natwarjował, ale při tym tež wosebitarjam do wosady a we wosadźe wobarał. Ja mam za to, zo słowje „wósebaŕ" a „wósebaŕstwo" w Hornjej Łužicy nimamy, tu w Delnjej Łužicy pak stej znatej. Raz ja holcu, kotraž na paćerje ke mni khodźeše, so wopprašach: „Groń źe mě raz, kaki to cłowek jo, wósebaŕ?" Wona mi wotmołwi: „Wósebaŕe, to su luźe, ak' se wót křěsćijańskeje cerkwe wósebiju." To wotmołwjenje běše prawe. A tajkich „wósebarjow" je po Delnjej Łužicy dosć wulka kopica wšelakich družinow;

methodistiscy a baptistiscy pósełnicy su k nam z łopjenami a knižkami přikhadźeli, adventisći a sabathariarjo su so do domow našich wosadnych suwali. Žane z tych wósebařstwow so njeje w našej wosadźe zakorjenić mohło. Ale jene druhe stadłeško křesćijanow je sebi wobstajne městno we Wjerbnje a wokolnosći dobyło: Irvingianarjo; woni pak su sebi sami narjekli: „japoštołska gmejna". To je sadźeńka, z Jendźelskeje do Němcow a tež do Serbow přesadźena.

Prěni Irvingianarjo su w lěće 1866 do Wjerbna jako wojacy do našich kwartěrow přišli. Nabožnu zmyslenosć našich Serbow spóznawši a khopaće połnu cyrkwju na njedźelskich kemšach wobdźiwujo, su potom w lěće 1867 swojich wotpósłancow k nam pósłali, zo bychu tući wšě zbytne powostanki wosebarjow ze stareho časa hromadu zehnali a Wjerbańsku wotnožku „pósołskeje gmejny" założili. Jeje stołpaj staj byłoj klamař Kołožej a budař (zahrodnik) Tropa, kotrajž staj — prěńši městno evangelisty, posledniši městno měšnika — zastawałoj. Na 30 lět su našu wosadu ze swojimi přednoškami we swojej kapałcy a z wabjacymi rěčemi po domach w žiwej zahorjenosći nadběhowali. Farař Pótko II. je z nimi z wóhniwej zrěčniwosću z klětki wojował, farař Krušwica pak powučace přednoški z dźěla w šulskej jstwě z dźěla w cyrkwi dźeržał wo stawiznach, wo wustawkach a wo wotpohladach irvingianskich křesćijanow. Tak je so naša wosada změrowała. Wjele su tući ludźo za swój skutk a swoju nadźiju woprowali; dźesatki dawajo su sebi najprjedy mjeńšu a w l. 1892 wjetšu kapałku natwarili. We Wjerbnje a někotrych wokolnych wsach maju něšto wjacy hač 150 sobustawow, kiž so měrnje a ćiše srjedź nas žiwja. Z krajneje evangelskeje cyrkwje njejsu woni ženje wustupili, ale w cyrkwinej službje a kemšach „se wót nas wósebiju", cyrkwinske dawki pak dawaju, haj samo dobrowólne přinoški k našim kollektam złožuja.

Hišće lubozniši wobkhad je naša Wjerbańska wosada měła z „Hernhutarjemi", kiž su jako **„evangelska bratrowska gmejna"** po cyłym křesćijanskim swěće khwalobnje znaći. Tež do delnjołužiskich serbskich wosadow běše so tak mjenowany rationalismus přećiščał. Tuž běše našim Wjerbanarjam wulcy wužitna wěc, zo so z Hernhutskimi křesćijanami zetkowachu a so z nimi spřećelowachu. Po stach su Serbja z wobeju Łužicow na róčne časy, wosebje jutry, do Hernhuta dróhowali a z nimi tež wšelacy z Wjerbna. W l. 1761 stowařši so bratrowska gmejna

hišće bliže z někotrymi křesćijanami w Khoćebuzu a wokolnych wsach a tak mjenowany „societät“ (zjednoćenstwo) bu założeny, ke kotremuž tež Wjerbanarjo a Wjerbanaŕki přistupichu. Woni pak njewustupichu z cyrkwje, ale khodźachu dale a pilnje we swojej wosadźe kemši a k Božemu blidu, jenož njedźelu popołdnju swoje zhromadźizny w rumnej jstwě měwachu a natwarjowachu so kóždy dźeń z Hernhutskeho „Bibliskeho pućnika“. Politiskich přičinow dla so wulke zhromadźizny w bramborskim Khoćebuzskim wokrjesu njewotměwachu, ale so do Lymbarka přepołožichu, štož běše sakska wjes, wot „města“ dwě hodźinje k wječoru zdalena a wot Wjerbna $1^1/_2$ hodźiny k połodnju. Na započatku so zhromadźizna němski wotměwaše za měšćanow a na kóncu so serbski rěčeše a rozwučowaše dla burskich ludźi. Dom, w kotrymž zhromadźizny bywachu, běše wobsedźeństwo bratrowskeje gmejny a je za čas dweju narodow žohnowane městno nabožinow był, hdźež so tež z dobom lubosć k missionstwu mjez pohanami do wutrobow našich Serbow zašćěpjowaše. Sam sym hišće někotrych staršich ludźi zeznał, kiž su za swoje młode lêta sobu „do Lymbarka khodźili“. Na tajke khodźenje do Lymbarka njeje kóždy Wjerbanaŕ z radosću hladał, mjez nimi tež jedyn z Wjerbańskich cyrkwinskich patronow, kotryž so na tych Wjerbańskich „Hernhutari“ husto rozhněwowaše a so na nich hrěšeše. Tuž da jemu faraŕ Šindler raz do rady, zo by třom „Hernhutarjam“ a třom druhim Wjerbanarjam tosame dźěło poručił, nimo wšitkeho nadkedźbowanja. To so sta; ći „Hernhutarjo“ wuwjedźechu swój nadawk pilnje a derje, ći druzy pak njespěšnje a njerodnje. Wot toho časa njeswarješe tón „kněžk“ wjacy na swojich „Hernhutarjow“.

Dźeń 14. novembra 1888 připósła jedyn biskop bratrowskeje gmejny, bratr H. Müller, k 127-lětnemu wopomnjeću pastyŕski list bratram w Khoćebuzu a wokolnosći, po tajkim tež we Wjerbnje, w „rozdrosćenju“ bydlacym. Tehdy přińdźe tež wotpósłany zastojnik bratrowskeje gmejny z Gubina, sydlišća jenoho Hernhutskeho duchowneho, do Wjerbna a skoržeše fararjej a jenomu našich Hernhutskich bratrow, zo so ći dawno wjacy tak wuzko k Hernhutarjam njedźerža, kaž w prjedawšich časach. Na tajku skóržbu wotmolwištaj kaž faraŕ, tak tón bratr, njewědźo jedyn wo druhim: „My smy bratrowskej gmejnje jara dźakowni za žohnowanje, někotrym narodam našeje wosady poskičene, ale tajki wulki zwonkowny zwjazk w nětčišim času wjacy nuzny njeje, dokelž nam naša cyrkej nětko

samsny puć wěry, lubosće a nadźije pokazuje, kaž Hernhut. A hižo so dawno wjacy tajke syły Serbow jutry do Hernhuta njepodawaju, přez pólsta lět naši Serbja wjacy do Lymbarka njekhodźa, rědko hdy hišće jedyn wotpósłanc z Gubina abo Hernhuta k nam dóńdźe. Ale naš zwjazk z Hernhutom je tola hišće žiwy. W Hernhuće, Małych Wjelkowach, Nizkej bydla jednotliwe wosoby z Wjerbańskeje wosady, su tam jako słužobni přistajeni; Někotre swójby su tam z Wjerbańskeho rodu, na př.: dwaj z mjenom Schmidt (Kowal), jedyn něhduši hosćencaŕ z Małeho Wjelkowa, druhi z Nizkeje. Dwaj młodźencaj z Wjerbna staj so dałoj za missionarow wuwučić a staj potom dołhe lěta w Grönlandźe jako Hernhutskaj evangelskaj missionaraj skutkowałoj: njebóčički Khrystian Waŕmo a missionaŕ Mjertyn Starik, nětko na wumjeńku w Hernhuće. Dwě dźowcy Matškojc z Myšyna a jena Rubynojc z Wjerbna su 1880 a 1883 w Nizčanskim diakonisskim domje khorych wothladać wukłej a potom tu a tam swoje smilne skutki w bratrowskej gmejnje wobstarałej. A to je w poslednich lětach 8 druhich dźowkow z Wjerbańskeje wosady pohnuło, jenu po druhej do rjadu diakonissow Lazarusoweho domu w Barlinu zastupić. Na tajke wašnje běše so tež wotnožka znutřkowneho missionstwa z Hernhuta do Wjerbna spłodźiła a tu na płódnu rolu padnyła.

Na rjanej hórcy pola Berthelsdorfa w Žitawskej stronje sakskeje Hornjeje Łužicy leži sławne pohrjebnišćo bratrow a sotrow Hernhutskeje wosady, hdźež su jich ćěła z bližšich a dalšich krajinow khowane k wěčnemu spanju. Hdyž na tu Božu rolu stupiwši na prěnje jednore rowowe kamjenje pohladaš, widźiš tam mjeno jenoho we Wjerbnje rodźeneho serbskeho bratra. Přez dotal 5 narodow je rěka lubeho přećelstwa a duchowneho žohnowanja z bratrowskeje gmejny do našeje wosady a tež trošku wróćo z Wjerbna do Hernhuta běžała.

VIII. Fararjo při Wjerbańskej cyrkwi.

Wjerbańska wosada je znajmjeńša w poslednim lětstotku do reformacije dweju duchowneju měła, mjenujcy fararja a młodeho duchowneho, kotryž zastojnske mjeno „altarista“ wjedźeše. Wón wužiwaše dokhody mjeńšeho wołtarja, kiž běše swjatymaj Fabijanej a Sebastijanej poswjećeny, a měješe nimo tajkich dokhodow tón kusk role připokazany, kiž — Wjerbańskej farje přisłušacy — na

ležownosćach blizkeje wjeski Bramy leži a kotrejež wosrjedki mój prjedownik, farař Pótko II., rad swoju „žognowanu zagrodu“ mjenowaše. Njeběše-li za čas knježenja romskeje cyrkwje farař serbskeje rěče mócny, dyrbješe po wukazni Mišnjanskeho biskopa altarista spowjedź serbskich wosadnikow přijimać a jim spowjednu wučbu a absoluciju wudźělować. To smy hižo horjekach naspominali. Wjele wjetše běše fararjowe myto. Jemu mějachu sedmjo farscy burja „bonowaś“, třo we Wjerbnje, třo we Rubynje a jedyn na Górach (tón Górjański měješe swojeho fararja dwanaće króć wob lěto „na špacěr“ přewozować). Jedyn z Wjerbańskich farskich burow, Kóska, bližši susod při farskim dworje, měješe prawo, piwo warić a ludźom předawać; tak běše farař indirektnje tož piwarc. Jemu so tež bohate dźesatki žita wot burow a kněžkow sypachu, a wot druhich wupłodow role, na př. wot kulawy a rěpy; tež mjeńše žiwnosće dźesatkowachu. Tele prawa su nětko před 30 lětami wšitke zakońscy wotwjazane a do hotowych pjeujez přewobroćene, kotrychž dań farař bjerje. Něšto role a wjetša łuka na Wjerbańskim a łučka „za rěku“ słušeju tež hišće k farje. A to so wě, zo za cyrkwinske skutki so fararjej zapłaty, hačrunjež jenož małe, a tež woporne pjenjezy dawachu.

Farski dom stoješe w zastarsku po zwučenym serbskim wašnju našeje krajiny ze swislemi „najs“ (na wjes), t. j. k drózy, běše drjewjany a z hlinu lěpjeny a měješe tři wulke jstwy a wósom komorow. Hakle w l. 1843 su (kaž so pola nas praji) „murjowanu“ faru stajili. Bróžnja, hródźe a „pjac“ (kiž pak je dawno wottorhana) słušachu tež k farskemu dworu; tohorunja so tež torož a jedyn „stary dom při farje“ naspominatej. Wobě twarjeni stej so lěta 1815 na přesadźowanje předałej, a to jene za 19 toleř a druhe za 8 „slamnych“ (slěbornow). Tón „stary dom při farje“ je najskerje wobydlenje něhdušeho altaristy był.

Rozpominajo twar něhdyšeje cyrkwje, mam přeswědčenje, zo su ćěła Wjerbańskich fararjow do reformacije so tam khowałe, hdźež so nětko naše wołtařne městno w cyrkwi namaka; to pak je tosame městno, kotrež při samych swislach stareje twarby našeho Božeho doma ležeše. Po reformaciji pak su ćěła fararjow a jich swójbnych swój posledni časny wotpočink namakałe k połodnju teje cyrkwineje murje, na kotrejež znutřkownym boku je dołhi čas sydło fararja při skhodźe, na „přatkařňu“ (klětku) wjedźacym, stejało. Kónc hapryla 1911, jako w cyrkwi pincu za připrawjenje parneho tepjenja wurywachmy, smy

so 19 ćěłow (koscòwcow) doryli. Poslednje ćěło běše so tam khowało w lěće 1798, ćěło fararja Šindlerja. Powostanki tych 1911 wurytych ćěłow smy potom w róžku „kjarchoba“ ke krótkemu raniu z nowa „zakopowali“ (pohrjebali); to je so stało w bližšej blizkosći pomnika, kotryž smy k dopomnjeću ponowjenja našeje cyrkwje zestajeli z prastarych mócnych kamjenjow, kotrež smy z dna cyrkwje tam wuryli, hdźež je so tepjeński kotoł za cyrkwine parne tepjenje stajić dyrbjał.

Što dźě pak wěmy wo žiwjenju a skutkowanju něhdušich Wjerbańskich duchownych? Katolskich měšnikow, tudy do reformacije cyrkwinu słužbu zastawacych, ani jenoho mjeno njewěmy; jenož jenych nabožnych knihow, z kotrychž su Božu mšu čitali, snadny powostank je so hišće do našeho časa wukhował.* Njedostatk starych powěsćow wo Wjerbnu je tež Lademann, Módlański farař, wobžarował, kiž je w l. 1798 khróniku cyrkwjow stareho Khoćebuzskeho wokrjesa napisał. Wjerbańscy evang.-luth. fararjo pak su ćile znaći:

1. W poslednich lětach reformacijskeho lětstotka běše z fararjom we Wjerbnſe Kaspar Krüger I. To mjeno Krygař = Kjarcmař so jara husto w Delnjej Łužicy w tamnych časach pola fararjow a „šulařow“ nameka. To dźě dźiwno njeje. „Kjarcmarjo“ (korčmarjo) běchu mjenujcy nahladni burja, kotrymž běše prawo warjenja a předawanja piwa wot wjesneho ryćeřkublerja spožčene; jako zamóžni ludźo móžachu swojich synow na wysoke šule słać.

2. George Müller (Jurij Młyńk) w l. 1604 farař we Wjerbnje, měješe šyna Benedikta M., kiž bu z rektorom (łaćanskeje) šule w Khoćebuzu.

3. Kaspar Krüger (Krygař) II. běše jeno krótki čas z fararjom 1635—1641, khorowaty muž wumrě w młodych lětach a běše dyrbjał pomocnika w zastojnstwje měć.

4. Khrystof Praetorius (Šołta), prjedy pomocny farař a potom snano sam z fararjom we Wjerbnje, woteńdźe tosame lěto 1641 na Dešansku faru. To běše we tym

---

* Jenož jenička móžnosć je, něšto z katolskeho Wjerbańskeho časa zhonić: Do Prahi su — wućahnywši z klóštra Fzanciskanow — poslednl Khoćebuzscy mnichojo swoje akty a pisma sobu wzali. Njeby-li jedyn z lubych serbskich bratrow w Hornjej Łužicy, kiž su w Prazy lěpje znaći hač ja, tak dobry był, so tam za Wjerbańskimi cyrkwinymi powěsćemi z woneho časa naprašować? A hdy by jenož hołe mjeno było abo někajka snadna powěstka, bych so jara zwjeselił a so wulcy za to dźakował.

lěće, jako bu Wjerbno wot Šwejdow nadpadnjene, a wupusćowanje swojeje cyrkwje hač do jutrow přećeŕpi.

Wot nětka wostawachu slědujcy Wjerbańscy fararjo dołho we swojim duchownym zastojństwje.

5. Georgius Steinius (Jurij Stein = Kamjeńc abo Stań), wot kónca 1641 hač do spočatka 1675 z fararjom, je město spalenych cyrkwinych knihow prěnju njedźelu adventa 1641 nowe založił a cyrkwine zamoženje před wulkej škodu zakhował z tym, zo je spalene dołžne listy knježkow a burow, kiž běchu cyrkwi pjenjezy dołžni, z nowa dał znapisować. Do swojich cyrkwinych knihow je wšelke nowinki, Wjerbańsku wosadu a Khoćebuzsku diöcezu nastupace, zapisował. Wón měješe dźowku Khoćebuzskeho rektora Müllera (Młyńka), potajkim wnučku Wjerbańskeho fararja Młyńka, za mandźelsku. Naslědnik běše jeho syn:

6. Kaspar Stein (Kamjeńc abo Stań), 1675—1710 (1717). Za jeho čas je so w l. 1692 naš wulki wołtaŕ postajił, dupny jandźel do cyrkwje powěsnył a w l. 1707 wěža za 340 toleŕ 8 slěbornow 6 pj. twarscy wuporjedźiła a jeje wjeŕch so wobtwjerdźił. Za čas jeho nana njeběše to móžno było, dokelž běchu tehdom knježa patronojo kaž tež burscy wosadni w třicećilětnej wójnje jara wokhudnyli a často sami patronojo swoju cyrkwinu dań njezapłaćowachu. We swojich poslednich lětach měješe faraŕ Stein II. wot lěta 1710 pomocnika, kiž bu jeho přichodny syn a naslědnik.

7. Mjertyn Gulich (Gólik), wot lěta 1710 z pomocnikom, bu 1717 faraŕ Wjerbańskeje wosady, a wumrě 9. decembra 1744 „po wuspěwanej wječornej modlitwje“ w 12. hodźinje do pólnocy. Wón běše ńimale 63 lět stary a we Wjerbnje bě 34 lět zastawał dostojnosć fararja. Na muri za klětku wisy jeho z wolijowymi barbami molowany wobraz; jeho wobličo na nas hlada jako sydło rychłeho ducha a wustojnych myslow. Ale wón běše muž kipreje strowosće, wo kotrymž so hišće we wosadźe powjesć zhubiła njeje, zo je jeho Boža ručka na klětcy zajała, hačrunjcž to wěrno njeje. — Mjertyn Gulich je měł zbože, zo je mohł skutk ponowjenja cyrkwje, wot fararjow Steina I. a II. započaty a dalewjedźeny, dowuwjezć a dokónčić. Haj, za Gulicha su cyrkwju na rańšim boku, zwottorhawši stare gothiske swisle, za 503 toleŕ 11 slěbornych powjetšili; přiwožowanje wěcow, k twarej trěbnych, pak běše přisłušnosć wulkich burow a cyrkwineho kósaca. Přitwarjenje sta so w lěće 1734. A króna bu na tónle skutk stajena z tym, zo cyrkej w l. 1740 swoje prěnje pišćele dosta — to dźě runje w 99. lěće po wupusćenju a wurubjenju za čas

30lětneje wójny. Za piščele běše so tež nowy chor twarić dyrbjał, a tež nowu klětku dosta naša cyrkej w l. 1740. A w bližšich lětach buchu po cyłoj cyrkwi nowe ławki nastajane. To běše prěnje ponowjenje Wjerbańskeje cyrkwje, ponowjenje, na kotrež farař Gulich je z dobrym spodobanjom a z wutrobnym wjeselom na kóncu swojeho žiwjenja zhladować mohł.

7. Samuel Ludewig Schindler móže so z połnym prawom jako patriarcha (wótc) mjez Wjerbańskimi fararjemi mjenować; wón bu 3. adventa 1745 do swojeho zastojństwa zapokazany a wumrě 21. augusta 1798 w starobje 83 lět a po nimale 53 lětach swojeho duchowneho zastojnstwa. Jeho staršej bydleštaj w měsće, tam je naš Šindlař wotrostł jako syn kantora při němskej cyrkwi; jeho mać běše dźowka měščanosty Lippiusa, jeho dźěd běše był duchowny inspektor (promšt, superintendenta) w měsće a jeho dźěda nan rybak w Frankfurće nad Wódru. Tuž dźě běše Wjerbno rodźeneho Němca za fararja dostało. Snano je runje tuto cyrkwinych patronow nawabiło, Šindlarja na Wjerbańsku faru powolać. Ale wón běše tež slubjeny z knježnu Khrystianu Eleonoru Gulichec, zasłužbneho Wjerbańskeho fararja młódšej dźowku; a to je drje hišće bóle pohnuło, zo knježa patronojo přichodneho syna swojeho dotalneho lubowaneho a česćeneho fararja Gulicha za jeho naslědnika wuzwolichu. Šindlař pak je — wěsće nic bjez prócy — serbsku rěč wuknył, ale donawuknył ju najskerje njeje. Stary čłowjek mojeje wosady je mi před něhdźe 25 lětami powjedał, zo su jemu starši Wjerbanarjo, kiž běchu Šindlarja hišće znali a słyšeli, to wobkrućili: farař Šindler je stajnje serbsku rěč hinak wurjekował, „ako serbske luźe to cyńe“, na př., hdyž njeznaći ludźo k njemu do jstwy zastupichu, je so jich woprašał: „Kto ti si?“ město: „Chto ty sy?“

Wjerbańska wosada so přećiwo Šindlerjowemu postajenju za fararja ze wšej mocu wobaraše a spječowaše z pismom na wyšnosć a ze skutkom před samej cyrkwju. A to ćim bóle, dokelž běchu sebi druheho wuhladali, kandidatu Korna ze susodnych Popojc, kotryž „serbski deře humějašo“. A čim twjerdšo patronat na swoje prawo dźeržeše, ćim hóřše halekowanje a spječowanje nasta we wosadźe. Sam konsistorialny radźićel z Kystrina dyrbješe na pomoc přińć. Ale termin wotběhny žałostnje a směšnje. Kandidat Korn so na terminje njepokaza. Tuž buchu jeho lubowarjo a přiwisowarjo bojazni a so njezwažichu, kněžkam a kzalowskemu radźićelej swoju wěc prawje před-

njesć a za nju mužnje rěčeć, ale suwachu naposledku wšu winu na Korna, kaž by rjekł, zo je tón Popojski kandidat jenička wina Wjerbańskeho wosadźineho njeměra. Toho dla njemóžeše wěc hinak wupadnyć, hač zo bu Šindlarjowa wólba za Wjerbańskeho fararja wot wyšnosće wobtwjerdźena. Ale naši Wjerbanarjo, runjež běchu swojeho kandidatu hanibnje před wyšnosću zaprěli, běchu dosć worakawi, zo so přećiwo zawjedźenju fararja Šindłarja zjawnje spječowachu. Třeća njedźela adventa 1745 běše za tu swjatočnosć postajena. Wot wšitkich bokow so wulke črjódy kemšerjow a kemšeřkow k Božemu domej přibližowachu, njeńdźechu pak do cyrkwje, ale wostachu na „kjarchobje“, wosebje před cyrkwinymi durjemi na stronje „ku farje a ku šuli“. „Z farařskeg dwóru pórašo se kopica luźi pšez drogu ku kjarchoboju. Kn. promšt a nowy fařař z dwěma drugima susednyma duchownyma a wšykne cerkwine patrony, tšo kněžki wót Schönfeldta, kněžk wót Stutterheimba a kněžk wót Weissenfelda ze swójimi swójźbnymi, tež Šyndlařowa swójźba z města a starych fararic Gulichojc maś a jeje młodša kněžna źowka, nowego farařa ńewěsta — te wšykne kšacachu z lažka ku cerkwi. Ale we krotkem musachu zastaś, pšeto kjarchob běšo półny nabity z luźimi, kenž cerkwine źuřa hobstupiwše se z flaku ńegnuchu, lěcrownož kněz promšt napominańe cyńašo a teke te kněžki lubosńe a surowe pšigrańachu. Tuž we huššej nuzy huglěda jadyn tych Schoenfeltowych, až źuřka ku schóźeńkam na chor kněžkow ńeběchu wót luźi hoblagńone. Ńezjabki kiwnu wón promštoju a tym drugim, a glej — wšykne se suwnuchu pšez toś te źuřka pó schóźeńkach góřej do cerkwe, a tuž běšo tež mój fařař we cerkwi nutši.“ Tak su staremu, lěta 1911 w 96. lěće swojeho žiwjenja zemrjetemu cyrkwjencej Škórni za jeho młode lěta stari Wjerbanarjo powjedali a tón dostojny „Škórnie nan“ je mi tajku powěsć podał, Na tajke wašnje je młody fařař Šindlař prěni króć do swojeje cyrkwje stupił a za nim je potom tež jeho wosada tam přišła. Lědma běchu woni knježa duchowni, knježkojo, knjenje a knježny so w cyrkwi zesydali, zaklinčachu a zatrubichu zynki tehdom hišće nowych pišćelow a wabjowachu a nawabichu wosadnikow, hišće na keřchowje stojacych a přesłapnjenych, zo počinachu ze wšitkimi štyrjomi durjemi so do cyrkwje ćišćeć. A Šindlerjowe zapokazanje do jeho duchowneho zastojnstwa wotměwaše so nětko bjez dalšeho zadźerženja. — Z patronatskimi knježimi js Šindlař stajnje přećelny wobkhad měł. Woni su jeho tež z lubosću („aus

Liebe") dali wotmolować, jako bě wón 70 lět stary. Po tym wobrazu je Šindlař wulki zróstny muž był, a wěsta přećelniwosć so we jeho wobliču jewi. Wobraz wisy nad durjemi sakristaje (drastkomory) na stronje k cyrkwi přiwobroćenej.

Ćežko je Boža ruka nad fararjom Šindlerjom w prědnich lětach jeho Wjerbańskeho fararstwa ležała. Dźesać njedźel po tamnym njeměrnym 3. advenće, 24. małeho róžka 1746 bu wón we Wjerbńe z dźowku njeboh fararja Gulicha wěrowany; runje za lěto (24. II. 1747) wumrě jeho młoda mandźelska w njedźelach. „Pši napśisnem dupeńu góletka běchu kmótśa: hobě mańe starej (ta z města a ta we Werbńe), domacny gójc, tśi kněžkojske baby a dwa kněžka." Tajke domapytanje je bjez dźiwą sobučuće a wutrobne dźělbraće we wosadźe wubudźiło, zo so njepřećelska mysl pola wosadnych po něćim bóle a bóle zlěhować poča. Wosadni a farař mějachu tež we prěnich Šindlarjowych lětach z tym starosć, zo so Bórkowčenjo wo dźělenje wot Wjerbańskeje cyrkwje prócowachu. A zhromadne horjo wosady a fararja je jeju wěsće w hromadu zwjedowało.

Šindlař je so potom druhi króć woženił a měješe wot swojich dweju dźowkow a dweju synow 19 dźěći-dźěći. Jeho jedyn syn bu za promšta w Arnswaldźe w Nowej Marcy postajeny, druhi běše 10 lět dołho nanowy pomocnik a zastupnik we Wjerbnje.

8 a). Jan Sigmunt Friedrich Šindlař bu 25. meje 1883 farski pomocnik swojeho nana, ale so z dobom tež za fararja naslědnika powoła. Trochu móžemy tohodla so dźiwać, zo je w lěće nanoweje smjerće a hišće prjedy, dyžli nan wumrě, powołanje do Picnja jako wyšši farař přijał. Šindlař-syn běše z Wjerbańskej wosadu a z Wjerbańskim patronatstwom jenak spřećeleny. Wěsty swědk tajkeho dwojeho přećelstwa su knihi, kotrež wón w l. 1791 swojęj serbskej wosadźe napisa*) a z dobom Wjerbańskim patronatskim knjezam česćownje přiruči. Šindlař-syn je měł wjele dźěła; we Wjerbnje běše wón młody farař, w měsće *„quintus"* t. j. pjaty wučeř na gymnasiju. Wob tydźeń wučeše w měsće na wulkej šuli a sobotu popołdnju dowjeze jeho jedyn tych Wjerbańskich abo Rubynskich fařskich burow z města do Wjerbna a nazajtra dźeń po dokónče-

* Dwa a peschzaßet historijow s lubosczi k ßwojej zeßnej gmejne Werbne, Brahme, Rubine a Muschine wot J. S. Schindlere mlodego farara Werbne, huzabnika wö tej welikej schuli Choschobusu.

nym njedźelskim dźěle wróći so tusamu dróhu do města. Štož móžeše, wobstarowaše jeho nan hišće farske dźěła we Wjerbnje; štož njemóžeše, we tym jeho zastupowaše syn, wosebje na njedźelach a swjedźenjach. Tón syn rěčeše wubjernje derje serbski, a to drje je tež nanowa zasłužba, zo je na to dźeržał, zo dyrbješe jeho syn serbski rěčeć. Z tuteje přičiny sudźu, zo bě Šindlaŕ-nan, runjež sam dosć derje serbski njemóžeše, tola spóznał nuznotu serbskeje rěče za duchowneho w serbskej wosadźe. To dyrbimy k jeho česći wuznać, Dwě lěće do jeho smjerće wumrě Šindlarej-nanej jeho druha mandźelska. Potom měješe tón šědźiwc za hospozu jeneje swojeje dźowki dźowku, měšćanskeho archidiakona při serbskej cyrkwi kn. Fryca dźowku. Šindlaŕ-syn pak bu w l. 1798 z wyššim fararjom w Picnu.

9. Khrystian Pótko (tak ludźo wurjekuju, němski Pottke) pobywši krótki čas faraŕ w Rědorju, njedaloko Stareje Darbny, běše z fararjom we Wjerbnje wot lěta 1799 hač do l. 1841; rodźeny bě we Małych Dobrynjach, hdźež bywaše jeho nan knježi šosaŕ a nanowy bratr burske kubło wobsedźeše. Wosada je wulke spodobanje nad fararjom Potkom měła; wón dźě běše serbski muž ze serbskeho rodu, młody a rychłeho ducha a njezacpiwaše žortowanje, so wě, w čestnosći a dostojnosći. Wón běše muž ponižneje wutroby. Při jeho zapokazanju do Wjerbańskeje fary bu do protokola zapisane: „Farski dom je stary a padawy; wón je tajki, zo by so dyrbjał zwottorhać a nowy natwarić. Knježa patronojo budu wědźeć to wobmyslić a wo to so postarać.“ A w protokolu cyrkwineje visitacije lěta 1804 steja tajke słowa: „Farski dom je stary, tola pak tajki, zo so we nim derje bydlić hodźi.“ Nó, to je so hodźało jeničcy za tajkeho spokojneho a ponižneho muža, kajkiž běše faraŕ Khrystian Pótko. Ale tež wón budźeše dyrbjał do nowotwarby zwolić, budźeše-li žonu a dźěći měł. Ale wón je swoje žiwe dny nježenjeny wostał. Rady so překhodźowaše po polu, na łukach a w błótach. Při separaciji knježich a burskich ležownosćow so wón tohodla z mocu wobaraše, zo njeby so farje žana blizko wsy ležaca rola připokazała, ale wjetša łuka a něšto role trochu dale wote wsy při šěrokim přěrowje (při krajnej grobli), hdźež radna kopica wólšow, wjeŕbow a topołow rosćeše. To bě jemu hódź, we tajkej wokolnosći so překhodźować a w Božej stwórbje woči a wutrobu wokřewjeć. A domoj so wróćiwši přimaše často za huslemi, zo by z jich cunimi hłosami swój wulki samotny dom napjelnił abo hdys a hdys tež swojich dźěłaćeri wokřewił a rozwjeselił. Tež jako jězdny na konju

dyrbješe so z khwilemi spytać na lěkarjowu radu a je tohodla do Mušyna zwjetša „na hopšajańe rejtował a ceptaŕ je pšipódla kšacał, až se jomu jo pót pšez lico ronił.“ Ale tónle muž běše též pilny we duchownym dźěle a čłowjek nadobneje mysle. Hewak so njeby wo jeho kemšach tak pisać mohło, kaž my to w protokolu visitacije lěta 1816 čitamy: „Boža słužba so pilnje wopytuje; na njej knježi khutnosć, ćišina, dobry porjad a nutrnosć.“ A w lěće 1827 so khwali dla katechezy, zo je młodźina w němskej rěči pokračowała. Radźi su Wjerbanarjo swojeho „stareho“ Pótka též hišće potom prědować słyšeli, hdyž běše so na dołho zasłuženy wumjenk podał. To so sta na Michała 1841. Wón běše sebi khěžku na přibočnej hascy našeje wsy natwarić dał, hdźež wón 28. decembra 1853 ćicho wusny. Naslědnik běše jeho bratra syn z Małych Dobryń.

10. Friedrich Pótko, kotryž wot 1. oktobra 1841 do 7. oktobra 1876 Wjerbańsku faru zasteješe. Jemu je so po dwěmaj lětomaj nowy farski dom dostał, kotrehož twarej běše so jeho wuj Pětko I. napřećiwjal Haj, knježa patronojo přizwolichu, zo smědźeše faraŕ Pótko II. twarbu noweje fary po swojim spodobanju zarjadować. Též běše „młody“ Pótko pilny a wěcy wustojny rólnikaŕ, kiž nic rědko sam z woběmaj rukomaj za dźěłom přimny. Dokelž ma Wjerbańska fara dwě łucy, ale mało role, njeběše jemu teje dosć a wón sebi něšto role wot jenych knježich přinaja a dźeržeše na to, zo wosada za dodźeržanu farsku bróžnju wulkeho bura bróžnju, kiž běše 1865 w Bobowje na předań, za našu faru kupi. Jako burski syn a sam rólnikaŕ běše Pótko II. swojim buram, kósacam a budarjam luby a witany. Tola pak njeje so mohł tu a tam zwady zminyć. Składnosć k zwadźe poskići wotwjazanje robotow, dźesatkow a druhich přisłušnosćow, kotrež mějachu Rubynscy farscy burjo přećiwo Wjerbańskej farje. Pola Wjerbańskich farskich burow woteńdźe ta wěc bjeze wšeje rozkory, Druha składnosć za zwadu běše nastaće Irvingskeho wosebaŕstwa we Wjerbnje, Popojcach a druhich wokolnych wsach w l. 1867. Přećiwo Irvingskim (abo Irvingianarjam) je faraŕ Pótko trochu jěrje a surowje w prědowanjach a rozrěčowanjach wustupował. Jeho powaha běše k nahłym słowam přikhilena, ale njehladamy-li na to, běše wón woprawdźe dobroćiwa duša, a ludźo hišće dźensa wo nim tak sudźa: „Wón jo był tšochu napšismy, ale najadnraz zas dobry.“ Jeho fotografowany wobraz widźiš hač do dźensnišeho dnja we wjele domach našeje wosady. — Za čas

Pótka II je so wobydleŕstwo we wosadźe jara rozmnožiło a we našim Wjerbnje t. j. we cyrkwinej wsy hač do 1800 dušow narostło, a cyła wosada je na wjacy hač 2500 dušow postupiła. Telko ludu so tudy wosebje w tamnych z dźěla dŕohich lětach zežtwić njemóžeše. Tuž žadyn dźiw njebě, zo w lětach 1850, 1852, 1853, 1854 a 1858 „se 167 dušow z Wjerbna do Australije hupora" a 1858 hišće 83 do jendźelskeje Kapskeje kolonije ćehnješe.

Wobaj fararjej Khrystian a Friedrich Pótko běštaj mudraj a dobroćiwaj člowjekaj; Pótko I. běše měrneho ducha, Pótko II. pak krućiši a nahły. Lubowanaj staj byłoj kaž wot wosadnych, tak tež wot patronatskich knježich. Wonaj staj runje 77 lět Wjerbanskej duchownaj byłoj wot 7. oktobra 1799 hač do 7. oktobra 1876. Hišće dźensniši dźeń je jeju dopomnjeće we wosadźe we žohnowanju.

11. Jan Bernhard Krušwica přićeže z Hornjeje Łužicy do Wjerbna 30. oktobra 1878 a bu 3. nowembra samsneho lěta jako farař postajeny. Wón so narodźi we Dołhej Boršći (połtřeća hodź. ke krótkemu wječoru wot Nizkeje, hdźez je jeho nan Jan Krušwica 38 lět z fararjom był* Tutoho syn, Wjerbański farař, narodźi so 1845, wopytowaše Budyšski gymnasij wot jutrow 1849—1866 a universitu w Barlinju wot 1866 do jutrow 1869, wobsta prěnje theologiske pruhowanje 1870 we Wrótsławju, bě wot l. 1870—1872 sobustaw evangelskeho prědařskeho seminara we Wittenbergu, dosta hnydom po druhim pruhowanju duchownu swjećiznu w cyrkwi Swj. Marje Madleny we Wrótsławju 18. XII. 1872; wot spočatka lěta 1873 běše farař-zastupnik w Nowym Měsće w Hornjej Šlezynskej, bu srjedź hapryla 1874 z fararjom w Hbjelsku w Pruskej Hornj. Łužicy a přińdźe 30. oktobra 1878 do Wjerbna w Delnjej Łužicy.

Wuznać so ma, zo běše so tón hewak Serbam mało přikhileny Khoćebuzskl promšt Eheling w Hornjej Łužicy wobhonjował, hač tam žadyn serbskeje rěče mócny młody duchowny njeje, kiž by delnjo-serbsku rěč newuknywši do Wjerbna za fararja přišoł. Přetož tudy běše so wosada

---

* Jan Krušwica, kiž so 22. VIII. 1811 we Wulkim Radšowje narodźi, je wotrostł w Hućinje a wot fararja Rychtar[a w Nosaćicach na gymnasij přihotowany je w Budyšinje a Lipsku studował; z fararjom bě w Boršći 15. III. 1844. — † 2. I. 1882. Wokoło lěta 1860 je po poručnosći kral. pruskeho knježeŕstwa w Lěhnicy lutherski katechismus, bibliske stawizny a 80 kěrlušow serbske wudał. Jeho serbska rěč běšc jeduora a jadriwa. Přirunaj jeho kěrluš: „Ćěło spi we rowje!" a spěw: „Hlejće po zelenych honach".

přećiwo powołanju němskeho fararja, kotrehož chcychu patronatscy knježa měć, z wulkej raznosću stajiła. Wuknył je fareř Krušwica delnju serbšćinu z Tešnarjowych knihow (wosebje z jeho „kjarližow“), potom wot Mata Kósyka, syna Wjerbańskeho kósaca na Rychojc žiwnosći (wón přebywaše domach we Wjerbnje a je potom do Ameriki šoł, tam w Chikago theologiju študował a jako Rev. Matthaeus Kossick duchowny jeneje lutherskeje wosady wjacy lět był); te lěpše „hucabnice“ (wučeŕki) serbskeje rěče pak su „Werbańske serbske luźe, wósebńe žénske byli, kenž su se ze swojim nowym fararjom serbski rozgrańali.“

Wjerbańskeho fararja zastojnstwo njeje lohke. W l. 1883 je Wjerbno prěnja wosada była, kotraž te nowe wulke porjedźene kěrlušowe knihi (spěwaŕske) přija město tych we prawopisu a rhythmje žałostnych „zakopowaŕskich“. To pak so njeje bjez wojowanja stało; přetož runjež su Wjerbanarjo noweho serbskeho fararja měć chcyli, su so tola „nowym knigłam zaprědka stajali; z tymi starymi knigłami su luźe zbóžne hordowali; tym nowym njej rozměś, te su po Hórno-Łužyskej“; nowe su pśeliš droge atd.“. — Tak a hinak mudrowachu. Jich wodźeŕ a našćuwaŕ běše wučeŕ z Barlinja, rodźeny serbski Wjerbanaŕ, hewak tež njewěrjacy křesćijan. Wón dźě njeběše wjacy hač jenož jenu jeničku smužku w tych »nowych knigłach« čitał! — to je wón mi sam před swědkami wuznać dyrbjał — ale tola je wón „na gromaźe“ ludźom prěki a pódlu kničomnosć tych »nowych« rozestajował a wosadu do dosća „naštyrił, nagrańał a do gniwa, złosći a ńeměra gónił.“ Tež do Barlinskeje „Vossische Zeitung“ je mój njeskutk stajił. Ale cyrkwina rada a sam němski patronat stej fararjej pomhałoj, te „nowe knigły“ k lěpšemu wosadneho žiwjenja zdźeržeć; rozum we wosadźe je zdobywał, a w krótkim času su we Wjerbnje sami stari ludźo počeli nowe spěwaŕske khwalić, wosebje zo so po nich z lohka a rjenje spěwa. To dźě běše wójna dla nowych spěwaŕskirh, hdyž tež wótra a njeluba, tola pak bórzy dobyta.

Wjetša starosć pak, dokelž je wjele lět pospochi z fararjom khodźiła a jeho do čista ženje njespušći, cyrkwiny porjad přinošuje. Patronat ma cyrkwine prawa a přisłušnosće wot zastarska, wot lěta 1874 pak tohorunja cyrkwiua rada. To pilnje wobkedźbować a swědomliwje so za tym zadźeržować, je fararjowe zastojnske skutkowanje a to žane lohke njeje. Faraŕ je wot patronata powolany, ale wón je tež po zakonju wodźeŕ cyrkwineje rady;

tuž je zjawne a zrozymliwe, zo kóžda zwada mjez patronatom a cyrkwinej radu so fararja dótka a wón so jeje zninyć njemóže. Wjerbańska wosada měješe mjez swojimi pjećimi patronatskimi „kněžkami“ někotre lěta za sobu dweju, kotrejž sebi mjez sobu dobraj njeběštaj, a kóždy chcyše patronatowy wodźeř być: jedyn lubowaše cyrkej, běše fararjej dobry a chcyše z cyrkwinej radu w měrje dźěłać, — tón druhi tajkemu wotpohladanju přikhileny njeběše. To běštaj dwaj majoraj. W prěnich 9 lětach dobywaše měrlubowacy knjez; potom knjejstwo na so storhny a zakhadźeše tón druhi knjez 14 lět dołho. To běchu časy wójny za fararja. Skoro ničo wjacy njeńdźeše bjez wojowanja, zwady a processow. Tehdom smy naše wosadne należnosće wobstarowali před cyrkwinej wyšnosću a z dźěla też před swětnym knjejstwom: před krajnym sudnistwom w Khoćebuzu, před wokrjesnym radźlćelom w Khoćebuzu, před kralowskim knježeřstwom w Frankfurće, před wyššim zarjadniskim sudom w Barlinju a też před cyrkwinskej wyšnosću *(consistorium)* w Barlinju. A runjež nimale wšitke te processy do čista k lěpšemu cyrkwineje wosady wupadowachu, běchu to tola časy njelubeho njeměra za fararja a za wosadu. — Irvingscy wosebarjo su wjele lět wosadu nadběhowali, fararř njeje přećiwo nim prědował, ale we zhromadźiznach powučace přednoški dźeržał. We poslednich lětach je ta wójna woćichnyłał.

Wjerbanskł fararř pak njeje lute ćežke časy přetrał, ale też zbožowne a měrne dny poměł a ze swojim dźěłom žohnowanje žnjał. Wot lěta 1895 hač do nětka je wón wodźeř nalutowarnje a wupožčeřnje ze zasadami znateho a sławneho Raiffeisena ($^1/_4$ milliona dokhodow a wudawkow wob lěto). — Lěta 1912 w małym róžku załoži so we Wjerbnje křesćijanske towarstwo „ženskeje pomocy“, kotrež ma 180 sobustawow, kotrychž pismawjedźeř je fararř. A w oktobrje bu diakonisa abo smilna sotra za khorych a khudych do wosady pžlstajena. Też mamy tu towarstwo křesćijanskich čestnych holcow, kotrež ma nětko 80 sobustawkow. — W lětomaj 1906 a 1907 natwari so wosadny dom (z łubju k wosadnym zhromadźiznam, z wobydlenjom za diakonisu a z třomi wobydlenjemi za samotne žónske) za 21000 hriwnow. „Ženska pomoc“ je dom założiła z podpjeranjom smilnych towarstwow provincy.

W lěće 1893 natwarichmy naše cyrkwine šulske twarjenje nowe za 18000 hr. Mamy hišće druhu šulu we Wjerbnje, kiž je też za nowotwar zrała. Ale tym třom šulskim twarjenjam w zafarowanych wsach t. j. w Rubynje,

Myšynje a Bramje su tele gmejny w posłednich lětdźesatkach trěbne městnosće přitwarjowałe nic po přikazni wyšnosće, ale ze swojeje dobreje wole.

Najwažniši skutk pak Wjerbańskeje wosady, kotremuž so žadyo druhi jeje skutkow w poł tysacu lět njeruna, wobstoji we tom, zo smy našu staru lubu dostojnu cyrkej do čista spřeporjedźeli, pyšnje wobnowili a, štož běše trjeba, přitwarili. Wuswjećena bu sobotu před 3. adventom 16. decembra lěta 1911. Naložowało je so na tajke přetwarjowanje 74 000 hriwnow: cyrkwiny patronat je přinošował 14000 hr., bramborska provincialna synoda je přizwoliła 5750 hr., bramborski provincialny sejm je 5000 hr. darił a k. kultusowy minister je 4781 hr. 97 pj. přizwolił — te zbytne 44468 hr. připadnychu wosadźe, kotraž je tutón dołh z dźěla w hotowych pjenjezach wupłaćiła, z dźěla na wotpłaćowanje (wurentowanje) sebi požčiła.

Wot **cyrkwinych wučerjow**, kiž su něhdy we Wjerbnje skutkowali, je so mi radźiło, jenož někotre maličkosće z cyrkwinych knihow zezběrać:

1. Friedrich Richter (Bjedrich Rychtař) je 11. julija 1667 wumrjeł, stary 80 lět.

2.—4. Khrystof Krygař, Khrystian Krygař a Jan Krygař su runje sto lět zasobu (1667—1767) cyrkwini wučerjo we Wjerbnje bywali; Jan Krygař bu prědnik našich organistow w lěće 1741. — Potom běše 5. wot 1767 do 1774 Jan Jurij Grünberg, a 6. wot 1774 Korla Friedrich Brohze (Broza) a za nim do 1814 7. Jan Schwarz (Carnak), jeho přichodny syn, do 1843, kotrehož hišće naši starši ludźo pomnja.

8. Wubjerny „šulař“ běše Khrystian Pjatař 1843—1889. Cyrkwina wyšnosć spožči jemu titul „kantor“ w l. 1878. Wón běše załožeř našeho mužskeho spěwařskeho towařstwa. Wumrě na wumjeńku w Měsće 1893.

9. Khrystian Latko (tež Latki), prjedy 1 lěto zastupnik wučerja w Dešnje 1865, přińdźe za druheho wučerja 1866 do Wjerbna a bu 1889 z cyrkwinym wučerjom a dosta titul „kantor“ 1905. Je wustojny wučeř našeho mužskeho spěwařskeho towařstwa a załožeř „měšanego chora“ spěwarjow a spěwařkow. Wón rozwučuje dźěći w serbskim čitanju, štož so jara rědko w Delnjej Łužicy stawa.

IX. Patronatstwo Wjerbańskeje cyrkwje.

Patronatstwo je swětne wustajenje za porjad k lěpšemu cyrkwje. Mócny kral Frankow Korla Wulki († 814)

spózna a wuzna, zo je krala hódny skutk: Bože domy twarić a duchownych do wosadow powołać. Hdźež wón swoje kubła a wobsedźeństwa měješe, wuwjedźe wón patronatske skutki sam. W druhich krajinach dyrbjachu to po kralowej poručnosći wjeŕchojo, wójwodojo abo hrabjojo a w městach měšćanske rady zastejeć. A na wsach mějachu knježa wot krajneho wjeŕcha nic jenož rycéŕkubło, ale z dobom tež sudnisku móc a tež cyrkwine patronatstwo spožčene.

Za čitarjow Časopisa njeby było zajimawe, dołhu rjadu Wjerbańskich knjezow patronow wohladać; ale štož słuša k dorozymjenju našich cyrkwinych wobstejnosćow, to njech so tu naspomni, a wosebje hdyž so něšto ze strony patronatstwa na serbske wosadne žiwjenje pocahuje.

Wjeŕbańske patronatstwo wotpočuje na cyłym njedźělenym Wjerbańskim rycéŕkuble, kotrež někotre lětstotki njedźělene zwosta. Na Ławrjenca (9. augusta) lěta 1464 spožči bramborski kurwjeŕch Friedrich II. tute dobytki wěstemu Časławej z rodu knjezow ze Schoenfeldta, rozkazowarjej wojakow mišnjanskeho biskopa Jana IV. Tamny Časław ze Schoenfeldta běše mudry, zmužity a bohaty člowjek; biskopowe sudnistwo w Budyšinje mjenuje jeho: *validus Tzasslow de Schoenfeldt in Cotebus residens.* Wón běše knjez nad hrodom Liebenthal pola Pirny a nad hrodom Schoenfeldt pola Wjelikeho Hajna a tež khěžu w Drježdźanach wobsedźeše. Ale wón wopušći sakski kraj, hdźež běše tehdom Friedrich Miły z kurwjeŕchom, a přesydli so w l. 1464 do Khoćebuskeje krajiny, kotruž běše 2 lěće prjedy druhi bramborski kurwjeŕch z rodu Hohenzollernskeho přez měr w Gubinje postajeny dostał. Č. ze Sch. měješe tež khěžu w Khoćebuzu a něšto role w Děšnje.

We rukach knjezow ze Schoenfeldta leži cyrkwine patronatstwo hač do dźensnišeho dnja, to je — do 452. lěta!

Ale we třećim stawje po Časławu rozdźělichu sebi štyrjo bratřa ze Schoenfeldta tuto na 4000 jutrow wulke kubło do štyrjoch njerunych dźělbow. Tak z razom tež štyri wotnohi Schoenfeldtec swójby nastachu, a pozdźišo je tež hišće pjata wotnoha narostła a z njeju nowa dźělba rycéŕkubła.

Na wšitkich pjećoch wotdźělbach našich knjejskich kubłow su so knježa wujowali, dokelž su wšitcy z korjenja Časława ze Schoenfeldta wu-

rostli. Naši ludźo rěkaju tym pjećom „knjejskim dobytkam“ hišće dźensniši dźeń z křćeńskimi mjenami jich prěnich knjezow a załožerjow:

Wotdźělbu V. ma „Juřkojc knez“ (němski: „Georgenhof“).

Wotdźělbu I. je wěsty Kašpor ze Sch. založił: jeho dźěći a dźěći-dźěći su „na Kasparikojc“ bydlili.

Wotdźělby II. knježa su byli „na Zygmuntojo“ jako potomnicy Zygmunda ze Sch. (Siegismund v. Sch.).

„Arnystojc dwór“ („Ernstenshof“) je był sydlišćo IV. wotdźělby knjejskich kubłow.

„Z winicy dobytki“ pak rěka III. wotdźělba; to chce tak wjele prajić, zo k tutomu ryćeřkubłu słuša Wjerbańska (nowa) winica.

We času po 30lětnej wójnje někotre z tych Schoenfeldtowych wotnohow zańdźechu a jich kubła so jich dźowkam domrěchu, tak zo druhe swójby na te „dobytki“ přińdźechu z mandźelskimi dźowkow poslednich Schoenfeldtow. Tak dostawachmy do Wjerbna knjezow ze Stutterheimba, z Rochowa, z Malećic, z Weissenfelsa, z Buchholza, a w zańdźenym lětstotku so hišće knježkojo z Oetinger, z Bomsdorffa a ze Schoenaicha přidružichu.

Za mój čas stej so před 33 lětami III. kubło, t. j. „Z winicy dobytki“, a před 13 lětami I. kubło, t. j. „Kasparikojc dobytki“, židam předałe, a naši kósacy, budarjo a budkarjo su jich pola sebi spokupowali. W tu khwilu su naši Wjerbańscy patronojo:

a) Knjez E. C. ze Schönfeldta, kiž je wyšk w 12. reg. pěškow a bataillonski kommanděr w Francowskej (wotdźělba V).

b) Knjeni H. z Bomsdorffa, wyše 90 l. stara; bydli w Barlinju (wotdźělba II).

c) Knjeni E. z Oetinger, starša hač 70 l; bydli w Drježdźanach (wotdźělba IV).

d) Wjerbańske gmejńske zastupjeřstwo (za wotdźělbje III a I).

Kóždy patron ma za swoju jenu wotdźělbu dobytkow jenak wjele prawow a přisłušnosćow, runjež dobytki njejsu jenak wulke (wot 600 jutrow hač do nimale 1200 jutrow).

Ze Schoenfeldtowa swójba ma wot swojeho wótca Časława nětko 15. narod, kiž we Wjerbnje sydli. Nětčiši knjez ze Schoenfeldta je tež tukhwilny wodźeř a zastupjeř našeho patronatstwa. Jeho prjedownicy — kaž wón sam — su, kaž daloko móžu hladać, stajnje a bóle hač druzy knježa za cyrkwju byli.

A štož nětko serbsku wosadu nastupa, směmy wuznać, zo drje je patronatstwo z cyła na swojich prawach wobstawało a to druhdy jara kruće hač do processow, hač runjež wjetši dźěl z nich k jeho lěpšemu wupadnyłe njejsu; ale jenotliwi patronojo su z ludźimi huscišo dosć přećelny wobkhad měli; haj někotři z nich su serbski rozumili a trochu łamali; jena knjeni je serbski čitać nawukła, zo by khorym a na woči bědnym ludźom něšto ze serbskeje biblije čitać mohła. W našich cyrkwinych knihach so mjena mnohich knjenjow a knježnow našich patronatskich domow zapisane namakaju, kotrež su so dałe za kmótry přeprosyć a to nic něhdźe jenož do domow „knježich přebywalnikow", ale též do druhich burskich domow. Wěrno dźě je: Wjerbańske patronatstwo je w lětomaj 1745 a 1877 spytało, cyrkwine prawo serbskeje wosady zanjechać z tym, zo je němskeho duchowneho za fararja powołało abo powołać chcyło; ale w druhim času jeni a druzy patronatscy knježa k lěpšemu serbskeje wosady wustupowachu, na př. w l. 1883 při zawjedźenju nowych serbskich spěwarskich do Wjerbna a w lěće 1882, jako k. major ze Schoenfeldta na bramborskej provincialnej synodźe z druhimi za to rěčeše, zo by so ličba „serbskich na fararske študěrujucych" přisporiła.

X. Bórkowy so dźěla wot Wjerbańskeje cyrkwje.

(Přirunaj: Č. M. S. lětn. LXVIII, zeš. I., str. 34—44, stawaj I a II našeho nastawka).

Bórkowy běchu hač do Michała 1751 do Wjerbna zafarowane; Wjerbański farar je tam we wulkej jstwě kóždę 6 njedźel prědował. Za to měješe wón při rěcy ležacu „dańsku łuku" připokazanu, zo by sebi konja dźeržeć mohł, z kotrymž by do Bórkow jězdźił. We Wjerbanskej cyrkwi běše chor zwjeŕcha mjez klětku a piščelemi Bórkowskim mužskim připokazany a ke krótkemu wječoru ležacy klin Božeje role wokoło cyrkwje rěka hišće dźensa „Bórkojski kjarchob". Wobhrodźenje Wjerbańskeho farskeho dworu z „parchanom" abo płotom mějachu Bórkowčenjo wobstarać.

Bórkowy njemějachu žanoho „kněžka", ale přisłušachu wot zastarska knježerjam Khoćebuzskeho knjejstwa a pozdźišo krajnym knjezam, kotřiž na město Khoćebuzskich knježerjow slědowachu: čěskemu kralej, bramborskim kurwjeŕcham a pruskim kralam. Dokelž Bórkowčenjo žanomu knježkej poddani njeběchu, ale kralej samomu, zhladowachu tak trochu z boka a z wysoka na susodne „sak-

ske wsy“ Kalawskeho wokrjesa a „bramborske wsy“ Khoćebuzskeho wokrjesa a rěkachu jim „landojske (wsy)“ a jich wobydlerjam „landowarje“. Jim běše wobćežne a čim dlěje čim bóle wohidne, $^3/_4$ hač $^5/_4$ hodźiny daloko do Wjerbna kemši khodźić, chcychu swoju „namšu“ a swojeho fararja měć. A njesprawne tajke žadanje njeběše. Hižo 1651 běše Wjerbański farař Jurij Steinius (Kamjeńc) do swojich cyrkwinych knihow napisał, zo mějachu Bórkowy 73 žiwnosćerjow a Wjerbno (wjes) 104, a lohko móžemy wěrić, zo je so we sćěhowacym lětstotku wobydleřstwo khětro rozmnožiło hižo w starej wsy Bórkowach. Něhdźe 90 lět po 1651 pak přićahny nic mjenje hač 169 swójbow, powołanych wot młodeho krala Bjedricha II. (Wulkeho), na pruski bok Blótow a zasydli so k wječoru wot Bórkowow. Wjerbańska cyrkej, za wobydleřstwo cyłeje wosady njedosahaca, bu drje w l. 1734 wo něšto powjetšena, ale tola njeběše dosć ruma za tajku syłu přićahowarjow. Tež njepomhaše ničo, zo na Bórkojskim choru k tymaj dwěmaj ławkomaj, kiž tam běštej, třeću k nuzy připrawichu; přetož w protokollu cyrkwineje visitacije z 3. novembra 1746 so skorži: „Cyrkwine ławki su zwjetša nowe, ale hišće njejsu (kemšerjam) zrozdźělowane, dokelž zafarowani Bórkowčenjo z tymi druhimi wsami so zjednać njemóža, pominajo sebi te lěpše sydła, kotrež tola Wjerbanarjam słušeju.“ Nowy postork za Bórkowčenjow běše powołanje fararja Šindlarja, kotrehož wurjekowanje serbskeje rěče dosć hładke a mjehke njeběše (hl. VIII, 8). Nad tutym njedostatkom pak pohóršowachu so Wjerbanarjo runje tak kaž Bórkowčenjo. Ale za Bórkowy bu to nowa přičina, so wot Wjerbańskeje cyrkwje dźělić. Měra jich njespokojnosće běše połna: Bórkowska wosada přibjeraše mócnje a hladajcy w lětach 1741—48, — jejne městna we Wjerbańskej cyrkwi njedosahachu a njeběchu dosć přihódne, jich njespokojnosć z Wjerbańskim fararjom, 1745 powołanym, běše wulka a prawdosćiwa. Tuž podaštaj so buraj Natuška a Šemjel na puć z Bórkow do Barlinja a prosyštaj krala Bjedricha II., zo by Bórkowam přizwolił, zo bychu směli swoju cyrkwju a swojeho fararja měć. Kral to dowoli. Tajku kralowsku dowolnosć wonaj swojim ludźom domoj přinjeseštaj. Ale Bórkowčenjo dyrbjachu wšitko sami zapłaćić, twar cyrkwje a fary, a so tež sami wo fararjowe myto starać. Wšitko napřećiwjenje Wjerbańskeho fararja Šindlarja běše podarmo. Listy, z kotrymiž chcyše wón dźělenju Bórkowow wot Wjerbańskeje cyrkwje wobarać, hišće dźensa w tajnym pruskim statnym archivje w Barlinju leža.

Poslednje sapisanje kŕćenja z Bórkow do Wjerbańskich cyrkwinych knihow je so 30. septembra lěta 1751 stało. To lěto běchu we Wjerbańskej cyrkwinej wosadźe hišće 69 kŕćenjow, a w přichodnych lětach w přerězku 40. Z prěnim Bórkojskim fararjom bu Bjedrich Stein, Janšojskeho fararja syn (jeho dźěd běše Wjerbański farań Stein II., hl. VIII., 6). Wobě wosadźe, Bórkowska kaž Wjerbańska, stej w běhu lět k wulkimaj wosadomaj zrostłej, ale Bórkowska je sylnišo přiběrała, wona ma nětko 4200 dušow, naša jenož 2300. Bórkowska cyrkej pak so z Wjerbańskej runać njemóže; wona je podobna wulkej łubi, w kotrejž ničo dyžli wołtań na cyrkej njedopomina, ale swětły zaćišć wona čini, hdyž do njeje zastupiš. Dwójcy je so Bórkowska do pažow twarjena cyrkej w 18. lětstotku wotpaliła; w l. 1804 su murjowanu stajili, kotrejež jubilej je naša susodna wosada w l. 1904 swjećiła.*)

XI. Dodawk.

Překhodźiwši w stawiznach Wjerbańskeje cyrkwje, chcemy na kóncu najprjedy hišće podać mjena cyrkwinych patronow a sobustawow cyrkwineje rady, kotřiž su za čas ponowjenja našeje cyrkwje we zastojnstwje při cyrkwi byli:

A. Mějićeljo patronatswa: 1. Knjez E. C. ze Schoenfeldt, połkownik w Frankfurće nad Wódru. — 2. Knjeni z Bomsdorffa w Barlinju, 90 lět stara; — 3. knjeni z Oetingerowa w Drježdźanach, 70 l. stara (w erće luda: „Leowa“, dokelž jeje njeboh mandźelski běše knjez Leo z Oetinger. — 4. a 5. gmejnske Wjerbańske wjesne zastupjeŕstwa.

B. Cyrkwina rada: 1. farań J. B. Krušwica; 2. polkownik ze Schoenfeldta a ćile cyrkwini starši: 3. Mjertyn Gnil, budań-wumjeńkań we Wjerbnje,

*) Přispomnić sebi dowolam, zo z našim česć. k. redaktorom we wukładowanju mjena „Bórkowy“ přez jene njejsym. Njemóžu jeho mysli přihłosować, kotraž je w Č. M. S. 1915, zeš. I, str. 36 w »přispomnjenju« wuprajena, runjež je mje zajimała. Je-li namaj móžno było, staru »Brošmu« dowujasnić, by tola dźiwno było, hdy by njemóžne było, mjeno Bórkowow dokładnje wukłasć. Směm-li ja raz něšto wo tym wozjewić, štož so mi k wěrje podobne zda? Krušwica. — To so wě! Redaktor.

Njech so tež hišće porjedźitaj ćišćeŕskaj zmylkaj we ćišću našeho nastawka. W Časop. 1915 I., str. 38 hnydom horka dyrbi rěkać: »wot jeho křižnych kóncow« (nic: »pućow«); a na str. 41 dyrbi prěnje H na Šlikowym keluchu so čitać Holeytsche (nic: Hohentsche).

4. Mato Gnil, budaŕ we Wjerbnje, 5. Bjedrich Bramaŕ, pomjenowany Kowalik, kósac we Wjerbnje, 5. Khrystian Latko, kantor we Wjerbnje, 6. šołta a kósac Wylem Ramot w Bramje, 7. šołta a połbur Lenik w Mušynje a 8. třiběrtyl-slědnikaŕ Bramka w Rubynje.

K nim přistupuja jako „członki tog' wětčeg' cerkwineg' zastupjaŕstwa", hdyž so jedna wo wjetše wudawki:

9. Šołta a cyrkwiny kósac Kula z Wjerbna, 10. wobsedźeŕ sparneho młyna Foit (Voigt) z Wj., 11. budaŕ Materna z Wj., 12. kósac Nowak („pšedejsny") z Wj., 13. ẃeliki bur Kula na Wjerchošojc z Wj., 14. budaŕ Kažula z Wj., 15. trichinaŕ Bryša z Wj., 16. budaŕ Žyika z Wj., 17. budkaŕ Mato Gólaš z Wj., 18. budkaŕ Dobrink z Wj, 19. budaŕ Mjertyn Rubyn z Wj-, 20. budaŕ Nowak z Wj., 21. prědkstojaŕ mlokaŕnje Schmidt (pomjenowany „Ćežki") z Wj., 22. budaŕ Mato Rubyn z Wj., 23. kósac Kóńcak z Rubyna, 24. budkaŕ Markula z Rubyna, 25. amtaŕ Krygaŕ z Mušyna, 26. budkaŕ Góŕeńc z Mušyna, 27. kósac Groźiška z Bramy, 28. kósac Muslik z Bramy, 29. budaŕ Mejstaŕ z Wjerbna. Wšitcy pod B. mjenowani su rodźeni Serbja z wuwzaćom toho pod 2.

Serbaj staj tež taj polěraj byłoj, kotrajž staj při twarje cyrkwje pomhałoj: Lenik a Gólkojc, „muŕaŕski polěr", a Schöna (Žeń) z Hochozy, „twarcojski polěr". Wonaj staj pilnje dźěłałoj a wobhladniwje a kruće rozkazowałoj.

Wosadna cyrkwina rada běše našu cyrkwinu „hušynu" w Barlinju prosyła, zo by so tež serbska rěč na swjedźeńskim kemšenju poswjećenja Wjerbańskeje cyrkwje nałožowała. To bu rad wot bramborskeho konsistorija přizwolene. Knjez „huššy promšt" (generalny superintendent) Noweje Marki a Delnjeje Łužicy D. theol. Kessler měješe poswjećenje cyrkwje w němskej rěči a wosadny faraŕ Krušwica dźeržeše němske swjedźeńske prědowanje nad słowami Ev. swj. Marka 1, 15 a serbske nad textom z 1. knihi kral. 8, 28. 29, a tež jedyn adventowy kěrluš je so na swjedźenju serbski spěwał.

Jako po hosćinje tamneho swjedźeńskeho dnja knjez wyšši promšt fararjej „Bóžeme" praješe a jemu dalši žohnowany wuspěch w jeho zastojnskej dźěławosći přeješe, wón swoje přeća z tym wobzamkny, zo jemu swoje spodobanje nad jeho — serbskim prědowanjom wupraji. „Kak wy, knjez generalny superintendenta, to prajić móžeće, kiž wy tola serbskemu prědowanju rozumili njejsće?" dźeše faraŕ. Knjez D. Kessler wotmołwi: „Ja sym wjacy dyžli jene serbske prědowanje słyšał a telko móžu rozrisać, štó

„skobodnje“ a što „z njerodźenjom“ serbski prěduje. „Prědujće dale serbski! Cyrkwina wyšnosć nochce serbsku cyrkwinu rěč podtłóčować. Wy móžeće to tež w zjawnosći wobswědčić, zo sym ja to prajił.“ To su wěsće dobre słowa, kajkež so njejsu w prjedawšich časach z erta bramborskich wyššich duchownych słyšałe. Tež naš tukhwilny k. promšt Kuhnert w Khoćebuzu serbsku rěč njezaničuje. To wšo je wšak jara zwjeselace. Ale nas, mjenujcy serbskich delnjołužiskich wosadow, je hišće jara mała črjódka, a zwotkal te zebjeru serbskich duchownych? Ach, hdy budźeše tajke přikhilenje našeje cyrkwineje wyšnosće prjedy a zažo přišło! Ale Bohu wjeršnemu dyrbimy tola dźakowni być za tajke přećelne zmyslenje a za tajke dobre słowa našich prjódkstajenych! A kóždy čińmy na swojim měsće, kaž wjele je nam móžno, za naše serbske wosady.

Pohladajmy hišće skónčnje khwilku na Wjerbańsku wosadu. Kajke wulke přeměnjenje je so z njeju stało za poslednje 40 lět! Tehdy, jako před 40 lětami farař Pótko II. wumrě, njeměješe Wjerbno hišće žaneje twjerdeje dróhi, ale „parowate“ (błóćane) puće w deščojtym zymskim a „pěskowate“ w suchim lětnim času, zo so kolesa ćežko wobroćachu. Žadyn póst njeběše tudy, ale listy so do Wjerbna šěsć króć wob tydźeń z Bórkow přinošowachu. Ze słomu kryte běchu nimale wšitke hródźe a połojca domskich. Žane jeničke towařstwo po cyłej wsy, hač jenož ze zastarska dwě přazy za młodźinu a mužske spěwařske towařstwo, w l. 1852 załožene. — A nětko po 40 lětach? Rjane z kamjenjemi posadźene puće přěki a pódlu po cyłym Wjerbnje; twjerda dróha k městu a do Bórkowow. Swój póst mamy wot 1881 a 13 króć wob tydźeń dostawamy listy a nowiny. Skoro wšitke domske su z cyhelemi twarjene a $^9/_{10}$ druhich twarjenjow ma cyhelowy kryw. Wobaj „malučkej“ wětrnikaj staj so minyłoj, na jeju městno je so 1902 wulki parny młyn natwarił. Sydom susodnym wsam Wjerbańska mlokařnja butru dźěła. Elektriske swětło so sobu w parnym młynje přihotuje a so do wjele domow, hródźow a pincow, haj tež na puće přez cyłu wjes wuliwa a z elektriskej mocu so młóći. Telefonować móžemy do cyłeho swěta a železnica jězdźi z Wjerbna k ranju do města a k wječoru do Lubina. — Njewužitnych a špatnych towařstwow smy so dotal zbožownje zminyli, ale załožowałe su so wot lěta 1876: wojeřske towařstwo, kiž ma na 200 sobustawow, turnařske towařstwo (z něhdźe 90 sobustawami) a wohnjowa wobora; tež pozběhuje hłowu „młodych hólcow wobora“. Wosebje wažne je křesćijanske

zjednočenstwo čestnych žowčow (holcow), kotrež wotměwa swoje zhromadźizny w nowym wosadnym domje a je nětko do 80 sobustawow narostło; wodźeřki su naša diakonissa a fararjowej dźowcy. Žónske towařstwo křesćijanskeje pomocy liči 180 sobustawow.

Zawěsće, kaž by rjekł, nowy swět je nastawał za jedyn narod, — přeměnjenje, kajkež so nihdy w prjedawšich časach podobnje ruče stało njeje! Samo so rozumi, zo je wliw tajkeho přeměnjenja na naše Wjerbno wulki. Wjerbno, prjedy už zamožita wjes, je so w poslednich lětdźesatkach rozbohaćiło. Ale pilny a dźěławy je naš serbski lud wostał a wjele lubowarjow Božeho słowa, cyrkwineho žiwjenja a skutkowanja pola nas namakaš. Ale je so snano serbske Wjerbno do němskeho přeměniło? Hlej, krótku statistiku! Mamy w cyłej wosadźe 2300 dušow (hdyž wšě dźěćatka sobu liču). Mjez nimi namakaš 48 wosobow w 14 swójbach, kiž serbski rěčeć njemóža a jara małko serbski rozumja; w 15 druhich domach so serbski a němski rozmołwjeju, dokelž je tam pak mandźelski, pak mandźelska z němskeho rodu; we wšitkich druhich něhdźe 400 domach serbska rěč knježi. Tola móža wšitcy naši młodźi Serbja tež němsku rěč běžnje nałožować a tež mužojo w srjedźnych lětach, žónske mjenje derje; starše žónske jara špatnje a nuznje němski łamaju. Do šule zastupuja naše serbske dźěći 6 lět stare a njerozumja skoro słowčka němski, w šuli pak nawuknu čistu němčinu a powjedaju ju tež tak, šulu wukhodźiwši, bjez kepsanja, jenož zo serbske zynkowanje we wurjekowanju němskich słowow so do čista njezhubjuje. Tež wjele němskich nowin so čita a wjetšej ličbje běži němska rěč tak lohko a hładko přez wobwjertliwy jazyk, zo tajkich so nic mała ličba namaka, kotřiž jenu njedźelu na „serbsku namšu“ du a přichodnu njedźelu do němskeho kemšenja přińdu. Spowjednych smy měli w lěće 1909: 2951 (serbskich 2364, němskich 587), w l. 1910: 2959 (serbskich 2360, němskich 699), w l. 1915 (hdźež dla wójny na 300 mužskich so z wosady wotsalichu): 2647 spowjednych (2186 serbskich a 461 němskich). Woprawjenja („hopšajańa“) su nimale wšitke serbske. W nowišim času njejsu jenož khudše dźowki, ale tež naše bohate burske a kósacne wašnje přijałe, wosebje „hob zyńe“ w Khoćebuzu abo Barlinju, abo tež w Drježdźanach słužić; zamožniše wróća so bórzy zaso domoj, někotre pak z khudšich wostanu w cuzbje jako słužobne abo woženjene. Lohko so namakaju do cuzych wašnjow, ale tola je wulka

ličba tych, kotrež spěwaju: „Doma, doma rědńe jo“ — a so též za tym spěwom złožuja. Haj, rade spěwaju a maju rjany a lubozny hłós naše serbske „źowča“. „Na přězy a najsy wę spótnem času spiwaju wětšy źěł a kradu naše źowča serbski; kněz kantor je hucy nimske arije, ale teke žene serbske spiwańa; we spiwańu serbskich cerkwinych kjarližow pak se same mjazy sobu rozhucyju a pilnuju a huzwoliju seƀe k takemu statku swóju kantorku.“

Wliw němskich wašnjow („nałogow“) a němskeje rěče je zawěsće mócny a wobšěrny též we Wjerbnje. Ale wiselnosć serbskeje rěče je hišće dosć žiła „hu nas“.

Bóh wjeŕšny škituj též dale naš 600 lět stary, dostojny, luby, nětko ponowjeny Boži dom, a žohnuj do dalšich narodow našu Wjerbańsku wosadu, kotraž je před 950 lětami křesćijanska wosada nastała.

A z takim ja něto Bóžeḿe gronim swójim cesćonym bratšam a krajanam domacńeje lubeje Góŕecneje Łužyce!

Dosłowo red. Wutrobnje smy dźakowni kn. fararjej Krušwicy za jeho tak wobšěrny a zajimawy nastawk a kruće so nadźijamy, zo budźa jeho wabjacy přikład slědujo též druzy naši serbscy fararjo nam podobne stawizny swojich wosadow poskićeć. Wosebje wjeselili smy so na rozprawje, zo su wjacore Wjerbańske „źowča“ za wyššej wzdźěłanosću sahałe a zo nětko swojim serbskim krajanam při khorosći a druhej nuzy w křesćanskej lubosći słuža, ale wobžarowali smy hłuboko, zo z tak wulkeje a zamožiteje wosady w poslednich lětdźesatkach so žani burscy hólcy namakali njejsu, kiž bychu na duchownstwo študowali. Tutomu wulkemu a spodźiwnemu njedostatkej bychu tu kaž po cyłej Delnjej Łužicy přede wšěm fararjo a wučerjo pytać měli wotpomhać, namołwjejo přeco a stajnje zamožitych staršich, zo bychu swojich wobdarjenych z wjacorych synow pak do Khoćebuza pak do Budyšina na gymnasij pósłali a na duchownske študije přihotować dali. Tajke skutkowanje změje wěsće Bože žohnowanje!

Městno słowjesa w serbskich sadach.

Naćisnył dr. Ernst Muka.

Kaž z cyła wo słowoslědźe abo prawym stajenju a położenju słowow, tak je so wosebje wo prawym położenju słowjesa we serbskich sadach dotal jara mało pisało a

mało na njón so kedźbowało. Nimale jenički bě dotal Jurij Libš, kotryž we swojej němscy spisanej knizy: Syntax der wendischen Sprache (Bautzen 1883) na str. 5 a 227/28 někotre přispomnjeńki podawa. A tola ma naša serbšćina, kaž powšitkownje słowjanšćina, tež we słowosłědźe wšelake kedźbu hódne wosebitosće, wotkhilne wot klassiskeju rěčow a wot němčiny, kotrež móžemy my pola nas hišće najlěpje spóznać z wutworow pěšeje rěče našeho wjesneho luda. A to je nam nětko wjele lóžo a skerje móžno, hdyž mamy najważniše a najrjeńše našich ludowych bajkow a powěsćow zhromadźene a wozjewjene we knizy Adolfa Černeho: Mythiske bytosće łužiskich Serbow (Budyšin, I. zwj. 1893. II. zwj. 1898). Citaty mojeho pojednanja so na tutu zběrku a na Jana Wjelowe Přisłowa hł. Serbow (Budyšin, 1902) měrja*); sady bjez nich pak su wote mnje z ludowych wust. podate. Zo so při swojim přepytowanju jenož na našu ludowu rěč a jenož na jeje wutwory w prozy wobmjezuju, njedźiwajo ani na ludowe pěsnje, drje kóždy lohko zrozumi, hdyž na to pokažu, zo ma pěsnjeŕska rěč wosebje we słowosłědźe wšudźe wjele wjetšu, haj husto wšu swobodu. Ale tež w pěšej rěči ma naša serbšćina, kaž z cyła słowjanšćina, runajo so starymaj klassiskimaj jazykomaj, wjetšu swobodnosć a wšelakosć słowosłěda, hač wšelake nowočasne rěče a wosebje němčina.

Hłowny zakoń za kóždyžkuli słowosłěd w serbšćinje je, zo te słowo, kotrež je abo ma być najbóle wuzběhnjene abo ważene, kajkeježkuli je kategorije (rjadownje), pak na spočatku, pak na kóncu sady stoji, na př.:

1. Dźensa ty do Wujězda njepóńdźeš (ale jutře abo druhi dźeń).
2. Ty dźensa do Wujězda njepóńdźeš (ale ja abo Jan).
3. Do Wujězda ty dźensa njepóńdźeš (ale do Wosyka abo něhdźe druhdźe).
4. Njepóńdźeš ty dźensa do Wujězda? abo: Ty dźensa do Wujězda njepóńdźeš?

Słowjeso pak móže w serbšćinje a słowjanšćinje kaž w druhich starych a nowych rěčach trojake městno abo położenje měć a to pak spočatkowe pak wosrjedźne, pak nakóněne; jenož zakonje, hdy ma to jene abo druhe położenje nastupić, su we wšelakich rěčach wšelake a we našej serbšćinje z dźěla wosebite. Spočatkowe

---

* Wosebje přikładne w nastupanju rěče su tam mjez druhimi čisła 5 (str. 29 sl.) a 31, 37, 39 z ludoweho erta zdźělene wot muža z ludu, ćěsle Helasa z Njeswačidła.

položenje je, hdyž słowjeso na spočatku sady stoji a za nim podmjet *(subjekt)* a tež předmjet *(objekt)*, na př.: Widźiš ty te ptački tam? Wosrjedźne položenje so nam předstaja, hdyž podmjet na spočatku słowjesa, za nim słowjeso a předmjet na kóncu sady stoji, na př.: ja wšak widźu tam te ptački. — Nakónčne položenje nastawa tehdy, hdyž podmjet a předmjet a wšitke druhe dźěle sady před słowjesom stoja, na př.: ja te ptački tam daloko k ranju widźu. — Tola móža před słowjesom a před podmjetom w jeju spočatkowej položcy hišće druhe dźěle sady (wosebje časowe, městnostne a modalne postajenja abo woznamjenjenja) stać, na př.: Jutře ja do Budyšina póńdu. Jutře wostań ty doma. — Tam na wsy stoji hromada rozhorjenych ludźi. Tam na wsy hromada rozhorjenych ludźi stoji. — Ćicho a měrnje wusny naš nan 11. decembra po dołhim bědźenju. Ćicho a měrnje naš nan po dołhim bědźenju 11. hodownika 1916 wusny.

Nětko prašenje nastawa, hdy so w našej serbšćinje słowjeso prawidłownje na spočatk, hdy do srjedźa a hdy na kónc sady staja. To pak dołho tak jednora wěc njeje, kaž so to našim spisaćelam zwjetša zda. Tu płaća tele zakony:

1. Přeni zakoń. W pohladźe sa položenje słowjesa njeje w serbšćinje mjez hłownymi a pobočnymi sadami žadyn rozdźěl, položenje słowjesa je we nich do čista jene a to same; wosebje tu znaty zakoń němskeje rěče njepłaći, zo ma w pobočnych sadach přisudk *(praedikat)* abo wobmjezowane słowjeso *(verbum finitum)* a to bjez wuwzaća pomocne słowjeso *(vb. auxiliare)* w zestajanych twórbach abo časach na kóncu sady stać, ale we nich słowjeso našeje serbšćiny stoji, kaž sebi to zakoń za wotpowědace hłowne sady abo zmysł a kharakter sady žada.

2. Druhi zakoń. Při wšitkich zestajanych přisudkach abo zestajanych słowjesnych časach stoji w kajkichžkuli (hłownych a pobočnych) sadach pomocne słowjeso přeco po móžnosći na spočatku a podźělnik *(participium)* woprawdźiteho słowjesa po móžnosći na kóncu cyłeje sady; tu maju naši spisowaćeljo wosebje na zasadny rozdźěl mjez němčinu a našej serbšćiny w pobočnych sadach kedźbować: w pobočnych sadach kajkeježkuli družiny, t. j. w pośahowanskich, prašeńskich a wšitkich zwjazkowych (relativnych, interrogativnych a konjunktionalnych) sadach stoji pomocne słowjeso zestajowanych přisudkow (sym, sy atd.) po móžnosći při spočatku sady hnydom po pośahowanskich a prašeńskich naměstnikach abo přisłowjesnikach

(pronominach abo adverbiach) a zwjazawkach (konjunkcijach) wot nich přićahowane (attrahowane), w němčinje pak stoja wšě twórby pomocneho słowjesa, kaž z cyła wšitke přisudki na kóncu pobočnych sadow.

3. Třeći (powšitkowny) zakoń. We hłownych sadach stoji słowjeso (přisudk) po móžnosći na kóncu cyłeje sady, w pobočnych sadach pak staja so słowjeso zwjetša a pomocne słowjeso w zestajowanych časach stajnje do prědka a po móžnosći hnydom za słowom pobočnu sadu wobknježacym abo rjadowacym.

4. Štwórty (wosebity) zakoń. Słowjeso stoji, hdyž ma so jeho wuznam wuzběhnyć abo znapřećiwić, t. j. hdyž so přisudk z dorazom nałožuje, we hłownych sadach zwjetša na spočatku sady (spočatkowe położenje), w pobočnych sadach pak na kóncu sady a to tehdy samo pomocne słowjeso zestajanych časow.

Tute štyri zakonje za położenje našeho serbskeho słowjesa w přisudkach chcemy tu nětko po rjadownjach sadow ze wšelakimi přikładami wujasnić a wobswětlić.

A. Hłowne sady.

I. Wupowjedźeńske sady.

Zakoń: Porjadnje stoji přisudk (słowjeso) na kóncu, wuznamnje na spočatku, připadnje wo srjedźa sady.

1. Słowjeso na kóncu sady: a) wosebiće w měrnym rozpisowanju t. j. při wopisowanju, w rozsudach a rozpominanjach:

To wusłyšawši wotročk tole praji (str. 29).
W rěcy žana woda njeje (str. 29).
Tak wjele wody njebě, zo by mlěć mohł (str. 29).
Domoj bjez muki so jemu njechaše, dokelž běše burej slubił, zo muku přiwjeze, — a słowo dźeržeć chcyše (str. 29).

b) Jara často w přisłowach:

Bity njebiteho njese.
Wobuzy wšo na kosu dźe.
Dobrych kusow so najskerje wobjěš.
W njebjesach wěčnu njedźelu swjeća.

c) wosebje často w negativnych sadach:

Lěkarjo tež smjerći njewujědu.
Rjaneho kerchowa dla so nikomu wumrěć njecha.
Na horu horje bjez khilenja njeńdźe.
Žonu prjedy njespóznaješ, hač z njej kórca sele njezjěš.

Ja hakle do młyna njepóńdu (str. 31).
Bjeze dna žadyn hat njeje.
Wotročk pak so tola zdźeržeć njemóžeše (str. 31).
Wjacy jeho wohladali njejsu (str. 32).
Wćipny na to so zdźeržeć njemóže, zo by tola hladać šoł (str. 30).
Přewinjena so nihdy wjacy njewróću (str. 144).

d) w zestajanych sadach stoji podźělnik (*participium*) abo njewobměznik (*infinitivus*) na kóncu sady, pomocne słowjeso pak na spočatku runje kaž w němčinje wotkhilnje wot łaćanšćiny:

Holan je prjedy horaka z nowym žitom na wiki jěł.
Stara koza by rada do zahrodki chcyła.
Naš nan budźe (chce) jutře na hórkach worać.

e) jenož, hdyž je pomocne słowjeso negativne a we swojim woznamu wuzběhnjene, ma swoje położenje na kóncu sady zady podźělnika abo njewobměznika:

Ja to činił njejsym. — Wón domoj přišoł njeje. — Tam te twoje worjechi skhowane njejsu. — Tajki worakawc k nam ženje wjacy přińć njesmě. — Wy wjacy z nami k nim khodźić njebudźeće. — Ty tola tež ženje hubu dźeržeć njemóžeš.

2. Słowjeso na spočatku sady: a) čiste spočatkowe położenje je najhusćišo trjebane w žiwym rozpowědanju wo rozwiwacych so a na so slědowacych skutkach abo činach:

Wza sebi ju sobu do kryteho woza a dowjedźe ju na druhi dźeń do bróžnje (str. 90).
Běše rjany nalětny dźeń popołdnju (str. 110).
Běše w starodawnych časach, jako w jenym lěću wulka suchota knježeše (str. 29).
Rozdrě zastróžany wulkej woči na jězdneho njepřećela, skoči zwoblekany, kajkiž bě, bjez wobmyslenja do žołmjaceje wody, ponuri so dołhu khwilu, wustorči khětru smuhu dale delkach swoju kudźerjatu hłowu a płowaše ze spěšnymi sahami rukow na druhi brjóh Wisły.

b) časćišo hišće spočatkowe położenje z předkhadźacymi časowymi abo městnostnymi abo wokolnostnymi poznamjenjemi:

Na to přistupi muž z hólcom k wysokemu kamjenjej — nutřka stoješe šikowany mały kašćik a na kašćiku sedźeše palčik (str. 92).
Na poli woraše raz pohonč horje a dele (str. 88).

K njemu přišedši stróži so kowař před nim (str. 108).
A ćicho modleše so maćeřka při kolebcy swojeho dźěsća.

c) Twórby pomocneho słowjesa, kotrež su enklitiske t. j. bjez samsneho nazynka (sym, sy, je — smój' staj, stej — smy, sće, su), maju, dokelž jako enklitiske same na prěnim městnje stać njemóža, maju-li do prědka stupić, k swojej zepjerje před so někajki přisłowjesnik abo znajmjeńša *neutr. pron.* „to“ dostać:

To je rjana wobrada. — To su mi šwarne wěcy. — To sće so bjez dwěla khětro zrězali. — Tuž staj tam tola přećiwo mojej woli pobyłoj. — Tak smy nětko skónčnje domoj dočampali.

3. Wosrjedźne położenje słowjesa: a) prawidłownje słowjeso wosrjedźa sady w serbšćinje stoji, hdyž ma podmjet (subjekt) wosebity wuznam abo někajku napřećiwnosć dostać:

Ludak njezluda nikoho hórje hač samoho sebje (Wjela, přisłowa).
Wójny wužeru kraj a zežeru ludźi (Wjel. přisł.).
Hikawka sedźi na płoćiku (str. 186).
Tale kula wosta w tonidłowej dźěrje tčacy (str. 195).
Złoby so njesmědźa dźěćom přepušćić.

b) při dołhich, wobšěrnych sadach ze wšelakimi městnostnymi, časowymi, kwantitativnymi a kwalitativnymi postajenjemi a přidawkami; to by zwjazowace słowjeso na kóncu khětro klacało:

Srjedź Prahi a Lutyjec we dole widźimy přez rěku Čornicu wysoku kamjeńtnu ławu położenu (str. 150).
Něhdźe štwórć hodźiny k połdnju wot Holešowskeje Dubrawki namakaš na Łupjanskich ležownosćach wulki, hłuboki hat, koło wokoło z lěsom wobdaty (str. 296).

II. Prašeńske a wuwołanske sady.

Tu je w położenju słowjesa rozdźěl mjez tak mjenowanymi słownymi a sadźinymi prašenjemi. Słowne prašenja su prašenja, na kotrychž čole prašeński naměstnik abo přisłowjesnik (*pronomen vel adverbium interrogativum*) stoji; sadźine prašenja pak su prašenja, kotrež maju na čole słowjeso abo přisudk (*praedicatum*).

a) Słowne prašenja.

1. Hłowny zakoń: We słownych prašenjach stoji porjadnje prašeński naměstnik a přisłowjesnik na čole a přisudk na kóncu sady.

Přikłady: Štó nam tón kamjeń wot rowa wali?
Što dha ty tudy tola činiš? (str. 150).
Što tola tak tu holcu ćepješ? (str. 176).
A hlaj, što wón tam widźi? (str. 31).
Kotre narody (kotři ludźo) swoju maćeŕnu rěč najbóle lubuja?
Čohodla (čomu) waš Handrij ženje tajke rjane jejka k nam njepřinjese?
Mój Božo, kak dha so zaso domoj namakam?
Jano, kak daloko (ty) z nami dźensa pojědźeš?
Kajki pokład rybacy w morju namakachu?
Kajcy pacholjo tam kharty hraju?
Wotkal Turkojo do Europy přićahnychu?
Hdźeha waši wčera kruwy pasechu?

2. Nawopak stoja pomocne słowjesa być, chcyć, měć, móc, směć atd. a wosebje być jako wjaznica (*copula*) porjadnje při spočatku sady hnydom za prašeńčkom, kaž w němčinje, słušace k nim podźělniki (*participia*) a njewobmězniki (*infinitivi*) pak na kóncu prašeńskeje sady.

Přikłady: Kotra je Hana? — Kotři su mjez wami Wosyčenjo? — Čomu sy tak zrudny? (str. 212). — Čohodla běchu woni tak zrudni? — Kajke su to wěcy? — Kajcy su to hercy? — Čohodla běchu tak zmysleni? — Čohodla mějachu tajke mysle? — Na kotrej łucy su (maće wy) waše kruwy přiklepane? — Z kajkej powěsću budźe naš posoł wupósłany? — Štó je dźensa nocy na dworje tak herjekał? — Komu by (tajki) tykanc słodźał? (str. 138). — Čohodla (bych) ja to njemohła? (str. 143). — Kak dha sy sem přišoł? (str. 231). — Koho z wašeje rjadownje su wučerjo dźensa khwalili? — Što chceš (maš, směš, móžeš) jemu na to rjec? — Što chcyše wotročk započeć? (str. 29).

3. Wuwzaće: Su-li pak spomnjene pomocne słowjesa wuznamjace, přihłóskowane (akcentowane) abo jako połne, samostatne słowjesa nałožowane, potom wone kaž porjadne słowjesa na kóncu sady stoja.

Přikłady: Što dha ty tola na wječor pola nas chceš? (str. 29). — Što ty tu chceš? (str. 306). — Kelko wón pjenjez w kapsy měješe? — Kotre a kajke pěsnički

naše młode holcy spěwać smědźa (móža), kotre a kajke njesmědźa (njemóža)? — Hdźe ty tola sy? (str. 270). — Hdźe pak moji starši su? (str. 110). — Čeji hólcy to su? — Za koho to budźe? (str. 167). — Što dha tu z teju krokawu budźe? (str. 398). — Čeja ta wěcka jo? (delnjos., str. 211). — Što to je? (ds.: co to jo? str. 236). = Was bedeutet das? Was hat das zu bedeuten? Ale: što je to? = was ist das? — Štó wy sće? Wer sind Sie? Štó sće wy? wer sind Sie? — Štó ty sy? wer bist Du? Štó sy ty? wer bist du?

b) Sadźine prašenja.

1. Hłowny zakoń: W sadźinych prašenjach stoji w serbšćinje runje kaž w němčinje słowjeso (přisudk) a při zestajanych časach pobočne słowjeso na čole cyłeje sady pak bjez pak z připowěšenej časćicu -li; podźělniki a njewobmězniki zestajanych časow pak maju kaž w němčinje na kóncu sady swoje městno.

Přikłady: Lětaju (lětaju-li) hišće we Łužicach te šćekotate ptaki z dołhimi wopušemi wokoło? (str. 112). — Předawaše waša mać wčera jabłuka a krušwy w měsće, abo maće-li je hišće doma na łubi? — Su (su-li) waši wšitke swoje tučne swinje rozpředali? — Maš hišće tu hroznu kóčku? (str. 278). — Je waša kóčka doma? (str. 279). — Nimaš (nimaš-li) dha hišće dosć? (str. 271). — Wěš ty što? (str. 326). — Sy z tym spokojom? (str. 326). — Sy-li wšitke jabłuka ze štoma střasł? — Sće-li dźě z tym spokojom byli? — Směm-li was domoj přewodźeć? — Budźemy-li dźě puć do Mukec dwora pó ćmje hišće widźeć? — Budźeja (budu-li) waši ludźo jutře smahu zady Młyńkec hata zaworować?

2. Wuwzaće: W prašenjach spodźiwanja a rozhorjenja pak stoji jednore słowjeso na kóncu sady a pomocne słowjeso we wosrjedźnym położenju za podmjetom.

Přikłady: Waša (khora) mać wčera hižo zaso na poli dźěłaše (waša mać je ..... dźěłała)? — A wón budźe nas přeco zaso směć tak njehańbićiwje hněwać?! — Tež připołdnicy so njebojiš? (str. 143). — A wona je tam přeco zaso k nim łazyła?

3. Wuwołanske sady (*exclamationes,* Ausrufesätze) maju samsne położenje słowjesa, kaž prašeńske sady spodźiwanja a rozhorjenja.

Přikłady: Hlej, tej so ženje wjacy njewróćitej! (str. 44). — To so jeno tak po rejwarni suwachu! (str. 305). —

Ach, dźěłać drje by tu dosć měł! (str. 30). — A k tomu ty přeco zaso khodźiš! — Tajka je tam žałosć a zrudoba!

III. Přikazowanske a požadowanske sady.

Zakoń: Wobmjezowane słowjeso abo přisudk maju přikazowanske a požadowanske sady w serbšćinje kaž w němčinje porjadnje na čole sady; jenož hdyž ma so słowjesu wurjadny doraz přispěć, so nakónčne położenje nałožuje, wosebje při zakazach; wosrjedźne położenje pak jeno porědko přikhadźa a to zwjetša tehdy, hdyž ma mjeńši wuznam hač podmjet a předmjet abo druhe dźěle sady.

a) Přikłady za same spočatkowe położenje:

Noš přeco rožku do młyńcy! (str. 30). — Wotčiń šórcuch, jow maš swoju mzdu! (str. 131). Njeboj so — a započni jenož kować, zo sy skerje lěpje hotowy! (str. 108). — Podawajće mi khětře te snopy a njestojće tu přeco tak lěnje! — Pójće z nami do města na hermank a kupmy sebi tam worjechi a póprjancy!

b) Přikłady za spočatkowe położenje z předkhadźacymi časćicami (partikulemi) abo časownymi, městnostnymi a wokolnostnymi přisłowjesnikami (*adverbia*):

Tohodla bjeŕ so na kedźbu! (str. 30). — To nječiń wjacy, ale bjeŕ so na kedźbu! (str. 109). Nětk hotuj so dom! (str. 31). — Tu wzmiće te pjenjezy a potom dźiće mi z wočow! Tam čakajće na mnje, ale njeskomdźće čas!

c) Přikłady za nakónčne położenje:

Mjez tym so naspiće! (str. 30). — Přihotujće mi — ale młyńskemu mi něšto slěbornych sobu-dajće! (str. 29). — Tam mi zaso dźi! (jako hroženje abo zakaz), ale: dźi tam zaso! (jako přikaz). — Tam mi wjacy njekhodź! (jako hroženje), ale: njekhodź mi tam wjacy! (jako próstwa). — Tajke wěcy mi tola wjacy nječiń! — Njedawajće dźěćom pjenjezy! (prosty zakaz), ale: dźěćom pjenjezy njedawajće! (hněwny, rozhorjeny rozkaz). — Na hrabje njestup, ale je staj, abo će hrabišćo do nosa dyri (Wjela, přisł. čo. 2299). — Daj mi tej kroškaj! a: tej kroškaj mi zaso daj! (NB. tu ma wěcownik: kroškaj, tam pak přikaznik: daj wosebity wuznam).

d) Přikłady za wosrjedźne położenje:

Tele jabłuka daj, Leńka, swojemu bratřikej doma! — Handrijo, tajke wěcy mi nječiń ženje wjacy! — Ty dźi po Jana a ty přiwjedź mi Hilžičku!

IV. Dosady w sadźnych hronach.

Předspomnjenje. Dosada bywa stajnje hłowna sada a twori přeco druhu abo nakónčnu pałojcu sadźineho hrona (periody), móže być pak wupowjedźeńska pak prašeńska-wułowanska, pak přikazowanska-požadowanska sada.

1. Hłowny zakoń: W dosadach powšitkownje přisudk tosame położenje dostawa, kaž w jednorych hłownych sadach, tola pak maju we wšitkich wupowjedźenjach a słownych prašenjach dosady našeje serbšćiny podobnje kaž te samsne dosady w pólšćinje rozdźělnje wot němčiny a tu po njej so złožowacej čěšćiny hišće we wjele wjetšej měrje přisudk na kóncu sady (nakónčne położenje słowjesa) a podmjet před nim na jeje spočatku, a jenož sadźine prašenja a přikazowanja z požadowanjemi přisud zwjetša na čoło dosady stajeju (spočatkowe położenje słowjesa). — Přikłady:

a) Wupowjedźeńske sady w dosadźe:

Hdyž běše na poł dwanaćich, wón młyńkej praješe (str. 30). — Hdyž synk tak jara prošeše, jeho nan k sebi na swojej rucy wza a k wutrobje přitłóči. — Štóž dźěłać njecha a po kraju dunda, toho z połnym prawom naše knježeřstwa do dźěłaćeřnjow dawaju. — Dokelž sym dźěći wšitko na drobno rozpowědał, ja ničo wjacy přistajić nimam. — Jako pućowař to wobkrući, jeho (šěračk) dale prošeše (str. 108). — Njedaš-li mi te moje pjenjezy hnydom, ja tebje pola sudnika wobskoržu. — Hdyž so hrozna slubiš, dha so rjana njewostudźiš (Wjel. přisł.) — Hdyž so dołho dypa, wěcka wuskoči (Wjel. přisł.).

b) Słowne prašenja w dosadźe:

Hdyž ty to lěpje wěš, čohodla so mje potom prašeš? — Jeli su so naše dźěći w lěsu zabłudźiłe, kak so wone potom domoj namakaju? — Dokelž tam naši hólcy přeco hišće stejo čakaju, štó wot was k nim doběži a jim rjeknje, zo njetrjebaju čakać?

c) Sadźine prašenja a wuwołanja w dosadźe.

α) *Přikłady za spočatkowe položenje:*

Jako so w Hodźiju swjatok zwonić poča, přebywašće wy tehdy hišće na poli? — Hdyž sy jich hrozne rěče słyšał, sy-li dźě to hišće zwólniwy, z nimi wobkhadźować? — Hdyž so woni takle přećiwo tebi zadźeržuja, maš ty woprawdźe hišće w mysli, z nimi so widźeć! — Jeli ja do

Budyšina jutře njepřińdu, wopytaš-li mje ty potom njedźelu w Drježdźanach?

β) Přikłady za nakónčne położenje (kotrež so jenož nałožuje, hdyž ma přisudk [prašenje] wosebity doraz):

Runjež jasnje widźiš, zo sy cyle přepokazany, ty to tola přidać a so nam wuznać njechaš?!

d) Přikazowanske a požadowanske sady w dosadźe.

α) Přikłady za spočatkowe położenje přisudka:

Hdyž so ći tam njelubi, wostań radšo stajnje a přeco pola nas a zapomń wšě njeluboznosće tamnišich ludźi! — Chcemy-li sebi zbóžnosć dobyć, khodźmy po Božich pućach! — Nimaš-li hłosa, wuspěwaj mjelčo! (Wjela, přisł. čo. 2510). — Jeli zo ći winnik jenu ruku tyka, poskić jemu wobě!

β) Přikłady za nakónčne położenje přisudka (jenož hdyž ma přisudk wosebity doraz):

Hdyž so ći tam tak lubi, to wšak tam zaso dźi (to z cyła k nam njekhodź)! — Jeli so jemu tam njelubi, to njech k nam přińdźe! — Hdyž prawaki njejsu, sej kurjatka zběraj! (Wjela, přisł. čo. 899). — Nimaš-li pjenjez, so pod ławu zhub! (Wjela, přisł. čo. 2512).

V. Zasuwanske abo wosrjedźne sady.

Zasuwanki (t. j. wosrjedź druheje hłowneje sady zasuwnjene sady), su zwjetša wopowjedźeńske, jara porědko prašeńske abo přikazowanske sady. Położenje jich přisudka je powšitkownje samsne, kaž pola jednorych hłownych sadow, tola je spočatkowe położenje najčasćiše, wosebje tež we wupowjedźeńskich sadach.

Přikłady:

1. Spočatkowe położenje słowjesa.

a) *Wupowjedźeńske sady:* Ně, *dźeše mužik*, nětko hišće nic (str, 109). — Chacha, *zasmja so mužik*, to hišće njejsym (str. 91). — Što pak sy činił, Janko, *wopraša so mać*, zo tak jara płačeš?

b) *Prašeńske sady:* Jutře dopołdnja naš kral, *wěš ty to hižo?*, do Budyšina na wopyt přijědźe. — Łoni su njepřećeljo, *njejsu to žałostne wěcy?*, naš cyły rjany płódny kraj wupusćili!

c) *Přikazowanske sady:* Wčera sy ty, *njeprěj mi to wjacy,* cyły dźeń po měsće wokoło dundał.

2. Nakónčne położenje słowjesa.

a) *Wupowjedźeńske sady:* To budźeš dołho čakać móc, *jemu młyńk znapřećiwi,* snano cyłu nóc (str. 29). — Haj, šěsć kórcow mam sobu, wotročk wotmolwi (str. 29). — Ničo wo to, mištrje, *młynski wjesoły praji,* woda přińdźe (str. 30).

b) *Prašeńske sady:* Wčera sy ty — a to ty wjacy njewěš? — dwaceći hriwnow zhubił.

c) *Přikazowanske sady:* Njedźelu sy ty, Jano, *a to mi wjacy njeprěj,* cyłu nóc hač do ranja po korčmach wokoło ćahał. — Ja mam wot was, *skónčnje to tola přidajće,* hišće dźewjeć toleř dostać.

Přisp.: Tuto nakónčne położenje w zasuwankach w žanej druhej słowjanskej rěči njenamakaš, khiba jedyn přikład w pólskej ludowej rěči pola Ciszewskeho w Krakowiakach: Co ty gádasz?, Marek się pyta (Što ty tola bledźiš?, Marek so praša).

B. Pobočne sady.

1. Powšitkowny hłowny zakoń: We wšitkich-kuliž pobočnych sadach ma słowjeso samsne położenje, kaž we hłownych sadach: zakoń němskeje rěče, zo ma we wšitkich pobočnych sadach słowjeso na kóncu sady stać, w serbšćinje njepłaći. To njech tele přikłady dopokazaju: Najbóle sylny je tón, kotryž je na sebi z knjezom (Wjel. přisł. čo. 2306). — Štož přińdźe na třeći jazyk, rozlěta ruče po cyłej wsy (Wjel. přisł. čo. 3950). — Bur bě wjesoły, zo ma telko muki (str. 31). — Kóždy kruwař sebi mysli, zo budźe widźany wotročk (Wjel. přisł. čo. 1692). — Młody nabudźe mozhow, hdyž ma před starymi wuši (Wjel. přisł. čo. 2167). — Šklě sebi njebjeř, jeli je ze škličkí dosć (Wjel. přisł. čo. 3843). — Njerozměšuj prjedy, hač maš muku doma. — Na to jemu wotročk powědaše, kak je jemu młynski zakazał, zo njesmě do młyńcy přińć hladać, kak wón mlěje (str. 31).

2. Wosebity hłowny zakoń: Při zestajowanych słowjesnych twórbach pomocne słowjeso w serbšćinje na spočatku pobočneje sady stoji, nic pak na jeje kóncu. Tajke pobočne słowjesa su: być, měć, chcyć, móc a hišće druhe, kotrež maju k wudospołnjenju infinitiv za sobu we swojich jednorych twórbach: sym — su, běch — běchu,

buch — buchu, bych — bychu, budu — budźa; mam — maju, mějach — mějachu, měch — měchu; změju — změja; chcu — chcedźa, chcych — chcychu, móžu — móža — móžach — móžachu, zamoch — zamochu. *Participia praeteriti* (hl. přikłady pod *a*) pak z pomocnym słowjesom *być* a *infinitivi* (hl. přikłady pod *b*) z tymi druhimi pomocnymi słowjesami a z „*budu — budźa*" zestajowane, porjadnje na kóncu pobočnych sadow stoja. — Přikłady: a) Často so tomu, kiž je na wsy rodźeny, w měsće tak prawje njelubi. — Tón, kiž je (štóž je) dołho w městach bydlił, wjacy na wsy won njecha. — Telko pjenjez, kelkož sy ty za dźesać lět přečinił, ja swoje žiwe dny widźał njejsym. — Ja prawje zhonił njejsym, hač sće wy tu zrudnu powěsć słyšeli. — Njemóžeš-li mi ty prajić, štó je dźensa k Młyńkecom na wopyt přišoł. — To dźě sym wam hižo pisał, zo su nas Šwjelicy jutry w Budyšinje wopytać chcyli, ale zo njejsu tam přińć móhli. — Tak wjele wody tam njebě, zo by mlěć mohł (str. 39). — Hdyž je knjezej pěc wustudła, zastojnicy hišće dołho z jeho drjewom tepja (Wjela, přisł. 822). — Rano pak, hdyž běše mištr młyńk stanył, přińdźe młynski k njemu, prajicy (str. 31). — Dokelž so sy tak zapozdźił, dyrbiš nětko darmačkow hladać. — Što je so potom dale stało, njemóžach zhonić (str. 326). — Njewěm, što sym tebi přikazał (str. 348).

b) Doma nětko skoržeše, što dyrbi tola započeć (str. 29). — Wón mi praješe, zo chce mi wšitke swoje kubła wotkazać. — Wón je tak kłupy, zo móžeš z nim wo sćěnu bić. — Jan na nas čakać njemóžeše, dokelž měješe za nanom na polo khwatać. — Hdyž chcyše paduch z woknom nutř zalězć, jeho nócny stražnik za porčmo dosahny a do dźěry wotwjedźe.

3. Wurjadny zakoń: Hdyž pak ma w tutych zestajowanych słowjesnych twórbach pomocne słowjeso doraz abo wosebity wuznam, potom, ale jenož potom wono tež w našej serbšćinje na kóncu pobočneje sady stoji. Přikłady: Sym ći hižo wjacy króć prajił, zo ja to činił njejsym. — Nan je jemu doraznje pisał, zo jemu žanych pjenjez wjacy dawać njebudźe (dawać njechce, słać njecha). Hdyž tam ty (Dokelž tam ty) do jich dwora khodźił njejsy, tebje nichtó toho kradnjenja winować njemóže (njebudźe). — Hdyž błazn wjazorić njesmě, jeho z ćernjemi kała (Wjel. přisł. čo. 773).

4. Pobočny zakoń I: W pobočnych prašeńskich a přikazowanskich sadach tež jednory abo njezestajeny při-

sudk na kóncu sady stoji, hdyž ma so doraznje wuzběhnyć. Přikłady: Praj wšak mi z prawdu, hač waš nan jutře k nam přińdźe. — Młyńk k rěcy dźěše pohladać, hač tam woda je — ale tam žana njebě (str. 30). — W myslach, kajke tež to mlěče budźe (str. 30). — Ale to ći praju, zo mi do młyńcy njepřińdźeš! (str. 30).

5. Pobočny zakoń II: Wšitke pobočne prašeńske a wuměnjeńske sady ze złóžku (*partikulu*) -li maju přisudk stajnje na spočatku sady. — Přikłady: Njewěm hišće z wěsta, přińdu-li dźensa k wam, abo wostanu-li doma pola maćerje (ale na wopak: Njewěm hišće z wěsta, hač dźensa k wam přińdu, abo hač doma wostanu). — Přińdźeće-li wy dźensa k nam na wopyt, ja cyle wěsće domach wostanu (ale na wopak: Jeli wy dźensa k nam na wopyt přińdźeće, wostanu ja doma).

Nekrolog LXXII.

Jan Gusta Pjech,

wučeř we Wujezdźe pola Ketlic, sobustaw Maćicy Serbskeje 1894—1914.
* 29. meje 1871. — † 27. decembra 1914.

Kónc lěta 1914 (třeći dźeń hodow) znaty sobustaw Maćicy Serbskeje wumrě. To běše Jan Gusta Pjech, wučeř we Wujezdźe pola Ketlic.

Wón narodźi so 29. meje 1871 w Hrubočicach pola Budyšina. Jeho maćeřna rěč bě serbska. Prěnje rozwučenje dosta Pjech w serbskej šuli na Sokolcy, do kotrejež wón 4 lěta khodźeše. Z wučerjom běše tam tehdy knjez Kral. Potom bu Pjech do Budyšina daty, hdźež wón najprjedy někotre lěta měšćansku šulu a na to praeparandiski wustaw evangelskeho wučeřskeho seminara wopytowaše. Po wobstatym přijimanskim pruhowanju zastupi wón jutry 1885 do krajnostawskeho seminara w Budyšinje. Tu wopytowaše wón tež dla pokračowanja w maćeřšćinje serbske hodźiny k. sem. wyšš. wučerja Fiedlerja. — Jutry 1891 seminar wukhodźiwši, skutkowaše Pjech jako pomocny wučeř 1 lěto na Židowje a dwě lěće w Klukšu. Do tutoho časa padźe tež jeho wojeřska słužba. Wón słužeše pola pěškow w Budyšinje W lěće 1894 powołachu jeho za statneho wučerja na Židow, hdźež wón po někotrych lětach prěnje šulske městno dosta. Tudy stupi Pjech, 30 lět stary, z knježnu Fridu Holakec z Lubija do swjateho man-

dźelstwa, kotrež Bóh z dwěmaj synomaj požohnowa. — Šěsnaće lět dołho je njebóčički Pjech na Židowje jako wučeŕ swěrnje dźěłał, tola je tam wjele mjerzanja měł a wjele njedźaka žnjał. Wšitke přećiwnosće pak a též přepinanja w zastojnskim dźěle přimachu jeho tak, zo wón na płucach skhori. Tohodla dyrbješe so wón dlějši čas wšeho dźěła wzdać, a wón poda so dla wustrowjenja na frizisku kupu Spiekeroog. Čerstwy namórski powětr Pjechej k lěpšemu tyješe, tak zo bě jemu móžno, po domojwróćenju zastojńske dźěła zaso přewzać. Tola běše přětraty zły čas jeho cyle přeměnił. Pjech bě prjedy wjesoły, nětko pak cyle ćichi čłowjek. Dla njelubych nazhonjenjow wopušći wón 1. novembra 1910 njedźakowny Židow a nastupi za to wučeŕske městno we Wujezdźe pola Ketlic. Tam so jemu a jeho swójbje derje lubješe. Ale bórzy sćěhowaše Pjecha nowe njezbože. W zymje 1912 mjenujcy jeho lubowana mandźelska ćežko skhori a nahle wumrě. Nětko steješe tu ćežkopruhowany z njewotrosćenymaj synomaj sam. Jeho zrudoba a starosć běše wězo wulka, a wón bě wot tutoho časà sem kaž sam we sebi zamknjeny. Bórzy wudyri pola Pjecha strašna khorosć. Wón skhori na mozhokaz a dyrbješe so skónčnje do Mało-Swidničanskeje hojeŕnje podać, pomoc pak tam njenamaka. Khorosć hladajcy přiběraše a wjedźeše ruče k smjerći. 27. decembra 1914 přinjese njezbožownemu w 44. lěće jeho žiwjenja wumoženje. Jeho ćěło wotpočuje na Ketličanskim pohrjebnišću. Za wbohej syroći so Pjechowy přichodny nan, kn. wyšši wučeŕ em. Holak w Lubiju a jeho swak kn. wučeŕ Domaška we Łuzy lubosćiwje staratej.

Pjech běše přećelniwy čłowjek, swěrny wučeŕ a dobry Serb. Serbsku rěč, kotruž wón derje wobknježeše, nałožowašo wón rady w šuli, we wobkhadźe a při zabawje. Pilnje wobdźěleše so wón w młódšich lětach při serbskich spěwanskich swjedźenjach, na skhadźowankach serbskeje stud. młodosće a při cyrkwinskich koncertach. Wón běše dobry a wěsty spěwaŕ a zwjeseli nas ze swojim połnym hłosom wosebje w „Budyskej Bjesadźe“, kotrejež předsydstwu wón w poslednich lětach jejneho wobstaća přisłušeše. Též w „Towaŕstwje pomocy za stud. Serbow“ běše wón dlějši čas sobustaw předsydstwa.

Tak widźimy, zo je njebóčički wučeŕ Jan Gusta Pjech našemu lubemu Serbowstwu po móžnosći słužił.

Ja skónčam z wutrobnym přećom: „Budź Tebi, serbski bratře, wótcna zemja lohka!“ Arnošt Polan.

Nekrolog LXXIII.

Jan Rječka,

tachantski a cyrkwiny wučeř w Budyšinje,
sobustaw wubjeřka Maćicy Serbskeje.
* 4. II. 1878. — † 13. VIII. 1915.

Hrózbnje dyri kónc awgusta 1915 struchła powjesć do našich wutrobow: „Jan Rječka je padnył, poćeřpiwši rjekowsku smjerć!“ a rozběža so kaž z wětřikom w Budyšinje, haj po cyłych Serbach.

Hdyž dyrbješe při spočatku wójny sobu z najpřěńšimi won do pola, so mnozy wosebje w Budyskej serbsko-katolskej wosadźe ze spodźiwanjom a ze zrudobu prašachu: Čehodla dyrbi naš kantor hnydom won do wójny, a mnozy druzy a młódši su hišće domach? A ze strachom třepotaše wosada wo swojeho kantora.

Jan Rječka wojowaše nimale lěto na narańšich bitwišćach a wosta njezranjeny. W juniju 1915 poby krótki čas na dowoleńcy pola nas w domiznje. Hdyž též jeho něšto přeměnjeneho a khutnišeho namakachmy, běše tola naš luby přećelniwy towaŕš wostał, a rozžohnowachmy so z nim z dowěru, zo jeho bórzy zaso wohladamy. So wróćiwši k wójsku dyrbješe Jan Rječka hnydom ze swojim połkom krajneje wobory čo. 101 do nowych ćežkich a krwawnych bitwow pola Przasznysza a pozdźišo do hišće ćežšich wojowanjow napřećo twjerdźiznam nad Narewom. A 13. augusta hižo trjechi jeho před Modlinom (Nowo-Georgiewskom) pola Psucina granatowa třěska a rani jeho tak ćežcy do šije, zo bórzy swoju čistu rjekowsku dušu wudycha. A wječor samsneho dnja pokhowachu jeho sakscy pioněrojo blizko wsy pod mócnej krušwinu do wosebiteho rowa.

Jan Rječka narodźi so 4. małeho róžka 1878 w Małych Bobolcach, wjescy při podnozy čornomódreho Mnišonca, něhdźe hodźinu k połodnju wot Budyšina. Mały Jank je někotru rjanu hodźinku swojeho młodeho žiwjenja přežiwił tu na měrnym Mnišonskim pohrjebnišću njedaloko staršiskeho domu, a pódla w piwarcec zahrodźe. Dobreju pěstonow měješe w dźědu a wowcy, staršimaj maćerje, kotrajž sobu w staršiskim domje bydleštaj. Wonaj znaještaj derje stawizny ródneje wjeski a wjedźeštaj rjane a zajimawe drobnostki powědać ze starych časow, wosebje wo bitwje pola Budyšina. A tak je so z jeju erta lubosć k domiznje a k serbskemu ludej do jeho něžneje, čućiweje duše wuliwała a zašćěpjowała hižo w jeho młodosći.

„Prěnje škrički wědomosće“ (kaž sam pisaše) dóstawaše w Hornjo-Hórčanskej šuli wot wučerjow Hokera, Wawera a Rothenburka. Pozdźišo přińdźe do Budyšina na tachantsku šulu. 1891 zastupi do wučeřskeho seminara. W šuli a na seminaru běše z najkhmańšim šulerjom. Dokelž běše tehdom mało wučerjow, pósłachu Rječku hižo z 3. rjadownje won do swěta. Wot Michała 1894 hač do jutrow 1895 běše z vikarom w Königshajnje a pozdźišo hišće jónu krótki čas w Blumberku. Jutry 1897 złoži khwalobnje poslednje pruhowanje na seminaru a bu za pomocneho wučerja do Žitawy pósłany.

1898 wumrě w Budyšinje serbski wučeř Jakub Kral a Budyske šulske předstejićeřstwo žadaše sebi Jana Rječku za nastupnika zemrjeteho kantora serbskeje cyrkwje. Rozmyslowanja, hač by tuto powołanje njepřijał abo po pruhowanju wólbokhmanosće na Lipsčansku universitu na dalše študije šoł abo po žadanju swojeho dohladowarja, šulsk. radź. Dr. Müllera (rodź. z Měrkowa), w Žitawje wostał, rozrisa jeho nan Michał Rječka, dobry, jara wobdarjeny ryzy serbski syn Budyskeje katolskeje serbskeje wosady. Wón namołwi swojeho syna, zo by swoje mocy wěnował Budyskej serbskej šuli a cyrkwi. Jan Rječka bě tu z woprědka z vikarom a po pruhowanju wólbokhmanosće ze statnym wučerjom. 10. meje 1900 bu za cyrkwineho wučerja při serbskej katolskej cyrkwi postajeny a wobkrućeny. Jako tajki je 14 lět skutkował. Njecham tu spominać na jeho zastojnske dźěła w šuli a cyrkwi; njecham jeho wuzběhować jako wučerja njewšědneje wušiknosće a dźěławosće, kotryž je sebi trajace zasłužby dobył wo měšćansku katolsku ludowu šulu; njecham jeho rysować jako wučerja połneho sćeŕpliwosće a wótcowskeje lubosće, kotruž wšitkim swojim šulskim dźěćom, wosebje pak małym, khudym a słabym šulerjam přiwobroćeše — njecham tu skónčnje wukhwaleć jeho kantorsku wustojnosć, z kotrejž je mnohim wosadnym so do wutroby zaspěwał a sebi trajacy pomnik stajił w měšćanskej katolskej serbskej wosadźe. Chcu spominać jenož na jeho prócowanja za naše powšitkowne serbske naležnosće. Nimale swój cyły swobodny čas je woprował serbskemu ludej. Wšak běše lubosć k serbskej ródnej zemi do so srěbał hižo wot maćeřneho klina, a nan a mać, dźěd a wowka su tutu jeho lubosć kedźbliwje hajili a spěchowali. Lubosć k serbskemu ludej je jeho wjedła do Budyšina, a zahe spočinaše tu zjawnje dźěłać za Serbowstwo. Kak wjele prócy je sebi wot njeho žadała „Jednota“, towaŕstwo serbskich dźěłaćerjow w Budyšinje,

kotrež je 1902 J. Wingeř, nětčiši fararř w Lubiju, z Rječku a z dwěmaj druhimaj přećelomaj załožił.

Jan Rječka přewza w młodym towařstwje spěwanske hodźiny, a tydźeń wo tydźeń prócowaše so bjez wustaća, škričku musikalneho wumjełstwa wubudźić mjez serbskimi hólcami a holcami Budyskeje wosady. Dokelž pak ličba spěwarjow a spěwařkow so přeco přeměnjowaše a mnozy jeho wučobnikow nimo dobreje wole ničo sobu njepřinjesechu, běše dźěło njedźakowne a bjez wjetšeho wuspěcha, tak zo skónčnje sćeřpliwy Rječka po dźesaćlětnym bědźenju lóšt a lubosć k dźěłu zhubi a hodźiny zběhny. Woprowana próca pak njebě cyle podarmo była. Rječka zaběraše so při tutym dźěle wjele z našimi ludowymi spěwami a hromadźeše nazhonjenja we wuwučowanju měšanych khorow, štož za powšitkownosć dobre płody přinjesy. Tak móžeše za Maćicu wulki spěwanski swjedźeń wuhotować, kotryž so 12. winowca 1912 w sali hosćenca „Króny“ w Budyšinje wotměwaše. Tu so po dołhim času zaso jónu Serbja ze wšěch kónčinow wobeju Łužicow zeńdźechu a swoje wutroby wokřewichu a zawarichu na krasnych zynkach starych ludowych spěwow, kajkež je naš serbski hudźbnik dr. Jurij Pilk mištrscy zjednoćił w swojej „Smjertnicy“. Pilnje a přikładnje dźěłaše Rječka tež w druhich serbskich towařstwach, tak wobdźěleše so stajnje žiwje na wšěch Maćičnych zhromadźiznach, a wot lěta 1910 běše sobustaw wubjerka. 1909 zbudźi hudźbny wotrjad k nowemu płódnemu žiwjenju, tak zo běše wjacy lět tutón jenički z Maćičnych wotrjadow, kotryž stajnje a porjadnje dźěłaše. Tuž dósta wotrjad wot Maćicy nadawk, zo by Fiedlerjowu „Spěwnu radosć“ za serbske šule z nowa wudał. Nětko sydaše Rječka po dołhich nocach, napominowaše k sobudźěłu (ale bjez wulkeho wuspěcha), wupisowaše spěwy, porjedźeše, saješe, a skónčnje wuńdźe kniha předźěłana a wobnowjena; tež khabaćik běše Rječka za nju narysował. Cyłe dźěło je Rječka sam dokonjał, jenož teksty je k. stud. radź. dr. Muka přehladował. Nimo toho bě tež nakład našeho „Towařšneho spěwnika“ rozpředaty, a Rječka dósta 1912 wot M. S. nowy nadawk, tež tutu knihu předźěłać a z nowa wudać. Zaso hromadźeše, wuběrowaše a saješe spěwy a hišće w třělnych hrjebjach wonkach na wojownišću w Pólskej přehladowaše poslednje korrekturne listna. 14. novembra 1915 pisaše podpisanemu z Radźanowowa w ruskej Pólskej: „Sym wjesoły, zo sym nowy »Towařšny Spěwnik“ skónčnje hišće hotowy wohladał.“

Pódla tutych dźěłow na hudźbnym polu zaběraše so Jan Rječka wjele ze stawizniskimi dźěłami. W tachantskim archivje ponuri so do starych aktow a lisćinow, čitajo je z dźěla z pomocu swojeho swaka, k. fararja Křižanka we Wotrowje a zběraše dźeniki starych serbskich wojakow Budyskeje wosady. Płody tutoho jeho dźěłanja w poslednich lětnikach „Krajana“ wozjewjowaše pod napismami: „Lěto 1812“ w Krajanu 1812, hdźež mištrscy wuži, štož běše něhdy wot dźěda a wowki słyšał. — Lěto „1913“ w Krajanu 1913. — „Z wojeřskeho dźenika Handrija Haše“ a „Wojeřske jubileje“, w Krajanu 1914. — „Ze stawiznow Mnišonca“, w Krajanu 1915. Za poslednje dźěło je wjele lět hromadźił a zběrał a kopicu starych aktow předźěłał, časćišo na nje spominaše a hišće z pola dostach wot njeho zdychnjenje: „Wjeselu so, zo je dźěło skónčnje dоćišćane.“ Tež do Časopisa M. S. je pisał nastawk: „Serbske narodne pěsnje po přirunanju † dra. iur. Všátka“ (Č. M. S. 1912, I) a nekrologaj za Adolfom Sommerom a wyššim wučerjom Mikławšom Hilu. Pódla wšoho měješe tež dobru basnisku žiłu. Tola njeje jeho harfa husto zaklinčała, wón měješe wšak druhich starosćow a dźěłow dosć. Štož je mi znate, khowa „Łužica“ jenož jenu krótku baseń wot njeho: „Pod Mnišońcom“.

Wosebity dźak a khwalbu je sebi Rječka tež ze strony „towařstwa Ss. Cyrilla a Methoda“ zasłužił. Tu běše wón wubjerkownik za Budyšin a jako tajki z přikładom za cyłe katolske Serbowstwo. Štož je tu nadźěłał a wuskutkował, wo tym swědči najlěpje zjawny dźak, kotryž jemu předsydstwo towařstwa w „Katolskim Posole“ 1915 čo. 36 wěnowaše. Hłuboko wo njeho žarujetaj tež „Towařstwo studowaceje młodźiny“ a „Swobodne zjednoćenjo katolskich wučerjow w Serbskej Łužicy“. Za našich studentow staraše so swěrnje jako wulcy zasłužbny sobustaw jeje financneje kommisije.

W towařstwje serbskich katholskich wučerjow běše Rječka jedyn z najswěrnišich a najpilnišich sobustawow. Lědma hdy je bjez wažneje winy žanu jeho zhromadźiznu skomdźił a na někotryžkuli z jeho přednoškow spomnimy hišće dźensa radźi. W lěće 1909 běše tež jeho předsyda.

Tak sym z krótka podał přehlad, kak a što je naš Jan Rječka sprócniwje za nas dźěłał, a dyrbimy wuznać, zo je z darom, kotryž je jemu stworićeř sobu do žiwjenja dał, swěrnje, pilnje a bohaće wikował, a ze zrudobu sebi prajimy: što bychmy hišće wot jeho wustojneho pjera wočakować móhli po tutej zrudnej wójnje?! Tola wobraz

jeho žiwjenja by njedospołny był, njebych-li spomnił na njeho jako čłowjeka a křesćijana. Kajkeho žadneho muža smy z nim zhubili! Muža bjez poroka a khutneho swědomiteho čłowjeka, kajkichž je mało mjez nami. Z wótrym wóčkom studowaše a sćěhowaše hibanja našeho socialneho žiwjenja, a ze starosću zhladowaše do přichoda. „Přińdu ćežke časy, tak dale hić njemóže!“ husto rjekny. Prócowaše so, zo by winowatosće, kotrež běše na so wzał, swěrnje dopjelnił, a z přikładom běše za kóždeho, kotryž jeho bliže zezna. Miłeje powahi znjese měrnje a sćeŕpliwje słabosće sobudźěłaćerjow, njelubowaše do cyła zwadu a wójnu; tola namaka tež razne a krute słowa, jednaše-li so wo zasady. Wón dźěłaše woprawdźe za zbože Serbowstwa a za wotstronjenje wšelakich njedostatkow a njepočinkow mjez nami a njespokoji so z rjanymi słowami, na př. na hłownej zhromadźiznje M. S. Wulcy poměrny, běše tola tež wjesoły towaŕš při zabawje. Z miłym posměwkom poskićeše dobre žorty a dźeržeše duchapołne wćipne naręče, tak zo běše we wšěch towaŕstwach rady widźany a časćišo do zwjeseleńskich wubjerkow woleny. A kajki běše swěrny přećel! Ženje njedótkliwy, stajnje jenak měrny a miły! Wokřewjacy bě wobkhad z nim. Tuž sebi jeho ważachu jenak sobudźěłaćerjo a předstajeni. A njedźiwam so, zo jeho tež bórzy we wójsku spóznachu. Hdyž spočatk nowembra 1914 prěnje wuznamjenjenja wot našeho krala za sakskich wojowarjow k jeho połkej dóńdźechu, dosta wot wojakow swojeje kompagnije Jan Rječka prěnju medailliju „sa dobre zadźerženje a wopokazany wosebity měr w prěnich ćežkich bitwach“. W małym róžku 1915 bu na podwyška powyšeny a jemu so móžnosć poskići, zo by officěrski kursus wopytał, štož pak Rječka dwójcy wotpokaza. Před swojej smjerću bu wot swojeho połka za vice-feldwebla namjetowany, tola tuto wuznamjenjenje wón wjacy njedočaka. Jeho feldwebel pisaše po jeho smjerći wo nim, kak je był lubowany wot poddatych a česćeny wot předstajenych, ženje njeje skoržił, nawopak we wšěch nuzach, ćežach a tradanjach wójny je stajnje wjedźał tróšta za sobuwojowarjow To rad wěrju. Wšak hižo 14. IX. 1914 mi z pola pisaše: „Moju missiju pytam tu namakać a wuwjesć, kotraž so mi poskićuje w měrnym dźěle z tym, štož so druhim njecha.“ A 9. I. 1915 piše: „Nětko nam sćeleće z wašich garnisonow nowe młódše mocy, kaž słyšimy. Nětko drje khětřišo ke kóncej póńdźe! Bóh daj! Počinamy pomału sprócni być . . . Njecham pak swarjeć. Pokuta nas pyta tak a hinak. Tuž ju sćeŕpnje nošmy, kajkuž ju napołoženu dostanjemy!“

A tak je ze swojimi towaŕšemi měrnje dale njesł njewuprajomne ćeže krwawnych bitwow sławneho połka krajneje wobory čo. 101, hač běše tež jeho čas dopjelnjeny a Bóh jeho wupřahny z ćežkeje kwakle, zo by jemu spožčił złotu krónu dobyćerja w njebjeskim raju. Tak wotpočuje nětko pola Psucina, njedaloko twjerdźizny Modlina (Nowo-Georgiewska), a wulke pohrjebnišćo našich wojakow je wokoło jeho rowa nastało, tak zo je tež z tutym so dopjelniło jeho přeće, kajkež je wječor do swojeje smjerće swojim sobuwojowarjam wuprajił: „Zo by na pohrjebnišću pokhowany był, by-li jeho kulka trjechiła“. Tak wotpočuj w měrje, drohi přećelo! Bóh daj, zo by Ći bratrowska Pólska zemja lohka była! Bóh zapłać Ći, luby bratře, z njebjeskim mytom wšo dźěło a prócu, štož sy za nas dokonjał a přětrał! Michał Wjerab.

Nekrolog LXXIV.

Franc Kral,

wučeŕ w Kamjencu, podwyšk w sakskim wójsku, redaktor „Łužicy“, pilny a płódny serbski spisowaćel, horliwy sobustaw M. S.

* 26. XI. 1886. — † 25. IX. 1915.

Čah morjenych mortwych rosće a přiběra w tutej nječłowjeskej wójnje. Jenotliwcy, swójby, towaŕstwa, narody, ludy žaruja a žałosća wo swojich, kiž padaju do njeličomnych rowow w cuzej zemi. A bjez domizny so tam dwójcy ćežko mrěje.

Serbskeho luda mysle sahaju tež žarujo do dalokeje cuzby, hdźež hižo telko jeho synow spi spar wěčneho měra. Z wótrym mječom bije nam smjertny jandźel rany, njehladajo na starobu, na staw, na ważnosć. A tak je nam tež přezahe rubił našeho lubowaneho Franca Krala, młodeho narodowca, swěrneho wučerja, nadźiju Serbowstwa. Franc Kral 25. septembra 1915 padny, z granatu smjertnje ranjeny w blizkosći Loretanskeje wyšiny pola Loos a wotpočuje nětko na pohrjebnišću rjekow w Lens w francózskej zemi. Rjek we wojowanju za swój lubowany narod wumrě jako rjek w boju za wótcny kraj, za swjatu wěc. „Kompagnija zhubi z nim jenoho z najlěpšich a naj-

njebojaznišich podwyškow. Žanomu strachej so njewotwlakujo bě wón wojakam stajnje z dobrym přikładom. Wón njebě jenož zmužity, khrobły wojak, ale tež swěrny towaŕš. Cyła kompagnija měješe jeho rada a tohodla wobžaruje jara jeho smjerć. Wona wobkhowa jemu stajnje čestne wopomnječe.“ Tak sudźachu wo nim jeho předstajeni.

Kak žałostnje a hrubje su runje tehnom na městnośći jeho smjerće wojowaše, zdźěli mi w lisće, kiž bě dwaj dnjej do swojeje smjerće w třělnych hrjebjach pisał. „. . Pola nas wenka je runjewon žałostnje. Přeco hórje a hórje ruja kanony a mörzarje. Pola Arrasa su tež hižo sylne nadběhi, pola nas drje bórzy sćěhuja. Zda so, kaž by tole njemdre wojowanje bóle z francowskeje strony wukhadźało. Předobyć so woni tu njemóža, mamy tu strašnje wjele artillerije a kóždy dźeń nowu z Ruskeje přiwožuja. Ale ludźi budźe zaso wjeie, wjele koštować. Tale Loretanska hora a smjertny doł, w kotrymž wjes Souchez leži, ow kelko rěkow krwě je tuta zemja hižo spóžerała. Stotysacy su tu krwawili. A hišće njeje tu kónca! Znowa roztorhuja granaty dawno rozrytu zemju, to maš jenož dźěru při dźěrje. Kóždy kusčičk hrjebje, kiž nam škit a wućek skiča, nam roztřěleju. Štóž je tudy sobu so bědźił, je něšto nazhonił. Hdy bychmy jeno bórzy dale móhli, z tuteje hele won! . . . .“

Hižo 2. augusta 1914 ćehnješe Franc Kral k zapadej na krwawne wojowanje. Na wutrobu skhoriwši — srjedź bitwy padny nahle k zemi a tak roznjese so hižo tehdy powěsć, zo je padnył — lěkowaše pak so najprjedy w twjerdźiznje Weselu nad Rheinom a potom na 7 njedźel w Kamjencu. Tola jeho wabješe zaso won do boja, hdźež bubon klinči, hdźež třělby ruja. Na swjateho Mikławša (6. decembra 1914) pobychmoj hišće hromadźe w Budyšinje, zo by so tam ze sotru rozžohnował, a wječor zawdachmoj sebi we Halštrowje ruku na — zasowidźenje. Bóh je hinak chcył, je sebi jeho žiwjenje za wopor žadał a tuž njesměmy z nim so wadźić, byrnjež nas bóle wutroba bolała. Jeho městno mjez nami wupjelnić njebudźe tak lohko. My rowjenkojo budźemy dyrbjeć swoje mocy podwojić, zo bychmy rany, našemu narodej z wójnu nabite, zaso wuhojili.

Franc Kral narodźi so 26. novembra 1886 w Radworju, hdźež bě jeho nan dołhe lěta z wučerjom; tuž wón potajkim ani 29 lět swojeho žiwjenja njedocpě. Hižo za čas šulskich lět — běch tehdom w Radworju z druhim wučerjom na tamnišej šuli a naslědnik jeho nana — jewjachu so jeho wosebite dary ducha a mysle a tuž so z ča-

som na wučeřske powołanje hotowaše. Štó by sebi myslił, zo z tuteje łahodneje postawy na Radwořskej šulskej ławcy dorosće duchowny hobr, w lubosći wobjimujcy cyły serbski lud a kraj?!

Šěsć lět wjesnu šulu wukhodźiwši poda so na tachantsku wučeřnju do Budyšina a wopytowaše tam pozdźišo katolski wučeřski seminar, hdźež jutry 1907 swoje dokónčne pruhowanje khwalobnje wotpołoži. Po jenolětnej wojeřskej słužbje w pěšim regimenće čo. 103 bu 1908 za pomocneho wučerja do Khróšćic powołany.

Tu namaka bórzy w zastojnstwje a w towařstwje wobšěrne polo za swoju narodnu dźěławosć. Bě dźě wot młodosće sem jara zahorjeny a přeswědčeny Serb w mysli a wutrobje, kajkichž z rědka mjez nami nadeńdźemy, a wosta swojemu narodej swěrny hač do posledneho zdychnjenja. To běštaj jemu dobraj serbskaj staršej kruće zaščěpiłoj. Narodna mysl překisa jeho cyłe žiwjenje. Přez swoje serbske listowanje namołwješe wšědnych Serbow serbskeho pjera so přimać a tak w serbšćinje so wudokonjeć.

Wosadne towařstwa podpjeraše jeho nazhonita ruka w předstajenju serbskich dźiwadłow; dźiwadłowne kruchi pilnje z druhoródneje literatury přełožeše a za serbske jewišća připrawješe. Wšelake rukopisy khowaju drje so hišće w podźělnych towařstwach. Najznaćiša hra z jeho pjera je „Burska krew“, kiž w ćišću wuńdźe a prěni raz na 20lětnym jubileju „Towařstwa Serbskich Burow“ 1908 w Małym Wjelkowje so předstaji. Powěsć wo khwalobnym přełožku dóńdźe po rozpućach k wušomaj autora, šlezyskeho fararja Ölsa, a Rachlowc — pod tutym spisowaćelskim mjenom, dopominacym na wěste poćahi z Rachlowom pod Čornobohom, pisaše a wudawaše swoje spisy — dyrbješe 100 hriwnow zarunanja — *quasi* khłostanja — za „njedowoleny“ přełožk płaćić, štož pak towařstwo přewza, na kotrehož namołwjenje bě hru zhotowił. Dale zeserbšći hodownu hru „Zbožowne hody“ a přihotowa za ćišć „Krasne wobrazy a druhej žortnej hrě.“

K wosławjenju 50lětneho jubileja serbskeho dźiwadła wuda přiručnu knihu za serbske towařstwa pod mjenom: „Naše dźiwadło“. To je zakładna knižka, kiž w serbskim pismowstwje hač dotal runjeća njeměješe. Pod aegidu „Domowiny“ wudata budźe wona wažena a pytana pomoc za naše towařstwa při zarjadowanju dźiwadłow a podobnych swjatočnosćow. W njej su wšitke hač dotal spisane serbske dźiwadłowe hry wobpřijate a po wobsahu rozri-

sane a mnohe pokiwy za jewišćo a hrajerjow, wo drastach a druhim přidate. Zapisk towaŕstwow z trěbnymi naspomnjenjemi wolóžuje zwisk mjez nimi a tak přinošuje kniha k woživjenju narodneje mysle. Z njej je sebi njebočički njezachodny pomnik stajił we wutrobach wšěch serbskich towaŕstwow, kotrychž ważnosć za zdźerženje naroda Kral zahe spózna. Što bě wón za naše towaŕstwowe žiwjenje, to rozpisować rěka dźěl stawiznow našich towaŕstwow w poslednim lětdźesatku pisać. Hižo w prěnich lětach swojich studijow khwataše do koła serbskeje studowaceje młodźiny a zahorješe ju za swoje narodne ideje, kaž tež tam pokiwy a radu pytaše. Pod tutym wliwom započa „Raj“, časopis za pěkne dźěći, wudawać a to hišće jako wučomc seminara; k njemu přidruži so pozdźišo „Zahrodka“ w starym prawopisu, wosebje za evangelsku šulsku młodosć. Wobaj spisaj so mjez serbskimi dźěćimi rad čitaštaj a přez dopisowanje „z wujom“ nawuknychu wšelacy tež serbski pisać, sćelechu samo přinoški do teju časopisow. Wonaj staj wjele k narodnemu zmyslenju mjez našej młodźinu přinošowałoj. Nadźijomnje so po wójnje zaso zhrabatej a swój puć do serbskich statokow namakatej.

Zastupiwši do zastojnstwa, dźěłaše njebočički wjele w serbskich towaŕstwach. Jaseńca, Khróšćicy, Pančicy, Njeswačidło, Wulke Zdźary, Łaz, Rakecy a hišće druhe serbske wsy, hdźež su narodne towaŕstwa zaměsćene, wažachu sebi jeho njesebičnu podpjeru a wustojnosć organisacije. Wón da nastork k założenju wjacorych serbskich towaŕstwow, derje wjedźo, zo jenož přez nje je nam móžno, rěč a narod zdźeržeć. Tu zjewješe swój organisatoriski talent. W zarjadowanju swjedźenjow měješe njewšědnu wušiknosć. Přez přednoški, předstajenja, wutrobite słowo zahorješe lud za jeho narodne kubła. Serbske zhromadźizny, skhadźowanki a swjedźenje wopytowaše pilnje a pomhaše wšudźe a wšudźom ze słowom a skutkom a bě rad widźany a witany hósć, wosebje tež swojeho přećelneho wašnja dla. Wšitcy měјachu jeho rad. A kaž dźěn zwjetša pola nas Serbow je, přenapina při tym swoje materielne mocy.

Přez swoje wubjerne předstajenja dźiwadłow wědźeše swjedźenjam wosebity wuraz dać. Na to je wjele časa, prócy a woporow nałožował. To začuwachu wosebje Kamjenčenjo, kiž wulcy wo njeho žaruja, wšitcy spominajo na jeho lubosćiwy a ponižny wobkhad z kóždym, tež z najjednorišim a najkhudšim čłowjekom. Tu pytaše Serbow w jich domach a namołwješe staršich, zo bychu ze swo-

jimi dźěćimi najprjedy serbski rěčeli, štož bě so jim z wěsteje strony nawopak radźiło. Tež Češa, zasydleni w Kamjencu, su jemu dźakowneho wopomnjeća dołžni. Za nich je so wjele starał, jich rozwučował a jim pomhał, móžeše dźěn nimale běžnje čěski. Běše jich zastupjeŕ před tamnišej politiskej wyšnosću, srjedźićeŕ mjez Němcami a Čechami. Po přeću šulskeje wyšnosće wučeše čěske dźěći a čěskich pokračowacych šulerjow we wosebitych šulskich hodźinach w němčinje, a jeho wuspěchi nadobychu jemu khwalobne připóznaće předstajenych. W tamnišim čěskim towaŕstwje „Bjesada“ je pilnje skutkował. Znaty jako zarjadowaŕ dźiwadła a wustojny hrajeŕ, zabawješe mišterscy swojich připosłucharjow. Runje na tutym polu njeměješe mjez Serbami tak wušikneho předkhadnika. To začuwachu tež němske měšćanske towaŕstwa, kotrymž bě jara witany nawjedowaŕ Kamjenskeho towaŕstwoweho jewišća. Tu wobkhadźowaše z kóždym, z Němcom a ze Słowjanom, jenak přećelniwje. Ze Serbami pak so jenož serbski rozmołwješe a strowješe. Njehańbowaše so ženje, za swoje Serbowstwo a za swój narod wustupować. To samo Němcam imponowaše, zo so wšudźom jako swěrny Serb wuznawaše a wopokazowaše.

Wukubłanje a zahorjenje serbskich dźěći za serbsku rěč a narodnosć měješe jara na starosći. „Štóž ma młodosć, ma přichod.“ Tutu zasadu bě sebi zahe do wutroby zašćěpił. Za naše serbske dźěći dźěn pisaše jeho pilne pjero časopisaj — dalše wudawanje „Raja“ je „Swobodne zjednoćenstwo katolskich wučerjow serbskeje Łužicy“ pod redaktorstwom Michała Nawki na so wzało, — za nje wudawaše wot l. 1911 mału protyčku „Nadźija“, kotraž so tak spodobaše, zo bě nakład druheho lětnika za krótki čas do čista rozpředaty. Dalše wudawanje z wěstych přičinow zasta, po wójnje dyrbi so jej zaso naša kedźbnosć přiwobroćić. Knižka, bohata na wobrazach, powučacych a zabawnych přinoškach, činješe dźěćom wulke wjesele. Tuž kupowachu a čitachu ju samo wot so. To bě njewočakany wuspěch.

Na poli pismowstwa bě Kral z domom kaž lědy štó mjez serbskimi spisowaćelemi w tak młodostnych lětach, docpěwši hakle 27 lět swojeho žiwjenja, hdyž so pod bróbnje zawoła. My widźachmy jeho bórzy po Ćišinskim jako redaktora „Łužicy“, kotruž hač do spočatka wójny 1914 redigowaše Wosebje zarjadowaše w njej jara khwalobnje „Serbski přehlad“, w kotrymž cyłe narodne žiwjenje zjewješe. Přez „Łužicu“ stupi do wužšeho zwiska z druhimi Słowjanami, hdźež bě wona z witanym hosćom. Toho-

dła wěnowachu wšelake słowjanske časopisy, mjez nimi wosebje čěski literarny a kulturny tydźenik „Novina“ (1915 čo. 5) a wulki illustrowany tydźenik „Zlata Praha“ (1915 čo 6, str. 70) našemu Kraiej jara počesćowace dopomnjeńki z pjera našeho lubeho přećela Adolfa Černeho a „Světozor“ přinjese w 13. čisle jeho wobraz. Tak měješe njebóćički dobre mjeno pola wukrajnych a tukrajnych a je Serbow khwalbu a česć rozmnožeć pomhał. Pódla swojeho mnoheho zastojnskeho a druheho narodneho dźěła dopisowaše pilnje do „Katolskeho Posoła“ a do „Serbskich Nowin“, též „Krajan“ přinošowaše wšelake jeho nastawki. Tuž též wěnowachu jemu wulcy česćace wopomnječe „Serbske Nowiny“, čo. 42 (16. okt. 15) a čo. 43 (23. okt. 15), „Katolski Posoł“ čo. 44 (30. okt. 15) a čo. 52 (24. dec. 15) a „Łužica“ 1915, čo. 10/11. Jeho nakhwilne dopisowanje do němskich nowinow měrješe so na zakitanje Serbstwa přećiwo wupadam na narod, šulu a cyrkej. Při wólbach do krajneho a khěžorstwoweho sejma wustupowaše ze słowom a pismom za našich kandidatow a je tak serbskej wěcy k dobyću dopomhał.

Franc Kral bě narodowc, kiž na wšěch polach za swój lud a kraj wuspěšnje skutkowaše. Jeho derjeměće a wuwiwanje bě jeho prěnja žiwjenska zasada. Swoje cyłe dźěło měrješe so na rozróst a zdźerženje našeho naroda, na kotrymž z ćěłom a dušu wisaše. Byrnjež by při swojim narodnym prócowanju njewjesołe nazhonjenja činił, štož nikomu zalutowane njewostanje, njezhubi tola nadźiju na lěpši přichod Serbowstwa. Ze swojej narodnej přeswědčenosću pohonješe liwkich, skrućeše khabłacych, a mnozy dowěrjachu so jemu. K mnohim a rjanym wuspěcham dopomha též jeho šlachotna powaha. Na cuzej zemi wotpočuje nětko nadźije połny wótčinc. Mała hórka w Lens je smuha pod jeho žiwjeński běh. K zapadej sahaju želne mysle swěrnych Serbow, kiž z dźaknej wutrobu spominaju na lubowaneho přećela a bratra. Za sprawnu wěc je do boja ćahnył a rjekowskeje smjerće namakał. Jeho mjeno je z njewuhasnitymi pismikami do serbskich annalow zapisane. Budź jemu cuza zemja lohka! R. i. p.

Jurij Słodeńk.

Nekrolog LXXV.

Dr. med. Jan Ćěsla,

wokrjesny lěkaŕ w Neveklowje, serbski basnik, sobustaw Mać. Serb. 1873—1915.

* 16. dec. 1840. — † 11. okt. 1915.

Dźeń 11. okt. 1915 wumrě w Čechach w Neveklowje tamniši wokrjesny lěkaŕ MUDr. Jan Ćěsla abo kaž so zwjetša mjenowaše Jan Handrik-Ćěsla, kotryž je tam na wšě 45 lět skutkował a bě česćeny jako woporniwy přećel wšěch ćeŕpjacych. Njemnozy z tych, ke kotrychž łožu přikhadźeše, buchu sebi wědomi, zo jim přinoša pomoc a wołóženje syn najmjeńšeho słowjanskeho naroda, a hišće mjenje z nich je wědźało, zo bě jich tak lubowany lěkaŕ we swojich młodych lětach zahorjeny łužisko-serbski basnik. Ćěsla běše syn katolskeje Łužicy (narodźi so 16. dec. 1840 w Boranecach p. Radworja) a přińdźe 1854 do seminara, kotryž maju katolscy Serbja na Małej Stronje. W Prazy dostudowa gymnasium a lěkaŕstwo, hdźež spózna čěsku literaturu, wosebje poesiju; tu docyła tak přiwukny k čěskemu žiwjenju, zo so rozsudźi, so w Čechach zasydlić. Čěski wliw je w jeho literarnych dźěłach jara spóznać. Hnydom w prěnim lěće swojeje literarneje dźěławosće (1862) přełoži wón Klicperowu wjeselohru „Rohovin Čtverrohý" do serbšćiny pod napisom: Rohowin Štyrirohač, kotrejež předstajenje bu zakładne za łužisko-serbske dźiwadło (přełožk wuńdźe ćišćany w Časopisu Maćicy Serbskeje); pozdźišo přełožeše tež drobniše powědańčka (w knizy wuda Prawdowe powědańčko „Nawoženja ze štyrjomi stami".) Při swojich samsnych dźěłach měješe so po čěskich přikładach w balladźe a w pěsnjach lubosće; wliw Čelakowskeho, Erbena a Hálka je jasnje widźeć. Po někotrych dobrych pospytach w balladach zmuži so tež na wjetši episki pospyt, kotryž wjele lubješe (za přichod). Běše to lyriska-episka baseń „Kral Přibysław" (1868), kotraž so wróća k dawno zašłym časam wojowanja połobskich Słowjanow wo samostatnosć. Po kronikaŕskich powěsćach knježeše w druhej połojcy X. lětstotka w kraju Zhorjelcskim wjeŕch Crescentius, kotrehož słowjanske mjeno je tehdy mohło rěkać pak Přibysław pak Rostisław. Jeho hród Němcy předobychu; wjeŕch sam při tym padny abo — kaž někotři wuložuja, powołajcy so při tom na delnjołužiske powěsće wo njemjenowanym „łužisko-serbskim kralu" — ćekny do delnjołužiskich Błótow a tam sebi za-

łoži nowe knježstwo. Na tutym njewěstym podłožku zbasni Ćěsla swoju baseń we třoch spěwach; prěni z nich powěda wo Přibysławowej mocy a sławje a wo radośći jeho žiwjenja, mjenujcy wo jeho dźowcy Ladźe; druhi, kak njepřećel do kraja so doby, a třeći wo přewinjenju a zničenju hrodu. Lada přisadźi žiwjenje, wjeřch sam pak ćěka, tak zo njepřećel widźi „zo njeje hišće kónc łužisko-serbskeho žiwjenja“. Baseń kónči z apostrofu na Přibysławowy hród. — Po tutym pospyće młody romantik zahe wotmjelkny. Lěta 1872 — dźesać lět po prěnim wustupje — pokaza so posledni króć w samym lěće, hdyž zemrě Handrij Zejleř. Ze Zejlerjowym nastupnikom, kaž tehdy we Łužicy wočakowachu, Ćěsla njebu — tón w tym času łužiskim Serbam nastawaše w druhim studenće Pražskeho serbskeho seminara: w Jakubu Bartu-Ćišinskim. Ćěsla zažiwi so do čěskeho žiwjenja, tola swoju narodnu rěč a zemju njepřesta lubować Z kajkej radosću sćěhowaše młode serbske hibanje, widźach sam před lětami (mi so zda 1902), hdyž přikhwata do Prahi na lužisko-serbski wječor (w Narodnym Domje na Winohradach). Běše to naju prěnje a jeničke wosobinske zetkanje. Dobra Ćěslowa wutroba błyšćeše so jemu z wočow, rozwjeseleneju, zo po dołhim času zaso rěči serbscy a wo Łužicy.* Tam budźe na njeho přeco z česćownosću spominane; w stawiznach lužisko-serbskeje literatury ma zawěsćene čestne mjeno, byrnjež tež dale prěnich pospytow dóšoł njeje. Běchu pak to tola pospyty, za tamniši čas važne a wone tež zawostajichu widźomnu ćěř. Adolf Černý.

Přirunaj k tomu: Dučmanowe „Pismowstwo katolskich Serbow“ I, 50 a II, 26 a Adolfa Černeho „Basnistwo łužiskich Serbow“, pod.: Jan Ćěsla.

---

* Jeho knjeni mandźelska Ernestina redaktorej našeho »Časopisa M. S.« 18. okt. 1915 wo nim pisaše: Njeboćički je stajnje z wulkej lubosću na swoju serbsku domiznu spominał a čas, hdyž jeho kóžde lěto jeho sotra wopytowaše, je přeco ze žedźenjom wočakował, zo by so z njeju mohł we swojej lubej maćeřnej rěči rozmołwjeć.

Přisp.: Wućahi z protokollow, rozprawy, kwitowanja přinoškow a zličbowanja z lěta 1914 a 1915 so hakle na kóncu lětnika 1916 podadźa.

Wobsah.

Wobsah.

Z nakładom Maćicy Serbskeje je wušła
125. Protyka **„Předźenak“** na lěto 1916.

☛ Wo zapłaćenje lětnych a wosebje tež zastatych přinoškow (kóždolětnje 4 hr. abo w cuzych pjenjezach po kursu) a wo dary za dom M. S. najpodwólnišo prosymy. Pokładnikowa adressa za póst je: Oberlehrer Michael Werab, Bautzen (Sachsen), Lauengraben 2III, Serb. Dom.

Tež prosymy, zo bychu nase česćene sobustawy swojich znatych k přistupjenju do našeje Maćicy Serbskeje namołwjeli.

☛ Dale naležnje prosymy wo dary do Maćičneje knihownje a do našeho Serbskeho Museja. Dary za knihownju prosymy słać z adressu: Sem.-Oberl. em. K. A. Fiedler, Bautzen, Moltkestraße 16, a dary za musej z adressu: Oberlehrer Michael Werab, Bautzen, Lauengraben 2III — Serbski Dom.

☛ Dla zmóžnjenja porjadneho připosyłanja Časopisa a spisow M. S. je trjeba, zo česćene sobustawy wšitke přeměnjenja swojich adressow prawje bórzy redaktorej Časopisa wozjewjeju.

Rozesłanje Časopisa M. S. stawa so dwójcy wob lěto a to stajnje po jutrach a po Michale. Hdy by něchtó wozjewjeny spis njedostał, njech sebi žada z lisćikom pod adressu: Studienrat Prof. Dr. Ernst Muka (Mucke), Freiberg (Sachsen).

Ćišć Smolerjec knihićišćeřnje w Budyšinje.

ČASOPIS

MAĆICY SERBSKEJE

1916.

Redaktor:

Stud. radź. prof. dr. Ernst Muka,

konrektor a komtur rjadow Danila a sw. Sawy atd.

Lětnik LXIX.

Zešiwk I a II.

(Cyłeho rjada čisło 134 a 135.)

Budyšin.

Z nakładom Maćicy Serbskeje.

Lic. theol. Jan Renč,
farař w Ketlicach, ryćeř wysokich rjadow,
swěrny serbski wótčinc, sobustaw M. S. 1883—1916.
* 29. januara 1856. † 24 meje 1916.

Lic. theol. Jan Renč,
farař w Ketlicach, ryćeř wysokich rjadow,
swěrny serbski wótčinc, sobustaw M. S. 1883—1916.
* 29. januara 1856. † 24 meje 1916.

Kanonik **Jakub Herrmann**,
farař em. we Wotrowje.
* 6. meje 1836 we Swinařni. † 10. meje 1916 we Worklecach.

ČASOPIS
MAĆICY SERBSKEJE
1916.

Redaktor:

Stud. radź. prof. dr. Ernst Muka,

konrektor a komtur rjadow Danila a sw. Sawy atd.

Lětnik LXIX.

Zešiwk I a II.

(Cyłeho rjada čisło 134 a 135.)

Budyšin.

Z nakładom Maćicy Serbskeje.

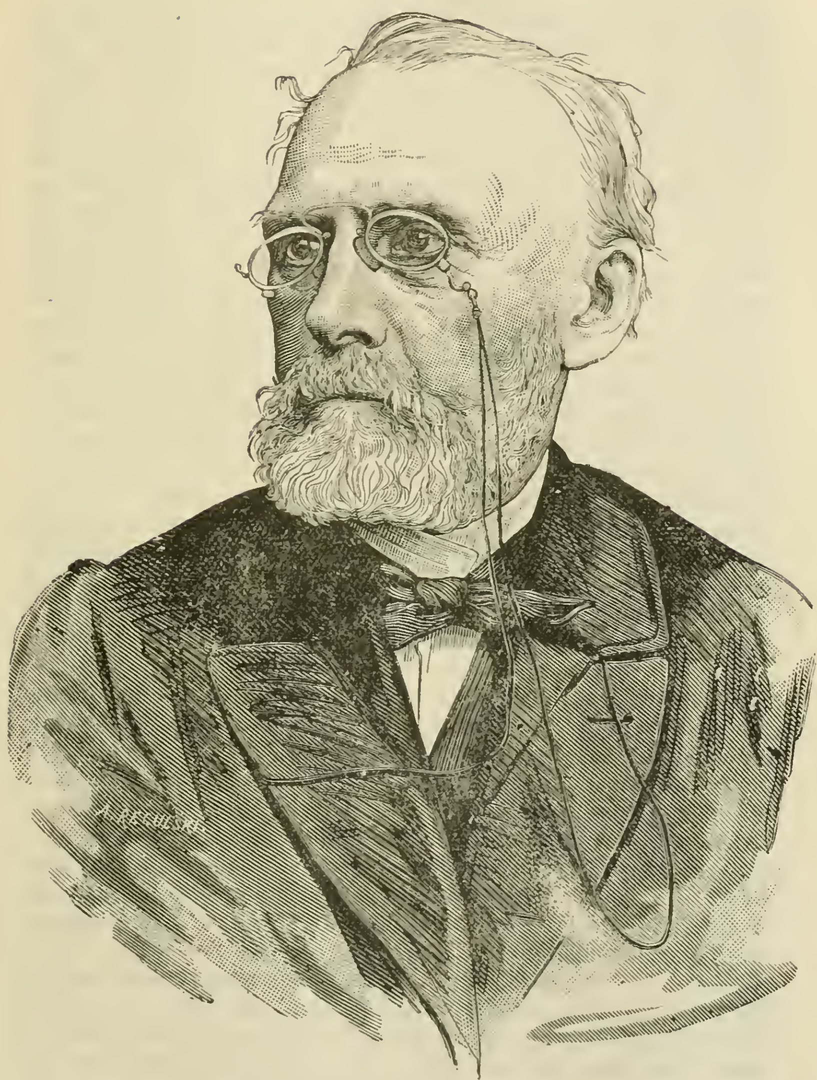
K stolětnym narodninam
Jana Ernsta Smolerja.

Narodźi so 3. měrca 1816.

Dźeń 3. měrca 1916 běše 100 lět, zo so nam Serbam naš slawny wótčinc a prěni wodźeř nowozrodźeneho naroda Jan Ernst Smoleř we Łuću na šuli narodźi. Runjež je wón hižo před 32 lětami ze smjerću wot nas wotešoł, je tola jeho wopomnjeće mjeze wšitkimi Serbami hišće dźensa tak žiwe, jako by so hakle wčera wot nas minył, a wón dźakownym Serbam na wšě časy njezapomnity wostanje. Tak dźě wosebje při jeho 100lětnych narodninach ćim žiwišo na njeho spominamy. Wšitke naše serbske nowiny a časopisy su wopominanske nastawki dźaka k jeho česći přinošałe a jim přizamknje so rada a z radosću redakcija „Časopisa Maćicy Serbskeje" zo by jeho wosebje česćiła jako założerja a prěnjeho redaktora tutoho našeho wědomostneho a literarneho časopisa. Najradši chcych ja při tutej składnosći J. E. Smolerjowu serbsku autobiografiju tu w „Časopisu" wozjewić, kotruž je wón w času swojeje khorowatosće lěta 1882 na khorołožu w Carihrodźe napisał a kotruž je we wurězkach a wućahach kn. farař Křižan-Hodźijski w protycy „Předźenaku" lěta 1885 jako jeje wudawař a cyłu w čěskim přełožku swěrny spěchowař našeho serbskeho pismowstwa kn. prof. Adolf Černy we swojim „Slovanském Přehledźe", lětn. 1910 wudał. Hdyž pak so za J. E. Smolerjowym rukopisom naprašowach a wo njón prošach, njebě nihdźe namakać, tak zo so boju, zo je so něhdźe a někak na wšě časy zhubił, štož je jara wobžarować. Ja sam pak wobšěrny žiwjenjopis našeho sławneho wótčinca spisać a tu wozjewić hižo tohodla njemóžach a njesmědźach, dokelž mój luby towařš Adolf Černy hižo wot lěta 1910 na tajkej dokładnej a dospołnej Smolerjowej biografiji piše a na naprašowanje w dopisu 5. meje 1915 zdźěli, zo ma nadźiju, ju hač k 100lětnym narodninam Smolerjowym zhotowić, štož budźeše wón wěsće dokonjał, hdyž njeby jeho samsna khorosć a husćiša khorosć we swójbje bohužel přeco z nowa we dźěle zadźeržowała. Potom běch sebi wotmyslił, wobšěrny wudźěłk wo J. E. Smolerju z pjera

pilneho a wobdarjeneho přećela našeho naroda, kn. prof. dra. Josefa Páty z napisom „Z čěskeho listowanja Jana Arnošta Smolerja“ jako wažny přinošk k jeho žiwjenjopisej tu k jeho 100lětnym narodninam woćišćeć. Ale tuto wubjerne dźěło so nětko hišće zjawnosći přepodać njemóže a najskerje k lětu we wosebitej knizy z nakładom Maćicy Serbskeje wuńdźe. Ani spomnjene wurězki Smolerjoweje autobiografije z „Předźenaka“ lěta 1885 tu wospjetować njemóžu, dokelž buchu wone mjez tym lětsa hižo wot kn. wyšš. wučerja K. A. Fiedlerja w „Serbskich Nowinach“ čo. 18 (29. IV. 1916) a slěd. z nowa wozjewjene. Tuž sym so skónčnje rozsudźił, wobšěrne a wubjerne dźěło kn. univ. prof. dra. Jana Kaprasa „Prawne stawizny Hornjeje a Delnjeje Łužicy“ w serbskim přełožku 4 našich pilnych Pražskich studentow k česći našeho sławneho J. E. Smolerja, kiž měješe stajnje najwjetšu zajimawosć za serbsku a łužisku historiju, tu do našeho časopisa přijeć a na čoło tutoho wopomnjeńskeho lětnika 1916 stajić krótki rozpisk wo žiwjenju a skutkowanju našeho J. E. Smolerja z jeho kharakteristiskim wobrazom a hnujace spominanje dźakownych Serbow z wustojneho pjera našeho wobdarjeneho basnika, kn. wyššeho wučerja K. A. Fiedlerja, nětčišeho přez 80 lět stareho nestora mjez serbskimi spisaćelemi, swěrneho česćowarja a přećela našeho njezapomniteho wótčinca Smolerja.

Jan Ernst Smoleř narodźi so 3. měrca 1816 we Łuću, mjeńšej cyrkwinskej wsy Wojerowskeho wokrjesa, hdźež bě jeho nan Jan Karl Smoleř, stary dobry Serb, z cyrkwinskim wučerjom. Jeho mać bě swěrna Serbowka. Lěta 1823 dosta jeho nan wjetše wučeřske a kantorske město we Łazu, a młody Smoleř so ze staršimaj do tuteje rjaneje, wulkeje cyrkwinskeje wsy přesydli. Po swojej konfirmaciji wopytowaše wón wot 1830—36 gymnasij w Budyšinje wuznamjenjejo so před druhimi wučomcami z wobdarjenosću ducha a pilnosću. Jeho lubosć k maćeřnej rěči a narodnosći, wot staršeju do jeho młodeje wutroby spłodźena, wopokaza so prěni króć zjawnje, jako 1834 mjez swojimi serbskimi sobušulerjemi na gymnasiju serbske towaŕstwo załoži a łaćonscy »Societas sorabica Budissina« pomjenowa, kotrež hač do swojeho wotkhada na universitu wustojnje wodźeše. Jeho narodna mysl a lubosć dosta nowe žiwjenje a posylnjenje, jako so zezna z našim sławnym basnikom a wótčincom Handrijom Zejlerjom, kiž bu

Jan Ernst Smoleŕ.

1816 — 3. měrca — 1916.

1835 za fararja do Łaza powołany. Jutry 1836 poda so Smoleŕ jako student bohosłowstwa na universitu do Wrótsławja a so přeco bóle posylnjejo we narodnostnym spóznaću přez pućowanja po serbskim kraju, zběranje serbskich ludowych pěsničkow, bajkow atd., zeznaće a nawuknjenje druhich słowjanskich rěčow, přede wšěm z přećelnym podpjerowanjom sławneho professora fisiologije, dra. Purkynjeho, załoži wón tam 1838 z někotrymi serbskimi a němskimi Łužičanami towaŕstwo za łužiske stawizny a rěč z wosebitym serbskim wotdźělom. Wězo bě Smoleŕ hłowa a duša tutoho noweho towaŕstwa. W augusće 1839 skónči wón jako kandidat duchownistwa swoje theologiske studije a, dokelž tehdy runje žane serbske farske město prózdne njebě, poda so na radu H. Zejlerja a druhich přećelow z nowa do Wrótsławju, zo by tam wosebje słowjanski rěčespyt dale studował a so pozdźišo wo professuru za słowjanske rěče něhdźe na jenej němskej universiće prócował. Składnosć bě runje dobra a wnlka. Pruske knježeŕstwo bě dźě tehdy tajke professury při universitomaj w Barlinje a we Wrótsławju założiło, wosebje swojich pólskich poddanow dla, a tež wěste stipendije za tajkich, kiž chcychu słowjanske rěče studować, polubiło. Jedyn druhi stipendij dosta Smoleŕ na poručenje hrabje Stillfrieda, wyššeho ceremoniskeho mištra pruskeho krala Bjedricha Wylema IV., a to z dokhodow krala samoho. Naš Smoleŕ tajku jemu wopokazanu kralowsku hnadu ženje zabył njeje a je za to pozdźišo Jeho Majestosći kralej Bjədrichej .Wylemej swoje prěnje wjetše knihi, swoje pěsnički hornjo- a delnjołužiskich Serbow, poswjećił. We Wrótsławju studowaše J. E. Smoleŕ hač do 1844 pod znamjenitym słowjanskim rěčespytnikom a basnikom dr. Čelakowskim ze wšej pilnosću słowjanske rěče, skutkowaše pódla z wulkej horliwosću w serbskim towaŕstwje, dźěłaše na spisanju a wudaću swojich prěnich serbsklch knihow a dopisowaše pilnje do serbskich a słowjanskich časopisow a nowin. W tym času zapřija wón tež mysl, po podobnosći Maćicy Českeje za wšě serbske literarne a narodnostne prócowanja srjedźišćo w Budyšinje založić. Tola strašna khorosć, suchoćina, kotraž jeho 1845 nadpadźe, nuzowaše jeho, so do staršiskeho domu wróćić a swoje dźěła popušćić. Po dlějšej bjeznadźijnej khorosći pak so spodźiwnje derje zaso wulěkowa, tak zo móžeše so zaso k swojej jemu lubej dźěławosći wróćić a jutry 1847 z druhimi runozmyslenymi wótčincami „Maćicu Serbsku“ dozałožić, při čimž bu za redaktora Maćičneho Časopisa wuzwoleny. W spočatk

1848 so do Lipska přesydli, hdźež jemu tamniši docent słowjanskich rěčow, dr. Jórdan, rodź. Serb z Čěškec, redakciju wot njeho założenych „Słowjanskich Lětopisow“ přepoda. Hižo swjatki 1848 wróći so do wótcneho kraja, zasydli so w stolicy Serbowstwa, w Budyšinje, a přija bórzy wot fararja H. Zejlerja redakciju „Tydźeńskich Nowin“, kotrež 1854 „Serbske Nowiny“ přemjenowa a hač do swojeje smjerće z powšitkownje připóznatej wustojnosću wudawaše. Na wšitkich zjawnych hibanjach a prócowanjach Serbow so wobdźělejo a kaž wšitcy Serbja njepowalnje k swojemu kralej a kralowskemu domej stojo, běše Smoleŕ 1848 sobu najžiwiši sobustaw „serbskeho rěčeńskeko towaŕstwa“ w Budyšinje a staraše so nimo Domaški najbóle wo założenje a zarjadowanje serbskich burskich towaŕstwow. Po tym zo běchu Serbja někotre požadane prawa za swoju swěru dostali, bu Smoleŕ ze serbskim wučerjom na gymnasiju a ze serbskim tołmačom na sudnistwje w Budyšinje. Zo by móhł wosebje serbske knihi nakładować a předawać, załoži sebi 1851 sam swoju kniharnju, kotrejž B. Pjech, rodź. Serb z Wuric, so z nim zjednoćiwši na khwilu wot 1863—69 wobšěrniše polo skutkowanja da. Lěta 1856 wuzwoli so Smoleŕ za městopředsydu a 1872 za předsydu Maćicy Serbskeje. W lěće 1862 bu za professora słowjanskich rěčow na Waršawsku universitu powołany, tola z lubosću k Serbowstwu wón powołanje njepřiwza, za čož jeho „Maćica Serbska“ za swojeho prěnjeho čestneho sobustawa pomjenowa. Jako bě 1873 za tuto towaŕstwo w Budyšinje wobšěrnu ležownosć ze starymi twarjenjemi kupił, pytaše wón srědki dobyć, zo by móhł Maćicy nowy serbski dom natwarić, štož so jemu při wšěch swěrnych prócowanjash radźiło njeje. Lěta 1875 załoži wón w tutym starym domje nowu serbsku knihićišćeŕnju; z njeje je wulka ličba serbskich knihow a spisow wušła a přez nju je so serbske pismowstwo rozšěriło, kaž to bjez njeje njeby móžno było. Swjatki 1880 bu Smoleŕ z městopředsydu nowozałoženeho „Towaŕstwa Pomocy za studujcych Serbow“ wuzwoleny a 1882 sebi jeho Maćica Serbska za swojeho prěnjeho čestneho předsydu pomjenowa. Hižo kipry a wobstarny poda so Smoleŕ w lěće 1881 na dlějši čas do Ruskeje, zo by tam swojej dźěsći wopytał, swoju jeničku dźowku Ludmilu, ženjenu Čochowu w Nižnim Nowgorodźe, a swojeho najmłódšeho syna Jana, kiž w Moskwje studowaše. Při tej składnosći chcyše tam tež tak derje za nowonatwarjomny dom Maćicy Serbskeje, kaž tež

za nowe „Towarstwo Pomocy studujcych Serbow“ skutkować a jeli móžno pola tamnišich swojich znatych a literarnych přećelow něšto smilnych darom nahromadźić, njeměješe pak tam wuspěcha, kotrehož běše so nadźał. Khorowatosće dla zawosta w Ruskej na dwě lěće a jako bě so wot tam srjedź lěta 1883 domoj wróćił, bě jeho ćělna móc nimale zlemjena. Wón bě wot toho časa husto khorowaty a jeho přećeljo počachu so bojeć, zo jeho dołho wjacy njezměja. Tajka bojosć njebě bjez přičiny. Dnja 13. junija 1884 rano $^{3}/_{4}9$ bě jeho zemski běh dokonjany, a jeho woči so za tutu časnosć zamknuštej, po tym zo bě jenož někotre dny na khorołožu poležał, při tym pak wjele přećeŕpił a swoje žiwjenje přinjesł na 68 lět, 3 m. a 10 dnjow. Jeho wotemrjete ćěło so 16. junija z wulkej česću na Hrodźišku pola Židowa khowaše pod přewodom wšitkich najwažnišich zastupjerjow serbskeho luda, kotrehož horcu dźakownosć a lubosć je sebi we swojim žiwjenju w tak bohatej měrje zasłužił.

Smolerjowe literariske dźěła su wot K. A. Jenča dospołnje a nadrobne zapisane w našim Časopisu, lětn. 1884, str. 184—85, my chcemy tu k jeho wopomnjeću jenož najwažniše z krótka naspomnić; wone su w chronologiskim rjedźe tele: 1841/43 Serbske ludowe pěsnički, 2 zw. — 1841 Mały Serb. — 1843 Němsko-serbski słowničk — 1846 Wothłós pěsni ruskich Čelakowskeho. Přełožk z pomocu Waŕka. — 1848/49 Slavische Jahrbücher. — 1848 Historiski zawód wo serbskej narodnosći w Jakubowych „Serbskich Hornich Łužicach“. — 1848/52 redaktorstwo Časopisa Maćicy Serbskeje. — 1848/84 Serbske (tydźeńske) Nowiny. — 1850 (52 a 61) Mała serbska rěčnica. — 1852 Kralodwórski rukopis. Serbski přełožk, wudaty wot Hanki w Prazy. — 1852 Němski přełožk Hilferdingoweho spisa wo Lüneburgskich a Pomorskich Słowjanach. — 1852/56 Slavische Jahrbücher. Neue Folge. — 1854 Serbska rěčnica po Ahnowej methodźe (njedokónčena). — 1862/64 Slavische Zeitschrift. — 1864 Kajka je wučba athanasianskeho symbola wo 3. wosobje w bójstwje a kak su ju serbscy bohosłowcy rěčnje zapřijeli (dissertacija). — 1864—68 Centralblätter für slavische Litteratur. — 1867 Spis wo słowjanskich městnych mjenach w Hornjej Łužicy a wo jich wuznamje. — 1868 Die Schmähschrift des Schmiedemeister Stosch. Apologetika. — 1874/81 redaktorstwo měsačnika „Łužičan.“

Dźakownych Serbow wopominanje

swojeho sławneho wótčinca

Jana Ernsta Smolerja.

Po sprócnym dźěle, tyšnym bědowanju,
Kiž wupjelnješe běh Twój wótčinski,
Sy Ty nětk dóšoł k Twojich wótcow spanju,
Će horjo časne wjacy njećišći;
Nětk swjatok maš, měr Boži kryje Će,
Twój wulki nadawk dokonjany je.

Ty zachodnosće drastu wotpołoži,
So zemski proch a popjeł wusleče;
Twój duch pak k wyššim zahouam so złoži,
Ma statok nětko w rjeńšej wótčinje,
Hdźež zbóžnych syła hymny zanoša
A njesmjertnosće palmy kiwaja.

Tam Ty so nětko z jandźelemi wodźiš,
Tam křewja Tebje dychi Zalemske;
Ty z lubymi tam w jasnych honach khodźiš
We běłej drasće Khrysta prawdosće;
Tam Twój rót přeco z nowa wuwoła:
„O kajka je to zbóžna wótčina!“

Wšón serbski lud pak želne sylzy płaka,
Zo jeho swěrny wodźeř wjacy njej';
Wón wije wěncy lubosće a dźaka
A wě, što dołži swojom' Smolerjej,
Kiž narod Serbow z procha zběhaše,
Jich rěč, česć, mjeno smjerći wutorže.

Tuž na row palmy dźakownosće scele
Ći serbski narod, drohi wótčinco!
Čas žadyn wopomnik Twój njerozmjele,
Kiž staja Tebi naše Serbowstwo;
Haj, Twoje mjeno. dźěło wótčinske,
To w Serbach w žohnowanju wostanje!

Dr. E. Muka.

Prawne stawizny
Hornjeje a Delnjeje Łužicy
za čas
čěskeho knježeřstwa

Napisał prof. dr. iur. Jan Kapras.
(Přełožichu: Beno Šołta, Jurij Brusk, Franc Šołta a Józef Nowak.)

Předsłowo.

Na žadanje knjeza stud. radźićela prof. dr. Ernsta Muki sym rad lubje do toho zwolił, zo bychu so wotrězki mojich „Prawnych stawiznow krajow čěskeje króny“ (prěni dźěl: Stawizny krajneho zarjadowanja. Prěni wotrězk: Předběłohórski wobčas. W Prazy 1913) na Łužicy so poćahowace, do serbšćiny přełožiłe a k wosławjenju sławneho łužisko-serbskeho wótčinca a wodźerja Jana Ernsta Smolerja k jeho 100-lětnym narodninam w Časopisu Maćicy Serbskeje w ćišću wozjewiłe. Z toho nasta tuto dźěło jako zběrka wućahow z mojeho spomnjeneho dźěła, tola jenož kaž daloko je runje nuzne, zo njeby zwisk był přetorhnjeny. Z toho spóznawamy, zo njeje periodisacija přiměrjena łužiskim poměram, ale zo je wzata z poměrow Čech, jako hłowneho kraja stareje čěskeje króny. Na tom so ničo wjacy přeměnić njehodźeše. Tak rozeznawamy w čěskim wobčasu dwě periodźe: prěnju wot zaplećenja Łužicy do husitskich wójnow, druhu wot husitskich wójnow hač k přidźělenju Łužicy k Sakskej. Prěnja perioda je wobčas wutworjenja stawow, druha perioda je pak wobčas połneho wuwića a mócneho žiwjenja stawow. Před tutymaj periodomaj běše nuzne, podać krótke rozjasnjenje krajneho zarjadowanja w času před trajacej přisłušnosću Łužicow k čěskej krónje, z najmjeńša tak daloko kaž so to na Hornju Łužicu poćahuje, dokelž njeje hišće derje móžno, při nětčišim stawje literatury též hižo najstarše poměry Delnjeje Łužicy wobdźěłać. Kónc prawneho wuwića čěskeho wobčasa wučinja rozestajenje krajnoprawnych lužiskich poměrow po lěće 1635. Potajkim rozeznawamy w tutom dźěle we stawiznach łužiskeho krajneho zarjado-

wanja tři periody: 1. wobčas wojowanja wo łužiski kraj, 2. wobčas pomałku pokračowaceho wutworjenja organisacije łužiskich stawow, 3. wobčas zarjadowanja stawow w połnej mocy (w čěskim wobčasu) a k tomu kónc: krajnoprawne poćahi Łužicow ke krónje čěskej po lěće 1635. K tutomu rozestajenju łužiskeho krajneho zarjadowanja přidamy we druhim dźěle krótke rozjasnjenje hłownych prawnych kuźołow w čěskim wobčasu a přehlad najwažnišeje literatury wo łužiskim prawje.

Synthetiskich (zběrnych) dźěłow wo łužiskim prawje je mało. Na kóncu XVIII. lětstotka je Weinart wšelake rozprawy wo łužiskich prawach w swojim dźěle: Rechte und Gewohnheiten der beiden Markgraftümer Ober- und Niederlausitz (I—IV. 1793—1798) zezběrał. Ale hakle z druhejo połojcy XIX. lětstotka mamy prěni započatk wo rozestajenju (rozjasnjenju) staršich horjołužiskich prawnych stawiznow, kotryž pak je z dobom jenički wostał: Knothe, Urkundliche Grundlagen zu einer Rechtsgeschichte der Oberlausitz von ältester Zeit bis Mitte des XVI. Jahrhundert (Neues Lausitzisches Magazin, 4, III. 1877). Wo Delnjej Łužicy je jenož najnowši wobčas wobdźěłany a to w tutymaj dźěłomaj: 1. Jocksch & Poppe, Die historischen Grundlagen der kommunal-landständischen Verfassung in den beiden Markgrafentümern Ober- und Niederlausitz (Niederlausitzer Mitteilungen IX) a 2. Grosse, Entwickelung der Verfassung und des öffentlichen Rechtes der Niederlausitz seit dem Traditionsrecess (Neues Lausitzer Magazin LV.)

Z knihow wo łužiskich stawiznach njech je jako pomocny srědk sćěhowace přispomnjene: 1. Käuffer, Abriss der oberlausitzischen Geschichte, I.—IV., 1802; 2. Köhler, Die Geschichte der Oberlausitz 1865; 3. Scheltz, Gesamtgeschichte der Ober- und Niederlausitz I.—II., 1847 bis 1882; 4. Bogusławski, Rys dziejów serbołužiskich 1861; 5. Bogusławski-Hórnik, Historija serbskeho naroda 1884. — Dźěła wo jednotliwych prašenjach su citowane w přisłušacych paragrafach. — Za lokalnu terminologiju je jara dobra pomoc: Muka, Serbski zemjepisny słownićk, II. wudawk 1895. — Prašenja, zwisowace z łužiskimi prašenjemi a z dobom literaturu namaka čitaŕ w mojich prawnych stawiznach, na kotrež so tež w sćěhowacym wosebitym wudźěłku poćahuju.

Prěni dźěl.

Stawizny krajneho zarjadowanja.

Prěnja perioda.

Čas wojowanjow wo łužiski kraj.

§ 1. Přehlad prawnych poměrow hornjołužiskich do kónca prěnjeje połojcy XIII. lětstotka.

Černý, Mythiske bytosće łužiskich Serbow 1898 — Koljarowskij, Drewnosti prawa baltiskich Slavjan 1874 — Knothe, Urkundliche Grundlagen zu einer Rechtsgeschichte der Oberlausitz von ältester Zeit bis Mitte des XVI. Jahrh., N. Laus. Mag. LIII.; Geschichte der Germanisation in der Oberlausitz, A. sächs. G. N. Folge II.; Höherer und niederer Adel in der O., t. IV.; Verschiedene Klassen slavischer Hörige, N. A. sächs. G. IV.; Zur Gesch. der Juden in der Oberlausttz während des Mittelalters, t. II.; Die Stellung der Gutsuntertanen in der O., N. Laus. Mag. LXI.; Zur Geschichte des Münzwesens i. d. O., Blätter für Münzfreunde, 1890; Die geistlichen Güter in d. O, Neues Laus. Mag. LXVI.; Die Besitzungen des Bistums Meißen i. d. O., A. sächs. Gesch. VI. — Scheltz, Gesammt-Geschichte der Ober- und Niederlausitz, I.—II., 1847 bis 2882; Über die Bekehrung der Lausitz z. Christentum, N. Laus. Mag. XX. — Bogusławski, Rys dziejów serbo-łužyckich, 1861; Dzieje Słowiańszczyzny pólnócnozachodnej, II., 1889. — Weber, Die politischen Beziehungen zwischen O. und Meißen, A. sächs. G. XII. — Wendt, Die Germanisierung der Länder öst. der Elbe, I.—II., Prog. Liegnitzer Akad., 1884—89; (Neudruck) 1911. — Hey, Die slavischen Siedelungen im Kg. Sachsen, 1893. — Söhnel, Die Rundwälle der Niederlausitz, 1886. — Behla, Die vorgeschichtlichen Rundwälle in öst. Deutschland, 1888. — Blumschein, Über die Germanisierung der Länder zwischen Elbe und Oder, 1894. — Schulze, Die Kolonisierung und

Germanisierung der Gebiete zwischen Saale und Elbe, 1896. — Gabelentz, Über den Limes Sorabicus, Mit. G. Osterlandes, VI. — Löbe, Die Snurden, t. VIII. — Kämmel, Die Besiedelung des deutschen Südostens vom Anfange des X. bis Ende des XI. Jahrh., 1909. — Wattenbach, Germanisierung der östlichen Grenzmarken des deutschen Reichs, Hist. Z. IX. — Meitzen, Die Ausbreitung der Deutschen in Deutschland und ihre Besiedelung der Slavengebiete, 1879. — Pfennigwert, Lausitzer Bauernhäuser, Mit. d. Vereines f. sächs. Volkskunde IV. — Kretschmar, Die Entstehung von Stadt und Stadtrecht in den Gebieten zwischen der mittleren Saale und der Lausitzer Neiße, 1905. — Schwarz, Die Anfänge des Städtewesens in den Elb- und Saalgegenden, 1892. — Knüll, Die Burgwarde 1805. — Tschoppe-Stenzel, Urkundensammlung zur Geschichte des Ursprungs der Städte in Schlesien und der Oberlausitz, 1832. — Peschek, Geschichte der Industrie und des Handels in der O., N. Laus. Mag. XXVII.—IX ; Gestaltung der kirchlichen Zustände in der O. bis zur Reformation, t. XXIV.—VI.— Falke, Zur Gesch. der hohen Landstraße in Sachsen, A. sächs. G. VII. — Schönwälder, Die hohe Landstraße durch die O. im Mittelalter, N. Laus. Mag. LVI. — Knauth, Oberlausitzer Sorbenwenden umständliche Kirchengeschichte, 1767. — Machatschek, Geschichte d. Bischöfe des Hochstiftes Meißen in chronolog. Reihenfolge, 1884. — Brum, Das Domkapitel v. Meißen im Mittelalter, Mit. G. Meißen VI. — Hasse, Gesch. der sächs. Klöster in der Mark Meißen und Oberlausitz, 1888. — Neumann, Gesch. der geistlichen Administratur des Bistums Meißen in d. O., N. Laus. Mag. XXXVI. — Bönhoff, Archidiakonat, Erzpriesterstuhl n. Pfarrei Bautzen, N. Laus. Mag. LXXIX. — Haxthausen, Über den Ursprung u. die Grundlagen der Verfassung i. d. ehemals slavischen Ländern Deutschlands, 1842. — Posse, Die Markgrafen von Meißen, 1881. — Sommerfeld, Zur Verfassungs- u. Ständegeschichte der Mark Brandenburg im Mittelalter, I., 1904. — Muka, Die Grenzen des sorbischen Sprachgebiets in alter Zeit, Arch. f. slavische Philologie XXVI. — Černý, Lužice a lužičtí Srbové, 1912. — Jenč, Stawizny serbskeje ryče a narodnosće, Čas. Mać. Serb., 1849—59. — Renč, Žorla k najst. stawiznam serb. naroda, t. 1901. — Kötzschke, Staat u. Kultur im Zeitalter der ostdeutschen Kolonisation 1910. — Zibrt, Bibliografie české historie II (1902), čís. 6434 hač 6574.

Krajina pozdźišeje Hornjeje Łužicy běše wobydlena wot słowjanskeho luda Milčanow, naroda połobskich Serbow. Wo staršich poměrach pola nich njeje nam ničo wěste znate. W jich kraju běše jenički hłowny hród, Budyšin, jako srjedźizna cyłeho splaha a symbol jednoty a knježeństwa. Z twarjenjom wobtwjerdźenjow staraše so wobydleństwo wo jeho zdźerženje. Nimo tuteho hrodu běchu tež mjeńše wobtwjerdźenja (hrodźišća) za wućek. Při posudźenju socialnych poměrow njeby było sprawne, kaž Schulze praji, měšeć do tuteho staršeho wobčasa poměry po němskim wobsadźenju, a měnić, zo je hižo před tym wšón Milčanski lud wot zemjanstwa wotwisny był. W času před wobsadźenjom běchu tu jednore zarjadowanja małych jednotow, rodow a swójbow a wěste zhromadne hospodarstwo. Na čole rodow stejachu wuzwoleni starši (*seniores*), Někotre swójby pozběhnychu so hižo tehdom po tradiciji a zamožnosći k zemjanstwu. Njewólnicy běchu wěcy, na žadyn pad pak sobustawy čłowjestwa. Poměry zdźěłanosće běchu powšitkownje podobne najstaršim poměram w Čechach.

Na čole luda stoješe wjeŕch abo wójwoda (*dux*). Z wjeŕchow Milčanow znajemy z powjesćow jenož jednoho z łaćanskim mjenom *Crescentius*, ale njewěmy hdy a hdźe je knježił. Ze serbskich wjeŕchow znajemy docyła 1. ze Samoweho časa wjeŕcha D e r w a n a, 2. z časow Karla Wulkeho a jeho nastupnikow wjeŕcha Głomačow abo Dalemincow S e m e l a (805) a 3. jenož jako łužisko-serbscy wjeŕchojo su znaći: M i l i d u c h (806), L u d o w i t (820), T u n g l o (826?), C i m u s c l (Těmysl, 839), Z i s t i b o r (Čestibor abo Ctibor, 856). Ke krućišemu zarjadowanju organizacije tu njeje došło, přetož z dobyćom kraja přez Němcow buchu wšitke dotalne poměry spowróćane, němske wobstejnosće a němske sakske prawo zawjedźene a kraj nimale tež sgermanizowany.

Tuto wuwiće započina so ze założenjom M i š n a, jako němskeje twjerdźizny w samym kraju Serbow při Łobju w času Hendriecha Ptačnika (wokoło 928). Něšto lět pozdźišo (wokoło lěta 932) přińdźechu tež Milčenjo do wotwisnosće wot Němcow. Němski wliw wšak daloko za Łobjo njedosahaše. W času Otty I. bu wokoło lěta 963 Milčanska dobyta, hdźež běše před tym markhrabja Gero němsku móc daloko k ranju wot swojeje wobšěrneje narańšeje marki do słowjanskeho kraja rozšěrił. Wulka marka Geronowa rozpadźe po jeho smjerći a z njeje bu k połdnju mjeńša M i š-

njanska marka wutworjena, ke kotrejž bu tež kraj Milčanow přiličeny pod mjenom *pagus Milsca, Milsani*, runje kaž *pagus Daleminci* (Głomačenjo) a *pagus Nisani*. (Niženjo, při Łobju wokoło Drježdźan hač k Pěrnej.) *Pagus Milsca* wšak dyrbješe so z nowa dobyć za markhrabju Ekharda (wokolo 987); a tež potom njeběše tu němske knježstwo jara móčne. Přez prěni wjetši napad Bólesława Khrobłeho Pólskeho w lěće 1002 přińdźe Milčanska pod pólske móčnaŕstwo; to bu přez měr w lěće 1018 wobkrućene. Pólske knježstwo njedosahaše pak hač k brjoham Łóbja. Wo tutej pólskej dobje, kotraž hač do lěta 1032 traješe, njewěmy ničoho drobnišeho, hačrunjež je k wěrje podobne, zo Bólesław Khrobły a jeho nastupnik Mječisław II. poměry tajke njewostajištaj, kajkež běchu za čas prěnjeho němskeho wobsadźenja.

Po lěće 1032 je Milčanska zaso hrabinstwo z Mišnom zjednoćene a mišnjanski markhrabja je tam zdobom hrabja (*comes*). Ale wokoło lěta 1076 přińdźe jako leno do rukow čěskeho krala Wróćisława II., kotryž je Viprechtej z Grojča jako pomoc swojeje dźowki Judity dari (po lěće 1084). W lětach 1135—1156 wróći so do mocy mišnjanskich markhrabjow a bu w lěće 1158 jako leno Władźisławej II., čěskemu kralej, přidźělene. Čěscy knježerjo knježa tam hač do lěta 1253, hdyž Milčanska jako zastawa do rukow braniborskich markhrabjow přeńdźe. W času tutych přemjenjenjow mjenuje so Milčanska hižo zrědka hdy hrabinstwo pagus Milska, ale najbóle regio Milczane. W XII. lětstotku trjeba so najbóle nowy wuraz terra abo provincia Budissin, mjenje terra Milsca.

Stare słowjanske zemjanstwo so we wojowanjach za kraj zwjetša zhubi; jenož mała ličba přeńdźe do noweho němskeho zemjanstwa. Hornjołužiscy nobiles su wšitcy wićežni zemjenjo. Tež ći, kotřiž běchu so z domjaceho zemjanstwa zdźerželi, dyrbjachu samsne wićežne poměry na so wzać. W XI. lětstotku namakaš hišće wjele serbskich mjenow mjez nobiles, ale we XII. lětstotku je jich hižo mało a w XIII. lětstotku do cyła so zhubjeja. Tute starše zemjanstwo běše potajkim změšane, štož nastupa, pokhad z rodu, ale hewak pak tworješe staw. Wšitcy běchu wobsedźerjo wićežnych kubłow; zastojniskeho a słužbniskeho zemjanstwa, ministerialow pola nich njeběše. Zastojniske zemjanstwo njemóžešе so dosć wutworić, přetož hornjołužiske zarjadnistwo běše jednore a za najwyššich zastojnikow buchu najbóle cuzy zemjenjo pomjenowani. Ministerialow njeběše, dokelž njeběše w kraju wjeŕchowskeho dwora.. Jenož

wšelke wulke kubła tu běchu, a ći, kotřiž mějachu wjetše zjednoćene kubła z wosebitymi prawami, rěkachu „pany“ (Herren, domini), w cuzych lisćinach też hrabjowje (Grafen); druzy wobsedźerjo kubłow běchu jenož ryćerjo (Ritter).

Nimo tuteho zemjanstwa běše jenož serbski lud w najwšelašich skhodźeńkach wotwisnosće. Najwyše stojachu županojo, supani (eldesten, *seniores villarum, quos lingua sua supanos vocant*). Běchu to předstojićerjo słowjanskich wsow, kotřiž nižše sudnistwo a policiju w swojim wokrjesu wukonjowachu, dawki za wyšnosć zběrachu, a so na zjawnych zhromadźiznach wobdźělachu, zo bychu jich wobzamknjenja doma wozjewjeli, wo njeskutkach, we wokrjesu skućenych, rozprawjeli a při jednanjach přećiwo serbskemu wobydleństwu jako ławnicy (Schöffen) přitomni byli. Druhu rjadownju tworjachu wićazojo, withasii (vičazi, knechte), kotřiž běchu k wójnskej słužbje na konju postajeni, a kotřiž so też na landdingach wobdźělachu. Wobě družinje měještej swoje kubleška jako leno, a podobaštej so tak we mnohim stawej němskich „dienstmannow“. Schulze ma jich cyle prawje za zbytki starych zemjanskich słowjanskich rodow. Mnozy z nich přeńdźechu też pozdźišo woprawdźe do wićežneho zemjanstwa. W XII. lětst. počacchu so pomałku zhubjeć a w XIII. lětst. so jenož hišće tu a tam mjenuja.

Druhe wobydleństwo běše we wjele hóršej wotwisnosći. To běchu předewšěm smerdi (smurdi, smurdenes). Po staršich nahladach (Knothe, Meitzen) běchu to ludźo, kotřiž mějachu małe statoki, z kotrychž wotłožachu dawki a roboty. Jich poměr běše servilitas, ale nichtó njemóžeše jich z kubleška wuhnać. Nowiši (Schulze) maju jich za rjad wotročkow bjez role, kotřiž w (panowym) knjezowym domje abo w jeho dworje po rozkazu wšelke dźěła wukonjeja. C e n s u a l e s (lazze, coloni, rustici) płaćachu lětny dawk a knjez (pan) móžeše jach kóždy wokomik ze statoka wuhnać. Proprii (heyen) su njewólnicy (mancipia). Staw smerdow a proprijow zańdźe w XII. lětst. přez wukup a zasydlenje na kubleška a bu runja tym, kotřiž dawk płaćachu.

W XII. lětst. hakle počina do Hornjeje Łužicy přikhadźeć też njezemjanske němske wobydleństwo, měšćanske a wjesne. Z tym počina so kolonisacija a z njej też germanisacija. Na wobkhodnej drozy nastawaja wjetše města (Kamjenc, Lubij, Zhorjelc, Lubań) a mjeńše w nutřkownym kraju. Jich wobydlerjo su z wjetšeho dźěla flamskeho pokhoda; też Serbjo so tu a tam, ale w snadnej ličbje poka-

znja. Na wsach bu hłowna kolonisacija přewjedźena wosebje w južnym a južno-wukhodnym dźělu kraja, a z tym bu hižo w XII. lětst. wutworjena němska mjeza mjez Čechami a Hornjej Łužicu. Hižo w lěće 1185 běše tutych kołonistow jara wjele, dokelž jim tehdy mišnjanski biskop, kotryž so pódla markhrabje najbóle wo wuwiće kolonisacije staraše, wosebitu lisćinu wuda. Forma kolonisacije běše tasama, kaž něšto pozdźišo w Čechach a na Morawje z pomocu locatora. Wo łužiskej kolonisaciji wštk so žane lisćiny zakhowałe njejsu, dokelž njeběše z njej zjednoćena exempcija, dokelž dźěń cyła Hornja Łužica hižo pod sakskim prawom steješe.

Z kolonisaciju nasta rozdźěl mjez wobydlerjemi na wsach. Starši serbscy běchu wotwisni po swojim starym prawje (*ius slavorum*, wendisches Recht), nowi němscy po emfytentiskim prawje. Jednotliwcy abo tež cyłe słowjanske wsy wukupowachu so ze swojeje ćežkeje wotwisnosće (Freikauf) a wyšnosć přemjenjowaše jich do emfytentiskich wsow. Dołho pak zwosta hišće rozdźěl wobeju družinow wsow w płaćiwosći.

Ze założenjom městow přińdźe do kraja tež cuzy žiwjoł, židźa, na kotrychž so w XIII. lětst. we wjele městach spomina, wěso w małej ličbje. Tak měješe Lubań prawo na dwaj židaj; jenož w Zhorjelcu běše židowska wulica.

Hłowne dźěło wšeho hornjołužiskeho wobydleŕstwa běše rataŕstwo. Zemjenjo mějachu swoje kubła, kotrež z dźěla sami wobdźěłowachu, z dźěla pak po małych kublěškach mjez swojich poddanow rozdźělachu. Hižo w XI. lětstotku je tudy jednotka tutych małych kubłow *mansus* a *laneus* (Hufe), při čimž bu, kaž so zda, rozdźěl mjez słowjanskej a němskej měru činjeny; prěnja z njeju běše mjeńša.

Wobkhód njeběše w staršim času wulki. Wažny běše wobkhodny puć z Mišna do Pólskeje, mjenowany *via* abo *strata regia*. Na nim ležachu wićne města, (*forum*, *villa forensis*), z kotrychž so pozdźišo města wutworichu. Mjeńši puć wjedźeše ze Žitawy do Šlezskeje.

Dokelž na wšón kraj dźiwaše jako na z mocu dobyty, měješe wšitkón charakter powalu wićežstwa. Jenož kubła duchownych zakładow a pozdźišo tež městow běchu z wićežneho zwjazka wuwzate. *Allodium* njewoznamjenja w Hornjej Łužicy swobodne kubło, ale kubło powšitkownje. Wosebita družina běše hrodowske wićežstwo (Burglehen), kotrež w mišnjanskim wobčasu wokoło budyšskeho hrodu nasta. Jich wobsedźerjo (castrenses, Burgmannen) mějachu

winowatosć, hród škitać a z dobom w dobytym kraju so za měr starać. K temu mějachu najbóle kubło we wokolnosći Budyšina a dom na podhrodźe.

Na čole kraja stoješe w mišnjanskim wobčasu kastelan *(castellanus, praefectus burgravius)*, ze sydłom w Budyšinje jako zarjadnik, sudnik a wójnski wjednik. Jeho zastojnstwo zawosta tež w čěskim wobčasu. Tehdy bu z přěnich čěskich swójbow wuběrany. Jeho móc bu w tutym času ze zawjedźenjom wosebiteho sudniskeho zastojnika jara wosłabjena *(iudex provincialis, advocatus Budissinensis)*. Ratařske naležnosće wobstaraše villicus. Kompetenca budyskeho villika njepoćahowaše so na kubła w cyłym kraju, ale jenož w mjeńšim wokrjesu. W Hornjej Łužicy spomina so na wjacy villikow; tak wosebje w XIII. lětst. na zhorjelskeho. Nižše organy běchu nuncije. Zastojnicy powšitkownje su w kužolach mjenowani milites, officiales, officiati.

Najskerje buchu hižo w mišnjanskim wobčasu, kaž w druhich k Mišnej słušacych dźělach, zromadźizny zemjanstwa a duchownstwa wotbywane, na kotrychž so tež županojo a wićazojo (supani a withasii) wobdźělachu. Tute zhromadźizny přińdźechu tež do čěskeho wobčasa. Ći, kotřiž só na tutych zhromadźiznach wobdźělachu, rěkachu barones tarrae et nobiles, a zhromadźizna sama mjenowaše so provinciale placitum, iudicum generale, comprovinciale ius, landding. Při wosebitych naležnossćach nawjedowaše kral sam zhromadźizny (n. př. 1228, 1249). Jednaše so tu wo wšelakich zarjadniskich naležnosćach, ćežke zwady buchu tu wujednane, při kotrychž běchu porjadnje zemjenjo, při serbskich káždy raz županojo jako ławnicy (přisedźacy) přitomni.

Kraj běše rozdźěleny do burgwardow (castrum, urbs, burcwart). Tuta organisacija namaka so powšitkownje we słowjanskich pobaltiskich a połobskich krajach wot Němcow dobytych, a je wójnskeho pokhoda. Po měnjenju staršich stawiznow, kotrež hišće dźensa najwjacy płaći, nasta wona hakle po němskim wobsadźenju. W nowišim času pak Knüll přeswědčiwje pokazuje, zo je tuta organisacija zawěsće starša a słowjanskeho pokhoda, kotruž su sebi mišnjanscy markhrabjowje jenož za swoje potrjeby přisprawnili. Tutemu měnjenju přihłosuje tež Sommerfeld za burgwardy w Braniborskej. Tuta přěnjotnje wojeŕska organisacija, kotraž měješe najprjedy nadawk škitać před němskimi napadami a pozdźišo jich knježstwo nad wobsadźenymi krajinami wobkhować, naby w pozdźišich časach, hdyž njeběše wjacy trjeba, cyłu wokolnosć z wojeŕskimi

wobsadkami w měrje dźeržeć, kharakter zarjadowanskeje a sudniskeje organisacije. Stare mjeno, stary wokrjes a stara srjedźizna wostachu w hlinjanych abo w kamjeńtnych nasypach. Kóžda wjes słušeše k tajkemu burgwardej. Tuta organisacija zhubi so w H. Ł. w XII. a XIII. lětstotku. Z dźěla wutworjeja so woprawdźite wobmjezowane knježstwa, hdźež nižše a wyšše sudnistwo na mějićela překhadźa (krejny bann t. j. prawo, měć swojich vasallow a swoje sudnistwa); z dźěla přepołožeja so srjedźišćo zarjadnistwa a sudnistwa do městow.

Prjedy běchu najskerje w burgwardach sudnicy (iudices, advocati), w XIII. lětstotku su tući sudnicy w městach jako šołtowje (vogt). Tak so lěta 1238 pjećo tajcy šołtowje mjenuja (advocati) w Budyšinje, Zhorjelcu, Lubiju, Rychbachu a Wósporku. Nižše sudnistwa we słowjanskich wsach wukonjachu županojo, kotrychž prawomóc so druhdy tež na wjacy wsow wupřestrěwaše, w němskich wsach wjeni sudnicy (Erbschulze).

Krajne roboty běchu runje tajke kaž w Čechach. Stawniske kužoły spominaja na twarjenje hrodow, straže (publicae vigiliae) wojeŕske winowatosće, twarjenje mostow a zdźerženje pućow. Tute winowatosće buchu w XII. lětst. wotměnjene do naturalneho ze žitom płaćeneho dawka. Tak rěči so wosebje wo Wachkorn, Burgkorn.

Wosebitych pjenjez w staršim času njeběše. W mišnjanskim času a snadź tež w pólskim wužiwachu so tu denary Otty a Adlety a słowjanske (serbske) pjenježki pozdźišo wěsće tež mišnjanske pjenjezy, kotrež markhrabjowje a biskop bijachu. W čěskim wobčasu je drje tež čěski pjenjez knježił. Hakle pod braniborskim knježstwom buchu w Budyšinje a Zhorjelcu domjace brakteaty bite, wjele špatniše hač čěske.

Wo pohanstwje Milčanow nimamy žanych powěsćow. Hač su so woni w času wulkeho zběžka baltiskich Słowjanow 1110—1118 tež zasy k pohanstwu wróćili, njeje dosć dopokazane. Prěnje rozšěrjenje křesćastwa wuńdźe z Mišna,a tohodla bu tež Milčanska přecy k mišnjanskej diecezy ličena. Jenož pod pólskim knježstwom skutkowachu pólscy duchowni a snadź bu Milčanska za tón čas tež k Lebušskemu biskopstwej ličena. Mišnjanski biskop měješe wot dawna, traš wot založenja, dźesatk (decimationes), wosebje žita. Wyše toho naby tam wulkich kubłow. Z tutych kubłow a dźesatkow položi zakład k mnohim cyrkwinskim zarjadowanjam.

Srjedźizna cyrkwineje organisacije w kraju běše cyrkej sw. Pětra w Budyšinje. Tam bu za biskopa Brunona II. (wokolo 1213—20) założena kollegiatna cyrkej z 12 kanonikami, kotrymž předstoještaj propst a tachant. Tachant běše zdobom budyšski farař, propst wuzwoleny z mišnjanskich kanonikow, archidiakon Hornjeje Łužicy. Stara a wulka fara běše też w Hodźiju.

Klóštry nastachu w Hornjej Łužicy hakle w XIII. lětstotku. Najstarši běchu franciskanojo (Budyšin a Zhorjele), cisterciensojo (Marijiny Doł a Marijina Hwězda) (žónskej klóštraj). Rjad benediktinow njebě tu docyła zastupjeny. Też tu dóstachmy klóštry w XIII. lětst. (n. př. Marijny Doł w lěće 1238) exempciju wot porjadnych sudnistwow, kotrymž jenož ćežke kriminalne processy zwostachu, dale wot zjawnych dawkow a cłow. Něšto prjedy dósta mišnjanski biskop (XII. lětst.0 podobnu exempciju, też za swoje kubła. W eximowanych wsach běchu postajeni jako zastojnicy immunitneho knjeza rěčnicy (advokaći), husto sobustawy susodneho zemjanstwa.

Druha perioda.

Čas wutworjenja stawskeho stata.

§ 2. Kraj.

Scheltz, Gesch. d. Lausitzen, I. 163. an. — Bogusławski, Rys dziej. Serbo-łuž. 137. — J. G. Worbs, Geschichte der Niederlausitz, 1824. — Ahrens, Wettiner und K. Karl IV., 1895. — Seeliger, Bund der Sechsstädte, N. Laus.-Mag. LXXII. — Köhler, Bund der Sechsstädte der Oberlausitz, 1846. — W. Lippert, Über die Anwendung des Namens Lausitz auf die Oberlausitz im XIV. Jahrh., N. A. sächs. G. XV.; Wettiner und Wittelsbacher, 1894; Die politischen Beziehungen der Niederlausitz zu Meissen und Brandenburg, Niederlausitz zu Meissen und Brandenburg, Niederlaus. Mit. IV. — Knothe, Die verschiedenen Benennungen des jetzigen Margf. Oberlausitz, A. sächs. G. N. F. I. — Neumann, Über Vergrösserungen der Niederlausitz durch Teile der Landes Leubus und Besitzungen Schlesischer Fürsten, N. Laus. Mag. XIV. — v. Weber, Die politischen Beziehungen zwischen der Oberlausitz und Meissen, A. sächs. Geschichte XII. — Gelbe, Herzog Johann von Görlitz 1883 (też N. Laus. Mag. LIX). — Wenck, Die Wettiner im XIV. Jahrh. 1877. — Böttiger, Geschichte des Kurstaates und Königreiches Sachsen, I.—II. 1830—1. — Lippert, Die Landesherren der Niederlausitz, Niederlaus. Mit. XII; Die Stellung der Lau-

sitz als brandenburgisches Nebenland zu den Bestimmungen der Goldenen Bulle, Mit. oest. Inst. XV. — Kapras, Právní dějiny II, §17 a 18.

Budyšinski kraj (Hornju Łužicu) měješe wot lěta 1253 braniborski markhrabja Otto za wěno (dostatk) zapisany. Wićežstwo wot němskeho krala markhrabja njeměješe, tež njeje mjeno Budyšinskeje do jeho titulow přešło. Do knježenja dźěleše so tu ze swojim bratrom Janom I. Jeju potomnicy pak so w lěće 1268 rozdźělichu, tak zo rěka Lubij mjezu tworješe. Tak nastaštaj dwaj dźělej z přěnjotnje jedneho kraja: Budyšinska a Zhorjelska. Hdyž Ottowa linija we Zhorjelcu w lěće 1317 wotemrě, zjednoći Waldemar III. z Janoweje linije zaso wobaj dźělej. Hdyž po jeho smjerći 1319 rod Askanijow wotemrě, zmocowa so Hendrich Jaworski jako Ottowy wnuk Zhorjelskeje, mjez tym zo Budyska kralej Janej hołdowaše, kotryž so z Hendrichom tak zjedna, zo kóždy swój dźěl wobkhowa. Ale Zhorjelc njeběše ze swojim nowym knjezom spokojom, kotryž lěta dołho z kralom jednaše, kotremuž w l. 1329 potom tež Zhorjelc z wokolinu wotstupi, mjez tym, zo jemu zbytk, wosebje Lubań, hakle w l. 1346 po Hendrichowej smjerći připadny. Karl IV. doby tež poslednjej dwaj dźělej Łužicy (Rulany). Budyšinska bu w l. 1319 a Zhorjelska w l. 1329 za njerozdźělomny dźěl króny čěskeho kralestwa pomjenowana, štož bu tež přez Karlowe wukazy (1348 a 1355 majestaty wobkrućene. Z wutworjenjom zwjazka pjećich łužiskich městow ze Žitawu ze zaměrom hajenja krajneho měra 1346, přez Karla IV. indirektnje w l. 1355 wobtwjerdźeneho, nabychu łužiske poměry wosebiteho raza. Wot nětka rěka wo cyłej krajinje tež „kraj šěsćiměstow“. Karl IV. sam powyši Zhorjelsku (wokolinu města) na wójwodstwo a dari ju z dźělom Delnjeje Łužicy a Braniborskej 1376—77 swojemu synej Janej, kotryž so wot nětka zhorjelski wójwoda pisaše. Hakle po jeho smjerći 1396 připadny tutón dźěl zaso Wjacsławej IV., kotryž měješe dotal zapadny dźěl z Lubanjom.

Delnja Łužica (abo woprawdźita Łužica) přeńdźe w započatku XIV. lětst. z rukow Wettinskich, kotřiž běchu ju wot XII. lětst. měli, do wobsedźeństwa braniborskich markhrabjow. Mały dźěl, wosebje wokolnosć Žarowa (Sorau), Trjebulow (Triebel) a Přibuza (Priebus), přeńdźe na Hendricha Jaworskeho a po jeho smjerći 1346 na Čechi. Karl IV. žadaše za cyłej Delnjej Łužicu; tohodla daše sebi ju w l. 1348 wot Pseudo-Waldemara wotstupić a přija ju za leno wot magdeburgskeho arcybiskopa, kotryž sebi na nju po po-

stajenjach z lěta 1301 wićežne prawo činješe. Po zjednanju z Wittelsbachami bu Łužica jako krajne wićežstwo (Reichslehen) Ludwikej Braniborskemu připóznata (1350), kotryž wulki dźěl tejesameje ze swojimi bratrami w samsnym lěće jako zastawu mišnjanskim Wettinam přewostaji. Tuta zastawa bu w lěće 1353 na cyłu Łužicu rozpřestrěna, při płaćenju 21,000 hr. slěbra. Při wupłaćenju dyrbješe so wyše toho hišće 10,000 kop za polěpšenje, wudawki atd. zapłaćić. Karl IV. njewjezda pak so swojeho předewzaća, Łužicu za čěsku krónu dobyć. W l. 1358 dósta Hródk (Spremberg). Pozdźišo dósta přez jednanjo z braniborskimaj bratromaj Ludwikom a Ottu (1363) čakanku nic jenož na Braniborsku, ale tež na Łužicu. Lěto pozdźišo chcyše Łužicu wupłaćić. Mišnjanski a braniborski markhrabja do toho zwolištaj. Wupłaćenje sta so z pomocu Bolka Swidniskeho, kotremuž běše Łužica na čas žiwjenja wotstupjena. W l. 1368 dóńdźe z přihłosowanjom Bolkowym, kotryž hišće w samsnym lěće zemrě, ke kupjenju Łužicy, při čimž bu pódla 21,000 hr. slěbra hišće 21,000 kop pražskich grošow zapłaćene. K temu přizjednoći kral w l. 1370 Přibrjeg n. Wódru (Fürstenberg). Formalna inkorporacija do króny bu w l. 1370 přewjedźena, a w l. 1371 buchu tež žadanja magdeburskeho arcybiskopstwa wotstronjene. Při dźělenju dósta zapadny dźěl Wjacsław IV., wukhódny dźěl na Šprewi k Šlezskej Jan Zhorjelski. Pod nim so pospyta, zo bychu so pomorjancy knježa we Łužicy zasydlili. W lěće 1393 doby mjenujcy Pomorjansko-Šćěćinski Swantibor bězkowske knježstwo jako wićežstwo wot knježićerja Jana. Hdy su tući knježa wo nje přišli, njeje znate, ale w l. 1425 je hižo zaso dźěl Łužicy w rukach knjezow z Biebersteina. Dźěl Jana Zhorjelskeho wróći so z jeho smjerću (1396) do rukow Wjacsława IV., kotryž jón Joštej Morawskemu (1401—11) na čas žiwjenja přepoda. W tutej dobje bu Łužica zmjeńšena. Přetož Jan Zahański kupi 1413 Přibuz (Priebus), Saksko-Wittenbergska pak Dobrylug 1411, Kalawu (Kalau) 1414 a Bychow (Mückenberg 1418).

Łužicy tworještej potajkim dźěl wulkeho čěskeho kralestwa, kaž běchu je Luxemburgscy zhotowili, wosebje Karl IV. Wone wobsteješe tehdy z Chebskeje (Egerland), Morawy, Opawskeje, Šlezskeje, Hornjeje a Delnjeje Łužicy, Braniborskeje, Luxemburskeje a rozbrojenych stawow w Hornjej Pfalcy, Mišnje, Voigtlandźe, Bajerskej, Šwabskej, Frankskej a Durinkskej. Cyłe kralestwo rěkaše: króna kralestwa čěskeho (corona regni Bohemiae). Tutón titul poćahowaše so na kraj čěskeho kralestwa, runje kaž

na cyły stat. Tak stej tež Łužicy k tutemu cyłkej inkorporowanej, tak, zo njejstej jenož w rucy čěskeho krala, ale zo tworitej z druhimi krajemi cyłk čěskeje króny.

Z přidźělenjom k čěskemu kralestwej njepřestaštej pak Łužicy być dźěl Němskeje; přetož přez stajne wuwiće doby sebi čěske kralestwo tajki poměr k Němskej, zo běchu jeho kralojo tehdy woprawdźe romscy kejžorojo. Cyła čěska króna běše tež z cyłej přisłušnosću (z přisłušacymi krajemi) přidźělena čěskim kralam jako kejžorske wićežstwo; a do tuteje přisłušnosće słušeštej nětko tež Łužicy. Jednotliwe kraje čěskeho kralestwa běchu wot němskeho kejžorstwa njewotwisne, mějachu swoju samostatnu wustawu (Verfassung) swoju roganisaciju a swoje sudnistwo. Karl IV. staraše so, zo bychu tute zasady, w někotrych čěskich krajach hižo dawno wobstejace, jako privilegije rozšěrjene byłe a tež za nowe kraje płaćiłe, štož so jemu tež dospołnje poradźi. Přez Karlowy privilegij z lěta 1348, přez edikt kurfyrstow z lěta 1356 a přez złotu bullu ze samsneho lěta bu Budyšinskej a Zhorjelskej jako dźělomaj čěskeje króny, administrativna a sudniska njewotwisnosć wot němskeho kralestwa zaručena a na samsme wašnje sta so to tež za Delnju Łužicu přez kejžorske pismo z lěta 1370.

§ 3. Wobydleŕstwo a jeho narodnosć.

Scheltz, Geschichte der Lausitzen I. 494. — Knothe, Urkundl. R. G. d. Oberlausitz, III. — Knothe, Geschichte des Oberlausitzer Adels im XIII. bis XVI. Jahrh. 1879. — W. Lippert, Das Bautzner Judenprivileg von 1383, N. Laus. Mag. LXXXVIII. — Kapras, Přehled vývoje české jazykovè otazky, 1910; Hlavní změny národnosti v zemích koruny České, Studentský obzor menšinový, 1912; Národnostni poměry v České koruně před valkami husitskými, Sborník v. pr. a st. XI. — Niederle, Slovanský svět, 1909. — Bidlo, Historický vyvoj Slovanstva, Sbornik Slovanstvo, 1911. — Meitzen, Die Ausbreitung der Deutschen in Deutschland und ihre Besiedelung der Slavengebiete, 1879. — Wattenbach, Germanisierung der östlichen Grenzmarken des deutschen Reichs, Hist. Z. IX. — Wendt, Die Nationalität der Bevölkerung der deutschen Ostmarken vor d. Beginne der Germanisierung, 1878. Černý, Łužice a lužičtí Srbové, 1912. — Páta, O lužyckých Srbech, Oswěta 1911. — Wuttke, Sächsische Volkskunde, 1911. — Knothe, Zur Gesch. der Germanisation in d. Oberl., Neues Archiv für sächs. G. N. F. II. — Mühlverstädt,

Ueber die Nationalität alter oberlausitzischen Adelsgeschlechter, N. Laus. Mag. LXVII., LXX. — Muka, Die Grenzen des sorbischen Sprachgebiets in alter Zeit, Archiv f. slavische Philologie XXVI. — Schulze, Die Kolonisierung u. Germanisierung zwischen Saale u. Elbe, 1896. — R. Andree, Wendische Wanderstudium, 1874. — Jenč, Stawizny serbskeje ryče a narodnosće, Čas. Mać. serbsk. 1849—54. — Pilk, Přinošk k najstaršim stawiznam serbskeho duchownstwa w Budyšinje, tam 1900. — Wauer, Zur deutschen Besiedlung der Oberlausitz. 1913. — Buttmann, Die deutschen Ortsnamen mit Berücksichtigung der ursprünglichen wendischen in der Mittelmark und der Niederlausitz, 1856. — Kapras, Právní dějiny II. § 20.

Wobydleŕstwo dźěleše so do jednotliwych stawow: zemjanstwa, měšćanow a burstwa. Stawske wuwiće měrješe so na samostatne zjednoćeństwo jednotliwych stawow přećiwo zjednoćenju z druhimn stawami. — Tež wosebity duchowny staw so we woběmaj Łužicomaj wutwori. We zwasku z wuwićom w Mišnjanskej a Braniborskej (1252) bu tež we Łužicomaj zarjadowane wosebite cyrkwinske sudnistwo za duchownych (privilegium fori). Tola w čěskim wobčasu njebu jim wuswobodźenje wot dawka (privilegium immunitatis) připóznate, dokelž čěski knježićeŕ wšitke duchownske kubła za dźěle swojeje króny dźeržeše. Za to dóstachu duchowne wustawy na swojich mnohich kubłach zahe wuswobodźenje wot wšelakich dawkow. Politisku rólu hrajachu wyšši duchowni, a to jenož w Delnjej Łužicy, hdźež nimo městow a zemjanstwa tworjachu prěni staw w sejmje a tež w tamnišim najwyššim sudnistwje.

Hornjołužiske zemjanstwo je po swojim nastaću wićežne zemjanstwo (ryćeŕstwo). W XIII. a XIV. lětstotku dobychu někotři wjetše wobmjezowane knježstwa a z nimi wyšše sudnistwo a, załožiwši wosebity vasalski zwjazk a wićežny sud, dźeržachu so za wyššich nad druhimi a mjenowachu so pani (viri nobiles, domini, Herren), zo bychu so rozeznawali wot ryćerjow (milites). Njeběše pak jich wjele, tak zo samastatny staw tworić njemóžachu; ale zjednoćichu so w sejmje a při sudnistwje z druhimi k wosebitemu zemjanskemu stawej přećiwo městam, kotrež běchu wosebje po nastaću šěsćměstowskeho zwjazka rozsudźacy faktor w politicy kraja a kotrež tež z najmjeńša w někotrych wěcach sudnistwo nad zemjanstwom na so storžechu (kaženje krajneho měra).

W Delnjej Łužicy wutwori so hižo w XIII. lětstotku móeny staw wyššeho zemjanstwa, panow (domini, barones) napřećo khudšim ryćerjam (honesti viri, milites). Pani wutworichu tam někotre knježstwa, z krajneho zarjada nimale wuwzate, a dóstachu tež ryćeřstwo tutych knježstwow do wićežneje wotwisnosće. Hakle zhromadne stawske zajimy zjednoćichu jo zaso krućišo z druhimi stawami. Jenož tam, hdźež tajkich knježstwow njeběše, bě mjeńše ryćeřstwo po jednotliwych krajinach srjedźizna w njeposrědnych městach. Wjetši dźěl kraja bě wšak w rukach panow; tohodla běchu tež z praelatami rozsudźacy faktor w delnjołužiskej politicy. W sejmje a na sudnistwach sydachu pak panojo a ryćerjo pornjo sebi jako wosebitaj a wotdźělenaj stawaj. Panski staw přiswoji sebi we woběmaj Łužicomaj po něčim wěste knježstwo, a měješe tak do wěsteje měry powahu realneho prawa.

Dalši staw běchu měšćenjo kralowskich městow. Móc měšćanskeho žiwjoła zrosće wosebje ze zwjazkom šěsćiměst, w kotrymž buchu měšćenjo zemjanstwej skoro runja stajeni. Měšćenjo mějachu tam tež wićežstwa; z jich wobsedźeństwom buchu po někotrych generacijach zemjenjo a mějachu sudnistwo nad zemjanstwom. Tež dóńdźe tam, wosebje w Zhorjelcu, w času Karla IV. k překoram mjez rjemjeslniskimi jednotami (Zünfte) a starozasydlenymi, kotrež so skónčichu bjez wuspěcha za rjemjeslniske jednoty, kaž w Šlezskej. W Delnjej Łužicy běše politiski wuznam měšćanskich stawow snadny. Města běchu wot panow cyle wotwisne z wuwzaćom Lukowa, Lubina a Žemrja. Ale tež tute, wosebje Žemŕ, přińdźechu druhdy přez zastajenje (Verpfändung) do panskich rukow. Měšćenjo wotwisnych panskich a duchownych městow njerozeznawachu so jara wot wjesneho wobydleŕstwa, runje kaž so tež tute města jenož přez torhojšćo a nasypy wot wsow rozeznawachu, mějicy hewak jenak wobmjezowane samoknježstwo (automoniju) a z pokladom (Grundlage) emfyteutiske prawo („emphyteusis"). Na žadanje wyšnosće powyši kral wotwisnu gmejnu (wosadu) na město. Měšćenjo njemějachu bjez přihłoowtnja wyšnosće prawo ani do města přijimać ani z města wotpušćeć. Jako poddanjo běchu z dźěla we wobstaranju swojich kubłow wotwisni, roboćachu, płaćachu dawki a druhe płaty abo wotpłaty (wot warnjow, młynow a panske cło). Druhdy so pan tež někotrych swojich prawow k lěpšemu města z wosebitym privilegijom, z wosebitej prawiznu wzda.

We wobydleŕstwu wsow běše rozdźěl mjez serbskim a němskim prawom. W běhu XIII. a XIV. lětst. zwudobywa serbske wobydleŕstwo swoje kubła, kotrež měješe dotal na wotłowanje, sebi na wšelake wašnje jako herbske (wobsydne) a wotby swoju zwjazanosć na rolu. Wobsadźi-li štó swoje kubło z druhim mějićelom, móžeše jo tutomu předać awotćahnyć. Najnižšej rjadowni rjadowni smerdow a heynow so cyle zhubištej. Wšudźe je herbski pacht, ale pod wšelakimi wuměnjenjemi, tu hóršimi, tam lěpšimi. Zasydlene wobydleŕstwo zhubja swoju swobodu z tym, zo so lokalne sudnistwa wot wyšnosće zarjaduja. Pola wyšších sudnistwow, wosebje pola bohotskeho a krajneho sudnistwa (voigtdinga a landgerichta) pak poddanjo tež hišće w XIV. lětstotku skorža. Karl IV. poruči krajnemu bohotej wuraznje (1355), zo by na to hladał, zo so poddanjo njebychu přez dawki a robotu potłóčowali. Woprawdźite zhóršenje sta so hakle w XV. lětstotku.

Wosebite stejnišćo mějachu židźa. Hornjołužiscy židźa stejachu pod škitom Zhorjelca. Buchu pak wottud wjacy króć wuhnaći a skónčnje w lěće 1389 na pjećdźesat lět wupokazani. Wjetša wosada bu w lěće 1383 tež w Budyšinje założena a dósta wažne prawa. W Delnjej Łužicy mějachu židźa w Gubinje podźěl na měšćanskim prawje (priv. 1309 a 1319). Přez židowske prvilegije (wosebje prawizny) bu wozjenwjene ćeŕpjenje (Duldung) židow, škitowanje jich wěry; zakaz nućenja ke křesćijanstwu bu daty a škitowanje jich wobsedźeństwa a swjatosć jich rowow wuprajenej. Jich hłowne dźěło běše wupožčowanje pjenjez na dań a zastawy; w tutom nastupanju mějachu wosebite privilegije. Židowske wosady wobsedźachu swoje samoknježstwo (autonomiju), swoje sudnistwo. Židźi bydlachu pak hromadźe we wěstych hasach abo dźělach městow pak we wosebitych domach. Hišće w XIV. lětstotku smědźachu sebi swobodne statoki dźeržeć, běchu pak wobmjezowani w jich zarjadowanju z tym, zo jich statoki za wobsedźeństwo kralowskeje komory płaćachu. Woni dyrbjachu so tež po woblečenju wot křesćijanow rozeznawać. Předewšěm mějachu mužojo kónčkojty kłobuk (Spitzhut) a kulku nad nim, tak mjenowany židowski kłobuk, žony pak předpisany šlewjeŕ nosyć. Tež znate žołte kolesko na židowskim woblečenju so hižo w tutym času mjenuje.

Štož narodnosć nastupa poćeŕpichu Serbja, kotřiž zwoprědka, kaž Niederle piše, kraj mjez Solawu, Werru a Fuldu, hornjej Habolu, Sprjewju a Wódru hač k Frankfurtej nad Wódru, delnim Bobrom a Kwisu wobsedźachu,

zahe wulku škodu a zahubu, tak zo běchu tute krajiny w kónc XII. lětstotka za nich hižo zhubjene a woni hižo w XIII. a XIV. lětstotku skoro jeno na Hornju a Delnju Łužicu wobmjezowani. Tež přizamknjenje někotrych dźělow kraja na lěwym brjozy Łobja k Čecham za čas Jana a Karla IV. na tymle wosudźe ničo njepřeměni. Wšak bu tam runje pod jeju knježenjom z ćežkam khłostanjom wužiwanje serbšćiny na sudnistwach zakazane, tak w Altenburgu, Cwikawje a Lipsku w lěće1327 a w Mišnjanskej krajinje w l. 1424. Jenož na dwěmaj městnomaj wupřěstrěwachu so Serbja přez łužiske mjezy do sakskeho kraja při Dobryluku a Wikowje (Elsterwerda) a do Braniborskeje marki wot Golišina přez Želm (Baruth) a Khudowinu (Mittenwalde) k Parskej. Přizamknjenje Łužicow k Čěskej krónje měješe spomožny wliw na zdźerženjo serbskeje narodnosće. Hižo w staršej dobje (po lěće 1032) stupi tam na město słowjanskeho zemjanstwa po wjetšinje němske, w kotrymž so zbytki słowjanskich rodow, nowym poměram so přiwučiwšich, zhubichu. W XIII. lětstotku nastachu ze założenjom městow němske kupy po cyłym kraju. We wjetšich městach běše mało Serbow, w mjeńšich wjacy, druhdy mějachu tež wjetšinu. W tutej dobje so města Serbam hišće njezawjerachu. Łužiske duchownstwo móžeše zwjetša serbski. Mišnjanske synodalne statuty namołwjachu je wjacy króć, zo dyrbi so na njedźelach při Božej mši „Wěrju do Boha wótca“ a „Wótče naš“ serbski modlić, zakazowachu pak woprědka serbske prědowanja; tutón zakaz pak bórzy zasy spadny a serbske prědowanja njebuchu jenož we wjesnych cyrkwjach, ale tež w Budyšinje zawjedźene. Hižo w lěće 1293 so žadaše, zo by pleban na Budysskim naměsće při Knježnje Mariji serbscy móhł, abo serbskeho pomocnika měł. W XIV. lětst. běše při Sw. Pětrje w Budyšinje serbski prědar, kotryž běše zdobom fararj w susodnej wsy; w lěźe 1376 bu fundacija za stajneho serbskeho duchowneho założena (praedicator slavorum). Tež w cyrkwi franciskanow prědowaše so serbski. Wjesniske zasydnistwo (kolonisacija) w XIII. a XIV. lětstotku zebra tež w samych Łužicach Serbam zemju. Jenož tam a sem wosrjedź serbskeho kraja wosebje w Budyšinskej krajinje so kolonisći přeserbšćichu, tak na př. wsy wokoło Rólanow (Ruhland), Kamjenca a južnje wot Budyšina. Ze zapadneje kolonisacije zdźeržachu so němske wsy w Budyšinskej krajinjek wječoru wot Biskopic a w Delnjej Łržicy na źapad wot Golišina (Golssen). Na sewjerowukhodźe bu w Delnjej Łužicy gubinska wokolina při Wódrje, na wukhodźe krajina

wokoło Žarowa (Sorau) k ranju wot Trjebulow (Triebel) přeněmčena. W Hornjej Łužizy podleža germanisaciji cyły wukhod, mjez Hwizdu (Queiss) a Nisu (Nižej) ze Zhorjelcom a Lubanjom a hišće smuha na zapad wot Nisy hač k Rychbachej. Poněmčena bu tež krajina k połdnju wot Lubija ze směrom k Žitawje, hdźež němske wsy na němske Žitawske kolonije mjezowachu. Kaž widźimy, buchu germanisowane hranične krajiny mjezowace na zgermanisowany Delni Šlezsk a na zgermanisowane namjezy Čech a tworjachu z dobom pas, kotryž Serbow wot Čechow a Polakow dźěleše. Hačrunjež měješe we oběmaj Łužicomaj serbski žiwjoł přewahu a hačrunjež běchu Němcy w mjeńšinje, je tola wot XI. lětstotka wosebity raz wobeju krajow němski a na tym so tež w času čěskeho knježstwa ničo njepřeměni. Jenož na wjesnych sudnistwach, we wodźělenjach za burske naležnosće při krajnych sudnistwach w Budyšnije a Zhorjelcu, kaž tež při biskopskim sudnistwje w Hodźiju, wužiwaše so serbska rěč; wšudźom druhdźe knježeše němčina.

§ 4. Kolonisacija, hospodarstwo, rjemjesłnistwo a wobkhod.

Tschoppe-Stenzel, Urkundensammlung zur Geschichte des Ursprungs der Städte in Schlesien und der Oberlausitz, 1832. — Kretschmar, Die Entstehung von Stadt u. Stadtrecht in den Gebieten zwischen der mittleren Saale u. der Lausitzer Neisse, 1906. — Schwarz, Anfänge des Städtewesens in den Elb- u. Saale-Gegenden, 1892. — Mielke, Das deutsche Dorf mit bes. Berücksichtigung der märkisch-lausitzischen Verhältnisse, Niederlaus. Mitt. VIII. — Peschek, Geschichte der Industrie u. des Handels in der Oberlausitz, N. Laus. Mag. XXVII.—IX. — Boetticher, Bautzener Marktzeichen, d. LXIX. — Lippert, Cottbus als Knotenpunkt von Handelsstraßen im XIV. Jahrh., Niederlaus. Mitt. 1893. — Kapras, Právni dějiny II. § 21, 22. —

Kharakteristiske za hospodarstwo tutoho wobčasa je kolonisacija, kotraž twori dźěl wulkeho wupućowanja, wućahowanja a so wupřestrěwanja Němcow do rańšich krajinow. Přičina běše w prěnim rjedźe financna. Kolonista měješe w nowych krajach wjele lěpšu eksistencu hač doma a tež knjezam skolonisowanych krajinow narosćechu nowe dokhody. Kolonisacija stawa so na zakładźe wučinjenjow (Vertrag) mjez knjezom role a wosadnikom (přesydlencom). Podłoha poměrow mjez knjezom (panom) wobsedźeństwa a kolonistu běše prawo emfyteutiske abo zakupne prawo

(ius teutonicum, purkrecht, Patronatsrecht, Kaufrecht). Dźeržeše-li kolonista swědomiće wučinjene postajenja, njemóžeše so jemu kubło wotewzać. Jeho prawo běše wěčne prawo; wón měješe prawo na wobsedźeństwo a wužiwanje zemje. Běše to wosebite srjedźnowěkske prawo, kotrež njemóžemy po zmyslu romskeho prawa měrić, po kotrymž njeměješe ani knjez ani kolonista wobsedźeństwa. Kolonista móžeše pola nas w staršej dobje ßwoje prawo předać a bjez knjezoweho dowolenja druhemu darić, njeběše-li hinak wučinjene. Jeho prawo přeńdźe tež na dobjernikow abo herbow. Tute poměry kolonistow pak so kónc XIV. a w XV. lětstotku zhóršuja, tak zo so k předaću emfyteutiskeje role dowolenje wyšnosće žadać počina, kotraž tež do dobjerniskich abo herbskich poměrow přima. Wosobinske poměry kolonistow njebuchu přez emfyteutiske postajenje podótknjene a přeměnjene. Kolonisći su swobodni ludźo, maju swoje wosebite prawo, kotrež su sebi sobu přinjesli, maju wobmjezowanu autonomiju; wyšše sudnistwo nad nimi pak zwosta wosebitym kralowskim sudam.

Wobě stronje so na cyle wěste pisomne wučinjenja zwjazaštej, z kotrymiž bu postajena summa hotowych pjenjez, kotraž měješe so płaćić, a lětne dawki. Summa hotowych pjenjez (Patronatsgeld, Erbzins, nowal, Anleit, rědšo: torta, laudemium), kotrež měјachu so płaćić, běše nižša hač hódnosć role.

Zasydlenje sta so powšitkownje na samsne wašnje w městach kaž na wsach. W městach běchu płaćizny wyšše; za to mějachu tu přisydleńcy wšelake wobkhodne a rjemjesłne privilegije abo wosebite prawizny (milowe prawo, tydźenske a lětne hermanki, składy, cło [Maut] atd.) .

Hornjołužiske města nastachu na podobne wašnje kaž čěske w markhrabinskim kraju. Wo jich założenju nimamy lisćinow (Urkunden); prěnje powěsće su z XIII. lětstotka. W tutym času su Budyšin, Lubij, Zhorjelc, Rychbach, Lubań a Wóspork wjeŕchowske města, Kamjeńc, Bjarnadźicy (Bernstadt) a Biskopicy privatne abo wosobinske města. K nim přistupuja w XIV. lětstotku hišće mjeńše wosobinske města kaž Wojerecy, Zawidow (Seidenberg), Rólany (Ruhland) a druhe.

W Delnjej Łužicy su w XIII. lětstotku wažniše města: Žemŕ (Sommerfeld), Gubin, Lubin, Lukow, Žarow (Sorau), Khoćebuz, Trěbule (Triebel), Luboraz (Lieberose), Hródk (Spremberg), Grabin (Finsterwalde), Zły Komorow (Senftenberg), Kalawa, Bryland (Friedland), Drjowk (Drebkau), Grožišćo (Sonnenwalde. Z tutych městow běchu při staj-

nym přeměnjenju knježeřstwa a brojenju zemje w XIV. lětstotku bjezposrědnje markhrabinske města Gubin, Lukow, Žemř a Kalawa. Wšitke zbytne běchu z někotrymi w XIV. lětstotku nastatymi (Beskow, Storkow a dr.) w priwatnych (wosobinskich) rukach.

W Hornjej Łužicy zwisuje wjesna kolonisacija na wukhodźe ze Šlezskej, wobsahujo cyłu Zhorjelsku krajinu; na zapadźe kolonisowaše so wokoło Rólanow, Biskopic a Kamjenca, a dale na juhu k połdnju wot Budyšina a Lubija. W Delnjej Łužicy poćahowaše so kolonisacija k ranju wosebje na krajiny wokoło Žarowa, Gubina a Přibrjoha (Fürstenberg), k wječoru wokoło Lukowa a Dobryługa. Kolonisatorjo běchu nimo markhrabjow wosebje mišnjanscy biskopja, klóštr Dobryług, knježa z Kamjenca a mnohe zemjanske swójby z Delnjeje Łužicy.

W hospodařstwje je wulki rozdźěl mjez burstwom a wobsedźerjemi wulkich kubłow. Wulke kubła su w XIII. a XIV. lětstotku do wjetšich cyłkow wobmjezowane, mjez tym zo rola wot wulkokublerjow wobdźěłana, so z kolonisaciju pomjeńši. Tehdyše wuwiće so wšudźe na to měrješe, tak wjele hač móžno dawkownych burow na město dotalnych wulkokubłow dobyć. Wulkokubleř zdźerža sebi, njeměјo dosć dźěłaćeřskich mocow, jenož mały dźěl swojeje role k wobdźěłanju. Tute dwory (Vorwerke) zastarachu jeho zastojnicy (we Łužicy knježi hejtmanojo) z knježej (panskej) čeledźu. Wosobinskich burskich słužbow (robotow) měješe wulkokubleř mało; přetož kolonisći je při wučinjenjach jenož z rědka přijachu. Najbóle zwostachu roboty hišće tam, hdźež so słowjanske sydlišća na zakupnym prawje přetworichu.

Tohodla zwostawa rozdźěl mjez dominikalnej (panskej) a rustikalnej (burskej) rolu, jenož zo prěnja woteběraše a po starym słowjanskim prawje (ius slavicale). W serbskich dźělach Łužicy měješe so wobsedźenstwo najbóle po słowjanskam zakupnym prawje. Tute burske poměry, po staršiskim słowjanskim prawje zarjadowane, přetworichu a přeměnichu so w XV. a XVI. lětstotku na poddanske robоćanske poměry.

Starša kolonisacija znaješe hišće stajne naturalne abo přirodniske dawki, kotrež kolonisći pak w podobje dźesatka pak w doprědka postajenej měrje wyšnosći wotedawachu. Bórzy pak nasta wašnje, sebi pjenježne dawki pak jeničcy pak pódla přirodniskich wučinić. Z tutych pjenježnych a naturalnych dawkow so hłowne dokhody wyšnosće składowachu. Přirodniske

dawki běchu žito, len, mak, zelenia (Gemüse, Grünzeug), měd, hroch, jahły, konopej, kury, husy, kački; jeja, twarožk, jehnjata a t. d. Mjenowachu so často dźesatki, hačrunjež njeběchu to dźesatki w starym zmysłu, ale kruće postajene dawki. Tohodla njewobstejachu tute dawki hižo wjacy ze wšěch płodow, kaž stare woprawdźite dźesatki (decimae integrales, plenae), ale jenož z někotrych, kaž bě so wučiniło abo kotrež bě wašnje dawać. Hdyž ze žita wobstejachu, rěčeše so wo wulkim, hewak pak wo małym abo drobnym dźesatku. Drobniše dawki buchu tež postajene při wosebitych přiležnosćach, swjatych dnjach atd. Němscy přisydlency abo wosadnicy wukonjachu nimo toho z wopředka z rědka hdy roboty (angariae, labores), mjez tym zo buchu we słowjanskich wosadach stajnje, tež hdyž so na zakupne prawo powyšichu, roboty předpisane.

We Łužicy jewi a pozběhuje so w XV. lětst. ze zesylnjenjom mocy wyšnosće prócowanje, pódla pjenježnych a přirodniskich dawkow poddanam tež roboty napołožić. Tuto prócowanje zwisuje ze spočinacym so přeměnjenjom wulkokubleŕskeho hospodaŕstwa. Mjez tym zo bywachu w tutych krajach dotal jenož małe dwory w hospodaŕskim wobdźěłanju ryćeŕstwa, prócuja so nětko ryćerjo tute swoje dwory powjetšić, zo bychu z tym wjetši wunošk docpili, hač bě dotalny z dawkow wosadnikow. Započatk tutoho wuwića pada do XIV. lětstotka, ale hotowe powróćenje cyłeho systema hakle do časa po husitskich wójnach.

Přez wobsadźenje za kolonisaciju a přeměnjenje wosadow po zakupnym prawje bu wjetšina kraja na lena (zahony, ds. slědy) rozměrjena. We Łužicy rozeznawachu so wulke a małe zahony, lena, slědy (Hufe, mansus, laneus); wulkim rěkachu frankske (m. franconicus), małym flamske (m. parvus, flamingicus).

We wsach kolonistow tworja lena woprawdźitu jednotu, wšě k nim słušace dźěle su hromadźe. Zakładny zjew tutych wsow je porjadne rozdźělenje polow. Twarjenja we nich su pak w rynku (rjedźe) na čole kóždeho lena (Reihendorf) pak tworja wuhlicu (Gassendorf) a lena su zady wsy.

Nimo města su na wsach jenož někotři rjemjesłnicy, kaž wojnarjo, kowarjo, ćěslojo, młyńcy ,rěznicy, hornčerjo. Tute rjemjesła pak wukonjachu ludźo, kotřiž běchu pak njeswobodni pak znajmjeńša wěcnje ze swojim wobsedźeństwom wot wyšnosće wotwisni. Při kolonisaciji bě rjemjesło jara husto z grychtu zjednoćene, tak zo realnu powahu doby, jako hoła pertinenca (přisłušnosć) sudnistwa.

Jednoty (Zünfte) XIV. lětstotka su hišće jara wot přisahaneow (Schöffen, Geschworene) wotwisne a w městach wot wyšnosće. Na čole stoji bratřski mištr z 3—4 staršimi, kotřiž so pozdźišo wšitcy jednotni mištrjo mjenuja. Woleni buchu wot rady. Jurisdikcija jednotow je w spočatkach. Přistup do jednotow je hišće lohki, płaćizna abo připłata (Innung) mała, žada so wopismo wo póććiwym zadźerženju, druhdy zastupna swačina a mištrski kusk (Meisterstück). Synojo, dźowki a wudowy po mištrach maju wosebite privilegije (prawizny). Přez jednoty dyrbješe so rjemjesło zdemokratizować. Kóždy sobustaw dyrbješe měć w rjemjesle jenajki kužoł k zežiwjenju. Tohodla bu konkurrenca nutřkownje wobmjezowana a zwonkownje wuzamknjena. Jednota wobmjezowa sebi rjemjesło, dohladowaše nad nim (žiwnosćenska policija, Gewerbepolizei), hladaše na dobre wupłody a zamjezowa jebanje. Prašenje towařšow njebě hišće strašne, towařš (Geselle) měješe kóždy móžnosć, zo budźe něhdy mištr. Wustawki postajachu dźěłanski čas a mzdu. Tola hižo w XIV. lětstotku naspominaju so prěnje překory wo tom mjez mištrami a towařšemi a z nimi tež prěnje stawkowanja.

§ 5. Wićežne zarjadnistwo.

Von der Heyde, Die Mannen des Kreises Guben im Jahre 1356, Niederlaus. Mitt. IV. — Kapras, Právní dějiny II. § 24.

W Hornjej Łužicy měješe wićežny poměr wulki wuznam. W lisćinach a privilegijach rěči so wo nobiles a vasalli, druhdy jenož wo vasalli, maju-li so zemjenjo woznamjenić. Starši łužiskeho kraja rěkaju die edlen Mannen, seniores vasallorum. Kubła na wsach běchu skoro stajnje wićežne kubła. Tute wićežstwa běchu najbóle w rukach němskeho ryćeŕstwa, něšto mało w rukach stareho słowjanskeho zemjanstwa. W XIV. lětstotku dobuchu tež měšćenjo markhrabskich městow nahladny podźěl. Nimo kubłow buchu jako leno wudźělene tež dawki (1301), regalije, wosebje pak cła (1308) bohotstwo a dr. Wićežstwa wudźělowaše w času braniborskich knježerjow markhrabja sam. W lěće 1329 pak dowoli kral Jan Zhorjelskim, zo by jim provisornje do přichodneje přitomnosće krala lena abo wićežstwa pod 10 markami krajny bohot wudźělował, štož so za Karla IV. powšitkownje stawaše, a jenož wudźělenje wićežstwa někotrym někotrym wosobam přez zhromadnu ruku běše knježerjej samomu zakhowane. Wo wićež-

skich należnosćach jednaše so w braniborskim času před dwórskim sudnistwom, w čěskej dobje před bohotom a wićazami a jenož we ważnišich wěcach před čěskim dwórskim sudnistwom. Wokoło Budyšina běše ze stareho časa hišće něšto hrodowskich wićežstwow (feuda castrensia). Privatnych abo wosebitych wićežnych zarjadowanjow je mało, wosebje ważne maju knježa z Kamjenca W Hornjej Łužicy je wjele małych burskich wićežstwow (feuda servilia). Ze staršeje doby běchu tajcy lenscy abo wićežni burja (Lehnbauern) županojo a wićazojo, kotřiž tohodla též krajny sejm abo landding wopytowachu. Pozdźišo, hdyž běchu so tute rozdźělne rjadownje zhubiłe, rěči so jenož powšitkownje wo wićežnych burach (rustici feudales); wjetšina z nich běše w serbskim dźělu Łužicy. Tući burja wukonjachu swoje wićežne winowatosće prěnjotnje markhrabji. Tutón pak jich z wjetša do rukow wyšnosće přepoda. Jenož dźěl wićazow so zdźerža a, dokelž k bohotowemu sudnistwu přisłušeše, mjenowachu so wsy, kotrež tajcy wićazojo wobydlachu, bohotowske wsy (landvogteiliche Dörfer). Z lěta 1419 mamy jich zapisk. W tutym času płaćachu bohotej pódla wojeŕskeje słužby též mały dawk. Tute kubła buchu jara lohcy do herbskich kubłow přeměnjene.

W Delnjej Łužicy běchu wićežne poměry hornjołužiskim jara podobne. W lisćinach mjenuja so wićazojo na prěnim měsće, zemjanstwo je wićežne hižo z časa němskeho předobyća a wobsadźenja Łužicy, též měšćenjo (z Gubina a Łukowa) maju wićežstwa. Jako lena njewudźěleju so jenož kubła, ale též cła (1361), prawo bića pjenjez a prawo židow (1354), sudnistwo (1417) a dr. Wićežstwa wudźěla zwoprědka markhrabja sam, w čěskim času bohot. Na rozdźěl wot Hornjeje Łužicy je w Delnjej Łužicy wulka ličba wosebitych wićežnych zwjazkow, kotrež maju móćne knježske swójby na př. knježkojo z Biberšteina, z Khoćebuza, z Damny, z Torgowa, z Wósporka a dr. Tute zwjazki maju swoje sudnistwa a organisacije (zarjadnistwa), a tući wićazojo su posrědni wićazojo markhrabje. Též burskich wićežstwow je cyła syła, wosebje na duchownskich kubłach.

§ 6. Markhrabjo.

Gelbe, Herzog Johann von Görlitz, N. Laus. Mag. LIX. — Kapras, Právni dějiny II, § 25 a 26.

Janej Zhorjelskemu, bratrej Wjacsława IV., připadny po Karlowym testamenće 1376 Zhorjelske wójwodstwo, dźěl

Delnjeje Łužicy a Branibor. Wón dyrbješe měć w čěskej krónje wurjadne stejnišćo, hnydom po morawskich markhrabjach. Karlowe wotmyslenje bě najskerje, z tutych krajow tertiogenituru Luxemburgskeho rodu wutworić. Zhorjelske wójwodstwo samo wobsahowaše zhorjelski měšćanski wokrjes (Weichbild) a knježstwa Mužakow, Pjeńsk (Penzig) a Židźin (Seidenberg) a mały dźěl žitawskeho hejtmanstwa. Wot Delnjeje Łužicy měješe wójwoda Jan raňši dźěl, mjenujcy Gubin, Žemŕ (Sommerfeld), Pieno (Peitz), Přibrjeg (Fürstenberg), Luboraz (Lieberose) a Hródk. Wot Braniborskeje měješe wot Noweje Marki tak mjenowanu Marku za Wódru (über Oder) hač do lěta 1381; tehdom ju Sigmundej wotstupi; tola lěta 1388 dósta ju wróćo a zdźerža ju nětko hač do swojeje smjerće. Wjeŕchej Janej běchu jeho kraje najskerje jako herbske wićežstwo po mužskim potomstwje přidźělene, a dokelž měješe Jan jenož dźowku, wróćichu so po jeho smjerći do rukow Wjacsława IV. W titulu mjenowaše Jan wšě dźěle swojeho knježstwa pišo so braniborski a łužiski markhrabja a zhorjelski wójwoda. W lětach 1381—88 wuwostaješe titul braniborskeho markhrabje a mjenowaše so za to druhdy markhrabja w Nowej Marcy (Markgraf in der Neumark). We swojich reformach bě přez stawy wobmjezowany, wot kotrychž so zhorjelske na lisćinje z lětow 1329 a 1348, delnjołužiske na lisćinu z lěta 1370 a braniborske na tu z l. 1374 powołowachu. Móc zhorjelskeho wójwody bě runja mocy morawskeho markhrabje. Njeměješe potajkim ani pjenježneho a hórskeho regala ani prawa wójny a wukrajnych jednanjow. Runje kaž tamny pak husto woprawdźe mjezynarodne (internationalne) wučinjenja zawěraše (činješe), w kotrychž druhdy přispomni, zo so wobsah měri přećiwo Wjacsławej IV. Wjacsław IV. sam njepřimaše jenož často do wšelakich naležnosćow jeho knježstwa, ale zběraše we nim tež dawki, kaž na př. w lětach 1382, 1386 a 1388. Jan Zhorjelski měješe tež swój dwór, na kotrehož čole dwórski mištr abo hofmištr (hovenmester) stoješe, kiž bě druhdy z dobom krajny bohot, a při nim so tež spomina na maršala, kelušnika, najwyššeho komornika (oberster Kemerer) a předkrajerja mjasa (furschneider). W Janowej kencli, zhromadnej za wšitke jeho kraje, běše kancler a protonotar. Prawidłownje a zwjetša knježeše potajkim we Łužicomaj čěski knježeŕ sam a njeposrědnje a dawaše so zastupować jenož we wukonjenju swojeje mocy přez wosebiteho zastojnika, najbóle krajneho bohota.

§ 7. Bohot a zbytni zastojnicy.

Lippert, Studien ueber die wettinische Kanzlei u. ihre aeltesten Register, N. A. f. sächs. G. XXIV—XXV. — Seeliger, Das deutsche Hofmeisteramt im spät. Mittelalter, 1885. — Knothe, Oberlaus. Rechtsgeschichte, 1883. — Gelbe, Herzog Johann von Görlitz, 1883. — Jecht, Benesch von der Duba, Landvogt der Oberlausitz, 1369—89. N. Laus. Mag. LXXXVI. — H. B. Meyer, Hof- u. Zentralverwaltung der Wettiner in der Zeit der einheitlichen Herrschaft über die Meissnisch-Thüringischen Lande 1248—1379, 1902. — Neumann, Versuch einer Geschichte der Niederlausitzischen Landvögte, I.—II., 1832—3. — Kapras, Právní dějiny II., § 27, 28 u. 29.

W Budyšinskej zawjedźechu braniborscy markhrabjo hdyž bu jim kraj jako zastawa (Pfand) přepodaty, rjad po přikładźe swojeho kraja. Na město stareho hródhrabje stupi krajny bohot (vogt, landvogt, advocatus, judex territorii, advocatus abo judex provincialis, krajny bohot). Po dźělenju kraja w lěće 1268 běštaj dwaj krajnej bohotaj, jedyn w Budyšinje, druhi w Zhorjelcu. Wobě zastojnstwje stej w lětach 1317—19 w jednej wosobje zjednoćenej. Při zjednoćenju cyłeje Budyšinskeje z Čechami bu jenički bohot pomjenowany. W českej kancli rěkachu jemu Budyšski a Zhorjelski hejtman (capitaneus), w kraju samom pak zwosta stare pomjenowanje bohot (fojt). Za Jana Zhorjelskeho buchu na krótki čas w lětach 1388—96 wosebići bohotojo za Janowy dźěl a wosebići za dźěl Wjacsława IV. pomjenowani. Bohot běše pak jedyn čěski pan pak šlezski wjeŕch abo pan. Druhdy bu zastojnstwo bohota zapisane. Tak měješe jo zapisane wjeŕch Bolek Münsterbergski (1404—06) a tak jo dosta w lěće 1410 Hynek Běrka z Dubeje. Zahe nasta wašnje, zo sebi bohot swojeho zastupnika pomjenowa, podbohota (untervogt, vicecapitaneus) z domjaceho zemjanstwa, kotryž hłownu bohotsku agendu wjedźeše. Wot kónca XIV. lětstotka běštaj dwaj podbohotaj, jedyn za Zhorjelc a wokolinu, druhi za cyłu zbytnu Łužicu. Běše to powostank dźělenja zemje za Jana Zhorjelskeho. Bohot běše zastupnik knjeza zemje, předsyda zhromadźiznow a najwyššeho sudnistwa, škitaše měr w kraju, postaješe wójnsku hotowosć, jemu běchu wšitcy zastojnicy kraja podćisnjeni, jemu posłuchachu města kaž w prawniskich tak tež w pjenježnych wěcach, jemu přisłušeše najwyšše financne zarjadowanje w kraju, wón běše zakitowaŕ cyrkwje w kraju, wot časa Karla IV. wudźěleše

mjeńše wićežstwa nimo zhromadnych wićežstwow, měješe wićežne sudnistwo, před nim přepodawachu so ryćeŕske kubła. Dokelž bohotojo njebuchu z domjacych stawow brani, wutwori so w započatku XV. lětstotka (přěni króć w lěće 1404 za čas bohota wjeŕcha Bolka Münsterbergskeho) wašnje, zo bohotojo najprjedy ertnje a pozdźišo pisomnje stawam slubjachu, zo chcedźa jich při wšěch jich swobodach zdźeržeć, a buchu na to swjatočnje najprjedy w Budyšinje a potom w Zhorjelcu přijimani.

We swojim wuwiću běše žitawske bohotstwo budyšskemu podobne. Tam běše bohot w času Přemysla II. předsyda zeḿskeho sudnistwa (Landgericht). Za čas, w kotrymž bu Žitawska zastajena (verpfändet), bu bohot ze sudniskeho zastojnika krajny zarjadnik w mjenje zastajaceho knjeza. Bohot zwosta tež po lěće 1346, hdyž bu Žitawska zaso njeposrědna, jako kralowski bohot. Město Žitawa prócowaše so wo to, tuto bohotstwo do swojich rukow dostać a měješe jo tež woprawdźe w lětach 1364—1389 a 1396—1412. W lětach 1389—94 bě město nakhwilnje zastajene panam z Ronowa a 1395 Pytej z Častolovic. Skónčnje dosta jo w lěće 1412 Hynek Běrk z Dubeje, kotryž měješe tež budyšske bohotstwo a snadź tež dźěl łužiskeho zapisanej. Wón měješe w Žitawje swojeho wosebiteho zastupnika.

Delnjołužiscy bohotojo zwisuja we swojim wuwiću z durinskimi a mišnjanskimi bohotami, kotřiž z krajnych sudniskich zastojnikow (Landrichter) nastachu. Přěni króć mjenuja so w lěće 1286 a 1319. W započatku XIV. lětstotka bu jich zastojnstwo z komornistwom zjednoćene (advocatus et camerae magister 1341). Hižo we wettinskej dobje so bohot tež hejtman (capitaneus 1341, houbitman 1354) mjenuje, mjeno bohot pak je wšědniše. Za cyłu Delnju Łužicu běše jedyn bohot; jenož w dobje Jana Zhorjelskeho běše za jeho dźěl wosebity bohot, kiž bě zdobom w lětach 1370—80 bohot Janoweho dźěla Marki jako obrister Landvogt zu Lusitz und obir Oder der Marke. Bohot běše pak domjacy zemjan pak čěski pan, kotryž měješe we Łužicy kubła. Hižo w času Wettinow so husto sta, zo bu bohotstwo zapisane. Tež w čěskej dobje so to wospjetowaše. Stajneho sydła bohot njeměješe; hač do kónca XIV. lětstotka sydleše najhusćišo w městach markhrabi słušacych, wosebje we Lukowje, Lubinje a Žemrju (Sommerfeld). Hakle za Wjacsława IV. bu Lubin jeho stajne sydło. Delnjołužiski bohot běše najwyšša domjaca sudniska in-

stanca; wot njeho dźěše wotwołanje (appellatio) k wjeŕchej, wón měješe prawo khłostać a sudniske płaćizny přijimać, krajny měr škitać, do swójstwa njehibitych wobsedźenstwow zapokazować, w sejmje předsydać a zběrać wšelake dawki, wón měješe pod sobu wójsko wasallow. We wettinskej dobje pomhaše jenož k dostaću wićežstwow, za Wjacsława IV. wudźěleše sam wićežstwa. Někotre dawki kaž cła, biće pjenjez a židowske wotpłaty běchu z jeho zastaranja wuwzate a buchu wot wosebitych zastojnikow zarjadowane, kotřiž direktnje pod kralowskej komoru stojachu. Zastupnik bohota bě podbohot (undirvoit czu Lusicz), l. 1419 prěni raz naspomnjeny a tež bohot mjenowany.

We Budyšinskej žanych zeḿskich zastojnikow njeběše. Bohot a jeho zastupnik njeměještaj ani kanclerja. Jenož wuwzačnje wustupuje w lěće 1339 notarius d. Johannis regis in terra Gorlicensi et Budissinensi. Njedostatk wosebitych krajnych zastojnikow wujasnja so z dźěla z přewahi měšćanskeho žiwjoła (elementa), z dźěla z wuwića stajneho stawskeho wubjerka (staršich kraja).

Tež w Delnej Łužicy běše bohot jenički zastojnik, kotryž nimo někotrych financnych naležnosćow wšitko rjadowaše. Z kónca XIV. lětstotka přidruži so k njemu zeḿski pisaŕ (Landschreiber zu Lusic 1384).

Skónčnje mějachu za Łužicu wuznam tež centralne rjady (Centralämter) w Prazy: dwórske sudnistwo we wićežnych prašenjach, komorne sudnistwo w skóržbach kralej samomu připokazanych, čěska kanclija, z kotrejež wukhadźachu krajowske lisćiny (Urkunden), komora za financne prašenja, najwyšše město za pjenjezebijeŕnju (Münze) a hórnistwo (Bergbau). Tak je kralowska čěska rada ze swojej zamožnosću druhdy direktnje, často pak tež indirektnje we łužiskich prašenjach zakročiła.

§ 8. Najwyšše sudnistwa.

Knothe, Oberl. Rechtsgesch. 191; Ein Görlitzer Hofgerichtsbuch 1406—23, N. Laus. Mag. LXXIV. — Gelbe, Johann von Görlitz 68. — Neumann, Das alte landding oder Landgericht in der Niederlausitz, N. Laus. Mag. XXXVIII. — Kapras, Právni dějiny II, § 30.

W Budyšinskej stupi přez zarjadowanje krajnych bohotow na město stareho judicium provinciale bohotske sudnistwo (voigtsding, echteding, placitum legitimum, druhdy tež landding, Landgericht). Sudnistwo so 3 króć za lěto w Budyšinje a Zhorjelcu wukonješe; předsyda

běše bohot, pozdźišo podbohot abo wot pada k padej pomjenowany sudnik (Landrichter). Wusud wozjewjachu přisažnicy (Schöppen), brani ze zemjanstwa při zemjanskich skóržbach, jednaše-li pak so wo naležnosće burow abo měšćanow, wubrani z burow abo měšćanow. W spočatku słušachu pod sudnistwo bohotow wšitke stawy z wuwzaćom duchownstwa. Pozdźišo pak bu kompetenca zwužšena z wuzamknjenjom městow (prěnje wuzamknjenje Zhorjelca 1303) a nižšich burskich skóržbow. Wyšše burske skóržby pak jemu zwostachu, kaž bu to w lěće 1355 jasnje wobtwjerdźene. Zemjanstwo słušeše k tutym sudam z khłostanskimi a civilnymi skóržbami (Wobkrućenje Janowe 1329). Hač bě appellacija wot tutych sudnistwow připušćena, njeje ze žórłow widźeć. Za serbske burske wobydleřstwo bu při woběmaj sudnistwomaj w Budyšinje a w Zhorjelcu wosebite serbske wotdźělenje zarjadowane (wendische Landgerichte). Sudnika (Landrichter) pomjenjowaše bohot a přisydnikaj (Beisitzer) běštaj dwaj starostaj (starosten auf dem Lande); kotrejuž zastojnstwo bě z wobsydstwom wěsteho kubła zjednoćene. Po přikładźe tuteju sudow běše wyšše sudnistwo (judicium) tež za wsy mišnjanskeho biskopa w Hodźiju zarjadowane, hdźež běše rychtař z Hodźija předsyda a hdźež třo přisažnicy ze wsy sudźachu. W započatku XV. lětstotka rozpadny dotal jednotne bohotske sudnistwo do dweju dźělow: krajne sudnistwo (Landgericht) za burski lud a dwórske sudnistwo (Hofgericht) za zemjanstwo a wićežne skóržby.

Podobne sudnistwo běše tež w Žitawskej. Předsyda běše bohot, přisydnicy (Beisitzer) buchu w pozdźišim času w runej ličbje ze zemjanstwa a měšćanow brani. Kompetenciju měješe wono za zemjanske, měšćanske a burske wěcy. Dokelž běše bohotstwo w druhej połojcy XIV. lětstotka najbóle w rukach města, dobuchu měšćenjo w tutym sudnistwje rosrisowacu zamóžnosć.

W Delnjej Łužicy běše najwyšša domjaca instanca sud bohotow (voigtsding). Wo jeho bližšim złoženju w mišnjanskej dobje žanych wěstych powěsći nimamy. Po zjednoćenju Łužicy z čěskej krónu bu delnjołužiske wobydleřstwo z listom z l. 1370 ze wšěch krajnych sudnistwow, a to kaž w appellaciji tak w evokaciji, wuzamknjene. Wot tutoho časa maju jeničcy rjadne łužiske sudnistwa přisłušne (zuständig) być. Appellacija wot nich ma k čěskemu kralej a jeho komorje hić. Prawo, rozsud rjadnemu sudnistwu wzać (evokacija), přistoji jenož čěskemu kralej. Sudnistwo,

bohota zwosta tež w tutym času najwyšša instanca. Předsyda běše bohot abo wosebity krajny sudnik (Landrichter). Přisydnicy běchu zastupnicy wyššeho zemjanstwa (Herren), nižšeho zemjanstwa (Mannen und Knechte), městow (1377) a prelatow. Sudnistwo běše w Gubinje (1372) a w Łukowje (1373). Počachu jemu tež landding rěkać abo landgericht, na kóncu tuteje periody tež hofgericht abo Gericht der Herren Stände. Tola kaž nam žórła pokazuja, njeběše žadyn porjad w tutym delnjołužiskim sudnistwje. Landgericht běše prěnja instanca za wosobinske skóržby njeposrědnych delnjołužiskich panow a prelatow, za skóržby wyšnosće z poddanami, za skóržby korporacijow (městow) za skóržby wićežnych kubłow a wotwołaca instanca (Appellationsinstanz) za nižše sudnistwa.

§ 9. Sejmy.

Weynart, Rechte u. Gewohnheiten der beiden Marg Ober- u. Niederlausitz I. — IV. 1793—98. — Knothe Oberlaus. Rechtsgeschichte 245. — Seeliger, Der Bund der Sechsstädte in ddr Oberlausitz während der Zeit 1346—1437, N. Laus. Mag. LXXII. — Köhler, Der Bund der Sechsstädte der Oberlausitz 1846. — Neumann, Geschichte der Landstände des Mrgft. Niederlausitz u. deren Verfassung, 1843. — Posern-Klett, Zur Geschichte der Verfassung d. Mrgft. Meissen im XIII. Jahrh., Mitteilungen des deutsch. Geschichtsv. z. Erforschung des vaterl. Alterthums in Leipzig, 1863. — Luther, die Entwickelung der landständischen Verfassung in den wettinischen Landen b. z. J. 1485, 1895. — H. B. Meyer, Hof- u. Zentralverwaltung der Wettiner, 1902, st. 14. — Neumann. Über den Ursprung der Niederlausitzischen Landstände, Allgem. Archiv f. Geschichte des preuss. Staates 1837, XIII. — Kapras, Právni dějiny II, § 32.

W Hornjej Łužicy je zakład stawskich pomĕrow zwjazk šěsćich městow. — W lěće 1339 zwjazachu z wobkrućenjom krala Jana łužiske města Zhorjelc, Lubij, Budyšin a Kamjenc — a šlezske: Wrótsław, Hłohow (Glogau), Střelin (Strehlen) a Srjeda (Neumarkt) klatbowy (achtovní) zwjazk na 12 lět. Prjedy hač k wobnowjenju dóńdźe, bu 21. septembra lěta 1346 nowy zwjazk přećiwo rubježnym ryćerjam jenož mjez městami Zhorjelcom, Budyšinom, Kamjencom, Lubijom, Lubanjom a čěskim městom Žitawu wutworjeny. Při wujednanju zwjazka wobdźěli so tež bohot. W lěće 1350 bu zwjazk wobnowjeny a zwosta bjez pře-

torhnjenja w płaćiwosći. Zwjazk bu indirektnje též přez privileg Karla IV. z lěta 1355 wobkrućeny, w kotrymž kral wozjewja, zo je dał wšě dwory a hrody krajnych škódnikow spalić a zo so nimaju nowe hrody bjez jeho wědźenja twarić. Zdobom bu městam móc data, rubježne sydła ničić. Z toho nastawace zwady ma měšćanski sudnik pokojeć. Bohotojo maju měšćanow w jich prócowanjach podpjerować. Zwjazk šesći měst bu z tym škitař krajneho měra, a města docpěchu tak w cyłej hornjołužiskej politicy rozsudźacy wuznam. Krajej samomu bu wottud mjeno Šesćiměsta (sechsstätte, hexapolis, prěni raz 1357) date. Lěta 1419 rěči so samo wo šesćikraju a šesćiměstach (sechs land- und -städte.) Rěčeše so potajkim we Łužicy wo dwěmaj stawomaj, Land und Städte (zemjanstwo a města). K zemjanstwu buchu wšitcy wobsedźerjo wićežnych kubłow ličeni. Na nich so spomnina w privilegiju z lěta 1319 w budyšskim dźělu (barones, nobiles et vasalli.) Porjadnych zhromadnych zeńdźenjow wobeju stawow (Stadt- und Landtage) njeběše. Jenož z wurjadneje přičiny wotměwachu so zhromadne skhadźowanja, najbóle w Budyšinje, druhdy též druhdźe kaž w Lubiju, z wobdźělenjom bohotow abo bjez nich. Zhromadne naležnosće bywachu: přizwolenjo běrnych dawkow, wuhotowanje krajneho brónjenja a wobćežnosće přećiwo bohotam. Druhe stawske naležnosće buchu na wotdźělenych zhromadźiznach zarjadowane (Stadttage, Landtage). Běše-li kral w kraju, wotdźerža často skhadźowanku zemjanstwa a měšćanskich zastupjerjow na swojim dworje (Hoftage). Druhdy zasy buchu zastupjerjo stawow za kralom do Prahi posłani (ke krónowanju, wujednowanjam atd.). Haj, jedyn čas (wokoło lěta 1419) dźeržeše sebi łužiski kraj w Prazy wosebiteho stajneho zapósłanca. Jako zastupjerjo zemjanstwa wustupuja krajni starši (seniores terrae, territorii, vasallorum, eldistin Manne des landes); jich ličba běše mjez 3—6. Naspomnjeni su hižo 1272, časćišo pak hakle za Karla IV. Wěsteje organisacije a woznamjenjenja jich kompetency njeje. Woleni buchu po jednotliwych wokrjesach (weichbild), kotrež též w Hornjej Łužicy kaž w Ślezskej zakładnu jednotu při organisaciji zemjanstwa tworjachu.

W Delnjej Łužicy běše w předčěskim času stawski žiwjoł w primitivnych počatkach. Tam běše rozdźěl mjez mócnymi wobsedźerjemi wulkich knježstwow a drobnym (małym) rycéřstwom. Prelaći wustupowachu jako samostatny staw a města njemějachu wulkeho wuznama, dokelž

běše wjetšina z nich w rukach panow. Pod knježenjom Wettinow a Wittelsbachow spokojichu so panojo z dawkami z klóštrow a městow; jenož zrědka žadachu wot zemjanstwa pomoc (landbede). Stawy dźělachu najprjedy na to, zo bychu so přizwolene danje jenož za wěste zaměry wužiwałe (1363). W času přidźělenja Łužicy k čěskej krónje drje jich móc hišče wulka njebě, přetož njenakhadźamy spomnjenja wo wobkrućenju jich prawow. Za čěske knježstwo wuznam stawow rosće. Jan Zhorjelski zhromadźuje stawy swojeho dźěla na swojim dworje (1391). Při składnosći bohotowych sudow wotměwachu so najbóle w Łukowje a Gubinje, abo tež w Lubinje wšelake wuradźowanja stawow. Stajneho sydła sejmow pak njebě. We wobkrućenju privilegijow, kotrež Wjacsław IV. w lěće 1411 za kraj wuda, su woznamjenjene hižo wšě prelatske stawy (dobryłužski a nowocelski abt a abtissa z Gubina), wobsedźerjo wulkich knježstwow su z mjenom mjenowani (z Bibersteina, Ketlic [Dłopjego], Khoćebuza, Torgowa, Ronowa, Sydowa, Ilburga a Wósporka), potom zbytni panojo a ryćeŕstwo (Herren, Ritter u. Knechte) a skónčnje rady njeposrědnych městow (Łukow, Gubin, Łubin, Kalawa, Žemŕ a Grodk). W lisćinje Sigmunda z lěta 1414 připóznawa so tutym štyrjom stawam repraesentacija kraja před knježićerjom. A lěta 1414 mjenuja so prěni króć na zhromadźiznje stawow powšitkownje štyri stawy: prelaći, panojo, ryćerjo a města. Z tym hakle so započinaja woprawdźity sejmy (Land- nnd Stadttage), kotrež po hłownym stawje panske sejmy (Herrentage) rěkachu. Zwołane buchu wot bohota (1410). W lěće 1408 sčinichu (delnjo-)łužiske stawy same zwjazk ze Šěsćiměstami.

Jako dźěle čěskeje króny wobdźělichu so stawy tež na generalnych sejmach, kotrež běchu po lěće 1355 centralny organ stawow, hačrunjež hakle pozdźišo wjetšeho wuznama dobychu. Druhdy wotměwachu so jenož přiležnostne zhromadźizny wěstych krajinow.

Na zhromadźiznje w Gubinje (1374) běchu čěske a braniborske stawy přitomne a zjednoćenje wobeju krajow bu wobzamknjene. Spodźiwne je, zo w čěskim zwjazku z mohucskim arcybiskopom lěta 1366 tworjenym wustupuje rada čěskeje króny a braniborskeho a łužiskeho knježstwa (mit gemeinem rate, fürsten, groffen, herrn und anderer unserer der cronen und des königreiches von Böhmen und der fürstenthumben zu Brandenburg und zu Lusitz).

§ 10. Provincialna organisacija.

Von Posern-Klett, Zur Geschichte der Verfassung der Markgrafschaft Meißen im XIII. Jahrh., Mitteilungen d. deutschen Geschichtsver. z. Erforschung d. vaterl. Altertums in Leipzig, 1863. — W. Lippert, Wettiner u Wittelsbacher, str. 185. — Kapras, Právni dějiny II, § 33.

W Hornjej Łužicy zhubichu so stare burgwardy hižo w XII. a XIII. lětstotku. Město nich wutworichu so jednotliwe wjetše knježstwa, kotrychž knjez měješe wyšše a nižše sudnistwo a swoju organisaciju (Kamjenc, Mužakow, Wojerecy a dr.) a prawne a sudniske wokrjesy ze sydłom we městach, hdźež bohot (advocatus) sydleše. Tajcy wokrjesni bohotojo, rozeznawajcy so wot bohotow cyłeho kraja, mjenuja so w lěće 1238 w Budyšinje, Zhorjelcu, Rychbachu, Lubiju a Wósporku. Wokrjesny bohot běše pak tež w Lubanju, kaž druhe žórła pokazuja. Tući bohotojo mějachu podobnu słužbu, kaž w Šlezskej. Tež jich wokrjes rěkaše Weichbild (districtus). Do prawomocy wokrjesnych bohotow słušeše tež zemjanstwo. Tak běše to w Lubanju we l. 1322 a pozdźišo, hdyž w lěće 1402 sebi město same bohotstwo kupi. W Zhorjelcu měješe po privilegiju z l. 1303 měšćanske sudnistwo z bohotom za předsydu zemjanstwo sudźić, pozdźišo (1329) bu to jenož na złóstnika, při njeskutku lepjeneho, wobjezowane. W Lubiju rozsudźeše měšćanski sud (1329) skóržby wokolneho zemjanstwa jeho dołhi nastupace. Zwjazk šesćich městow dowjedźe wuwiće tejele należnosće do druhich kolijow.

Měšćanske wokrjesy běchu w Hornjej Łužicy ze zakładom organisacije rycéŕstwa. Rěči so wo manach (Mannen) w Lubijskim (1348), Zhorjelskim (1466), Budyšskim (1467) wokrjesu. Zemjanstwo wuradźowaše po tutych jednotliwych wokrjesach, po nich woleše tež swojich staršich.

W Delnjej Łužicy bě podobny dualismus, kaž w Hornjej Łužicy. Rozdźěl běše jenož tón, zo běchu knježstwa w Delnjej Łužicy wjetše a zo bě jich wjele wjacy. Tute knježstwa tworjachu małe samostatne organisacije, kiž mějachu swoje sudnistwo a swoje zarjadnistwo. W lisćinje z lěta 1415 rěči so wo kraju a městu Khoćebuzu, wo zjednoćenstwje manow a rady kraja a města Khoćebuza, wustupowacych we wujednanju swojeho knjeza Jana z Khoćebuza. Jan z Bibersteina, knjez nad Žarowom a Bězkowom, wudawa w lěće 1397 lisćinu z radu swojich staršich, manow a wěrnych. Te dźěle kraja, kotrež žanomu tajkemu kježstwu njesłušachu, tworjachu wokrjesy (Weichbild, dis-

trictus), kotrymž hižo w času Wettinow a Wittelsbachow wokrjesny bohot předstoješe, kajkehož w Gubinje (1347), Lubinje (1363), Gólišynje (1363), Žemrju (1350), Bězkowje (1335) nakhadźamy. W lisćinje z lěta 1336 mjenuje so Žarow jako kraj we Łužicy a jako łužiske wokrjesy (Weichbilde) Łukow, Gubin, Luboraz, Grodk, Grabin (Finsterwalde), Zły Komorow (Senftenberg), Kalawa, Khoćebuz, Drjowk (Drebkau). W času knježenja wjeŕcha Bolka nasta wašnje, tutych wokrjesnych bohotow też purgrabjow (purgrav) abo hejtmanow (capitaneus) mjenować. W času čěskeho knježenja rěči so w lěće 1394 wo Łukowskim bohotstwje, w kotrehož wobwodźe wěsta wjes leži, a w dwěmaj lisćinomaj z lěta 1397 mjenuja so Łukowski, Lubinski a Kalawski wokrjes (Weichbild) a rěči so wo purkrabjach abo bohotach. Prawne stejišćo a móc bohotow runatej so šlezyskim wobstejnosćam. Kajki pak jich zaměr ke krajnemu bohotej bě, njeje jasne. Dualismuz provincialneho zarjadnistwa bě w Delnjej Łužicy tak wótry, zo je to tež z privilegija Wjacsława IV. z lěta 1411 a z landfrida lěta 1422 widźeć W prěnim mjenuja so najprjedy knježstwa knjezow a prelatow z mjenami a potom zhromadnje zbytne stawy (Stände) a bjezposrědne města. W druhim su pod zhromadnym woznamjenjenjom Herren, mannschaft, staedte und lande, die zu den Landen gehören, mjenowani najprjedy z mjenom knježa ze swojimi knježstwami (jědnaće) potom manojo a města Łukow, Grodk, Lubin a Kalawa' Nowocelski abt, manojo z wokoliny Lubina (in der Krumen Spree), na Lubuši (an der Lubbüst), w Gubinskim a Gólišynskim sudnistwje. Při tym so poměr knježstwa a krajow stajnje přeměnješe z mnohimi zastawkami (Pfand) a zapisami městow tež z wokolinu abo jich jednotliwych dźělow do privatnych rukow.

§ 11. Města.

Tschoppe-Stenzel, Urkunden-Sammlung zur Geschichte des Ursprungs der Städte in Schlesien u. Oberlausitz, 1832. Knothe, Oberlaus. Rechtsgeschichte, 1896. — Baumgärtel, Ratsverfassung und Ratslinie der Stadt Bautzen, 1901. — Jecht, Bewegungen der Görlitzer Handwerker gegen den Rat bis 1396, N. Laus. Mag. LXXXIV. — Kretzschmar, Die Entstehung von Stadt und Stadtrecht in den Gebieten zwischen der mittl. Saale and der Lausitzer Neiße, 1905. — Schwarz, Die Anfänge des Städtewesens in den Elb- und Saalgegenden, 1892. —

Jentsch, Der Übergang des Gubener Erbgerichtes an die Stadtgemeinde, Niederlaus. Mitt. VII. — Mielke, Die Märkisch-Lausitzische Stadt, A. IX. — Hoffmann, Ostdeutsche Stadtanlagen, 1907. — Jatzwauk, Die Bevölkerung und Vermögensverhältnisse der Stadt Bautzen zu Anfang des XV. Jahrhunderts, 1912. — Kapras, Právní dějiny II, § 34.

W Hornjej Łužicy běchu nimo 5—6 krajnoknježskich městow, w čěskim času kralowske města mjenowanych, tež někotre poddane města, z kotrychž bu Kamjenc w lěće 1318 krajnoknježske. Organisacija běše Saksko-Magdeburkska, ale jenož Zhorjelc dosta w lěće 1303 swoje prawa z Magdeburka samoho. Wšě mjeńše města měјachu organisaciju kaž Budyšin. Wšudźom běchu najprjedy šołtojo (schultheißen, sculteti, indices hereditarii), na přikład w Budyšinje 1262—1296, w Zhorjelcu 1322 a druhdźe. Nimo tutych běchu bohotojo (advocati) abo purkrabjo (Burggrafen) za wyšše sudnistwo; tak so 1238 mjenuja tajcy bohotojo w Budyšinje, Zhorjelcu, Lubiju, Rychbachu a Wósborku. Běše tež při tom najhłowniše prócowanje městow, wot tutych zastojnikow so wuswobodźić. W běhu XIV. a XV. lětstotka so to wšěm městam poradźi. W Budyšinje buchu měšćenjo hižom 1307 ze sudniskeje mocy bohota wuwzaći. Lubań kupi sebi bohotstwo 1402 a herbske sudniske prawo 1427, Lubij 1421, Zhorjelc dosta zastawu na njo 1389—91.

Kaž we wšěch po Saksko-Magdeburkskim prawje organisowanych městach, rozeznawachu so tež tu přisydźa abo ławnicy, (scabini, Beisitzer) a přisažni abo přisažnicy (consules, Geschworene). Staršе zarjadowanje su přisydźa, pozdźišo přińdźechu k nim jako gmejnscy zastupjerjo hakle přisažnicy. We Zhorjelcu namakaju so přisažni hižo 1298, w Budyšinje 1296. Woni z přisydami hromadźe tworjachu radu. W XIV. lětstotku postaji so ličba přisažnych na 12 a přisydow na 7. Kónc XIV. lětstotka nakhadźamy tež hižo měšćanostu, tak w Zhorjelcu 1298, w Budyšinje 1296.

Zwady mjez starozasydlenymi a rjemjesłnikami běchu we wšěch hornjołužiskich městach. W Budyšinje docpěchu rjemjesłnicy w lěće 1391 to, zo měješe so rada z 13 sobustawow tworić, mjenujcy z měšćanosty, 6 patricijarjow a 6 rjemjesłnikow. Z měšćanostu měješe jene lěto być patricijař, druhe rjemjesłnik. Kóžde lěto wotstupi 6 sobustawow rady. Nowi buchu přez wosebity wólbny wubjerk woleni. Tute narunowanje pak dolho njetraješe. W lětach 1405—8 zawjedźechu porjadki (Zünfte) wosebity regiment, kotrehož sćěhwk bě, zo rada wólbne prawo zhubi. Po

lěće 1408 postaješe radu kral sam. Hakle 1412 zawjedźe wón wólbu z nowa. We Zhorjelcu njeměјachu zwady rjemjesłnikow z lěta 1390 a 1405 ani tutych nakhwilnych wuspěchow. W mjeńšich městach měјachu rjemjesłnicy skerje płaćiwosć. Tak běše w Kamjencu nimo rady wot lěta 1377 wubjerk rjemjesłnikow (Vorrat), kotryž so wo to staraše, zo by so rjemjesłnikam w radźe křiwda njestała. Podobny wubjerk běše tež w Lubiju, hdźež ze 4 staršich a 8 mištrow wobstoješe.

W Delnjej Łužicy nakhadźamy wjetše města powšitkownje hižo z XII. lětstotka (Lubin, Gubin). Krajnoknježske města přińdźechu tam často do rukow knjezow. Tohodla wumocowachu sebi někotre z nich privilegije, zo njebychu byłe zastajowane (verpfändet) nikomu z wuwzaćom wjeŕchej (Gubin 1298, Łukow 1301). Organisacija běše podobna, kaž w Hornjej Łužicy a Šlezskej. Najstarše wudźělenje Magdeburkskeko prawa je to za Gubin (1225). Na čole města stoješe w spočatku šołta (we Łukowje 1298, w Gubinje wokoło 1300), kotryž bu pozdźišo bohot, tež burkhrabja abo hejtman mjenowany. Druhdy běše bohotstwo herbske abo dobjerniske (w Gubinje). Hdy města tele bohotstwo dostachu, za to nimamy w lisćinach powěsćow. Druhdy spomina so na bohotow tež pozdźišo, kaž we Łukowje w lěće 1422 abo w Gubinje, hdźež sebi hakle 1479 na njo předkupne prawo dobuchu. Druhdźe zwisowaše z wosobu měšćanosty, tak we Žemrju 1398. Přisydnicy sudu běchu ławnicy (Schöppen). Pódla nich wuwichu so přisažni, na kajkichž so w Gubinje prěni króć 1309, w Žemrju 1315, we Łukowje 1345 spomina. Měšćanosta mjenuje so we Łukowje w lěće 1399 a w Kalawje 1410 Wo zwadach wo měšćanske knježstwo mjez starozasydlenymi a rjemjeslnikami nam ničo znate njeje.

W knježskich městach wobeju Łužicow běše cyła organisacija poł wjesna poł měšćanska. Sudnika, radu a přisydow pomjenjowaše knježk, kotryž tež městu privilegije wudźěleše. We wšěch wažnych padach běše knježk wězo na přihłosowanje krajneho knjeza zwjazany.

Měšćenjo njewobmjezowachu so jenož na měšćanske ležownosće, ale prócowachu so tež, swobodne abo ryćeŕske zamoženje nabyć, kotrež pak wot časa nabyća za měšćanske płaćeše. Tajkich kubłow naby Budyšin, Zhorjelc, Łukow, Grodk, Lubin, Gubin a druhe města. Wobsedźenstwo tutych kubłow bu swobodnym městam z časami wobkrućene, na přikład w lěće 1411 Łukowej a Grodkej.

Měšćanska komora měješe hłowne dokhody z płaćenja měšćanskich ležownosćow. Pódla toho hišće ze samsneho zamoženja, dale z klamow, kupjelow, wot židow, z cła, ungelta, torhojšćow, z překupskeho domu. Tež płaćeše so z warjenja a korčmarjenja z piwom. Skónčnje wobstoješe hišće cyły rjad drobnišich dokhodow (zwončenje, woda, wahi, gmejnske konje a t. d.).

§ 12. Wsy.

Tschoppe-Stenzel, Urkundensammlung zur Gesch d. Ursprungs der Staedte in Schlesien u. Oberlausitz, 1832 Kapras: Právni dějimy II. § 35.

W organisaciji wsow rozeznawany wsy po słowjanskim domjacym prawje (nic slavorum) a po němskim prawje (nic teutonium) ius emfytenticum.)

Organisacija słowjanskich wsow měješe swój zakład na starych wašnjach. Wyšnosće mějachu tam dosć swobodneje wole. W tutych wsach běchu předstojićerjo Županojo (zeniores abo aelteste) kiž k swojej wyšnosći we wićežnym zwjazkn stojachu. W němskej dobje su woni sudnicy a zarjadnicy nawjesneje a pjenježneje (financneje) policije (zběraju wjesne a knjejske dawki) Khodźa na sud sudźić jako přisydźa abo ławnicy we słowjanskich skóržbach. Župan běše pak za jenu pak hromadźe za někotre mjeńše wsy. W poslednim padźe běše jeho zastupnik we wsach, hdźež njesydleše, wićaz (withasius), kotryž běše tež we wićežnym zwjazku a kotryž jenož někotre prawa (Funktionen) župana wukonješe. Jako so mjeno župan zhubi, stupi na jeho městno druhe, kotrež bu z wićežneho poćaha župana wzate. Město župan rěkachu jemu leno-sudnik (Lehnrichter) a w tutej swojej podobje přeńdźe tež do wjetšeho dźěla kolonisowanskich wsow łužiskich.

Němscy kolonisći buchu hnydom wot spočatka wuwzaći (exempti) wot wšelakich zjawnych brěmjenjow, wot wšelakich dawkow a wot porjadnych sudow. Tak dołho hač bywaše kolonisacija na krajnoknježskej zemi přewjedźena, buchu tute wuwzaća zasydlencam, hewak pak wyšnosći dawane. Wyšše zarjadnistwo (Verwaltung) a sudnistwo zdźerža sebi tu wjeŕch a wukonješe jo we Łužicy z krajnozeḿskimi bohotami. Při zasydlenju buchu zhromadne wučinjenja zapisane, z kotrymiž bu tež organisacija tutych burow na němskim prawje seďźacych postajena.

Na jich čole steješe sudnik. We woběmaj Łužicomaj mjenowaše so stajnje šołta (scultetus, schultheis, pozdźišo tež iudex hereditarius, Erbrichter). Šołtowstwo je herbske (Erbschulze, Lehnschulze). Bo swojej powazy zjednoća tuto zastojnstwo wjesneho sudnika prěnjotnje třoju hódnosć abo dostojnosć. Rychtaŕ-šołta je zastojnik krajoknjeza, w jeho mjenje wukonja sudnistwo, jemu je porjadnje winowaty wojeŕsku słužbu a za njeho zběra wěste dawki. Dale je zastojnik wyšnosće, kotruž wosebje we pjenježnym nastupanju zastupuje, a skóńčnje je nawjedowaŕ wosady sameje, tak daloko hač ma tuta samozarjadowanje. W jeho wosobje zjednoćeše so sudniska-, zarjadniska- a pjenježniska móc. Wjesny sudnik měješe jedne abo tež někotre swobodne lena (Hufen), dźěl sudnych pokutow, druhdy swobodny młyn, korčmu, prawo khlěb pjec, skót rězać a podobne.

Nimo sudnikow běchu na wsach přisydźa abo ławnicy (scabini, schöffen, iurati) Po wulkosći wsy bě jich 4—7. Ze žórłow njeje jasne, hač jich gmejna woleše abo wyšnosć pomjenowaše. Přisydźa mějachu nimo sudnistwa tež zarjadowansku (administrativnu) móc.

Nawopak pak w tutych němskich wsach nimaš žanych přisažnych we zmysłu měšćanskich přisažnych. Němscy wosadni prócowachu so wšudźom, sebi, kaž w měsće, tak tež na wsy samozarjadnistwo wutworić. Tohodla spomina so w prěnich časach na wjesne zhromadźizny (burding, concilium sculteti), tola trajaceho wuspěcha wjesni kolonisći njedocpěchu. Nižše sudnistwo bu drje wjesnemu sudu přepodate, tola njeběše to autonomny organ, ale organ wjeŕcha abo wyšnosće. Rychtaŕ-šołta bu wot wyšnosće pomjenowany abo běše herbski, tohorunja namrěwachu swoje zastojnstwo tež přisydźa-ławnicy. Jenož hospodaŕske wěcy wjesnjanow buchu jim jako zjednoćenstwu (korporaciji) připokazane. Tohodla tež njeje móžno, wo wjesnej autonomiji powšitkowje rěčeć; dale dyrbi so tuta autonomija na hospodaŕske zjednoćenstwo wjesnjanow wobjezować. A tež potom stoješe na čole wosadnikow wyšnosćeński sudnik.

Wužitk a lěpšota němskich wosadnikow dla wuwzaćow, knježeŕskich dawkow, organisacije sudu, samozarjadnistwa. byrnjež tež wobmjezowaneho, wjedźeše domjace (serbske) wobydleŕstwo k tomu, zo by hladało, sebi na tosame wašnje swój poměr k wyšokosći zarjadować.

W druhej połojcy XIV. lětstotka započinaše so hižom wšudźe wjesna organisacija přeměnjeć. Zamóžnosć wyšnosće stupaše na wšěch stronach. Hižo bu na to

pokazano, zo buchu wuwsaća tam, hdźež so kolonisći na privatnej ležownosći zasydlichu, wot wyšnosće sameje wudźělowane. W XIV. lětstotku přińdźechu z wjetša tež te wsy, kotrež prjedy na krajnoknježskej ležownosći ležachu, do rukow wyšnosće (přez dar, zapisk a p.). Krajnoknjez wzdawa so z dalšimi privilegijemi w tutej dobje tež stajnje wyššeho sudnistwa, kotrež sebi wyšnosće we samsnym zarjadowanju wobkhowaju. Wukonjeju jo pak samo pak přez zastojnikow (arcybiskopskich podkomornikow, klóštrskich bohotow, knježkow, pozdźišo purkrabjow abo hrodowskich hejtmanow.

Wunošk toho je, zo bu tež šołta jenož wyšnosćinski organ. Tohodla so tež wyšnosć wo to prócowaše, na šołtowstwo najwjetši wliw dobyć. Herbske šołtowstwa so přeměnjowachu so dospołnje wot wyšnosće wotwisnych leno-šołtowstwow (lehnrichter).

§ 13. Sudy.

Schultz, Gesch. der Ober- und Niederlausitz I. 576. — Knothe, Rechtsgesch. Oberlaus. div. loc. (tu a tam) — Schönwälder, Die hohe Landstrasse, Das Lausitzer Fehmgericht, N. Laus. Mag. LVI. 359. — Seeliger, Bund der Sechsstädte, Das Fehmgericht, tež tam LXXII. 11. — Knauthe, Historische Nachricht von dem Fehmgericht in der Oberlausitz, 1765. — Bötticher, Die Rügengerichte in Görlitz u. Löbau, N. Laus. M. LXXIII. — Korth, Zur Geschichte der Fehmhändel in der Oberlausitz, tež tam LVIII. — Neumann, Das alte landding oder Landgericht in der Niederlausitz, tež tam XXXVIII. — Jentsch, Der Uebergang des Gubener Erbgerichtes an die Stadtgemeinde, Niederlaus. Mit. VII. — Kapras, Právni dějiny II. § 36.

Zasada sudniskeje organisacije je, sudy za jednotliwe stawy tak wutworić, zo njeby nižši staw wo wyššim sudźił. Jenož druhdy njerozsudźuje wosobna, ale wěcna kompetenca. Tak nastanu ze sudow bohotow zemjanske sudy (wo nich wjacy we § 8), za duchownych biskopske sudy, za měšćanow měšćanske sudy, za burow wjesne a wyšnosćinske abo knježke sudy. Někotry čas žiworichu tež hišće wokrjesne sudy. Ze sudow z wěcnej kompetencu mjenujemy hórniske a wičežne sudy, kaž tež femy a z nimi zwisowace porokowanske sudy (Rügegerichte).

Za duchownych běše (po 1252) porjadny sud biskopski abo konsistorialny sud, kotrehož předsyda bě pak biskop sam pak generalny vikar. We XIV. lětstotku bu jeho kompetenca khětro powjetšena a hačrunjež njebu

w połnem wobsahu, kaž sebi to kanoniske prawo žadaše, připóznata, bě tola jara wobšěrna. Sem słušachu nimo skóržbow duchownych (immunitas personalis) tež prawoty abo skóržby wo cyrkwinske kubła a prawa (immunitas realis), prawoty wo lichwje a lichowařstwje, prawoty wudowow, syrotow a khudych; patronatske prawoty, dale prawoty wo testamentach do-cyła a wo zawostajenstwje po duchownych, skóržby patronatne a prawoty mandźelske.

Krajske sudy w Hornjej a Delnjej Łužicy běchu tež w XIII. lětstotku sudy wokrjesnych bohotow ze sydłom w městach. Z nastaćom krajnych bohotow jako centralnych zastojnikow a jich sudow, a z nastaćom eximowanych (wuwzaćnych) knjejstwow spadowachu sudy wokrjesnych bohotow, a hdyž běchu města tele bohotstwa do swojich rukow dostałe, zhubi so jich ważnosć do čista.

Měšćanske sudy mějachu ze spočatka skoro stajnje jenož mjeńše skóržby rozsudźować (causae minores). Na nich sudźeše měšćanski bohot ze 7 ławnikami. Tući buchu wot spočatka wot wyšnosće pomjenowani, pozdźišo wot rady woleni z wjetša na jene lěto. Wyšše prawoty (causae maiores) přisłušachu najprjedy k sudam wokrjesnych bohotow, pozdźišo k sudej krajneho bohota. Po času hakle přeńdźe w jednotliwych městach tež wyšše sudnistwo do měšćanskich rukow.

Kompetenca měšćanskich sudow poćahowaše so:

1. na wšě měšćanske wosoby;
2. na městske ležownosće, ke kotrymž so we Łužicach powšitkownje tež wšitke kubła, městu abo měšćanam z wonka města słušace, ličachu;
3. na w měsće wobeńdźene khłostanske skutki, bu-li złóstnik při čim popadnjeny (Budyšin 1282, Zhorjelc 1301);
4. dołha dla móžeše tež zemjan so w měsćc před sud žadać (arrest).

Měšćanske sudy bjerjechu swoje powučenja w Hornjej Łužicy pola suda w Budyšinje a w Zhorjelcu, w Delnjej Łužicy w Gubinje a w Lukowje. K tutym wyššim sudam stawachu so tež powołanja. Dalše powołanje pak dźěše do Magdeburka.

Wjesne sudy maja we słowjanskich a kolonisaćnych wsach wšelaku formu (stwórbu). We słowjanskich wsach sudźa mjeńše skóržby županojo, wyšše słušeju k sudej bohota. W kolonisaćnych wsach sudźa 2—4 přisažni pod předsydstwom šołty. Hdyž wyšnosće tež wyšše sudnistwo

nabychu, wutworichu sebi wyšnoscinske sudy za cyłe knježstwo, kotrež w běhu lěta z wjetša tři posedźenja (dreiding) pod předsydstwom knjeza abo jeho zastojnika wotměwachu. Wobćežować přećiwo wyšnosćam móžeše so pola bohotoweho suda.

Hórniske sudy nimaju we Łužicy wulkeho wuznama, dokelž tam wulkich hórniskow njebě. Běchu po Iglawskim prawidle organisowane, přetož powołanje wot nich poda so kaž wšudźom druhdźe w čěskim kralestwje do Iglawy.

Wićežne sudy běchu we Łužicomaj najprjedy sudy bohotow, pozdźišo dwórske sudy (hofgericht). Pódla tutych běše tam cyły rjad mjeńšich wićežnych sudow, tak w Hornjej Łužicy w Kamjeńcu, w Delnjej Łužicy w Khoćebuzu, Žemrju, Žarowje a Bezkowje.

Wosebite sudy su łužiske femy (Fehmgerichte) jako sudy měra. Prěni raz spomina so na femy w lěće 1337. Wuraznje wobkrućuja so hakle w lěće 1381. Hłowne jich skutkowanje pada do doby knježenja Karla IV. a Wjacsława IV. Femske sudnistwo běše prěnjotnje w rukach měštow, pozdźišo bu na čoło tutoho suda postajeny zemjan (1390 Časław z Gersdorfa), mjez tym zo so přisydźa tež na dalše z měšćanow bjerjechu. Wot spočatka bě jich sydło najskerje w Lubiju, pozdźišo pak wukonjachu so w kotrymž-kuli měsće šesćiměstow. Jich nadawk bě, na bjezstrašnosć a pokojnosć w kraju kedźbować a wustupować přećiwo ludźom ju łamacym kaž rubježnym rycerjam krajnym dundakam (Landstreicher), rubježnikam a přećiwo wšěm skutkam, kotrež puće njewěste činjachu, wosebje přećiwo mordarstwu, rubježnistwu, přemocy a druhim złósćam. Sćěhwk tutoho zarjadowanja běše wudaće klatby (Acht) w cyłym kraju přećiwo zasudźenym. W lěće 1419 spomina so na tele sudy posledni raz. — Připrawa k femam sta so přez woznamjenjenje złóstnikow na tak mjenowanym poročnym sudźe (Rügegericht), kaž wo nich wosebje w Zhorjelcu z instrukcije lěta 1418 wěmy. Woleštaj so tam tehdy dwaj zastupnikaj města, ke kotrymajž dwójcy wob lěto rychtarjo a přisydźa a, hdźež tajkich njeběše, starši z gmejny přikhadźachu, zo bychu wo bjeztrašnosći we swojej wsy rozprawu podali a wěste njeskutki wozjewili (roup, brant, mortbrant, mort, diebe, kelensneiden. struchdiebe, kirchbruche, behausere, hegere, pflug-roubere). Někotre z nich (roup, brant, mort, mortbrant,) mějachu so femam přepodać, zbytne pak porjadnym sudam. Wo podobnych sudach spomina so 1390 tež

w Lubiju, jenož zo tam njejsu z připrawu za femy, ale direktnje rozsudźacy sud (7 přisydow, městski a dwórski sudnik ze zemjanstwa wsaći) za civilne a kriminalne naležnosće.

§ 14. Wojeŕstwo.

Knothe, Das Landeswappen der Oberlausitz, N. A. f. sächs. G. III. — Kapras, Právní dejiny II. § 37.

Wojeŕska organisacija tuteje doby njeběše wulka, Wójsko zestajowaše so z třoch dźělow: z wićežnikow. z krajneje hotowosće (Landesbereitschaft) a z mzdarjow (Söldner). Wićazojo abo vasalojo słužachu na konju. Města dodawachu pak postajenu ličbu wobrónjenych ze swojich sobustawow pak tež ličbu mzdarjow.

Winowatosć wobaranja běše mjez krajemi k čěskej krónje słušacymi wzajemna. Za Hornju Łužicu sćěhowaše to z inkorporacije, za Delnju Łužicu pak bu tuta winowatosć přez wosebite wučinjenje stawow w l. 1374 připóznata. Wójsko zwołać běše prawo krala, kotryž tež wjednikow pomjenjowaše. Łužiski wojeŕski kontingent zhromadowaše so zwjetša pod swojim bohotom a pod krajnej khorhoju, na kotrejž běše krajne znamjo (Wappen) W Hornjej Łužicy počachu jako zhromadne krajne znamjo wužiwać. Woznamjo města Budyšina: złotu murju z cakatej kromu w módrym polu. Delnja Łužica měješe w znamju čerwjeneho woła zwopredka na prawo wobroćeneho, w slěbornym polu.

Taktisku jednotu we wójsku tworješe ryćeŕ ze swojej družinu (glewe). Knjezojo wojowachu pod swojimi khorhojemi, mjeńši wićazojo abo lenikojo po krajach, měšćanski kontingent pod měšćanskej khorhoju. Wo sylnosći tehdyšeho łužiskeho wójska nimamy žaneje powěsće. Hač do husitkich wójnow běchu bitwy jenož bitwy čežkich jězdnych. Čežkich třělbow so w bitwach njewužiwaše, hačrunjež je wot kónca XIV. lětstotka hižom znajachu. Jenož k woblěhowanju a k wobaranju nasypow mějachu bombardy a terrasnicy. Wo zastaranje z jědźu staraše so wójsko samo.

Wot XIII. lětstotka twari so we Łužicach wjele twjerdych hrodow k lěpšemu škitej kraja. Tež města dostawaju nowe wobhrodźenja. Hišće w lěće 1311 měješe Gubin jenož nasypy a drjewjane wobhrobźenja. W XIV. lětstotku twarjachu so wokoło wjetšich městow wšudźom kamjentne wobhrody.

§ 15. Hórnistwo.

Edelmann, Zur Geschichte des Oberlausitzer Bergbaues, N. Laus. Mag. LII. — Ermisch, Das sächsische Bergrecht des Mittelalters, 1887. — Kapras, Právní dějiny II. § 38.

Podkład hórnlskich abo podkopskich zasadow je w čěskieh krajach z dźěla hórniski podkopski regal, z dźěla swoboda dołowanja (Grubenbetrieb).

Při podkopskim regalu rozeznawa so wobsedźeńske prawo ležownosće wot wobsedźeńskeho prawa wuwzatych kowow(mineralijow)a tute poslednje twori samostatne prawo, wěstej wosobje přisłušace (knjez regala). Regalny knjez wudźěła prawodołowanja (Recht zum Grubenbetrieb), dostawa dawki (urbura), wudawa hórniski abo podkopski porjad, stara so ze swojimi organami wo zarjadowanje podkopkow a wo sudnistwo nad nimi.

We woběmaj Łužicomaj móže so podkopski regal, podobnje kaž w Mišnjanskej a Braniborskej, jenož z privilegijow němskich kralow wotwodźować, kotrež kaž Wettinojo, tak tež Askanojo dóstachu. Njeměješe to skónčnje wjetšeje ważnosće, dokelž běchu podkopki we woběmaj Łužicomaj jenož snadnje wuwite.

Druhi zakładny dźěl hórniskeho abo podkopskeho prawa, swoboda podkopowanja (Bergbau betreiben) wutworješe so pomałku. Zwoprědka móžeše jenož wobsedźeř podkopkow dołować, trjebaše pak k tomu spožčenje wot regalneho knjeza. Sam pak móže tutu dowolnosć zaso přenjesć na namkarja, wuměniwši sebi wěste dawki, škit a zarjad (Grundherrliche Vogtei).

Tute wašnje zhubja so hižom w Iglawskim prawje. Po nim je pytanje swobodne, dowolnosć wudźěluje regalny knjez direktnje namkarjej. Wobsedźerjej ležownosće zwostawa jenož wěsće postajeny podźěl na wunošku. Při měrjenju pola wuměritej so wobsedźerjej dwě knjejskej lenje, nimo toho dóstawa wón třećinu kralowskeho wosmeho dźěla (urbury) a ma $^{1}/_{32}$ abo herbski dźěl (Ackerteil).

Zwužitkowarjo abo nakładnicy hór běchu w staršim času hórnicy sami. Pozdźišo pak so woboje rozesnawa. Hórnicy abo kowukoparjo wukonjachu dźěła, nakład hór mějachu kwerkarjo (gewerkmanojo). Tući běchu někotři hromadźe a tworjachu ćežaŕstwo (Gewerkschaft). Jednotliweho prawo běše dźěl (tále, pars). Zakład dźělenja běchu štyri šěsćhodźinske dźeńske šichty, a tež nakład na kóždu

šichtu mějachu 2, 4, 8 kwerkow a z tym tworjachu so 8 16, 32 dźělow.

Rozdźělenje na 32 dźělow je w XIV. lětstotku najwšědniše Postup při zakładowanju hór bě po starym Iglawskim prawje tón, zo bě dowolene, na cuzym za kowami pytać, tola bu zdalenosć tutych ležownosćow k dobywanju kowow na jedne hórniske leno postajena. Štóž tajku hórnisku žiłu namaka, tomu wuměri so hórniske polo jako swójske nuknicstwo. Sydom lenow dosta namakař, 2 lenje kral a 2 městna (naměstna) gmejna. Změrki (Überschar) słušachu městej. Zakonik Wjacława II. někotre z tutych postajenjow přeměni, někotre pak hišće wudospołni. Po nim bě dowolene, tež na hač dotal njeměrjenym polu, hižo w zdalenosći jednoho hórniskeho saha (Klafter latrosah- $3^1/_2$ łohča a 3 ćole abo palcy pražske) dolować (rudować, kowować t. j. za rudu abo kowami ryć). Namaka-li zaběrač žiłu, woznamjeni to urburarjej (Landessteuereinnehmer von Bergwerken) a tutón připokaza jemu kućišćo (městno k dobywanju kowow) w předběžnym přewostajenju.

Wudobyta ruda bu přepalena a wuda-li štwórć hriwny nad nakład, móžeše zaběrač žadać wo definitivne přidźělenje (Mutny-mutowanje) přewostajeneje ležownosće a wuměrjenje hórneho pola. Tele polo na dołhosći měrješe (wobsahowaše wuměrjene) po prawej stronje rumpala $3^1/_2$ lena namakarjej, leno kralej, leno městu a leno wobsedźerjej (panske leno). Na druhej stronje runje tak. Na šěrokosći měrješe so na ležatej stronje (lint liegendes) jene leno a na wisatej (haut, hängendes) $3^1/_2$ lena. Njeběli móžno, na jenej stronje dospołnje měrić, přida so to na druhej stronje. Změrki so přicpěchu (wozjewichu jako přisłušnistwo) urburje.

§ 16. Financne zarjadowanje.

Scheuner, Die Münzen der Stadt Görlitz, Z. f. Numismatik XVIII.; Zwei Bücher aus der Görlitzer Münze, tež tam XIX. — Knothe, Zur Geschichte des Münzwesens in der Oberlausitz, Blätter für Münzfreunde 1890. — Falke, Bete, Zise und Ungeld im Kurfürstentum Sachsen bis 1485. Mitt. d. kgl. sächs. Vereins f. Erforschung vaterl. Geschichtsdenkmale 1869. — Kapras, Právni dějiny II. § 39.

Zakład hospodařstwa su kralowske kubła. W Hornjej Łužicy běchu ke kralowskej komorje přiličene tež wšitke wićežne kubła; z nich buchu płaćene wěste dawki, a to na Zhorjelsku po privilegiju z lěta 1341 wot lena

(Landhufen) 6 grošow, měra (čě. mira) žita (rožki) a 2 měrje wowsa, na Budyšinsku po privilegiju z lěta 1345 wot lena 12 grošow, měra žita (rožki) a 2 měrje wowsa.

Ke komorje ličachu so tež města. Z nich buchu płaćene porjadne a wurjadne dawki. Porjadne płaćenje městow rěkaše renta (Rente, Gulde). Budyšin płaćeše 80, Zhorjelc 120 a najmjenje Łubij 20 kop. — Nimo toho zběraše so wurjadny dawk (berna, bede), za kotryž w lěće 1364 hornjołužiske města zhromadnje rukowachu. Lěta 1364 bu na njón płaćeno 1000 kop, 1375 hižo 1500 kop.

Tež klóštry, kotrychž wobsedźeństwo bu do komorneho zamoženja ličene, płaćachu najprjedy wurjadnje a pozdźišo porjadnje wěste dawki.

Nimo toho měješe komora rjadu regalijow, wosebje cłónski, horniski (hlej § 15.) a mincowy.

Cłónski regal zrosće w času Lüksemburkow z mócnjenjom wikowaŕstwa (překupstwa). Cło płaćeše so z dowoza (Einfuhr, z wuwoza (Ausfuhr) a z přewoza (Durchfuhr) tworow. Cłonicy běchu na mjezach a wosrjedź kraja. W formje cła płaćachu so tež wikowne dawki (teloneum forense) a ungelty, to su akcizy, zběrane wot tworow, kotrež so do města přiwjezechu. Tute poslednje dawki dostachu někotre města do swojich rukow (Budyšin 1282, Zhorjelc 1298). —

W mincowstwje (biću pjenjez) nastachu wulke přeměnjenja. W Hornjej Łužicy buchu w braniborskim času w Budyšinje a w Zhorjelcu brakteaty bite. Lěta 1310 pak Budyšska minca zańdźe; tehdom rěči so mjenujcy posledni króć wo Budyšskich pjenježkach; pozdźišo spomina so jenož na zhorjelsku mincwaŕnju. Tuta přeńdźe za čas Jana do rukow města a bu tutomu 1356 přez Karla IV. wobtwjerdźena. Nimamy pak dopokazow, hač so tu docyła pjenjezy bijachu. Přetož w Hornjej Łužicy knježeše čěski groš. Móžno dźěn je, zo běchu, jeli so tu docyła pjenjezy bijachu, jenož drobne pjenjezy.

W Delnjej Łužicy běše runje tak. Tam wužiwachu so w XIII. lětstotku Freibergske pjenjezy (po wazy Łukowskej), w XIV. lětstotku pak — potajkim prjedy hač Łužica k Čecham přińdźe — čěske groše. Drobne pjenjezy bijachu sebi někotre města same na zakładźe privilegijow, kaž Gubin (1309, 1319) Łukow (1382) a Žemŕ (1397, 1411).

Wurjadna pomoc běše berna. Wo zasadach, kak so berna (beda) we Łužicach zběraše, wjele njewěmy. W Hornjej Łužicy slubi Jan Budyšinskej w lěće 1319, zo

njebudźe bernu zběrać. — Berna bu we wěstych časach zběrana z přizwolenjom stawow. Zemjanstwo wobstoješe na tom, zo njeby při bernje wot městow dźělene było. To bu jemu tež slubjene (1400), ale nic dźeržane. Hdyž běše narańši dźěl (Zhorjelska) pod knježstwom Jana, žadaše sebi z časami wot tutoho kraja nic jenož Jan bernu, ale tež kral Wjacsław IV., a woprawdźe bu tež woběmaj berna płaćena. Tež w Delnjej Łužicy bywaše berna wot stawow přizwolowana, a při přizwolenju bu druhdy wučinjene, k čemu ma so nałožić (1363). Po swojej wosebitosći bu tuta dań we Łužicach jako ležownostny dawk (Grundsteuer) płaćena.

§ 17. Cyrkwinske zarjadowanje.

Scheltz, Laus. Geschichte I., 597. — Knothe, Die geistlichen Güter in der Oberlausitz, N. Laus. Mag. LXVI.; Die Besitzungen des Bistums Meissen in der Oberlausitz A. f. sächs. G. VI. — Weber, Die Besitzungen des Bistums Meissen in der Oberlausitz, tež tam VI. — Preusker, Der bischöflich Meissnische Sprengel in Bezug auf die Oberlausitz, N. Laus. Mag. XII. — Neumann, Archidiakone der Lausitz, tež tam XXXIII. Geschichte der geistlichen Administratur des Bistums Meissen in der Oberlausitz, N. Laus. Mag. XXXVI. — Pescheck, Geschichtliche Entwickelung, wie sich die kathol. Zustände in der Oberlausitz gestaltet haben, N. Laus. Mag. XXIV—XXVI. — Knauthe, Der Oberlausitzer Sorbenwenden umständliche Kirchengeschichte 1767. — Hasse, Geschichte der sächs. Klöster in der Mark Meissen u. Oberlausitz, 1888. — Machatscheck, Geschichte der Bischöfe des Hochstifts Meissen, 1884 — G. Müller, Verfassungs- u. Verwaltungsgeschichte der sächs. Landeskirche, I.—II., 1894—5. — Winter Das Bistum Meissen u. seine Grenzregulierung mit Magdeburg und Merseburg, A. f. sächs. G., N. F. II. — Bönhoff, Archidiakonat, Erzpriesterstuhl u. Pfarrei Bautzen, N. Laus. Mag. LXXXIX. -- Kapras, Právni dějiny II. § 40.

Cyrkwinscy zwosta Hornja a Delnja Łužica z mišnjanskej diecezu zjednoćena. Za Budyšinsku bu postajeny archidiakon, kotryž běše zdobom tež Budyšski probst. Wón bu woleny wot Budyšskeho kapitla z Mišnjanskich kanonikow. Swoje sydło měješo w Budyšinje — Tež Delnja Łužica měješe swojeho archidiakona (archidiaconus Lusatiae), kotryž bu tež z Mišnjanskeho kapitla postajowany. Tutón njesydleše pak we Łužicy, ale dojědźe tam po potrěbje. W XIV. lětstotku hakle stupi na jeho město

official, kotrehož zastojnstwo bě zjednoćene z probstwom w Lubinje (1361); tutón sydleše tež w kraju. Zjednoćenje Mišnjanskeje diecezy z pražskej, wo kotrež běše so Karl IV. postarał z pomjenowanjom pražskeho arcybiskopa za stajneho legata, přesta w lěće 1402, hdyž bu Mišnjanski biskop kaž z prawomocy swojeho arcybiskopa Magdeburgskeho, tak tež z mocy Pražskeho arcybiskopa jako legata eximowany (wuwzaty).

Łužiskej archidiakonataj dźěleštaj so do arcypresbyteratow; a tute zasy wobstojachu z farow. Nimo farskeho zwjazka wobstojachu kollegiatne kapitly. W Hornjej Łužicy běše nahladny kapitl w Budyšinje, w Delnjej Łužicy w Lubinje.

Hladajcy přiběrachu tež klóštry. Kharakteristiske za Łužicy běše, zo njezasydlištej so tu rjadaj benediktinow a praemonstratensow. W Hornjej Łužicy njebě ani přěńši ani druhi zastupjeny; w Delnjej Łužicy běše jenož kloštr benediktinkow w Gubinje (1158). W nahladnej ličbje pak běše za to zastupjeny rjad cisterciensow (Nowa Cala, Dobryług, Marijiny Doł, Marijina Hwězda, Lubań), pozdźišo přikhadźachu franciskanojo (Budyšin, Zhorjelc, Lubij, Žarow, Khoćebuz) a dominikanojo (Łukow). Z ryćeřskich rjadow spomina so jenož na Johanitow w Khoćebuzu. Z mjeńšich rjadow njech je tu mjenowany klóštr awgustinskich eremitow w Lubinje. Wšo hromadźe běše jich w Delnjej Łužicy 7, w Hornjej Łužicy 8 klóštrow, kotrež wšitke k němskim provincam přisłušachu.

Štož synody nastupa, njepłaćeše we Łužicy nic jenož Mišnjanska, ale tež někotre Pražske, kaž na př. synoda z lěta 1349 (zarjadowanje arcybiskopa Jana z Jensteina 1381).

Třeća perioda.

Doba rozkćěća stawskeho zarjadowanja.

§ 18. **Kraje.**

Lippert W., Die politischen Beziehungen der Niederlausitz zu Meissen u. Brandenburg während des Mittelalters, Niederlaus. Miit. IV. — Kottelmann, Geschichte der älteren Erwerbungen der Hohenzollern in der Niederlausitz, 1864. — v. Mansberg, Der Streit um die Lausitz 1440—50, N. A. f sächs. G. XXIX. — Knothe, Die Herrschaften Sorau, Beeskow u. Storkow im Besitz sächsischer Fürsten 1490—1512, Niederl. Miit. III. — Worbs, Ge-

schichte von Cottbus, N. Laus. Mag. I. — Jecht, Der Zusammenstoss der Brandenburger u. Böhmen in der Niederlausitz 1461, Niederl. Miit. X. — Bachmann, Die Wiedervereinigung der Lausitz mit Böhmen, A. oest. G. LXIV.; Böhmen und seine Nachbarländer unter Georg von Podiebrad, 1878. — Kapras, Právni dějiny II. § 41 a 42.

Budyšinsku počachu w II. połojcy XV. lětstotka powšitkownje Hornju Łužicu mjenować (Lusatia superior, němski druhdy też Oberland k rozdźělu wot Niederland, Delnja Łužica), pomjenowanje, kotrež so tu a tam hižo w XIV. lětstotku zjewja. Bohotstwo w Hornjej Łužicy, wosebje dokhody z njeho, měješe wot lěta 1425 Albrecht z Koledic wot Sigmunda zapisane. Hdyž tutón w lěće 1448 zemrě, spytachu Mišnjańscy markhrabojo z přihłosowanjom kejžora Bjedricha tuto bohotstwo dostać, ale podarmo. Česke stawy podpjerachu Jana z Koledic, kotryž so na zapis zepjerajo jo sebi zdźerža přećiwo markhrabjam. Běše bohot hač do lěta 1454 abo 55, hdyž bu bohotstwo na njeznate wašnje, ale cyle wěsće z pomocu Jurja z Poděbrada zasy ze zapisa wumaznjene a wotstronjene. Wot tutoho časa bu swobodnje wot čěskich knježićeli wobsadźowane, z wuwzaćom poslednich njeporjadnych lět knježenja krala Jurja. Mišnjanscy markhrabojo zmocowachu so tež w lěće 1448 Wojerec, dyrbjachu pak je w lěće 1454 zasy wróćić. W narańšej Łužicy bu kraj wo někotre prjedy šlezske wsy na prawym brjozy Kwizy powjetšeny (1427).

W Delnjej Łužicy zapisa Sigmund w lěće 1422 bohotstwo Janej z Polenska. W sćěhowacych časach wójuje so wo njo mjez sakskim a braniborskim rodom. Najprjedy připóznachu někotre knježstwa sakski škit, kaž Dobryług (1423) a Khoćebuz (1442.) Pozdźišo kupichu sakscy knježićerjo Grabin (Finsterwalde) a Zły Komorow (Senftenberg, 1442), a, kupichu wot kejžora Albrechta škitne prawo nad Łužicu dostawši (1438), spytachu w lěće 1448 z přihłosowanjom kejžora Bjedricha zapis bohotstwa wot knjezow z Polenska na so sćahnyć. Tomu pak bu z pomocu Braniborskeje přez čěske stawy zadźěwano. Braniborscy markhrabojo přijachu mjenujcy w lěće 1441 łužiskeho bohota a w sćěhowacych lětach wjele łužiskich knjezow pod swój wosebity škit. Lěta 1445 kupichu tež Khoćebuz a Pićń (Peitz), Prjedy pak, hač bu zapis bohotstwa na Saksku přewjedźeny, jednachu braniborscy markhrabojo z knjezami

z Polenska z wuspěchom a kupichu wot nich w lěće 1448 zapis na tuto bohotstwo. W dźěle Łužicy bu wono hišće w samsnym lěće připóznate, w zbytnym dźěle pak hakle w sćěhowacych lětach. Ze sakskimi knježićerjemi wujedna so braniborski markhrabja w lěće 1451 a přewostaji jim horjeka spomnjeny Grabin a Zły Komorow. Statoprawny poměr ke krónje čěskej njebu přetorhnjeny; markhrabja njeběše samostatny abo wićežny wobsedźeř, ale jenož bohot a zastawny džeržićel. Tohodla mjenowaše so tež „oberster Vogt und Verweser des Landes zu Lusitz.“ Jurij z Poděbrad spyta hižo w lěće 1453 jako gubernator Łužicu wupłaćić, ale bjez wuspěcha. W prěnich lětach swojeho samostatneho knježenja (w lěće 1459) pak wobkrući wón markhrabi wobsedźeństwo bohotstwa. Bórzy po tym zwada nasta, kotraž so skónči z wujednanjom w Gubinje w lěće 1462. Jurjej bu Łužica wróćena, braniborskemu markhrabi zwosta Khoćebuz, Pićń, Tupicy (Teupitz), Berwald a dwór Wulki Lubin jako leno čěskeje króny, dale napad (Erbanfall, Successionsrecht) Bezkowa a Storkowa. Přez tute swoje lena njeběchu markhrabojo podźělnicy na Łužicy, ale mějachu so za wuwzatych z jeje organisacije a dawkow. W dobach po Jurju z Poděbrad wotpadnychu zasy někotre dźěle. Tak kupichu sakscy wójwodźa lěta 1477 Grožišćo (Sonnenwalde). Hižo w lěće 1511 wudyrichu tam zwady wo wudźělenju wićežstwa a w lěće 1530 wupraji Ferdinand I., zo je so tuto knježstwo bjez dowolnosće čěskich kralow předało. Dźeržićeljo knježstwa dostawachu drje leno wot sakskich wójwodow, běchu pak łužiske stawy a ćeŕpjachu z Łužicu. W lěće 1490 dostachu sakscy wójwodźa přez kup Žarow, Bezkow a Storkow do swojich rukow a zdźeržachu je hač do lěta 1512: potom přińdźechu tute knježstwa zasy do čěskich rukow. Knježstwo Dodryług wobsadźi w lěće 1541 sakski wójwoda, a tři lěta pozdźišo připózna jo jemu Ferdinad I. provisornje (předběžnje)jako zastawne wobsedźeństwo (Pfandbesitz). Ale hižo w lěće 1547 běše Dobryług zasy w Ferdinandowych rukach. Hakle w lěće 1624 bu Sakskej předaty. Braniborska kupi 1493 město a knježstwo Sosny (Zossen), a pozdźišo dosta tež Bezkow a Storkow. Tute knježstwa přińdźechu jako dźěle Łužicy w lěće 1518 ze zastawu (Pfand) do rukow Mubušskeho biskopa a tutón da je zasy jako zastawu dale na Braniborsku w lěće 1559. Maximilian II. wotstupi pak je w lěće 1557 Braniborskej do wobsedźenstwa jako čěske leno z wuměnjenjom, zo maju płaćić łužiske

dawki. Po lěće 1593 počachu so braniborscy markhrabojo drožić, tute dawki płaćić; tola w lěće 1610 dóńdźe zasy k wujednanju tuteje zwady.

Hewak tworještej Łužicy tež w tutej dobje dźěl čěskeje króny. Jako pódlanskej krajej čěskeje króny buštej w lěće 1478 w Budinskim jednanju Matyjej Korwinej wotstupjenej; ale po jeho smjerći wróćištej so zasy do Władźisławowych rukow. Tola tež Matyj Korwin wustupowaše tam jako čěski kral; z čěskej kralowskej mocu a z podpismom swojeho čěskeho kanclerja wustaješe tam lisćiny (Urkunden). Hišće po smjerći krala Ludwiga 1526 pospyta so ze strony Wuheŕskeje Łužicu narěčeć. zo by wuheŕske prawo na sebi připóznała, tola tamniše stawy, kotrež swoju staru přisłušnosć k čěskej krónje hajachu, stajichu so raznje tutomu pospytej.

Jako dźěl čěskeje króny běštej Łužicy tež dźělej němskeho kejžorstwa. Wězo poměr čěskeje króny k Němskej měnješe so w tutej dobje často. Za Władźisława II. poča so na njej zasy bóle jako na poměr wosobinskeho lena hladać, a wěcne leno wobmjezowaše so jenož na někotre dźěle kejžorstwa, ke kotrymž slušeštaj bjez dwěla tež woběj Łužicy. Při reorganisaciji němskeho kejžorstwa w započatku XVI. lětstotka njeběchu pak čěske kraje zastupjene, a tež Łužica njebu, kaž wšě druhe čěske zemje, k němskokejžorskim krajam ličena, njepłaćeše ani kejžorske dawki, njeběše ani zapisana w kejžorskej wojeŕskej matricy ani njepodstoješe kejžorskim sudam.

§ 19. Wobydleŕstwo.

Knothe, Geschichte des Oberlausitzer Adels, 1879; Fortsetzung der Geschichte des Ob. Adels, N. Laus. Mag. LXIII; Die Stellung der Gutsuntertanen in der Oberlausitz, N. Laus. Mag. LXI; Höherer u. niederer Adel in der Oberlausitz, A. f. sächs. G. N. F. IV. — Baumgärtel, Geschichte des Pönfalles der Oberlausitzer Sechsstädte, N. Laus. Mag. XIII. — Jecht, Der Oberlausitzer Hussitenkrieg und das Land der Sechsstädte unter K. Siegmund I., 1911. — von Boetticher, Geschichte des Oberlausitzischen Adels u. seiner Güter, I.—II., 1912—13 — Neumann, Geschichte der Landstände in der Niederlausitz, 1843. — Křižan, Přehlad wobsedźeństwow w Hodźijskej wosadźe z lěta 1617, Č. M. S. 1913. — Kapras, Právní dějiny II. § 43.

Rozworštowanje wobydleŕstwa so zakładnje njepřeměni, hačrunjež so znutřka jednotliwych jeho worštow dosć wažne prawniske přeměnjenja stachu. W Hornjej Łužicy tworješe zemjanstwo wosebity politiski jenički staw. Nutřkownje zwosta wšak rozdźěl mjez panami (knjezami) a ryćerjemi. Woznamy (wopony) a zemjanstwo wudźěleše kral; štóž bu z tutym wobdarjeny, bu sobustaw zemjanstwa a měješe prawo, wićežstwa a zastojństwa wobsedźeć. Jako panojo płaćachu nic jenož sobustawy česko-morawskeho knježskeho stawa a susodnych krajow (hrodowscy hrabojo z Donina), ale tež ći, kotřiž wobsedźachu někotre z łužiskich knježstwow. Posledniši zhubichu přisłušnosć k panskemu stawej přez zhubjenje wobsedźeństwa; tak buchu na př. panojo z Penzinga (Pjeńska) po předaću Pjeńska (Pjeńzinga) do stawa ryćerjow poniženi. W I. połojcy XVI. lětstotka płaćachu jako panojo jenož wobsedźerjo Wojerec, Mužakowa a Zawidowa (Seidenberg). Pozdźišo (1561) přistupi k tutym knježstwam, štož titul, nic pak, štož móc nastupa, wobsedźeŕ Kinspórka (Königsbrück). W druhej połojcy XVI. lětstotka njedosahaše nabyće knježstwa same k docpěću panskeho titula. Tohodla pisachu so wobsedźerjo Kinspórka (wot lěta 1579) z mjenom ze Schellendorfa hakle „panojo" tehdy, hdyž buchu (1602) do českeho panskeho stawa přijeći. Přez stajne dźělenje a kupowanje wićežnych kubłow ze strony městow, wokhudny nižše łužiske zemjanstwo. Tohodla prócowaše so wono, městam pokupjenje wićežnych kubłow zadźěwać přez tak mjenowany „wićežny pakt". Po namjeće z lěta 1603 smědźachu so wićežne kubła jenož zemjanam, kotřiž 4 woznamy wobsedźachu, předawać; w druhim padźe připadny połojca kupneje płaćizny fiskej. Namjet bu w lěće 1619 wobnowjeny, tola z tym přeměnjenjom, zo měła so přepadnjena płaćizna k wotpłaćenju krajneho dołha wužić. Hakle w času sakskeho knježstwa dóńdźe k woprawdźitemu přewjedźenju tutoho zaměra (w lěće 1657).

W Delnjej Łužicy rozeznawachu so panojo a ryćerjo a tworjachu tež dwaj politiskej stawaj. Panojo su wobsedźerjo wěstych knježstwow, kotrychž běše tam cyły rjad; w jich rukach ležeše hłowna politiska móc w Delnjej Łužicy. Drobne abo nižše zemjanstw tež w Delnjej Łužicy wokhudny a zhubi z tym na ważnosći. Tež tam wudźěleše woznam (wopon) a z tym ryćeŕstwo kral.

W Hornjej Łužicy njetworjachu praelatojo wosebity politiski staw. Tak dołho hač wobsedźachu kubła, bywachu w kuriji zemjanstwa. W XVI. lětstotku (1519) spyta so,

z nich wosebity staw wutworić, ale bjez wuspěcha. Hižo tehdy sćelechu jenož Budyšska kapitola a klóštraj Marijna Hwězda a Marijny Doł zastupnikow do sejma. W tutej dobje zhubichu so tež tu privilegije za klerikow, hačrunjež husitske hibanje docyła hač sem njedosahaše a hačrunjež běše protestantstwo słabše hač druhdźe.

W Delnjej Łužicy tworjachu praelaći prěni staw. Protestantske hibanje rozšěri so sylnje po Delnjej Łužicy. Z třoch klóštrow, kotrež prjedy praelatski staw tworjachu, buštaj dwaj saekularisowanej (Dobryług 1543, Gubin 1563); zbywaca Nowa Cla přizamkny so w sejmje k panam. Tak zańdźe tu wosebity politiski stawa, w času, w kotrymž protestantske hibanje we Łužicy tež cyrkwinske privilegije zniči. Jenož w stawskich privilegijach wustupowachu praelaći tež dale jako prěni ze štyrjoch stawow.

Zakład za wuznam městow běše w Hornjej Łužicy šěsćměstski zwjazk. Měšćenjo w Hornjej Łužicy mějachu tež wićežstwa a w politiskim wuznamje přesćěhowachu města hač do lěta 1547 zemjanstwo. Kaž druhdźe, wudyrichu tež tu mnohe zwady. Zemjanstwo prócowaše so přećiwo městam wo dwaj hłosaj w sejmje; wadźeše so z nimi tež wo wyšše sudnistwo, wo płaćenje dawkow z pozdźišo nabytych měšćanskich kubłow a wo dowoz piwa. We zwadźe wo hłosowanje dobychu města w lěće 1519. Wo zbytnych zwadach bu jednano w lětach 1497, 1510, 1514, 1530 a 1534, ale bjez wuspěcha. Hakle hdyž bu w lěće 1547 móc městow z eksekuciju zlemjena, buchu tele zwady wurunane. Zemjan njeměješe pod měšćanski sud słušeć, milowe prawo bu přełamane, wyšše sudnistwo bu w lětach 1549—62 wšěm rycerjam připóznate a wšitke swobodne kubła w rukach městow ćeŕpjachu z krajom.

W Delnjej Łužicy mějachu w tutej dobje politiski wuznam sćěhowace města: Łukow, Gubin, Lubin a Kalawa. Tež mjez tutymi knježachu wšelake zwady. Zwada wo milu započa so mjez rycerjemi a městom Gubinom lěta 1563. Město zdźerža po wujednanju milowe prawo, wobsedźerjo ryćeŕskich kubłow we wokrjesu mile móžachu pak za so a za swojich přisłušnikow piwo warić. Wuměr mile bu z nowa w lěće 1574 přewjedźeny. Pornjo kralowskim městam wobstoja tež poddane města. Wěstu překhodnu formu tworjachu wone kralowske města, kotrež buchu časćišo panam zapisane, kaž delnjołužiski Žemŕ. Mjez měšćanami poddatych městow a burami njebě přewulki rozdźěl.

Wićežni burja (rustici feudales, vičazui) sydlachu w Hornjej Łužicy wosebje w słowjanskim dźělu. Tak daloko hač sedźachu na biskopskich abo klóštrskich kublach, bližachu so poddanam. Někotři bjerjechu pak wićežstwa direktnje wot bohota, płaćachu jemu dawki, wukonjachu wójnske służby a sydachu na słowjanskich sudnistwach. Tući bližachu so čěskim swobodnikam W XVI. lětstotku přeměnichu mnozy swoje wićežstwo přez wukup na swobodne kubło.

W Hornjej Łužicy zhóršichu so w XV. lětstotku jara rychle prawne poměry burskeho ludu. Burjo běchu hač do tutoho časa we wšelakej wotwisnosći wot wyšnosće, płaćachu dawki a konjachu służby. Wuměr winowatosće, běše jara wšelaki; wosebje wobstaješe rozdźěl mjez němskimi kolonistami a starymi słowjanskimi burami. Rozdźěl pak spadny, hdyž počinaše wyšnosć swoje knježstwo wobtwjerdźeć, dóstawši wšelake krajnoknježske dawki a wosebje wyšše sudnistwo. Privatni knježa wustupowachu tu wjele krućišo hač města. Hdyž wuńdźe w lěće 1492 mandat bohota, zo dyrbja so wšitke burske dawki w čěskej mincy płaćić, woznamjenješe to w někotrych krajach jich swyšenje na podwój. Nimo toho zwyšowachu wyšnosće (knjejstwa) tež same dawki a roboty po swojej woli. W lěće 1539 bu wozjewjene, zo maju dźěći poddanych winowatosć, na dworje służić. Bóle pak so hišće wobstejnosće zhóršichu, hdyž wšě wyšše sudnistwa do rukow wyšnosće definitivnje přeńdźechu (1562). Tu spadny hižo rozdźěl mjez słowjanskim a němskim burom, a wšitcy buchu jenajcy we wěcnej a wosobinskej wotwisnosći. Burja wobroćachu so z próstwami do Prahi. Zwady a zběžki (1548 w Delnjej, 1566 w Hornjej Łužicy) běchu na dźeńskim porjedźe. Burja docpěchu z rědka što, dokelž njemóžachu najbóle měru swojich służbow dopokazać. Žadachu so tohodla wot nich njeměrjene służby („połne, kaž je to w kraju wašnje“)

Hórje hišće hač burja mějachu so w čěskich krajach zahrodnicy, kotřiž mějachu domčk z małym kuskom pola; wukonjachu wěste ručne dźěła za wyšnosć (knjejstwo a za to dóstawachu mzdu, najbóle w naturalijach. Jim podobni běchu khěžkarjo, kotřiž njemějachu docyła žaneje role, jenož domčk ze zahrodku, a běchu dźěłaćerjo (Taglöhner) wyšnosće (knjejstwa) a burow. Skónčnje namakamy tu hišće lassitow, kotřiž njemějachu žanoho trajaceho prawa na wobsedźeństwo, na kotrymž sydlachu. Tuto běše jim

wot wyšnosće (knježka) jenož na wotwołanje přewostajene. W słowjanskich dźělach běchu so tući lassitojo wuwili ze starych njeswobodnych wobsedźerjow, w němskich nastachu woni w XV. a XVI. wěku přez přistajace wučinjenje (Mietvertrag) na wěsty čas pod wěstymi wuměnjenjemi.

Štož wobydleŕske prawo (Heimatsrecht, incolatus) nastupa, mamy w Hornjej a Delnjej Łužicy do XVI. lětstotka jenož wićežne ležownosće. Za Delnju Łužicu postaji kral w lětomaj 1538 a 1570 w privilegiju, zo smědźa so tamniše kubła jenož domjacym a ženje cuzym kajkehožkuliž stawa předać. W Hornjej Łužicy dźěłaše so na to, sebi wutworić wosebite wobmjezowanje rycéŕskich kubłow přez wićežny pakt (1603, 1619), ke kotremuž wšak hakle pod sakskim knježstwom dóńdźe (1654). Cuzbnik, chcyše-li měć kubło w kraju, dyrbješe w XVI. lětstotku najprjedy přez sejm do tutoho abo tamneho kraja přijaty być.

§ 20. Narodnostne poměry.

Mucke (Muka), Die Grenzen des sorbischen Sprachgebiets in alter Zeit, Archiv für slavische Philologie, Bd. XXVI, 543 ff. — Knothe, Geschichte der Germanisation in der Oberlausitz, A. f. sächs G. N. F., II. — Andree, Das Sprachgebiet der Lausitzer Wenden vom 16. Jahrhundart bis zur Gegenwart, Mitt. V. G. D., Bd. XI. — Černy, Růžní listy o Lužici, 1894. — E. Müller, Das Wendentum in der Niederlausitz, 1893. — Krüger, Eine wendische Urkunde von Lieberose, Niederlaus. Mitteil. VIII. — Boetticher, Die wendischen Obedienzdörfer unter bisch. Meißnischer und kurfürstl. sächs. Herrschaft, Nenes Laus. Mag. LXX. — Jenč, Stawizny serbskeje narodnosće, Č. M. S. 1849—54. — Muka, Přinoški k stawiznam přeněmčenych stron Delnjeje Łužicy, Č. M. S. LXIV. a wosebje. — Muka, Statistika łužiskich Serbow, Č. M. S. a wosebje, 1884—86. — Jenč, Pismowstwo a spisowarjo delnjołužiskich Serbow, Č. M. S. 1881. — Muka, Serbski zemjepisny słowničk z nadrobnej ethnogr. khartu serbskeju Łužicow, 1. nakł. 1886. 2. rozmnož. nakł. 1895. — Sauppe, Zur Pflege des Wendischen durch die Lausitzer Stände im XVI.—XVIII. Jahrh., Bautzener Geschichtsblätter V, — Kapras, Právní dějiny II., § 44.

Hišće před lětom 1550 beše hač na małe wuwzaća tak kaž w XV. lětstotku skoro cyła Delnja a Hornja Łužica ze Serbami wobydlena. Krótko móžemy tehdyšu hranicu

serbskeje narodnosće takle woznamjenić: Bychow (Mückenberg), Grabin (Finsterwalde), Łukow, Storkow, Bezkow, Příbrjoh, Gubin, Brody (Pförten), Trjebule, Přibuz, Lubij Pólčnica, Biskopicy, Kamjenc a Wótrany (Ostrand). Z XV. lětstotka mamy hišće postajenje Mišnjanskeho biskopa Jana VI., zo ma kóždy farař, kotryž ma we swojej wosadźe Serbow a sam serbscy njemóže, sebi serbskeho kapłana dźeržeć, kiž je serbskeje rěče tak mócny, zo móže serbscy prědować. Ze zawjedźenjom protestantstwa so poměry přeměnichu. Hač dotal prědowaše so ludej evangelium serbscy; ale běše jich mało serbskich duchownych. Podarmo wobzamknychu w lěće 1538 a 1551 stawy, zo maju so synojo poddanow słać na studije, a zo maju być z poddanstwa pušćeni. W lěće 1570 wobzamknychu stawy, w Lubiju załožić serbski gymnazij. K tomu pak njedońdźe dla wulkeho wohnja, kotryž město potrjechi. W času reformacije namakamy tež prěnje pospyty w serbskej literaturje. W Luborazu buchu 1550 wudawane prěnje serbske lisćiny (Urkunden). Ze skónčnymi sćěhwkami reformacije běše hižo kónc XVI. a započatk XVII. lětstotka, hišće před 30lětnej wójnu, zmjeńšenje serbskeje zemje. Zgermanisowane (přeněmčene) buchu mjenujcy delnjołužiske wsy wokoło Gubina a Brodow na narańšej, a wokoło Grabina a Grožišća (Sonnenwalde) na wječornej stronje. Tehdy bu tež přeněmčena smuha serbskeho kraja, kotraž wupřesćěraše so k Storkowej a Bezkowej do Braniborskeje marki. W Hornjej Łužicy buchu zgermanisowane (přeněmčene) wsy k ranju wot Přibuza, k połdnju wokoło Lubija a Čornoboha, k južno-wječoru wokoło Biskopic a Halštrowa a skónčnje kruch serbskeje zemje pola Rólanow a Bychowa, kotryž so do Mišnjanskeje wupřesćěraše.

Wšitke wjetše města měјachu němski raz a tworjachu kupy mjez Serbami. Skoro we wšitkich pak běchu serbske mjeńšiny. We mjeńšich městach mějachu Serbja druhdy samo wjetšinu. W Budyšinje běše w lěće 1559 słowjanski prědar, w Lubiju w lěće 1545; Łakow běše měšany, ale hižo w lěće 1550 njechachu Němcy Serbow wjacy přijimać. Bohot rozsudźi so za Serhow; tola wokoło 1600 zhubnje so tam słowjanski žiwjoł. Tež w Kamjencu wobarachu so měšćenjo přećiwo přijimanju Serbow do města. W lěće 1518 bu wobzamknjene, so budźa jenož Němcy do města přijimani; ale w lěće 1530 buchu tam Serbja zaso připušćeni, tola pod wobćežnymi wuměnjenjemi. W Khoćebuzu přijimowachu někotre rjemjesłnistwa jenož Němcow.

Na wobćežowanje Serbow w lěće 1525 rozsudźi kurwjeřch jako wobsedźeř města, zo maju so z najmjeńša dźěći z mandźelstwow Němca a Serbowki přijimać.

Zastojnska rěč w městach, we wšěch zastojnstwach a stawskich organach běše němska. W tutym nastupanju njeběše so tež ničo přeměniło w přirunanju k staršim časam. Samolutku nakhadźamy w XVI. lětstotku tu a tam w někotrych městach serbsku lisćinu (Luborazske lisćiny z l. 1550). W Budyšinje khowa so w serbskim museju z časa Jurja Poděbradskeho přisažna formula tamnišich serbskich měšćanow, kotraž je najstarši pisomny pomnik łužiskeje serbšćiny docyła. Na burskich nižšich a wyššich sudnistwach a na tak mjenowanych serbskich zemskich sudnistwach (kaž w Budyšinje, Zhorjelcu, Hodźiju) wužiwaše so wězo powšitkownje serbska rěč. Slědy tutych poměrow zastojnskeje rěče wobeju Łužicow jewjachu so w tutym času tež w němskim kraju, z kotrymž tež čěscy knjež ćerjo w němskej rěči jednachu. Zamóžnosć čěšćiny sem njedosahaše. Jenož čěske stawy pisachu do Łužicow w čěskej rěči a žadachu sebi, zo bychu Łužičenjo jim swoje namjety w čěskej rěči dawali (1516). Tu a tam bu do Łužicow tež ze Šlezskeje čěski list pósłany; tak pósła na př. Šweidnicski (Swidniski) a Jaworski hejtman w lěće 1509 čěski list do Zhorjelca. W Zhorjelcu samym rozumješe měšćanski pisař čěsku rěč a je tež spomnjeny list přełožił. Wězo so tež druhdźe w městach za to starachu, zo by kóžde město měło we swojich službach muža mócneho čěskeje rěče.

§ 21. Nabožinska swoboda.

Vetter, Beyträge zur Geschichte der Kirchenverbesserung in der Niederlausitz, Progr. d. Gymn. Luckau, 1833. — Müller J. G., Oberlausitzische Reformationsgeschichte, 1901. — Knothe, Die vergeblichen Bemühungen der Oberlausitz um einen Majestätsbrief 1609—11, N. Laus. Mag. LVI. — Kalich, Die Reformation in der Lausitz, 1867. — Kapras, Právní dějiny II., § 45.

Prašenje nabožinskeje swobody nasta w Čechach hižo w husitskich wójnach; we Łužicomaj, do kotrejuž so husitstwo dale njerozšěri, bu tuto prašenje hakle z přikhadom Lutheroweje wučby aktuelne (skutkowne). W Hornjej a Delnjej Łužicy rozšěri so protestantstwo wosebje po lěće 1520. Na Saksku a Mišnjansku so zepjerajo tež we nimaj lutherska wěra jara khětře přiběraše. W Delnjej Łužicy

běše centrum (srjedźišćo) wokoło Žarowa, w Hornjej Łužicy běchu to wšitke kralowske města.

W pozdźišim času wupřesćěraše so protestantstwo w Hornjej Łužicy jara spěšnje, kaž mjez Němcami (wosebje wokoło Zhorjelca a Žitawy), tak mjez Serbami. Podarmo prócowaše so kral Ferdinand, tutón postup w lěće 1538 při swojej přitomnosći w Budyšinje wobmjezować. Wótry wustup přećiwo reformaciji tam njebu přewjedźeny. Katolska wěra pak njezhubi so cyle; wosebje zdźeržachu so klóštraj Marijina Hwězda a Marijiny Doł, priorat w Lubanju a kapitola w Budyšinje. Budyšinscy proměstojo (probstojo) přestupichu jako sobustawy Mišnjanskeje kapitole k lutherskemu wěrywuznaću. Hdyž Mišnjanski biskop Jan Haugwitz so tež sylnje k protestantstwu přikhileše, wunuzowa wot njeho w lěće 1560 Ferdinand pomjenowanje Budyšskeho tachanta za generalneho vikara wobeju Łužicow. W lěće 1567 wotewza bamžowski nuncius w Prazy Mišnjanskemu biskopej dócyła jurisdikciju w dźělach Mišnjanskeje diecezy, kotrež protestantstwo hišće přiwzałe njeběchu, a přenjese ju ze wšěmi privilegijemi na kapitolu a tachanta w Budyšinje. Z tym dosta Budyšska kapitola tež čěske města Bryland (Friedland), Slanknow (Schluckenau) a Hainspach pod swoju přisłušnosć. Maksimilian II. připózna tež w Hornjej Łužicy ertnje Augsburkske wěrywuznaće (1564). Tola při tym dyrbješe Budyšski katolski tachant tež cyłe protestantske duchownstwo pod swojej mocu měć. Hakle w lěće 1609 prócuja so protestantojo wo samostatnosć. Łužiski bohot wudźěła w lěće 1610 namjet na majestatny (knježićeŕski) list (Majestätsbrief). Po nim maju protestantske stawy swobodny nabožinski wukoń po augsburkskim wuznaću. Hdźež maju stawy patronatske prawo, a w cyrkwjach, kotrež wone dotal we swojich rukach dźeržachu, ma Boža služba być protestantska. Dohlad nad protestantskim duchownstwom wukonjeju stawscy dohladowarjo (inspektorojo) Tachant-administrator wzdawa so dohlada nad protestantskimi duchownymi. Kapitoli zwostawa sudnistwo we mandźelskich zwadach. Wobě stronje móžetej nowe cyrkwje twarić. Nichtó njesmě być nućeny k přeměnjenju swojeho nabożeńskeho wuznaća ani k wupředanju dla nabożeństwa.

Tola k wudaću tutoho majestatneho lista njedóńdźe, dokelž wobě stronje njepřihłosowaštej. Město toho slubi Matyjas při krónowanju (1611) Hornju Łužicu při swobodnym wukonjenju augsburkskeho wuznaća wostajić, kajkež měješe dotal; a 5. sept. samsneho lěta wón při hołdo-

wanju we Łužicy wobtwjerdźi swobodny wukoń tutoho wuznaća w šuli a cyrkwi.

W Delnjej Łužicy poča so za čas Ferdinanda I. tamniši official k protestantstwu přikhileć. Tohodla so w lěće 1538 jeho prawomóc na Budyšsku kapitolu přenjese. Tehdy buchu tež někotre klóšterske kubła saekularisowane, wosebje Gubinske, Lubinske, Łukowske, kaž tež Dobryłužske. Po Šmalkaldiskej wójnje pokračowaše reformacija jara spěšnje, dokelž ju bohotojo sami podpjerowachu. W lěće 1569 buchu delnjołužiscy prědarjo do Prahi zawołani; tutón rozkaz pak bohotojo njewuwjedźechu. Wulke zwady wšak w kraju njeběchu, dokelž hě přewažaca wjetšina we Łužicy protestantska. Pozdźiši bohotojo wudawachu při swojim nastupje revers, zo chcedźa nabožeńsku swobodu zakhować (1598). Přez knježićerja bu swoboda hakle w času Matyjasa w lěće 1611 po jeho pobyću a hołdowanju w Žarowje připóznata. Swobodne wukonjenje augsburkskeho a katolskeho wuznaća bu tak připóznate, kaž běše to hižo pod jeho předkhodnikami.

§ 22. Hospodařstwo, rjemjeslnistwo a wobkhod.

Thausing, Zur Entstehung der nordostdeutschen Gutsherrschaft, Vierteljahrsschr. f. Soc. u. W. G. 1911. — Ermisch-Wuttke, Haushaltung in Vorwerken, 1910 — Knothe, Die Auskaufung von Bauergütern in der Oberlausitz, N. Laus. Mag LXXII. — Möschler, Gutsherr ch bäuerliche Verhältnisse in der Oberlausitz, 1905 — Döhler, Geschichte der Rittergüter Lomnitz u. Bohra 1909; Geschichte des Dorfes Leuba, 1907. — Schleising, Die neueren Veränderungen in der Grundbesitzverteilung der Niederlausitz, 1911. — Richter, Der Altgubener Weinbau, Niederlaus. Mit. XI — Zíbrt, Bibliografie III, 8281 — 404. — Kapras, Právní dějiny II., § 46 a 47.

Ze zakładom hospodařskich poměrow je tež w tutym wobčasu rozdźěl mjez wulkostatkami (wulkokubłami, knjejstwami) a burskimi kubłami. Wulkostatoki (kubła, knjejstwa) přiběraju. Stare łužisko-serbske ryćeřske (wićežne) dwory přeměnjeju so do małych wulkostatokow (knjejstwičkow).

Hospodařstwo na wulkich kubłach přeměnješe so wšudźe jenak. W najstaršim wobčasu sebi wulkokubler jenož mały dźěl zemje k wobdźěłanju wostaji; zbytne pola přewostaji buram, dań płaćacym, a žiwješe so wot jich pjenježnych a naturalnych dawkow, sam wojeřskim słužbam

so wěnujo. Hdyž pak bu w husitskich wójnach wašnje wjedźenja wójny dospołnje přeměnjene a krótki čas po nim mytnistwo (Söldnertum) zawjedźene, přeměnichu tež zemjenjo swoje powołanje. Buchu na dobo z wojakow hospodarjo (ratarjo, rólnistwowarjo). Druhe přičiny k tomu běchu tež, zo zemjanstwo w XV. a XVI. lětstotku měštam zawidźeše jich wobohaćenje, a skónčnje tež, zo w XVI. lětstotku spadny płaćiznu (hódnota) pjenjez, tak zo měješe potom tež dań mjeńšu hódnotu. Tohodla staraše so zemjanstwo za to, zo by swoje direktne wobsedźeństwo powjetšiło a dostało tunje dźěłaćeŕske mocy. W husitskich wójnach bu we wšěch čěskich krajach wjele burskich kubłow zapusćenych. Tute njebuchu z wjetšeho dźěla znowa wot wulkokublerja wobsadźene, ale wón zdźerža je sebi sam, a hdyž jemu tute njedosahachu, přikupi hišće druhe burske kubła a ležownosće. Wšudźe dóńdźe tež po potrěbnosći k nuzowanemu předaću burskich kubłow přez wyšnosć, hačrunjež měješe so to zwjetša za njeprawdu.

Tunje dźěłačeŕske mocy dósta wulkokubleŕ předewšěm z powyšenjom roboty, a dale tež z tym, zo nućoše burske dźěći k dwórskim słužbam, kaž bu to w lěće 1493 w Hornjej Łužicy wobzamknjene.

Z powjetšenjom wulkokubłow woteběrachu wšudźom ratarjo; z tym powjetšichu pak so tež ćeže zbytnych. Z přeměnjenjom směni so tež poměr rustikalneje (burskeje, rólniskeje) a domanialneje (dominialneje, knjejskeje) zemje (w Hornjej Łužicy rěkachu tutej Mundgut) k škodźe rustikalneje zemje; z dobom powyšichu so tež ćeže dawkow na poslednišej, dokelž běše domanialna zemja zwjetša wot dawkow wuswobodźena. Wjetšemu dźělej wulkokublerjow poradźi so. tež přikupjenym kubłam dać charakter (raz) domanialneje zemje, hačrunjež so hižo w XVI. lětstotku komora prócowaše tomu zadźěwać.

Na rustikalnej zemi zhubi so rozdźěl mjez zasydlenymi po słowjanskim a po němskim prawje abo mjez zakupjenymi a njezakupjenymi dospołnje.

Wyšnosć prócowaše so, ze zasydlenjom mnohich khěžkarjow, kotřiž běchu z dobom dźěłaćerjo (Tagelöhner), dźěłaćeŕski lud rozmnožić a dźěłaćeŕsku winowatosć burow powjetšić. Dań a dawki běchu pódlanske wěcy; najhłowniše su w tutym času roboty. Hdźež njeběchu burja hnydom wot zasydlenja winowaći, na robotu khodźić a roboty wukonjeć, tam bu kóžda přiležnosć wužita. zo by wyšnosć mohła sebi je wuměnić a wunuzować (ausbedingen). Wosebje wójnske zapusćenje a knježska pomoc k no-

wemu zarjadowanju statokow běše wtiana přičina k zawjedźenju a k powyšenju robotow.

W Hornjej Łužicy mějachu so po rozsudźenju bohota z lěta 1492 wšitke dawki w čěskich pjenjezach płaćić, druhdy na dobo wo hišće jónu tak wjele powyšene. Při měnjenju wobsedźerja płaćachu so dawki, tak mjenowane *laudemium*, kotrež při předaću druhdy docpěchu hač do 10 % kupneje płaćizny. Jenož tu a tam čitamy, zo so burja wot robotow wukupichu, wostawajcy hewak poddanjo. Tajcy burja rěkachu potom swobodni burja (Freibauern).

Rjemjesłnistwo ćeŕpješe wulku škodu z dołhimi wójnami. Jeho zarjadowanje běše tak pokročiłe, zo mějěše samo kóžde mjeńše město swój porjadk (Zunft). Wšudźom bu zakoń přewjedźeny, zo ma so kóždy nućić, do porjadka zastupić. Jenož w porjadku je w tutej dobje rjemjesłniske dźěło móžne. Měšćanske rjemjesło bu dospołnje monopolisowane. Po husitskich wójnach počinachu wšak stawy milowe prawo městow přimać. Wot dawna hižo běchu města nućene, tež w mili ke knježskemu młyńkowstwu přistupić; nětko pak počinachu knjejstwa tež piwo na předań warić a swojich rjemjesłnikow měć, kotřiž činjachu w podobje stołaŕstwa měšćanskim porjadkam wulku konkurrencu. — We Łužicy bu rjemjesłniski monopol po lěće 1547 zawjedźeny. Porjadk wobsahowaše pak jenož jene rjemjesło (jednory porjadk) pak wjacy rjemjesłow (zestajany abo zhromadny porjadk). Na čole porjadka stojachu porjadkowi mištrjo (2—4) abo starši porjadka, w staršim času postajeni wot městow a druhich wyšnosćow; pozdźišo buchu woleni jenož wot porjadka, dyrbjachu pak přisahu wotpołožić do rukow města. Tući mištrjo abo starši zastupowachu porjadk, khowachu porjadkowu pokładnicu, wjedźechu pjenježne naležnosće, rjadowachu zličbowanja, wukonjachu sudnistwo (jurisdikciju) nad sobustawami porjadka we wšěch porjadkowych a rjemesłownych wěcach, mějachu dohlad nad póććiwym žiwjenju sobustawow a wukonjachu žiwnosćeŕske policajstwo. Woni předsydachu tež porjadkownym zhromadźiznam. Tute běchu najwyšša instanca w rjemjesłniskich wěcach, wotměwachu so 4 króć wob lěto, wolachu porjadkowych mištrow a tworjachu porjadkowe prawo a porjad. Z wěstej ličbu porjadki njeběchu wobmjezowane. Štóž dopjelni wuměnjenja, bu přijaty. Přijimanske wuměnjenja běchu: měšćanske prawo, čestny narod, wotrjadowe znajeŕstwo (wuwuknjenje, towaŕšnistwo, mištrski kus), a přistupny pjenjez ze swačinu. —

W Łužicomaj běše wjetšina porjadkow Serbam zawrjena.— Porjadk staraše so za swoje sobustawy. Wón wotstronješe wšitku njesprawnu konkurrencu. Nichtó njesmědźeše měć dwě rjemjesle abo dwoje klamy. Druhdy nakupi porjadk swojim sobustawam tež surowiny (Rohstoffe). Porjadk staraše so tež za porjadkowu česć, za wokhudnjenych mištrow, za wudowy a syroty. Wudowam dowoli samostatne wjedźenje mužoweho rjemjesła z towarišom (Geselle). Dźěłaćeŕstwo w porjadku běše wukubłowane a wuwučene, přežiwi a předźěła we nim čas wuwučowanja a towaŕšowanja (wučobnistwa a towaŕšnistwa). Wučobniske a towaŕšniske wuměnjenje běše jara wšelakoreho wobsaha pola jednotliwych rjemjesłow. Dźeńske dźěło traješe dołho, 14—17 hodźin, zapłaćenja běchu twjerdźe postajene přez porjadkowe zarjadnistwo. W tutej dobje zorganisowa (zrjadowa) so tež dźěłaćeŕstwo přećiwo mištram w bratrowstwach, kotrymž starši předstojachu. Dokelž hižo wulki dźěl dźěłaćerjow docyła mištrowstwo njedocpěwa, prócuje so z mocu wo polěpšenje swojeho stejnišća. Tohodla dóńdźe w XV. a XVI. lětstotku husto k njeměram a stawkam (zastajenju dźěła). Tajke njeměry wobkhodej (wikowaŕstwu) tutoho wobčasa mało wužitka a wuspěcha přinošachu. — Nimo toho ćinjachu łužiskemu wobkhodej ćežku konkurrencu wuike susodne wobkhodne centry (srjedźišća) w Němskej, wosebje Lipsk, kotrehož wuznam ze stajnymi privilegijemi rosćeše. W XV. lětstotku storhny Lipsk skoro cyły wobkhod z Łužicami na so a z prócowanjom Lipsčanskeho překupstwa bu tež wobnowjeny privilegij stareje łužiskeje abo wysokeje krajneje drohi (Hohe Landstraße) w lětach 1577, 1580 a 1589.

§ 23. Lenske (wićežne) zarjadowanje.

Neumann, Das Provinzialrecht der Niederlausitz, 1856. — Grosse, Entwickelung der Verfassung der Niederlausitz, N. Laus. Mag. LV. str. 232. — Kapras, Právní dějiny II. § 48.

W Hornjej Łužicy mějachu lena (lenske abo wićežne kubła) přecy hišće wažny wuznam, wosebje hdyž buchu po lěće 1547 swobodne kubła městow a měšćanow husto za khłostanje do lenskich kubłow přeměnjene. Hakle po XVI. lětstotku počachu so tu a tam lenske (wićežne) kubła ryćerjam a městam do allodow přeměnjeć. Tak buchu n. př. w lěće 1558 wšitke kubła města a měšćanow w Zhorjelcu do allodow přeměnjeno. Ale tež po tym knježeše hišće leno (wićežne prawo).

Bohot hišće přeco lena wudźěleše, tež hdyž so wo wudźělenje k zhromadnej rucy jednaše. Jenož wobsedźerjo wulkich panstwow abo knježstwow (freie Herrschaften) buchu tež w XVI. lětstotku wot krala samoho investowane. W narańšim dźělu (Zhorjelc—Lubań) wudźěleše skónčnje tež tamniši hejtman jako zastupnik bohota porjadnje lena (wićežstwa), wurjadnje so to tež w Budyšskim dźěle stawaše. Lužiske lena překhadźachu porjadnje jenož na descendentow (potomnikow) a běchu njepředajomne. W lěće 1544 dowoli kral Ferdinand, zo smě tón, štóž z wustupjenjom na konju (Vorritt) dospołnu khmanosć wopokaže a synow nima, swobodnje swoje leno předać. Herbske prawo za podlanske linije dóstachu najprjedy někotre swójby z tym, zo bu leno (wićežstwo) ze zhromadnej ruku tež tutym wudźělene. W lěće 1571 žadaše sebi cyłe ryćeŕstwo tuto prawo a dósta jo tež lěta 1575 za wšěch přiwuznych po mječu (po mužskej liniji) hač do sydmeho stawa.

Dokelž bn w druhej połojcy XVI. lětstotka wjele lenow wukupjenych, bu w lěće 1612 přez kommissiju zapis cyłeho lenskeho zamožeństwa zhotowjeny. W započatku XVII. lětstotka sčini so pospyt, dalšemu woteběranju ryćeŕskich kubłow zadźěwać. Toho dla bu Rudolf II. w lěće 1612 prošeny, zo by postajił, zo smě ryćeŕski wobsedźeŕ swój statok jenož „štyriškitnemu“ zemjanej předać, a nječini-li to, připadnje połojca zapłaćenych pjenjez fiskej (knježeŕstwowej pokładnicy). Tuta próstwa bu drje w lěće 1619 wobnowjena, ale bjez wuspěcha. Z někotrymi přeměnjenjemi bu tuto postajenje (t. m. Lehnpaktum) hakle w lěće 1654 wobkrućene.

Prawowanja abo zwady wo lena (wićežstwa) njesłušachu wjacy bohotowemu sudej, ale před dwórske, ze zemjanstwa wutworjene sudnistwo, kotrehož předsyda bě w nawječornym dźěle wosebity dwórski sudnik, w narańšim dźěle tamniši hejtman.

Podobne poměry, kaž w Hornjej, běchu tež w Delnjej Łužicy. Po instrukciji bohotow z XVI. lětstotka a po privilegiju z lěta 1507 bohotojo tam wšitke lena (wićežstwa) wudźělachu. Kónc lětstotka nasta wo tom prawowanje a zwada, ale w lěće 1575 bu rozsudźene, zo mjeńše lena bohot sam wudźěla; při wjetšich ma so najprjedy wo přihłosowanje krala prosyć. Herbske prawo bu hižo z privilegijom lěta 1507 na mužskich agnatow (přibuznych zur gesamten Hand) rozšěrjene; wotmyslene dalše rozšěrjenje z privilegijom lěta 1526 njedósta płaćiwosće, dokelž Ferdinand tutón privileg njepřipózna. Město toho

pak wuda wón w lěće 1538 nowy privileg, z kotrymž postaji, zo móže bohot lena též ze zhromadnej ruku wudźělеć, ale jenož tak daloko hač njejsu ze smjerću wuprózdnjene. Takle wuprózdnjene lena mějachu so mjenujcy kralej dostać. Vasallam bu též prawo date, lena předawać, ale jenož tym, kotřiž do wótcneho kraja słušachu, nic pak cuzbnikam. Tutón wukaz wobtwjerdźi Maximilian w lěće 1570. Zwady, lena nastupace, słušachu před dwórske sudnistwo, kotremuž w XV. lětstotku dwórski sudnik předsydowaše, pozdźišo pak bohot.

Małe lenske (wićežne) zwjazki namakamy w tutej dobje též na někotrych knježstwach a wokoło znamjenitych hrodow, jako w Hornjej Łužicy pola Kamjenca, w Delnjej Łužicy pola Žarowa, Noweje Cale a Trjebulow. Tam mějachu manojo (wićazojo) swoje sudnistwa.

Skónčnje dyrbimy též naspomnić lennych (wićežnych) burow, (Lehnbauer); wjetšina z nich pak njerozeznawaše so wot poddanow. Jenož ći, kotřiž běchu leno (wićežne kubło) wot bohota dóstali, zdźeržachu sebi wosebite wuznamne postajenje.

§ 24. Bohot.

Knothe, Oberlaus. Rechtsgeschichte, 300. — Lippert, W., Nebenlandvögte der Niederlausitz im XV Jahrh., N Laus. Mag 1910. — Große, Entwickl. d Verfassung u. d. öffentlichen Rechts d. Niederlausitz, N Laus. M. LV. — Kapras, Právni dějiny II., § 54.

Na čole Łužicow stejachu též na dalše bohotojo jako zastupnicy čěskeho krala. Bohotstwo w Hornjej Łužicy bu territorialnje přez to powjetšene, zo bu z nim w lětach 1412—24 definitivnje Žitawske bohotstwo zjednočene. W lětach 1425—44 bě tuto bohotstwo zapisane. Lěta 1467 pomjenowa so přećiwo Jurjej bohot přez bamžowskeho legata a katolsku stronu, hewak wobkhadźowachu čěscy kralojo z bohotstwom swobodnje, dawajo jo za pjenjezy (na př. 1517), hačrunjež so stawowje přećiwo tomu wobarachu. Po lěće 1490 bu slubjene, zo budźe z bohotom čěski knjez. Tuto postajenje pak so přeco njewobkedźbowaše. Pospyt z lěta 1603, zo by domjace zemjanstwo móc namjetowanja za bohota dóstało, so njeporadźi. Kraj pomjenowaneho bohota přijimowaše a dóstawaše wot njeho revers, zo jón při wšěch prawach zakhowa. Při smjerći krala wobsadźeše kraj Budyšski hród sam. Móc bohotow zwosta powšitkownje njepřeměnjena, dohlad přez

stawy (staršich a sejm) bu krućiši. Přez zawjedźenje krajneho hejtmanstwa w 16. lětstotku bu jeho financna móc wužšo wobmjezowana. Bohot postaješe tež wobeju hejtmanow (Hauptleute) a hornjołužiskeho dwórskeho sudnika. Bohotowej zastupnikaj běštaj dwaj podbohotaj abo hejtmanaj, w 16. lětstotku k rozdźělej wot financneho zemskeho hejtmana mjenowanej zastojnskej hejtmanaj (Amtshauptleute). Jedyn bě za Zhorjelc, Lubań a Žitawu, druhi za zbytny kraj. Při jeju pomjenowanju bě bohot na wubranje z tukrajnych (domjacych) ludźi zwjazany (ertny slub 1490, pisomny 1501, přijate do reversa bohotow 1504) a to z radu (po radźe) stawow (revers 1504, Ferdinandowe wobkrućenje 1561). Tutón hejtman běše předsyda w Zhorjelskim sudnistwje, nic pak w Budyšinje, přetož tam běše za tuto wukonjowanje (Funktion) wosebity dwórski sudnik. Budysški hejtman zastupowaše njepřitomneho bohota a mjenowaše so potom krajny zarjadnik. W tutym padźe wudźěleše tež w bohotowym mjenje lena w Bndysškim, Lubijskim, Kamjenskim a Žitawskim wokrjesu. Zhorjelski hejtman bě stajnje předsyda Zhorjelskeho sejma, lena wudźěleše w bohotowym mjenje jenož za Zhorjelski a Lubańcki wokrjes.

W Delnjej Łužicy mějachu najprjedy knježa z Polenska (1422 – 48) bohotstwo zapisane a potom přeńdźe w lěće 1448 na braniborskeho markhrabju, kotryž so „oberster Vogt und Verweser des Landes zu Lusitz“ pisaše. Tutón wobkrući nic jenož prawa stawow, ale připózna tež přisłušnosć Łužicy k čěskzj krónje. Tež za njeho pisaše so dwórski sudnik „zu den gezeyten meines gnädigen Herren des Königs von Böhmen hofrichter in dem Lande zu Lusitz (1451)“. Přez wučinjenje w Gubinje w lěće 1462 bu bohotstwo swobodne a bu wottud přez čěskich kralow pak z domjacymi zemjanami pak z čěskimi knjezami, wot časa Władisława II. pak jenož z čěskimi knjezami wobsadźowane. Přećiwo Jurjej bu w lěće 1467 bohot wot stawow pod assistencu bamžowskeho legata woleny. Lěta 1498 da kral Rudolf II. stawam privileg, zo ma bohot być domjacy čłowjek a tak namjetuja stawy (po tutym privilegiju) kralej 2 3 wosoby z knjezow abo ryćerjow. Po hornjołužiskim přikładźe bu w lěće 1508 revers bohotow zawjedźeny, zo stawy při jich prawach zakhowa a krajej ničo njewocuzbni. Sydło bohotow běše w Lubinje a to bu w lěće 1619 wobkrućene. Za Ferdinanda I. dósta bohot prěnje připokazanje (instrukciju) słužbnych winowatosćow, kotrež bu pozdźišo časćišo wobnowjene. Stajneho zastupnika bohot njeměješe

dyrbješe dźě sam w kraju sydlić, jenož tehdy sebi jeho pomjenowa, hdyž so z kraja poda. Njejasny je wuznam podbohota (Nebenlandvogt, Verweser), kotrehož we 15. lětstotku nakhadźamy a kotryž bohota zastupuje. Delnjołužiski bohot měješe hišće swobodniše zastojnstwo, dyžli hornjołužiski. Dohladowaše nad regalemi a cłami, wudźěleše lena, rozsudźeše w rozkorach dla mjezow, dyrbješe katolsku wěru škitać, staraše so wo wudowy a syroty, wudźěleše někotre mjeńše privilegije (na př. lěkarnje), pomjenowaše do sudnistwa dweju přisydowacych doktorow. Přez zawjedźenje krajneho hejtmanstwa bu jeho financna móc pomjeńšena. Běše exekutivny organ. Zhromadnje z kanclerjom tworješe wyššu wyšnosć (w. zastojnstwo, Oberamt), kotraž někotre mjeńše rozkory rozsudźowaše a we druhich wudawaše provisoriske wusudki (rozrisnjenja). Po lěće 1538 přisłušachu jemu wšitke sumarne skóržby (procesy).

Za knježenje Matyjasa Korvina sta so w lětach 1474 hač 1490 pospyt, bohotow wobeju Łužicow do wotwisnosće wot wyššeho šlezskeho hejtmana stajić, abo wot zarjadnika Delnjeje Šlezskeje, a tatón pospyt bu tež za Władisława 1594—6 wobnowjeny. Tola trajaceho wuspěcha tute pospyty njeměјachu.

Po wotstupjenju wobeju Łužicow Sakskej zwosta na čole wyššeho hornjołužiskeho zastojnstwa (Oberamt) krajny bohot ze zastupnikom hejtmanom wyššeho zastojnstwa (Oberamtshauptmann), w Delnjej Łužicy pak stupi na město bohota w lěće 1666 president wyššeho zastojnstwa knježeŕstwa (Oberamtspräsident), kotryž ze 4 radźićelemi knježeŕstwo wyššeho zastojnstwa (Oberamtsregierung) tworješe.

§ 25. Zbytni łužiscy zastojnicy.

Knothe, Geschichte des Oberlausit. Adels, 33. — Große, Entwickl. d. Verfassung u. d. öffentl. Rechts der Niederlausitz, N. Laus. Mag. LV., 97. — Kapras, Právni dějiny II., § 52 a 58.

Bohotojo njeběchu hižo we Łužicomaj jeničcy zastojnicy, dóstachu pomocnikow a to z dźěla kralowskich z dźěla stawowskich zastojnikow. Přěńši buchu wosebje za financne naležnosće, posledniši za stawowske sudnistwo a kenclu postajeni.

W Hornjej a Delnjej Łužicy wukonješe financnu słužbu přěnjotnje bohot. Wot Ferdinandoweho časa knježeše tam čěska komora, jenož cła běchu w lětach 1558—72 w za-

rjadowanju šlezyskeje komory, potow pak tež tuta k čěskej komorje přeńdźe. Hdyž so w lěće 1547 w Hornjej Łužicy dokhody množachu, bu w lěće 1548 abo 1549 wosebity pjenježny zastojnik postajeny, tak mjenowany hejtman Hornjeje Łužicy abo z krótka krajny hejtman, kiž bě potajkim z pomocnikom-dohladowarjom (Gegenschreiber). Postaješe so swobodnje wot krala. W lěće 1603 pak bu stawam dowolene, šěsć kandidatow z knjezow abo z ryćerjow na tuto městno namjetować Po postajenju z lěta 1561 dyrbješe so hejtman wo wšo starać, štož so na komoru poćahowaše. Hromadźeše płaćenja a dawki, piwowe dawki, dokhody z městow, dohladowaše nad lenskimi herbstwami a wobsadźeše wuprózdnjene lena. Kóžde lěto wotměwaše zličbowanje a stoješe pod čěskej komoru. Po hornjołužiskim nałožku bu w lěće 1564 tež w Delnjej Łužicy krajny hejtman za dohladowarja postajeny; jeho nastupace wěcy, za kotrež dyrbješe so starać, běchu po postajenjach z lět 1564 a 1581 tesame, kaž w Hornjej Łužicy. Ale hižo po privilegiju z lěta 1570 dyrbješe tutón hejtman domjacy zemjan być, kotryž ma w kraju kubła. Tež tutón stoješe pod čěskej komoru.

Pomocnik hejtmana w prawotach abo zwadach, kralowske prawa nastupacych, bě komorny prokurator, kajkehož w Hornjej Łužicy w druhej połojcy 16. lětstotka, w Delnjej Łužicy wot lěta 1595 nakhadźamy. Před tym rjadowaše tam wšo čěski komorny prokurator.

Jako stawski zastojnik bu w Hornjej Łužicy z časam pomjenowany zastupnik bohota a krajneho hejtmana za sudnistwo. Tutón dwórski sudnik, druhdy tež krajny mjenowany, bu z domjaceho zemjanstwa brany a přez bohota pomjenowany. Kónc 16. lětstotka bu tuto zastojnstwo trajace (postajenje l. 1582). Zastojnstwo kenclerja bu přez bohota wobsadźane a tworješe w tutym času překhodne zastojnstwo mjez wosobinskim zastojnstwom bohota a stawskim zastojnstwom. Tuto zastojustwo měješc měšćan.

W Delnjej Łužicy wustupuje krajny sudnik (Landrichter) wot lěta 1538. Pomjenuje so přez krala z třoch kandidatow, kotrychž bě sejm namjetował. Brany bu z přisłušnikow knjejskeho abo ryćeřskeho stawa. Započatk 16 lětstotka nakhadźamy tež krajneho kenclerja jako trajaceho zastojnika.

§ 26. Sejm.

Knothe, Oberlaus. Rechtsgeschichte 269, 357; Geschichte des oberlaus. Adels 38, 61. — Große, Entwickl.

d. Verfassung u. d. öffentl. Rechts d. Niederlausitz, N. Laus. Mag. LV. — Neumann, Geschichte der Landstände des Markgraft. Niederlaus. (1843) str. 171. — Clausnitzer, Versammlungen d. niederlaus. Stände während der Habsburger Herrschaft, Niederlaus. Mitteil. 1898. — Toman, O společnem sněmováni zemi koruny České od Ferdinanda I. až do Marie Terezie, Právnik IX. — Rezek, Generalní sněmy české za Ferdinanda I. do r. 1547, Prog. r. Karlin, 1880. — Knothe, Der Anteil der Oberlausitz an den Anfängen des dreißigjährigen Krieges, N. Laus. Mag. LVI. — Kapras, Právní dějiny II., § 55 a 56.

W Hornjej Łužicy wobstoješe zhromadny sejm (Stadt- und Landtag) z dweju stawow a kurijow: ze zemjanstwa a městow. Ze zemjanstwa skhadźowaše so: ryćeŕstwo Budyšskeho a Lubijskeho wokrjesa wosobinscy, z Kamjenskeho wotpósłancy, ze Zhorjelskeho, Žitawskeho a Lubańskeho tamniši krajni starši a wubjerkownicy. Kzemjanstwu buchu pódla knjezow a ryćerjow tež prelatojo (Budyšin, Swj, Marjina Hwězda, Sw. Marijiny Doł) ličeni. W městowskej kuriji běchu zastupnicy šěsćich městow. Po lěće 1519 prócowaše so zemjanstwo wo zawjedźenje třoch abo štyrjoch kurijow na sejm, ale to so jemu njeporadźi. Centralny sejm so tři króć wotměwaše (po Oculi, Bartromje a Hilžbjeće, tak mjenowane samowólne sejmy (willkürliche Landtage) a hewak, kaž bě trjeba (wurjadne sejmy, außerordentliche Landtage). Prawidłowne sejmy powołowaše bohot sam, wurjadne jenož z dowolnosću krala. Prawo sejma běše přijimanje wjeŕcha a bohota, zakonjedawanje (Landesverfassung), přizwolenje dawkow, wójska a podobne. Jenož ważnišim wobzamknjenjam dawaše kral sankciju, zbytne bohot jednorje wozjewješe.

Pódla zhromadneho sejma wukonjowachu so po potřěbnosći tak mjenowane městowske dny (Stadttage), hdźež so Šěsćměsta pod předsydstwom Bndyšina zhromadźowachu. Tuto zhromadźizny wotměwachu so najčasćišo w Lubiju a na nich wuradźowaše so po třoch dźělbach (Gruppen): I. Budyšin, Kamjenc, Lubij, II. Zhorjelc, Lubań, III. Žitawa. Zemjanstwo wotměwaše swoje wosebite zhromadźizny (Landtage) po Budyskim z Zhorjelskim wokrjesu. Z nich bu Zhorjelski, kiž so kóžde lěto wotměwaše, porjadnje wot Zhorjolskeho hejtmana połowany. Na nim buchu rosprawy wo Budyskich sejmach dawane a wolachu so starši a wubjerkownicy. Wustaw (institucija) krajnych staršich zwosta tež w tutym wobčasu. Woleni buchu 3—6 z cyłeho łužiskeho kraja, w 16. lětstotku pak jenož po

dwěmaj z wobeju dźělow Łužicy, tež su po zrjadowanju z lěta 1539 jenož štyrjo. Buchu wot zemjanstwa na jene lěto woleni a přez bohota wobkrućeni. Tworjachu bohotowu radu, připrawjachu namjety za sejm a mějachu tež prawo w padźo nuzneje potrjeby na poradu woleny wubjerk stawow powołać. Tutón wubjerk (Ausschuss) bu přez sejm kóždolětnje woleny a to wužši z 10 a šěrši z 18—20 sobustawami.

Delnjołužiski sejm měješe štyri kurije: prelatow, knjezow (wobsedźerjo knjejstwow), rycerjow (wobsedźerjo njeposrědnych rycerskich lenow) a města (Lukow, Gubin, Lubin a Kalawa). Knježi staw bě tak rozsudźacy, zo sejmy same w 15. lětstotku knježe dny rěkachu (Herrentage). Městowski staw njebě tak jara wažny. W 16. lětstotku so kurija prelatow z tym wotstroni, zo bu klóštr Dobryłuh (1543) a Gubin (1563) sekularisowany. Zbytny prelat klóštra Noweje Cale přizamkny so ke knježemu stawej. Wot tutoho časa měješe sejm tři kurije a tři hłosy. Sejm powołowaše bohot wot časa Ferdinanda I. jenož na zakładźe rozkaza krala, kotryž k sejmej kommissarow sćeleše. We staršim času wotměwaše so sejm často w Khoćebuzu a Gubinje, pozdźišo we Łukowje, skónčnje porjadnje w Lubinje. Předsyda bě bohot. Delnjołužiscy stawowje wobzamkowachu w časach njeporjadka na sejmach tež mjezynarodne wujednanja (ze Saksami 1425, z Bramborami 1441) a landfridy abo krajny měr (1480). Přijimachu wjerćha a bohota, dowolachu dawki a wójsko, mějachu zakonjodawarsku móc. Hajachu cyłosć kraja (1494 Grodk). Starachu so tež wo to, zo so njebychu jednotliwe knjejstwa zapowěli z ležownosće dawki płaćić. Tajke prawowanja mějachu ze sakskimi wójwodami (Grabin, Zły Komorow), z braniborskimi markhrabjemi (Khoćebuz, Sosny-Zossen, Bezkow, Storkow) a wo klóštr Dobrylug. Z toho zakhowachu jenož Dobrylug, Bezkow a Storkow. Wšo zbytne bu za Delnju Łužicu zhubjene. Jenož wažnišim webzamknjenjam dawaše kral sankciju (wobkrućenje), wšo zbytne wozjewješe bohot. W 16. lětstotku počachu tež w Delnjej Łužicy po wašnju Hornjeje krajnych staršich po jednotliwych wokrjesach wolić.

Nimo toho wobdźěleše so łužiski sejm na čěskich generalnych sejmach, hdźež měješe kóždy kraj swój hłós. Na požadanje krala sćeleše łužiski sejm delegaciju, kiž pak njebě přecy jenak sylna. Tak bě w lěće 1541 z Hornjeje Łužicy 6 wosobow, z Delnjeje 2, w lěće 1556 z kóždeje Łužicy 7 wosobow. Tuta delegacija dóstawaše instrukciju a połnu móc, zo by mohła winowatosće na so

brać. Na generalnych sejmach jednaše so najbóle wo dowolenju pomocy přećiwo Turkam, ale tež wo nabožeńskich prašenjach, krajnym měrje, mjezynarodnych zrěčenjach a. t. d. Přećiwo kralej Jurjej Podźěbradskemu wotměwaštej Łužicy někotre razy sejmy ze Šlezskej, kotrychž zaměr bě organisacija spjećenja. (1458, 1459, 1467, 1469). Z nowa zarjadowany bu čěski generalny sejm w konfederaciji 31. julija 1619, hdźež zhromadna wustawa krućiši podłožk dósta, tola jenož na krótki čas, přetož Běłohórska bitwa nowu wustawu zaso zniči. W generalnych sejmach staj dwaj hłosaj Hornjeje a Delnjeje Łužicy zwěsćenaj. Runje tak je tež zwěsćene wobdźělenje wobeju Łužicow na zhromadnym zjězdu defensorow, kotryž dyrbješe so junu za lěto w Prazy wotměwać.

Ferdinand I. spyta tež zhromadny parlament wutworić za wšě swoje kraje (čěskú krónu, wuhersku a alpske kraje). Tute prócowanja pak měješachu jenož tón wuspěch, zo so jenož junu a to w lěće 1541 42 wšě kraje w Prazy zeńdźechu a na tutej zhromadźiznje wobdźělichu so tež Łužičenjo, Pozdźišo, na započatku 17. lětstotka, sapřimnychu tu mysličku tež stawy same, zo bychu lěpje swoje nabožeństwo a swoje prawa škitać móhli. Na zakładźe čěskeje konfederacije wot 31. julija 1619 so tež wobzamkny konfederacija z rakuskimi stawami (15. augusta 1919) a z wuheřskimi (15. januara 1620), hdźež dyrbjachu so zhromadne zjězdy stawow wšěch krajow wotměwać. Tola tež tu zniči dobyće Ferdinanda II. wšitke wotmyslenja.

§ 27. Najwyšše sudnistwa.

Knothe, Oberlaus. Rechtsgeschichte, 318. — Grosse, Entwickl. d. Verfassung u. d. öffentl. Rechts d. Niederlausitz, N. Laus. Mag. LV. 41. — Kapras, Právní dějiny, II., § 60.

W Hornjej Łužicy přeměni so stare bohotske sudnistwo do krajneho sudnistwa (Landgericht) jako wyšše sudnistwo za burow a dwórske sudnistwo (Hofgericht) za zemjanstwo a lenske statoki. Najwyšše stawowske sudnistwo bu iudicium ordinarium, Gericht von Land und Städten. Předsyda bě bohot abo Budyski hejtman. Přisydźa běchu zastupnicy městow a rycéřstwa, wot bohota abo hejtmana pomjenowani. Mjez nimi běchu tež krajni starši. Sudnistwo posedźowaše tři króć wob lěto we zwjazku ze sejmami. K jeho kompetency słušachu zwady mjez stawami, rycerjow z městami, městow z městom a skóržby přećiwo

wšěm sudnistwam w kraju. Dalšeho powołanja (appellacyje) njebě. Powučenja bjerješe z Magdeburka. W 16. lětstotku stawaše so powołanje hdys a hdys do Prahi, wot lěta 1548 pak so porjadne powołanje do Prahi zawjedźe.

W Delnjej Łužicy běše najwyšše stawowske sudnistwo krajny abo dwórski sud (Landgericht, Hofgericht), tež „Gericht der Herren Stände“ mjenowany, wobstojacy ze zastupnikow wšěch štyrjoch stawow, we staršim času pod krajnym abo dwórskim sudnikom, pozdźišo pod bohotom. Tuto sudnistwo bu přez Władisława l. 1507 wobkrućene. Powołanje njewobstoješe, powučenje bjerješe sudnistwo z Magdeburka (Dźěwina). Njeporjady w nim wjedźechu k reorganisaciji w lěće 1538 a z toho wuwi so krajny sud. Wobstoješe z krajneho sudnika, ze 6 stawowskich zastupnikow (2 wolachu knježa a prelatojo, 2 ryćerjo, 2 města) a z dweju doktorow, wot krala pomjenowaneju. Posedźenja wotměwaše junu we Łukowje (póndźelu po Misericosdias) a junu w Gubinje (póndźelu po swj. Měrćinje) K sudnistwu słušachu wšitke civilne zwady njewotwisneho zemjanstwa a štož druhdźe rozsudźić njebě móžno. Kriminalne prawoty zemjanstwa a lenskich wěcow zwostachu bohotej. Wot krajneho sudnistwa dźěše powołanje k bohotej, kotryž za njo powołansku kommissiju pod swojim předsydstwom postaješe. Tuta wobstoješe z 8 wosobow, z kotrychž šěsć stawy wolachu a dwě bohot pomjenowaše. Tuta powołanska komisija móžeše sebi wot někajkeje fakulty responsum (gutachtliche Entscheidung über streitige Fragen) žadać. Po jeje rozsudźe dźěše próstwa na krala.

§ 28. Wuznam centralnych čěskich zastojnstwow za Łužicu.

Kapras. Právní dějiny II. § 49, 50, 52, 53, 57, 59.

Kaž w předkhadźacym tak tworještej Łužicy tež w tutym času dźěl statneho cyłka, kiž so woznamjenješe ze słowomaj „čěska króna“ (Cron von Behem, corona regni Bohemiae.) Tutón statny cyłk we swojej statoprawnej powazy ma wosebity wuznam abo raz, přetož jeho sobustawy maju swoju wustawu. Jeho zjednoćacy srědk je wosoba krala, generalne sejmy a někotre zhromadne organy. Nimo toho dobychu sebi čěski sejm a někotre čěske zastojnstwa wšelake prawa tež w pódlanskich krajach. Hewak wšak měјachu tute pódlanske kraje swoje wustawy a stawowske zarjadowanja, kaž smy to tež při łužiskej wustawje w předkhadnych nastawkach widźeli.

Na čole tutoho stata stoji kral a w jeho titulu je tež Łužica mjenowaną (Bohemiae rex, marchio Moraviae, Lucemburgensis ac Silesiae dux, ac Lusatiae marchio). Kral je wot stawow khětro wotwisny. Trón dóstawaše přez wólbu, abo připóznawaše-li so tež wobmjezowane herbske prawo, bu tola přez stawy přijimany. A hakle přez tuto dojednanje ze stawami nabywa kral swojeho połneho prawa. Při wukonjenju wjetšiny swojich prawow je kral přez stawy zwjazany a wobmjezowany, a stawowje žadaju sebi wot njeho zamołwjenje wo knježenju. To wujasnja nam tež tamne stajne wojowanje mjez stawami a kralom wo móc w čěskim staće. Na wobzamknjenju wotrěčenja krala ze stawami wobdźělowachu so tež łužiske stawy z hołdowanjom. W XV. lětstotku so we Łužicomaj hišće hołdowaše, pozdźišo pak jenož w Prazy při krónowanju. Při tutej přiležnosći potwjerdźowachu so Łužicomaj tež jeju privilegije. Při wosebitych připadach pak so tež hišće pezdźišo we Łužicy hołdowaše, tak za Bjedricha Falcskeho we Zhorjelcu a Žemru.

Ze staršich centralnych kralowskich organow měješe wuznam za Łužicu najwyšši mincmištr (mincownik), jako zhromadny organ za pjenjezobijeŕstwo. Po lěće 1548 stupi mincownik do wotwisnosće wot čěskeje komory. Tutu Ferdinand I. w lěće 1527 jako najwyšše a zhromadne pjenježniske zastojnstwo za čěsku krónu znowa zarjadowa. Pod njej stojachu łužiscy hejtmanojo jako podstajeny organ (staw). Jenož łužiske cła běchu na krótki čas (1557—72) k šlezskej komorje přidźělene.

Wulku ważnosć tež za Łužicu dósta znajeŕska rada nad appellacijemi, w lěće 1548 wot Ferdinanda jako najwyšše sudnistwo postajena. Z jeje nastaćom bu zakazane, powučenje a powołanje z wonka kraja w Lipsku abo Magdeburku brać, a cyłe powučenje a powołanje wot městowskich sudnistwow a wšěch druhich sudnistwow, kiž njemějachu privilegija powołanja, bu k tutej komorje připokazane. We Łužicomaj běchu městowske sudnistwa nuzowane, powołanje k Pražskej powołanskej komorje we kóždym padźe w połnej měrje připušćić. W Hornjej Łužicy dyrbješe pak tež najwyšše sudnistwo (Gericht von Land und Städten, judicium ordinarium), dokelž privilegija njepowołanja (inappellaciju) njeměješe, powołanje připušćić. W Delnjej Łužicy šo wot tamnišeho krajneho sudnistwa po postajenju z lěta 1538 powołanje njepřipušćeše, za to pak tam kral supplikaciju zawjedźe.

Skónčnje dyrbi so hišće spomnić na centralne zastojnstwa Ferdinanda I, z kotrymiž chcyše zhromadny organ za wšě swoje kraje wutworić.

Tute organy wobstojachu tež hišće za jeho nastupnikow. Wustawnje wšak njeměјachu w čěskej krónje mocy a wuznama, faktiscy pak mějachu khětro wulki wliw, a přimachu tohodla tež hač do Łužicow. Su to: tajna rada (geheimer Rat) wosebje za zwonkowne naležnosće, dwórska komora (Hofkammer) za financy, dwórska wójnska rada (Hofkriegsrat) za wojeŕstwo, a krajna kencla (Reichshofkanzlei) za expediciju.

Z čěskich stawowskich organow měješe za Łužicy wosəbje čěska kralowska rada wuznam, kotraž z najwyššich krajnych zastojnikow a sudnikow wobstoješe. Tutón wuznam pokhadźeše z toho, zo bě tuta rada wuradźowanska zhromadźizna krala w jeho njəwobmjezowanym skutkowanju (Wirkungskreis); tohodla buchu w njej tež někotre łužiske prašenja, jako předłožki za sejm, wujednawane.

Dale dyrbi so tu spomnić na čěsku kencliju, z najwyššim čěskim kanclerjom na čole, z kotrejež kralowske listy do Łužicow wukhadźachu. Kancleŕ rukowaše ze swojim podpismom na majestatnych listach, zo bu lisćina prawje formalnje a wustawnje wudata. Łužiske lisćiny so zhromadnje ze šlezskimi w němskim wotdźělenju čěskeje kenclije wudawachu. jenož za Jurja z Podźěbrada bu tute wotdźělenje zběhnjene. W 16. lětstotku měješe tuta němska expedicija na čole němskeho město-kenclerja (Vizekanzler). Tež we Winje běše při expositurje dwórskeje čěskeje kenclije wot časa Ferdinanda I. wosebite šlezskołužiske wotdźělenje. Na započatku 17. lětstotka poradźi so šlezskim stawam, sebi na krótki čas (1611—16) připrawjenje wosebiteje šlezsko-łužiskeje kenclije we Wrótsławju wumocować. Tola w lěće 1616 bu prjedawše stare wobstojenje zaso wobnowjene, jenož zo mějəše łužiskošlezske wotdźělenje trochu swobodniše stojnišćo.

Skónčnje přimaše do Łužicow tež čěski sejm sam, tak daloko, kaž rozsudźowanje wo wosobje noweho krala na so storže a tak daloko kaž cylistwosć (integritas) čěskeje króny stražowaše.

§ 29. Wokrjesy.

Knothe, Oberlaus. Rechtsgeschichte 365. — Grosse, Entwickl. d. Verfassung u. d. öffentl. Rechts d. Niederlausitz, N. Laus. Mag. LV. 5. — Kapras, Právni dějiny II. § 61.

Tež w Hornjej Łužicy wostachu měšćanske wokrjesy tamnišich šěsćich městow. Po nich płaćachu so dawki a organisowaše so wobora (1421). Pódla toho organisowaštaj so wot husitskich wójnow, hačrunjež w někotrych nastupanjach hižo prjedy wobstoještaj, dwaj wjetšej wokrjesaj (Aemter) znowa: Budyšski a Zhorjelski. Budyšski wobstoješe z městskich wokrjesow Budyšskeho, Lubijskeho, Kamjenskeho; Zhorjelski ze Zhorjelskeho, Łubańskeho a Žitawskeho. We woběmaj běštaj hejtmanaj jako zastojnikaj, krajnemu bohotej podstajenaj, z dobom pak běštaj to sudniskaj zarjadnikaj a za organisaciju rycéŕstwa postajenaj wokrjesaj. W 16. lětstotku bu tež dawk po tutymaj dwěmaj dźělomaj dźěleny a zemjanscy starši buchu po nich woleni. Pódla toho pak zwosta tež potom hišće we wobmjezowanej měrje wuznam městowskich wokrjesow za sudnistwo, dawki a wojeŕstwo. Tež tamniše štyri stawowske knježstwa tworjachu w někotrych nastupanjach wosebite zarjadniske wokrjesy.

W Delnjej Łužicy zwosta w 16. lětstotku při staršim rozdźělenju, Kraj wobstoješe z knježstwow (11—14) a městowskich wokrjesow (Weichbild), do kotrychž buchu jenož města a njeposrědne rycéŕske kubła ličene. W 16. lětstotku wutwori so za dawki a wojeŕstwo pjeć wokrjesow (Lukowski, Gubinski, Lubinski, Kalawski, Hródkowski). W tutych wokrjesach wotměwachu so tež wokrjesne sejmy a wolachu so krajni starši. Wosrjedź Delnjeje Łužicy měješe Khoćebuzske knježstwo, jako leno extra curtem Braniborskej přisłušace, swoju wosebita organisaciju, přetož njeličeše so k Delnjej Łužicy. Na čole knježstwa stoješe bohot (do 1492) a pozdźišo hejtman; pódla njeho běše hižo w 15. lětstotku dwórski sudnik. Tuto knježstwo měješe tež swój wosebity sejm.

§ 30. Města.

Jecht, Die Pflichten eines mittelalterlichen Bürgermeisters, Deutsche Geschichtsblätter X. — Knothe, Gesch. des oberlaus. Adels 60. — Jentsch, Der Bürgeraufstand zu Guben und das Ortsstatut v. J. 1604, Niederlaus. Mitt. VIII.; Der Übergang des Gubener Erbgerichtes an die Stadtgemeinde, t. VII. — Jatzwauk, Die Bevölkerungs- und Vermögensverhältnisse der Stadt Bautzen zu Anfang des XV. Jahrh., 1912. — Kapras, Právní dějiny II, § 62.

Ličba kralowskich městow, katrychž běše w Hornjej Łužicy šěsć, so njezmjeni. W Delnjej Łužicy pak so tuta ličba na štyri zniži.

Městowske zarjadowanje je we wšěch městach charakterisowane přez oligarchiju někotrych městowskich patricijskich rodow, kotrež na zakładźe „swobodneje wólby“, t. j. wupjelnjowanja rady přez wotstupowacu radu, rozsudźowanje w měsće na so storhnychu. Hdźež so hač do tutoho časa krajoknježski bohot hišće zhubił njebě, sta so to nětko (na př. Gubin 1523—29). Na čole města stoji wšudźom měščanosta z radu a z přisydnikami. Radu wobkrućeše krajny bohot. Docyła so wotrjady a rjemjeslnicy wšudźom přećiwo knježenju patricijow wobarachu, tola njedocpěchu ženje wulkeho wuspěcha.

W lěće 1547 bu městowske samozrjadowanje w Hornjej Łužicy jara wobmjezowana. Zwjazk šesćich městow dyrbješe swoje privilegije wotedać a bu z pjenježnymi khłostanjemi, z konfiskaciju zamoženja a z wobmjezowanjom samozarjadowanja pokhłostany. We wšěch městach buchu kralowscy ryohtarjo, kiž so přez čěsku komoru pomjenowachu, postajeni, rada bu wobnowjana přez wosebitych komisarow bjez sobuskutkowanja města. Zwołanje rady běše jenož z přihłosowanjom noweho rychtarja móžno. Z dobom bu tež sudniska městowska prawomóc za wokrjes města, kiž na přikrótšenje zemjanstwa so měrješe, zničena. W Delnjej Łužicy, hdźež so stawowje na tehdyšim spječowanju (opposition) wobdźělichu, so ničo njepřemjeni. Ale tež w Hornjej Łužicy dóstachu města w lěće 1559 zaso „swobodnu wólbu“ rady wróćo a 1561 buchu města wot winowatosće wuswobodźene, před kommissiju zličbowanje wotpołožić, kotraž bywaše wot bohota pomjenowana.

Organisacija poddanych městow so njepřemjeni. Łužiske kralowske města mějachu nahladne lańske wobsedźeństwo, ke kotrehož dobytkej wot krala dowolnosć dóstachu. W lěće 1547 bu tute wobsedźenstwo horjołužiskich městow powšitkownje konfiskowane. W lěće 1549 buchu cyrkwinske a špitalne kubła wróćene a pozdźišo 1558—61 za narunanje tež hišće druhe; w druhej połojcy 16. lětstotka kupowachu sebi města zaso nowe kubła.

Tež druhe pjenježniske (financne) prawa hornjołužiske města tehdom w lěće 1547 zhubichu, dóstachu pak je pozdźišo z wjetšeho dźěła zaso wróćo. Wyše toho zawjedźechu so tehdy nowe dawki, tak mjenowane „posudniske“.

§ 31. Knježstwa a wsy.

Moeschler, Gutsherrlich-bäuerliche Verhältnisse in der Oberlausitz, 1905. — Knothe, Die Stellung der Guts-

untertanen in der Oberlausitz, N. Laus. Mag. LXI. — Döhler, Geschichte der Rittergüter und Dörfer Lomnitz u. Bohra, 1909; Geschichte des Dorfes Leuba, 1907. — Jocksch-Poppe, Die patrimoniale Verfassung u. Verwaltung der Standesherrschaft Forst u. Pförten, Niederlaus. Mitt. IX. — Müller, Zur sächsischen Rechtsgeschichte (Dorfgerichte), N. sächs. A. X. — Kapras, Právní dějiny fI, § 63.

We wšěch čěskich krajach přeńdźe knježićerjowe prawo napřećo poddanam z wjetšeho dźěla na knježstwa. Z tym so wuwiće, hižo w předhusitskich časach započate, skónči a tak so wutwori dospołna dominialna móc.

W Hornjej Łužicy bu cyłe wuwiće we wšitkich wokrjesach (z wuwzaćom Kamjenskeho) hakle 1562 skónčene, hdyž zemjanske kubła wyšše sudnistwo dóstachu. Tu přeńdźe cyła nižša organisacija na knježstwa. Tuto ma sudnistwo, administraciju, policiju a wobmjezowane wukonjowanje. Knježstwo sahaše do disposicije poddana, štož jeho kubło a tež jeho wosobu nastupaše. Po prawom najnižšu jednosć zarjadowanja (Verwaltungseinheit) twórjachu knježstwa, hdźež jenož w jednotliwych prašenjach tež wsy ze swojej organisaciju něšto płaćachu. Wukonjenje zarjadowanja a sudnistwa přenošowachu knježstwa na swojich knježich wobsedźenstwach (Herrschaft = wjacy knježich dworow hromadźe, Dominium) na swojeho zastojnika (Amtmann), w Delnjej Łužicy hofmištr mjenowaneho. Tutón zastojnik jězdźeše na wšitke prawidłowne po knježstwach so wotměwace sudy abo zhromadźizny (Dreidinge) a wobnowješe tu gmejnske zarjadowanje, rozsudźowaše při tutej přiležnosći zwady a wobćežowanja, dohladowaše nad zarjadowanjom, syrotami, před nim buchu tež njeprawotne naležnosće wujednowane a pola njeho wjedźechu so porjadnje pokazowarje (Rogister) ležomnosćow, syrotow a cyrkwinskich kubłow.

Štož wjesnu organisaciju nastupa, zhinychu poslednje zbytki rozdźělow wsow ze starym prěnjotnym słowjanskim prawom a ze słowjanskej organisaciju a wsow z němskim prawom a z němskej organisaciju a wšudźom so jenajka organisacija wutwori. Formalny zbytk stareje organisacije běše w tutym času jenož hišće w Hornjej Łužicy widźeć, hdźež w serbskich dźělach na čole wsy leńscy sudnicy (Lehnrichter), nastupnicy starych županow, stojachu. Hewak stoji wšudźom na čole wsy wjesny sudnik, nětkole rychtaŕ mjenowany (wjesny sudnik, Richter, iudex). Tući

rychtarjo su pak leńscy a herbscy, pak přez knježstwo na někotre lěta postajeni. Tuto zarjadowanje wə Łužicomaj najčasćišo nańdźemy. Pódla sudnika namakamy hišće někotrych přisydnikow abo staršich (Schöffen, Eldern), wot wyšnosće na čas žiwjenja postajenych.

Njeběše-li hižom před husitskimi wójnami wjesneje autonomije w prawym zmysłu słowa, nańdźemy ju nětkle hišće wjele mjenje, hdyž wuznam a wliw knježstwa wšudźom stupaše Tež něhdy dospołna hospodaŕska autonomija po něčim zahiny a bu wobmjezowana. Při tym pak běchu dosć wažne rozdźěle w postajenju (Stellung) jednotliwych wsow, přetož něhdźežkuli knježstwo za dobry pjenjez a wukup autonomiju wsy powjetši. Wjesny sudnik pak zhubi wšudźom dospołnje swoju zastojnsku powahu a bu jenož zastojnik knježstwa, kotrehož nadawk bě, w mjenje a k lěpšemu wyšnosće policiju wjesć, sprawu a časćišo tež sudnistwo, so wo wobsedźeŕske prawa knježstwa starać, jeje rozkazy wukonjeć, nad syrotkami a wudowami stražować. Před nim a dwěmaj přisahancomaj rjadowaše so wjesny testament abo poslednja wola.

Cyła wjesna gmejna (Gemein) zhromadźowaše so na gmejnskich zhromadźiznach pak na požadanje abo z přizwolnnjom knjeza abo jeho zastojnika, sudnik ju powolowaše. Tu pak sudnik, wubjerk a zhromadźizna za cyłu gmejnu wobzamkuje, a štož tući wobzamknu, cyłu gmejnu wjaza. Na zhromadźiznje přijimachu so nowi wobydlerjo do gmejny a hišće w 16. lětstotku wobzamkowachu so hospodaŕske zarjadowanja (Rüge). Zwjetša pak hospodaŕske zarjadowanja w formje policajnych wustawkow knježstwo same wudawaše.

Pódla tutych wurjadnych zhromadźiznow wotměwachu so powšitkownje jónu wob lěto tež pak za jednu pak za wjacy wsow dohromady porjadne zhromadźizny gmejny, na kotrež zastojnik knježstwa přikhadźeše. Tu so sudnistwo a gmejnska zhromadźizna zjednoćeštej. We Łužicomaj so prěnjotnje wotbywachu tajke zhromadźizny a sudy tři króć za lěto (Dreiding), pozdźišo z najmjeńša jónu za lěto (Jahrding).

§ 32. Nižše sudnistwa.

Knothe, Rechtsgeschichte Oberlaus. d. 1.; Geschichte des oberlaus. Adels, 33. — Arras, Seeliger, Jecht, Acheldemach, Bekenntnisse von Strassenplackern aus oberlaus. Geschichtsquellen, 1909. — Köhler, Die Dorfgerichte,

N. Laus. Mag. XX. — Neumann, Das alte landding oder Landgericht in der Niederlausitz. t. XXXVIII. — Kapras, Právni dějiny II. § 64.

Zakładny sudniski princip zwosta tónsamy jako we předkhódnym času, kóždy staw měješe swoje wosebite sudnistwo. Sudnistwo zemjanstwa běštej wobej najwyššej sudnistwje (§ 27) a powołanske sudnistwo, za města běše wot lěta 1549 Pražska powołanska rada (§ 28). Z druhich sudnistwow zapřimowaše w někotrych leno nastupacych prašenjach Pražske dwórske sudnistwo, a Pražske komorue sudnistwo wukonjowaše powołanje a přehladowanje (revisiju) wusudkow, tak daloko kaž so w formje powołanja na krala podawaše. Zwady wo česć słušachu we woběmaj Łužicomaj, njezjednachu-li so strony na druhim sudnistwje, před krala sameho abo před ryćeřski sud (Ritterrecht), wobstojacy z dwanaćoch za připad wot bohota pomjenowanych zemjanskich wosobow, kotrychž předsyda bě wot bohota postajeny maršal.

Duchowne sudnistwa běchu w prěnim času tesame, kaž před husitskej wójnu. Přejimawe přemjenjenja nastachu z přikhadom protestantstwa.

W Delnej Łužicy wukonješe iurisdikciju nad protestantami stawowske konsistorium wot lěta 1545. W Hornjej Łužicy sudźeše, tež nad protestantami, w mandźelskich wěcach Budyšski tachant K založenju konsistorija tam ani w času čěskeho zběžka njedóńdźe, hdyž tam konsistorijej přisłušace skutkowanje dofenserojo wukonjowachu. Katolikojo w Hornjej a Delnjej Łužicy stojachu wot lěta 1560 pod Budyšskim tachantom jako generalnym vikarom, kotremuž bu hromadźe z kapitlom jurisdikcija za cyły čěski dźěl Mišnjanskeje dijecesy přenjesena. Z nim w Delnjej Łužicy Nowocalski abt konkurrowaše.

Tute sudnistwa posudźowachu mandźelske rozkory (zwady), katolske sudnistwa pódla toho tež khłostanske skóržby (Strafprozesse) duchownych, mjez tym zo protestantske jenož přestupjenja duchownych přećiwo disciplinje posudźowachu. Městowske sudnistwa zdźeržachu swoju staru woprawnjenosć (kompetencu). W Hornjej Łužicy sudźachu někotre města (Lubań, Žitawa) hač do lěta 1547 tež nad zemjanstwom. Tež cyłk sudniskeje organisacije so njezmjeni. Po lěće 1547 wustupuje na městowskich suduistwach kralowski rychtař. Powołanje wot městowskich sudnistwow bu w tym samsnym času v Prazy scentralisowane. We wjesnych sudnistwach zhubi so rozdźěl mjez słowjanskimi a němskimi. W Delnjej Łužicy sebi

knježstwa wšudźom za sebje knježstwowne (herrschaftlich, patrimonial) sudnistwo założichu,

W Hornjej Łužicy bě napřećo tomu we wjetšinje wokrjesow wyšše sudnistwo nad poddanami dołho w rukach městow (Lubań, Žitawa) abo krajnych sudnistwow (Zhorjelc, Budyšin). Tute je hakle 1562 definitivnje na knježstwa zhubichu. Na wsach su wjesne sudnistwa nižše sudnistwa, wyšše wyšnoséinske. Na wsach sudźeše rychtaŕ z wjesnymi starcami wšelake mjeńše zwady. Wyšnosćinske sudy wotměwachu so za mjeńše knježstwa w sydle wyšnosće za cyłe knježstwo; na wjetšich knježstwach wotměwachu so wjacy sudow a to tak, zo běchu za wjetše wsy wosebite sudy, za mjeńše přecy jedyn za wjacy wsow hromadźe. Tute wobmjezowane sudy (lanteiding, dreiteiding) wotměwachu so w přitomnosći knježstwa abo jeho zastojnika, wjesneho sudnika, přisydow a cyłeje gmejny prěnjotnje tři króć, pozdźišo zwjetša jenož jónu za lěto (jahrteiding). Sudźene buchu na nich wšitke ważne, civilne a khłostanske skóržby (překory). Organisacija manskich sudnistwow so w bytosći njezmjeni. Łužiske fejmy zahinychu w husitskej wójnje a jich kompetenca přeńdźe na porjadne městowske sudnistwa. Za to spytachu w lětach 1428 – 90 westfalske fejmy do Łužicy zawjesć, štož pak so njeporadźi. Hornjołužiske města wobarachu so přećiwo nim wot wšeho započatka (1446) a na požadanje Zhorjelca wuskutkowa kral Władisław 1491 privileg Bjedricha III„ „zo wobydlerjo čěskeje króny po swojich starych privilegijach njesmědźa so k westfalskim fejmam powołać".

§ 33. Wojeŕstwo.

Toman, Husitské válečnictví za doby Žižkovy a Prokopovy, 1898. — Knothe, Oberlaus. Rechtsgeschichte 280. — Jocksch-Poppe, Die Kriegsverfassung der Markgraf. Niederlausitz, Mitt. IX. — Kapras, Právni dějiny II., § 65.

Čas husitskich wójnow woznamjenja dospołna přeměnjenje w dotalnym wašnju wójnistwa. Reforma sama bu přewjedźena přez Jana Žižku z Trocnowa a z čěskich wójskow rozšěrješe so tež druhdźe. Žižka přetwori swoje wójsko do kruteho, organiscy dźěleneho cyłka, kotryž je jeničkej woli rozkazowarja podćisnjeny. Rozsudźaca, kaž we wobaranju, tak tež při nadpadźe bě pěšina, kiž so wo wozy zepjeraše a kiž bu skutkownje z třělenjom podpjerowana. Wóz z třělbami a z pěškami wobsadźeny, twori

zakładnu taktisku jenosć. Jězdnicy wukonjowachu jenož pomocnu słužbu. Hižo před Žižku započachu so wokoło lěta 1400 třělbne brónje sylnišo nałožeć, runje tak, kaž bě nałožowanje wozow z najmjeńša k wobaranju znate. Žižka pak wuži jich jako prěni runjewon we swojej takticy a w planje wojowanja, postajiwši třělbu na wozach.

W započatku 16. lětstotka wuwi so zaso druhe wašnje wojowanja. Wozy běchu pódla z dobom z krajnej hotowosću njetrěbne a tohodla zawjedźe so wšudźom sołdnaŕstwo Princip powołanja pomocy zwosta wšak kralej, haj nadeńdźemy tež w Delnjej Łužicy (1507) nowe webtwjerdźenje prawa, zo so za mjezy njetrjeba na wójnu ćahnyć. Z druhimi słowami, powšitkowna wojeŕska winowatosć bu jenož na defensivu wobmjezowana. Tuta defensiva poćahowaše so na wšě kraje čěskeje króny. Dospołnje wobmjezowana bu tuta defensiva hakle 1615, hdźež so za jednotliwe kraje kontingent postaji. Łužica je w nim z 1200 jězdnymi a 2000 pěškami mjenowana.

Zakład powołanja a stajenja wójska kralej, wosebje za turkowske wójny, běše wobsedźenstwo, zakład defensivy běchu zapiski wobsedźerjow kubłow, z kotrychž bu kwota (30, 10, 5 muži) powołana.

W Hornjej Łužicy bu defensiva wosebje přećiwo Husitam a kralej Jurjej organisowana. Tehdy wudźěłachu sebi w lěće 1421 a znowa 1468 za nju wěsty porjad. Organisacija dźěše po wokrjesach šesćich městow a na tym so tež w 16. lětstotku wjele njepřeměni. Tež w Delnjej Łužicy wobstoješe organisacija z časa husitskich wójnow. Ale hakle w 16. lětstotku buchu woprawdźite wokrjesy wutworjene (Łukow, Gubin, Lubin, Kalawa, Hródk). Kónc 16. lětstotka buchu we woběmaj Łužicomaj tež přehladowanja hotowosće zawjedźene.

Lenske wójsko so z wjetša wupłaći a najimaše za sebj e soldnarjow. Z krótka łužiske wójsko bu, kaž tehdom wšudźom w srjedźnej Europje, wójsko soldnarjow.

§ 34. Financy.

Köhler, Geschichte der Oberlausitz (1865) 170. — Knothe, Oberlaus. Rechtsgeschichte, d. 1. — Grosse, Entwickel. d. Verfassung u. d. öffentl. Rechts d. Niederlausitz, N. Laus. Mag. LV. 118, 161. — Scheuner, Zwei Bücher aus der Görlitzer Münze, Z. f Numismatik XIX.; Die Münzen der Stadt Görlitz, t. XVIII. — Bahrfeldt, Das

Münzwesen der Stadt Luckau, Wiener Numis. Z. XVI. — Kapras, Právní dějiny II. § 67.

Kužoły zemjeknježskich dokhodow zwostachu powšitkownje tesame. Kralowske kubła w Hornjej Łužicy so přez konfiskaciju w lěće 1547 bohaće rozmnožichu, tola nic na dołho, přetož buchu zaso pak měštam wróćo předate pak ryćeŕskim swójbam. W hornjołužiskich městach tworješe nowy kužoł dokhodow w lěće 1547 zawjedźenje „sudneho“ (= Fassgeld). Kaž w předkhódnym času, tak myslachu sebi tež w tutym knježerjo, zo maja prawo, we připadźe potrjeby tež na duchownske zamoženje z ruku sahnyć, kaž to Ferdinand I. w lěće 1542 z płaćenjemi Gubinskeho klóštra činješe. Tež pjenježne khłostanja běchu drnhdy dobry dokhod. Po lěće 1547 zapłaćichu hornjołužiske města 100 000 šěsnakow khłostanja.

Ferdinand I. wutwori nowy regal přez zawjedźenje sólneho regala. We Łužicomaj přiswoji sebi přećiwo pólskej a němskej seli jeničcy płaćace prawo na móŕsku sól a jeje zhotowjenje, załoži w Gubinje za nju srjedźišćo za wobej Łužicy a donući mjelčo stawy k připóznaću swojeho sólneho regala.

Stara cłowna organisacija rozpadny docyła. Nowu za Łužicu hakle zaso Ferdinand I. ze zrjadowanjemi 1556, 1558 a 1564 wutwori. Tehdom bu łužiska cłowna organisacija we zwisku z cłownej šlezskej organisaciju přewjedźena. Cło płaćeše so z přiwožowanja pyšnych předmjetow (Luxusgegenstände), a z wuwožowanja domjacych produktow. W lěće 1572 bu Łužica wot šlezskeho cła wotdźělena a k čěskemu přidźělena, při kotrymž tež zwosta.

Štož pjenjezaŕstwo w Hornjej Łužicy nastupa, wužiwachn so tam čěske a Mišnjanske gróše. Ličachu tam na pólske hriwny po 48 gróšach. Poměr Mišnjanskich a čěskich gróšow bě tež tam tón, zo čěski gróš 2 Mišnjanskej gróšaj płaćeše. Drobne pjenjezy biješe Zhorjelc a to pjenježki a halerje (= ½ pjenježka). W lěće 1516 sta so pospyt, tež gróše bić. Zhorjelc zhubi swoje pjenjezobijeŕske (mincowske) prawo w lěće 1547. Zhorjelske pjenjezy běchu hubjene. W započatku 16. lětstotka bjerjechu w Čechach 16 pjenježkow za gróš, w Šlezskej so tute pjenježki Opawskim, Těšinskim a Raćiborskim halerjam runachu. Pozdźišo ličachu w Hornjej Łužicy na tolerje a šěsnaki (Gulden, čě. zlatý), a tež na šlezske gróše.

W Delnjej Łužicy běchu pjenjezobijeŕske poměry podobne, jako w Hornjej Łužicy. Nałožowachu tam čěske a Mišnjanske gróše, pozdźišo tolerje a šěsnaki, pódla toho

tež šlezske gróše a małopłaćiwe bramborske pjenjezy. Drobne pjenjezy bijachu města, w 15. lětstotku wosebje Łukow a Khoćebuz. 18 Łukowskich halerjow dźěše na Pražski, 60 Khoćebuzskich na Mišnjanski gróš. Tolerjowa hódnota bu po wobzamknjenju sejma (1615) tak zrjadowana, zo so toleř 90 krejcarjam runaše.

Važne přemjenjenje sta so w dawkowstwje. Hačrunjež běchu tola dawki hišće za čas knježenja Jagelowcow něšto wurjadne, a hačrunjež so za Ferdinanda I. dawk tež na dalše teoretiscy za wosebitu pomoc měješe, so tola woprawdźe lětnje dawki zběrachu.

W Hornjej Łužicy bu w staršim času cyłkowa summa přizwolenych dawkow postajena a z tuteje přewza zemjanstwo $^1/_4$, wot lěta 1464 $^1/_3$ cyłka a šěsćiměsta $^3/_4$ resp. $^2/_3$. Tuta kwota bu w lěće 1529 tak zrjadowana, zo města a ryćeřstwo po połojcy płaćachu. Dźiwajo na to, zo bu w tutym času dawk ze zamoženja zawjedźeny (1537 wotwaženje [taxacija] 3 milijony hriwnow), bu přez Ferdinanda rozsudźene (1544), zo maja zemjanstwo a města po swojim wotwaženju přinošować. Tuto postajenje bu přez zawjedźenje dawkow po wuhenjach přemjenjene (1567). K nowemu dojednanju dóńdźe hakle lěta 1581, po kotrymž zemjanstwo $^8/_{15}$ a města $^7/_{15}$ dawkow přewzachu. Pódla tutych dawkow buchu tež dawki z předaća, wosebje třicyty pjenježk, a sudowe (Fassgeld) płaćene.

W Delnjej Łužicy bu za Ferdinanda I. dawk z wobsedźenstwa zawjedźeny, při čimž města $^1/_4$ cyłeho dawka přinošowachu. Wot lěta 1579 płaćeše so město dawka z wobsedźenstwa dawk po wuhenjach. Pódla nich zwosta tež stajny piwny dawk (sudowe dawki).

§ 35. Cyrkwinske zarjadowanje.

Peschek, Kurze Uebersicht über die Geschichte des Domstifts und des Domkapitels St. Petri zu Bautzen, N. Laus. Mag. XXIV. — Neumann, Geschichte der geistlichen Administratur des Bistums Meissen in d. Oberlausitz, t. XXXVI. — Starke, Die Einkünfte der Bischöfe von Meissen, M. G. Meissen VIII. — Müller, J. G., Oberłausitzische Reformationsgeschichte, 1801. — Sehlings, Die evangelischen Kirchenordnungen des 16. Jahrh., III., 327 bis 385. — Stöbe, Die erste Zittauer evangel. Kirchenordnung vom Jahre 1564, Mitt. d. Gesellsch. f. Zittauer G. VIII. — Grosse, Entwicklung der Verfassung und des öffentl. Rechtes d. Niederlausitz, N. Laus. Mag. LV. —

Jentsch, Die Gubener Kirchenordnung, Niederlaus. Mitteil. X. — Kapras, Právní dějiny II. § 68.

Bytostne přemjenjenja nastachu w cyrkwinskej organisac'ji. Mišnjanski biskop doby sebi w lěće 1402 exemciju, nic jenož z mocy Magdeburgskeho arcybiskopa, ale tež z mocy Pražskeho arcybiskopa jako łegata nata. Hdyž pak w lěće 1421 tež privileg dósta, zo so jeho dijecesanojo před žadyn cyrkwinski stoł z wonka kraja wołać njesmědźa, bu čěski wliw na zarjadowanje tutoho biskopstwa wotstronjeny. Sakscy wjeŕchojo přimachu wšak tež do čěskich dźělow Mišnjanskeje dijecesy, dobywši sebi namjetowace prawo na hódnosć Budyšskich propstow (1476). Za čas reformacije přikhileše so delnjołužiski official k protestautstwu, a jeho agenda bu (1538) na Budyšskeho tachanta přenjesena, kotremuž ju Ferdinand 1660 wobkrući. W samsnym lěče bu Budyšski tachant wot Mišnjanskeho biskopa za generalneho vikara wobeju Łužicow pomjenowany, hdyž bě lěto před tym (1559) tež Budyšski propst k luteranam přestupił. Dokelž so Mišnjanski biskop sam k protestanstwu khileše (přestupi 1581), wza jemu (1576) bamžowski nuncius we dotal k reformaciji njewotpadnjenych dźělach Mišnjanskeje dijecesy jurisdikciju docyła a přenjese ju ze wšěmi privilegijemi na tachanta a Budyšski kapitel. Přez to bu tntón exemptny a z dobom tež za čěske města Friedland, Słanknow a Hajnspach a za wobej Łužicy woprawnjeny, t r. kompetentny. Nowocalski abt, kotryž w Delnjej Łužicy katolski zwosta, pak jurisdikciju Budyšskeho tachanta nad zbytkami katolikow w Delnjej Łužicy njepřipóznawaše a zepjerajo se na delnjołužiske stawy, wukonješe nad nimi tu jurisdikciju sam. Z łužiskich klóštrow zwostachu po luterskej dobje jenož njenahladne rozpadanki.

Organisacija protestantow so we woběmaj Łužicomaj wšelako wutwori. W Hornjej Łužicy měješe principielnje (po zasadźe) Budyšski tachant luterske duchownstwo pod swojej prawomocu. Na narańšim kóncu wokoło Zhorjelca a na juhu wokoło Žitawy nawjedowachu so luterscy duchowni jednorje sami na wosebitych zhromadźiznach, z časami so wotměwacych. W mandźelskich zwadach pak zwjetša tež tam Budyšski kapitel rozsudźeše. Bohotowy pospyt w lěće 1610, zo by so dohlad nad protestantskimi duchownymi stawowskim inspektoram do rukow dał, so njeporadźi. W čěskim zběžku (1619) wuzwoliohu so defensorojo (15 zemjanow a 19 měšćanow), kotřiž mějachu wo rjadowanju konsistorija wuradźować. Defensorojo pak konsistorium njezałožichu, ale wukonjachu jeho skutkowanje sami.

W Delnjej Łužicy přewjedźechu w lěće 1545 stawowje lutersku organisaciju, hdyž bě krótko před tym tamniši official k protestantstwu přestupił. Jemu k rucy — pozdźišo mjenowaše so wón superintendent — bu stawowske konsistorium założene, do kotrehož stawowje dweju knjezow, dweju ryćerjow a dweju měšćanow wolachu. Podarmo so budyšski tachant přećiwo njemu wo kompetencu nad protestantami też w Delnjej Łužicy prócowaše. Přez kralowske rozsudźenje (rozrisnjenje) z lěta 1596 bu kompetenca tutoho konsistorija też w mandźelskich wěcach přećiwo wšěm napřečnosćam budyšskeho tachanta připóznata a přez Matyasa II (1611) znowa wobkrućena. Pódla tutoho krajneho konsistorija wobsteješe jich hišće cyły rjad za jednotliwe knježstwa, wosebje za Baršć a Brody (Forst, Pförten), Žarow a Trjebule), kaž też za Dobryług.

Kónc.

§ 36. Poměr čěskeje króny za čas sakskeho knježenja.

Grosse, Entwickelung der Verfassung und des öffentlichen Rechts der Niederlausitz seit 1635, N. Laus. Mag. LV. Handbillet K. Ferdinands II. vom 23. Aug. 1628 an Wallenstein, die Wiedereinlösung der verpfändeten Ober- und Niederlausitz betreffend, ib. XI. — Denkschrift über das besondere Rechtsverhältnis der preußischen Oberlansitz dem Staate gegenüber, ib. XXVI, — Pfeiffer, Verhältnis der Oberlausitz zur Krone Böhmen auf Grund des Traditionsrecesses v. J. 1635 und der Declarationv.J 1845, ib. L.— Dürbeck, Kursachsen u. die Durchführung des Prager Friedens 1635, 1908. — Wiesand, Beiträge zu gründlicher Beurteilung der besonderen staatsrechtlichen Verhältnisse der kgl. sächs. Oberlausitz I. 1832. — Deumer, Der rechtliche Anspruch Böhmen-Österreich auf das kgl. sächs. Margft. Oberlausitz 1884. — Max, Herzog von Sachsen, Die staatsrechtliche Stellung des kgl. sächs. Margft. Oberlausitz 1892.

W lěće 1620 zapisa Ferdinand II. Hornju a Delnju Łužicu sakskemu kurwjeŕchej Janej Jurjej a wotstupi ju jemu 1623 jako zastawne wobsedźenstwo. Chcyše ju mjenujcy při najbłižšej přiležnosći zaso wupłaćić. Ale přez pražski měr a reces 30. meje 1635 wotstupi jemu wobej Łužicy jako herbske mužske leno čěskeje króny ze krajoknježskimi prawami. Čěskemu kralej zwostawa wuměnjeny (vorbehalten, ausbedungen) markhrabski titul, łužiski, wopon a wróćny napad. Tutón napad potom nastawa hdyž wumrje mužske potomstwo kurwjeŕcha Jana Jurja

naslědowacy wójwodojo saksko-altenburgscy a w třećim rjedźe (dritte Reihe) mandźelscy potomnicy tehdy hišće žiwych dźowkow Jana Jurja. Posledni rjad móže wšak čěski kral wuzamknyć přez wupłaćenje 72 tunow złota. Saksko-ernestinska linija bu docyła wuzamknjena. Při tom kurwjeŕch njeje winowaty za Łužicu čěske sejmy wopytować ani dawkow płaćić. Čěski kral pak ma prawo na pomoc z Łužicy k zakitej čěskeje króny přećiwo Turkam. Cyła sudniska appellacija dźe jenož hač ke kurwjeŕchej. Čěskemu kralej słuša zakitanje katolskeje cyrkwje we Łužicomaj. Skónčnje je přistajene we zrěčenju, zo přez tutón wotstup njejstej Łužicy wot čěskeje króny wotdźělenej, ale zo zwostanjetej tež na dalše hišće stawaj (dźělej) čěskeje króny. Tutym wučinjenjam čěski sejm w lěće 1636 z wobzamknjenjom přihłosowaše!

Přeměnjenje w tutych tak zarjadowanych statoprawnych poměrach stachu so hakle za čas winskeho kongresa. Tu wotstupi po wučinjenju wot 18. meje 1815 Sakska cyłu Delnju a narańši dźěl Hornjeje Łužicy Pruskej a poměry tutych wotstupjenych dźělow buchu w XVIII. wustawku winskich aktow wot 9. junija 1815 rjadowane. Čěski kral wzda so tu lenskeje wysokosće nad pruskej Łužicu a wuměni sebi herbski napad w nastupanju tutoho kraja nastupajo ju (t. r. D. Łužicu) po wumrjeću pruskeho kralowskeho rodu. Nad sakskim dźělom zwostachu dotalne prawa čěskeho krala zakhowane, kaž to tež Sakska připózna, přistupiwši bjez wuwzaća k winskim aktam 15. novembra 1817. Leno wšak so tež tu wot lěta 1804 wjacy njewudźělowaše.

Wěste dwělowanja nastachu po wudaću sakskeje wustawy z lěta 1831, hdźež so Sakski kral tež we Łužicy jako suverenny wozjewi. Z tym so lenska wysokosć čěskeho krala zhubi, nic pak prawo napada a druhe prawa, štož bu tež přez wosebite wučinjenje sakskeho krala z łužiskimi stawami 17. novembra 1834 indirektnje (posrědnje) wobkrućene. Přećiwo někotrym artiklam mjenowaneje sakskeje wustawy tež winske knježeŕstwo w mjenje čěskeje króny protestowaše, druhe překory nastachu tež z přičiny wobsadźowanja někotrych katolskich prebendow (cyrkwinskich městnow). Po dlějšim jednanju dóńdźe 9. a 21. meje 1845 k deklaraciji, přez kotruž buchu prawa čěskeje króny po recesu z lěta 1635 zasadnje wobkrućene, tola čěski kral wzda so prawa so měšeć do rjadowanja znutřkownych a zwonkownych naležnosćow Budyšskeho

kapitla a klóštrow Marijneje Hwězdy a Marijneho Doła. Tón samy prawniski nahlad zjewi so we wotmołwje winskeho ministra Wesenberga na interpelaciju w lěće 1848 w kejžorstwownym sejmje (Reichsrat) podatej, kaž tež we kročelach, kotrež je winske knježeŕstwo w lětomaj 1849 a 1857 činiło.

Přez zastup Sakskeje do neweho němskeho stata (kejžorstwa), bu prašenje wróćneho napada dźiwajo na § 78 wustawy němskeho kejžorstwa, dwělomne, přećiwo kotremuž so ze strony winskeho knježeŕstwa w mjenje čěskeje króny ničo njeje napřećiwiło. Z tutym mjelčenjom zhubi so prawo inkorporacije Łužicy do čěskeje króny a wróćny napad by jenož w mjezach a po předpisach noweho němskeho kejžorstwa móžny był. Njedwělomne zwosta tehdom jenož prawo w nastupanju katolskeje cyrkwje w Łužicy a tuto bu tež přez sakske knježeŕstwo připóznate, kaž to z dopisa ministra Stremayra 5. decembra 1874 na sakskeho pósłanca v. Bose widźimy.

Druhi dźěl.

Prawne žórła w čěskej dobje.

§ 37. Powaha praweho wuwića.

Meissner, Materialien e. Laus. Rechts- und Geschichtskunde 1774—85. — Weinart, Rechte u. Gewohnheiten der beiden Marg. Ober- u. Niederlausitz I.—IV., 1793—98. — Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter 6. Aufl. 1894. — Stobbe, Geschichte der deutschen Rechtsquellen I.—II. 1860—4. — Scheltz, Kritische Würdigung der Quellen über die aelteste Landesgeschichte, N.-Laus. Mag. 1891. — Zíbrt, Bibliografie II. 210—1, 249—50, 6434—6574. — Kapras, Právní dějiny I. § 2 a 17.

Jako kraj wot serbskich splahow wobydleny, měještej Łužicy w spočatku serbske prawo. Tola so nam njejsu žane jeho direktne dopomnjenki zakhowale, jenož z najstaršich lisćinow a z někotrych němskich krónikow znajemy někotre jeho zasady. Tu a tam je tež hišće móžno

z wosebitosće pozdźišeho łužiskeho wuwića stare serbske prawo wuslědźować a snadź nadeńdźemy tež w ludowych přisłowach jeho zwuki.

Z okupaciju (wobsadźenjom) kraja přez Němcow zawjedźe so wšudźom sakske prawo, kotrež pak bu často nowym poměram přiměrjene. W 11. lětstotku płaćźi sakske prawo za cyłe wobydleństwo bjez rozdźěła. Jenož serbski bur zakhowa sebi někotre wustajenja swojeho stareho wšědneho prawa a modificiruje (wobmjezuje) z tym wustajenja sakskeho prawa, kotrež wšak hewak tež za njeho płaća. W běhu 12. lětstotka dźěli so tuto jednotne (zhromadne) prawo po stawach. Dotalne powšitkowne prawo přeměni so jako zeńske prawo do prawa zemjanstwa a do wupjelnjaceho so prawa statnych prawow. Pódla njeho nastawa wšak cyły rjad wosebitych prawow za jednotliwe stawy (cyrkwinske, měšćanske, burske) a jednotliwe poměry (wićežne, hórniske). Při tym pak maju wšitke tute prawa zaso swój korjeń w sakskim prawje.

Wobě Łužicy buštej tehdy w běhu časa stawaj wulkeho territorija sakskeho prawa a płaćachu tam žórła, tež druhdźe w sakskim prawje wužiwane, pódla někotrych wosebitych domjaceho pokhoda. Iako druhdźe, so tež we Łužicy w 16. lětstotku počina rozdźěl činić mjez powšitkownym sakskim prawom *(ius Saxonum commune)*, zlěhowacym so na sakske hladadło („Sachsenspiegel“) a statutarnym prawom, zepjeracym so na pozdźiše domjace žórła. Dokelž pak bu w XVI. lětstotku wosebje z wutworjenjom pražskeho appellaciskeho (powołanskeho) sudnistwa zwisk Łužicow ze zbytnym sakskim territorijom we prawnym wuwiću přetorhnjeny, we Łužicomaj za čas čěskeho knježeństwa pozdźiše sakske zakonje, wosebje *Constitutiones Saxonicae*, njepłaćachu.

W tutym wobčasu tež we Łužicy na město sakskeho prawa romske prawo stupać počinaše. Připrawa k tomu běchu dźěła Mikławša Wurma a druhich prawnikow, tež we Łužicomaj často wužiwanych, kotrež hižo mnoho romskich wustajenjow wobsahowachu, a studije Łužičanow na Lipšćanskej universiće, hdźež so w XVI. lětstotku hižo porjadnje romske prawo přednošowaše. W XVI. lětstotku so romske prawo w zeńskim a měšćanskim prawje a langobardske prawo w wićežnym (lenskim) prawje přijima.

We woběmaj Łužicomaj přewjedźe so recepcija (přijimanje) w zeńskim prawje w XVI. lětstotku. Delnjołužiski sudniski porjad z lěta 1526 zawjedźe sud, w kotrymž pódla stawowskich přisydow dwaj doktoraj prawow sydaštaj, a

nowy porjad z lěta 1538 připóznawa subsidiarnosć (pomoc) romskeho prawa w někotrych mjenje wažnych wěcach, patent (zjawny list) delnjołužiskeho bohota z lěta 1539 připóznawa pak romskemu prawu („beschriebene kayserliche Rechte") hižo powšitkownu plaćiwosć jako subsidiarnemu (pomocnemu) žórłu. Wuznam romskeho prawa bu powjetšeny, hdyž bu w lěće 1548 appellacija (powołanje) k pražskej appellacijskej (powołanskej) komorje wot najwyššeho sudnistwa kaž hornjołužiskeho (Gericht von Land- und Städten), tak tež delnjolužiskeho (Gericht der Herren Stände) připušćena. Teho dla so tež w hornjołužiskim sudniskim porjedźe (1612) appellacija jenož „nach gemeinem, beschriebenem, landüblichem Recht und den Landesprivilegien" připušća. Na kombinaciji (zjednoćenju) romskeho a sakskeho prawa wotpočowachu wšě zeḿske zarjadowanja a sudniske porjady za wobě Łužicy, wudate w XVI. a XVII. lětstotku, z wjetša z přidatym přispomnjenjom (wukónčnej klausulu), zo ma, nimaju-li privilegije a zeḿske zarjadowanja kruteho a wěsteho wustajenja, sakske prawo a w padźe njedostatka tuteho prawa romske prawo rozrisować (hornjołužiski sudniski porjad z l. 1612). Hdyž Ferdinand I. za lužiske města appellaciju (powołanje) do Prahi (w lěće 1548) zawjedźe, tež postaji, zo ma so rozsudźować „nach dem beschriebenen Rechte (romske prawo) und denen daselbst in Oberlausitz gebräuchlichen Processis und Urteilen". Tež Budyšski porjad připóznawa subsidiarnosć (pomoc) romskeho prawa ze słowami: nach gemeinen weltlichen- und sächsischen Rechten".

Z dobom stupi na město sakskeho manskeho (lenskeho, wićežneho) prawa prawo langobardske *(libri feudorum)*, kaž nas wo tym pozdźiše dźěła wo manskim (wićežnym) prawje we Łužicy powučuja: G e r s d o r f (De feudis Lusatiae superioris 1709), R i e c h (Differentiae juris feudalis communis atque lusatici 1714), M ü l l e r (Institutiones juris feudalis Lusatiae superioris 1818).

Tola kaž druhdźe w territoriju sakskeho prawa, tak so tež we Łužicomaj romske a langobardske prawo na město sakskeho prawa njezawjedźe, kiba jenož k jeho wudospołnjenju tam, hdźež domjace prawo žanoho wustajenja (wukaza) njeměješe.

Pódla prawizniskich žórłow tworja wažnu dopjelnjenku za spóznaće prawa wosebje staršeje doby (staršeho wobčasa) historiske (stawizniske) žórła. Za Łužicu su to wosebje króniki, kotrež su wudate we „*Scriptores rerum Lusaticarum*" w staršej seriji (rjedźe) Hoffmannoweho wudawka z l. 1719 a w nowej seriji z lět 1839—70.

§ 38. Žórła zeḿskeho prawa.

Knothe, Urkundliche Grundlagen zu einer Rechtsgeschichte der Oberlausitz, N.-Laus. Mag. LIII. 245. — W. Lippert, Studien über die Wettinische Kanzlei und ihre aeltesten Registern im XIII. Jahrh., N. A. f. sächs. G. XXIV. a XXV. — Jecht, Ueber die in Görlitz vorhandenen Handschriften des Sachsenspiegels und verwandter Rechtsquellen, 1906. — Homeyer, Die Genealogie der Handschriften des Sachsenspiegels, Abh. preuss. Akad. 1859. — Stobbe, Deutsche Rechtsquellen I. 355 sl., II. 152. — Kapras, Právní dějiny I. § 3, 4, 5, 6, 7.

Žórłow zeḿskeho prawa je cyły rjad a jich raz je jara wšelaki.

1. Su to předewšěm privilegije stawow a kraja. —

Za Hornju a Delnju Łužicu su wosebje ważne majestaty abo kralowske listy (1319, 1329, 1370, 1411, 1420) zarjadowace statoprawne poměry. Wot spočatka knježenja Sigmunda nasta we woběmaj krajomaj wašnje, zo wšitcy knježerjo hnydom při hołdowanju kaž Hornjej tak též Delnjej Łužicy jeju privilegije potwjerdźowachu a zawěsćowachu (prěni raz 1420). Dokelž Delnja Łužica swoje privilegije zhubi, buchu tute přez Władisława w lěće 1507 z pomjatku připóznate a nowe přidate. K nim so přizamkuja wobzamknjenja mjez stawami samymi, ke kotrymž w Hornjej Łužicy w lěće 1530 a 1534 dóńdźe. Stawowje khowachu tute privilegije jako stawowske archivy pak pola swojeho stawowskeho sudnistwa pak pod škitom měšćanskeje rady hłowneho města (Zhorjelca).

2. Druhu kategoriju (rjadownju) stawowskich žórłow tworja wobzamknjenja krajnych sejmow a wobzamknjenja najwyššich stawowskich sudow.

We Łužicomaj so wosebite sejmske knihi za wobzamknjenja sejmow njezałožichu, tak zo su so protokole tamnych sejmow jenož we wobmjezowanej měrje zakhowałe. Jenož wažniše wobzamknjenja so do sudniskich knihow abo do měšćanskich knihow hłownych městow zapisowachu. Wažniše wobzamknjenja w XVI. lětstotku su ćišćane. K wujednanjam krajnych sejmow maju so též wobzamknjenja generalnych (hłownych) sejmow přidać. Dokelž bě jich prěnjotny tekst čěski, sebi łužiske stawy za swoju potrěbnosć jich němski přełožk wobstarachu. Pola najwyššich stawowskich sudow wjedźechu so protokole, kotrež pak njedóstachu tajkeho wuznama, kaž čěske krajne deski.

3. Jara wažne žórła běchu krajne měry (landfridy).

W Hornjej Łužicy mamy prěnje landfridne (krajnoměrske) wujednanki (Verträge) mjez městami. W lěće 1339 přistupichu łužiske města k zjednoćenstwu šlezskich městow na dwanaće lět, ale hižo w lěće 1346 wobzamknychu wšitke pjeć hornjołužiskich městow z čěskej Žitawu trajacy měrowy zwjazk přećiwo wšěm kažerjam krajneho měra. Tutón zwjazk bu w lěće 1355 wot krala Karla wobkrućeny a z tajkimi privilegijemi wuhotowany, zo so we wěstej měrje samo hač na zemjanstwo poćahowaše. Naslědk toho běše na jenej stronje zawjedźenje femskich sudow, na druhej wobknježenje Hornjeje Łužicy přez města hač do XVI. lětstotka.

W XV. lětstotku (1454 a 1468) bu zwjazk dopjelnjeny z wobzamknjenjom wo devensivje (zakitanju). Za Matyjasa Korvina wobdźěli so Hornja Łužica w lěće 1474 a 1482 na šlezskim landfridu (krajnym měrje, krajnoměrskim wuradźowanju) a za nju bu jako prěnju ze wšěch zawjedźeny tamniši wyšši hejtman.

W pozdźišich časach jednaše so wo wěcach krajneho měra jenož na porjadnych sejmach.

Hišće staršе su měrowe zwjazki w Delnjej Łužicy. Hižo w lěće 1318 pokhwaluje a privileguje braniborski markhrabja jako wjeŕch tuteho kraja měrowy zwjazk Gubina a Žemra (Sommerfeld), ke kotremuž tež šlezskej město Krosno a Žahań słužeštej. Tři lěta po tym (1321) wobzamknychu delnjołužiske města Gubin, Žemŕ (Sommerfeld) a Łukow měrowy zwjazk z braniborskimi městami. Tute zwjazki pak njeměјachu žaneho wjetšeho wuznama ani wójnskeje ważnosće, dokelž delnjołužiske města mócne njeběchu. W času čěskeho knježenja bu měrowy zwjazk delnjołužiskich městow wobzamknjeny k wužitkej Wjacsława IV. w lěće 1398, towaŕšny (zhromadny) lanfdrid (měrowy zwjazk) Hornjeje a Delnjeje Łužicy 1408 a landfrid (měrowy zwjazk) Delnjeje Łužicy z Magdeburgskim (Dźěwinskim) arzybiskopom w l. 1422. Měrozwjazkowy raz ma tež škitowanski zwjazk Delnjeje Łužicy z bramborskim markhrabju 1441 wobzamknjeny. Delnja Łužica wobdźěli so podobnje kaž Hornja na šlezskich měrowych zwjazkach (landfridach) w lěće 1474 a 1482. Z dobom bu w tutym wobčasu w Łukowje přez zastupnikow krala Matyjasa a bramborskeho markhrabje zhromadny landfrid (měrowy zwjazk) za Delnju Łužicu a

Bramborsku wujednany. Pozdźišo jednaše so tež tudy kaž w Hornjej Łužicy wo krajnym měrje na sejmach.

4. Na tutych kategorijach (rjadownjach) stawowskich žórłow wotpočuje krajne zarjadowanje.

W Hornjej Łužicy buchu w XVI. lětstotku sejmowe wobzamknjenja wo wjacy stawčkach krajne zarjadowanja (Landesordnungen) pomjenowane, kiž mějachu zwjetša policajny wobsah. Najstarše tajke nam znate zarjadowanje je z lěta 1538. K wjetšemu napisanju prawa dóńdźe tam hakle lěta 1582 w „Kaiserliche Landesordnung im Markgr. Oberlausitz anno 1582“ (ćišćane z dopjelnjeńkami 1597, 1624, 1636). Za sudniske zarjadowanje bu w lěće 1611 zestajana „Confirmirte Ambsordnung wie es im Markgr. Oberlausitz bei dem ordentlichen Gericht... gehalten werden solle. (ćišćane 1612 a 1624) a k njemu buchu přidate někotre zarjadowanja privatnoprawneho raza. Tež sudnisku organisaciju (sudniske zarjadowanje) tute zarjadowanja wobsahuja, ženje pak postajenja wo wustawje.

W Delnjej Łužicy bu wobšěrne zarjadowanje krajneho suda w lěće 1526 přez Ludwika II. publikowane. (wozjewjene), kotrež pak žanu płaćiwosć njedosta. Ferdinand I. porjedźi jo w l. 1538 z nowa jako „K. Ferdinands Landesordnung“, z kotrejž bu najwyšše delnjołužiske sudnistwo z nowa organisowane (zarjadowane). Tuto zarjadowanje bu wot Maximiliana II. w lěće 1570 wobtwjerdźene.

5. Dalše žórła su zwiski z woprawdźitosću, zo stej žicy territorium (zemja) sakskeho prawa. Tohodla wužiwaše so we Łužicomaj wosebje sakski špihel (sakske hladadło) jako najwažniše žórło sakskeho prawa, kaž wo tym mnohe rukopisy łužiskeho pokhoda swědča, z kotrychž je najwažniši Zhorjelski rukopis, zhotowany wot Mikławša Wurma (wozjewjeny wot Jechta „Handschriften“, 1906). Tež wot Wurma bombastiscy spisana glossa (wukładowanka) k sakskemu špihelej před lětom 1386 je so w rukopisu w Zhorjelcu zakhowała.

Nimo teho wužiwachu so we Łužicomaj často tež hišće druhe pozdźiše na sakskim prawje wotpočowace dźěła, tak např. Jana z Buchu „Richtsteig des Landrechtes“ a Mikławša Wurma „Blume des Sachsenspiegels“; tutón poslednjiši hižo khětro jara romske prawo recipuje (přiběra). Skónčnje mamy tež hišće někotre njesystematiske abejcejne (alfabetiske) dźěła wo prawje (regulae juris, remissoria, abecedaria, schlüssel des Landrechts.)

W Zhorjelcu dóńdźe k samostatnemu předźěłanju Sakskeho špihela w „Prawnej Zhorjelskej knizy“ (Goerlitzer Rechtsbuch; wudał Homeyer Ssp. II. 2. 50; Scriptor. Lusat. I. a II.). Tuta nasta w prěnjej połojcy XIV. lětstotka z rozšěrjenja Sakskeho špihela a z přidawka někotrych zasadow ze sakskeho „vikpildneho“ (wobměstowskeho) prawa a Zhorjelskeho měšćanskeho prawa, přiměrjujo a přibližujo so z tym sylnje wosebitym hornjołužiskim poměram, hdźež běše měšćanske prawo sylniše hač krajne prawo.

6. K dopjelnjenju tutych žórłow móže so hišće spomnić na wšelake kralowske zarjadowanja. Staršo z nich maju porjadnje raz privilegijow abo poćahuja so na komoru. Tu móže so tež naspomnić wo židowskim zakonjodawaŕstwu. W Hornjej Łužicy stojachu židźa pod škitom města Zhorjelca (wobtwjerdźenje přez krala Jana 1329), kotrež pak dyrbjachu někotre razy wopušćić. W Delnjej Łužicy so jich privilegije wosebje na Gubin poćahowachu (1309, 1319). We wjetšej měrje wužiwaše zakonjedawaŕske prawo Ferdinand I., kotryž so wjacy na privilegije njewobmjezowaše, přetož w najwšelajšich formach ze swojimi instrukcijemi, resolucijemi, patentami a dekretami do wšěch wotrjadow přimaše. — Zrjadowanje poměrow we Łužicy po lěće 1547 njech je z přikładoom tajkeho kralowskeho spočinanja. Kralowske listy zapisowachu so do registrow, z kotrychž so w Habsburgskej dobje někotre kategorije (rjadownje) wutworichu.

§ 39. Žórła wosebitych prawow.

Knothe, Ein Görlitzer Hofgerichtsbuch, N.-Laus. Mag. LXXIV.; Gesch. d. Oberlausit, Adels von Mitte XVI. Jahrh. — 1620, též tam LXIII. — W. Lippert, Die deutschen Lehnbücher, 1903. — W. Lippert-Beschorner, Lehnbuch Friedrichs des Strengen Margf. v. Meissen und Landgrafen v. Thüringen, 19)3. — Stobbe, Rechtsquellen I., 577. — Jentsch, Der Bürgeraufstand zu Guben u. das Ortsstatut von J. 1604, Niederl. Mitt. VIII. — Stock, Uebersicht über die ländlichen Schöppenbücher der sächsischen u. preuss. Oberlausitz, N.-Laus. Mag. LXXX. — Zíbrt, Bibliografie II., 961—9, 1016—18. — Kapras, Právní dějiny I., § 9, 10, 11, 12, 13. —

1. W manskim (wićežnym, lenskim) prawje mějachu so we Łužicomaj zdźěla po swojich privilegijach (za Hornju Łužicu 1329, 1544, 1575, za Delnju Łužicu 1507,

1538, 1570) a wašnjach. Pódla toho wužiwachu tež Sakski špihel a wšelake druhe po nim zhotowane dźěła cuzeho pochoda, wosebje w Bramborskej znaty „Richtsteig des Lehnrechtes".

Najwažniši zjew z domjacych žórłow wićežneho (lenskeho) prawa pak je lenski (wićežski) dźěl Zhorjelskeje prawneje knihi (wud. Homeyer, Ssp. II., 2.; Script. rer. Lus. II.), nastatej na kóncu XIII. abo na započatku XIV. lětstotka. Tuto prawo njeje předźěłanje lenskeho (wićežskeho) dźěła Sakskeho špihela, přetož złožuje so runje tak kaž cyła kniha runje a njeposrědnje na łaćanskeho spisowarja *„auctor vetus de beneficiis."*

Ważne žórło k spóznaću lenskeho (wićežneho) zarjadowanja běše tež lenski (wićežski) register. Podobny register da tež Bjedrić Kruty, mišnjanski markhrabja, za swoje kraje w lětach 1349—5) zhotowić, a we nim su tež delnjołužiske lena (wićežstwa) wobsahane po dobyću Delnjeje Łužicy přez markhrabjow tam wudospołnjene. Pozdźišo buchu lenske (wićežne) přisahi w Delnjej Łužicy do wosebitych knihow (Homagienbücher) wot lěta 1527 w Lubinje wjedźenych, zapisowane. W tutej dobje (wot lěta 1520) wjedźeše so tež w Hornjej Łužicy lenski (wićežny) zapisk. Wšudźom wjedźechu so pola manskich (lenskich, wićežskich) sudow we Łužicomaj, z wjetša wot XIV. lětstotka, sudniske zapisy w podobje knihow (zhorjelske 1406—23, wud. Knothe w N. Laus. Mag. LXXIV.)

W lěće 1613 dźěłaše w Delnjej a w Hornjej Łužicy lenska (wićežna) kommissija, pósłana z Prahi, kotraž katalog lenow (wićežstwow) zhotowi. Tuta da sebi lenske (wićežne) lisćiny předpołožić a z nich zhotowi wopis po krajinach, cyły rjad zwjazkow (za Łužicu w Drježdźanskim stat. archiwje). Zdobom namjetowaše zawjedźenje noweho lenskeho (wićežneho) rjada za naspomnjene kraje, ke kotremuž pak njedóńdźe.

2. Wo cyrkwinskim prawje móžemy jenož telko prajić, zo we Łužicomaj tosame prawo płaćeše, kaž druhdźe w mišnjanskej diecesy. Někotre wosebitosće nastachu ze zwiska Łužicow z Českej. Tak płaćachu tam někotre Pražske statuty (wustawki), wosebje wobzamknjenja sławneje Pražskeje synody z lěta 1349 (přirunaj list 1381.) Jako žórła njech su mjenowane knihi mišnjanskeho biskopstwa, registry łužiskich klóštrow a kapitlow, a skónčnje dekanatne (tachantske) a farske knihi.

3. Tež w měšćanskim prawje płaćeše z cyła sakske a to magdeburske (dźěwinske) prawo. Jako domjace

měšćanske centra (srjedźišća) wustupuja Zhorjelc, Budyšin, Łukow a Gubin. — Dale bjerjechu powučenja za hranicami z Magdeburka (Dźěwina). — To přesta hakle po lěće 1548. W Hornjej Łužicy sta so to z wopràwdźitym wuwićom na zakładźe instrukcije (rozwučowanja) čěskeho appellacijneho (powołanskeho) suda.

Za Delnju Łužicu zakaza Ferdinand cyle raznje w lěće 1547 powučenje z Magdeburka (Dźěwina) brać, wospjetujo tak rozkaz tamnišeho bohota z lěta 1532 městam daty.

Zhorjelc dósta wobšěrne prawne sdźělenje z lěta 1304 direktnje (runy puć) z Magdeburka (wud. Script, rer. Lus. I.) Pódla njeho dósta jenož mało městow direktnje magdeburske (dźěwinske) prawo, kaž na př. Gubin 1235. Hornjołužiske města z wuwzaćom Zhorjelca přewzachu z wjetša prawo z Budyšina, w Delnjej Łužicy wosebje mějachu so mnohe města po Łukowskim prawje. Druhdźe wužiwachu často tele prawa: Magdeburger Schöffenrecht, Sächsisches Weichbildrecht, Rechtsbuch nach Distinktionen.

Zwisk Zhorjelca, Łukowa a Gubina z Magdeburkom (Dźěwinom) njepřesta z přewzaćom jeho prawa, ale pokazowaše so wosebje we powučenjach, wot tutych městow často z Magdeburka branych (za Zhorjelc wuda je Neumann w N. Laus. Mag. XXVIII., za Łukow w XXXI. zwjazku).

W XVI. lětstotku dóńdźe ze zaćišćom recipowanja (přijimanja) romskeho prawa we Łužicomaj něhdźežkuli k porjedźenju měšćanskeho prawa. Tak buchu hłowne zasady Zhorjelskeho prawa zezběrane a wot Maximiliana II. 1565 potwjerdźene (Neue Willkühr, wud. Weinart IV. 13). W Gubinje buchu měšćanske statuty (wustawki) w lěće 1604 revidowane (z nowa přehladane). Z privatnym (wosebitym) prócowanjom je w lěće 1593 spisana „Gerichtsordnung der Stadt Görlitz."

Z dodawkom a dopjelnjeńku tutych žórłow su měšćanske knihi, do kotrychž so wšo zapisowaše, štož so před měšćanskim sudom abo před měšćanskej radu stawaše, a nimo toho tež druhe wažne podawki město a jeho wobydleństwo nastupace. Zapisowane buchu tam přepisy privilegijow (swobodźinow), krajne statuty (wustawki), sudniske wobzamknjenja, powučenja, wudźělene abo wot wyššeho suda přiwzate, ale tež měšćanske dokhody a wudawki, měšćanske ležownosće ze wšěmi na nich wotpočowacymi dołhami a rentami (bjernjemi), měšćanske a privatne (wosebite) wujednanja, přijeće měšćanow, naležnosće syrotow, testamenty (wotkazanja), tu a tam tež

jenož same rozprawy wo měšćanskich a krajnych wosebje kedźby hódnych podawiznach (wulki woheń, hłód, mór, smjerć knježerja a t. d.).

W Hornjej Łužicy je najstarša měšćanska kniha Zhorjelska. Tuta Zhorjelska najstarša kniha z lěta 1305 je sudniska kniha (Jecht, Prog. g. Görlitz 1901), podobnje tež druha z lěta 1342 (Jecht, N.-Laus. Mag. LXIX), wot lěta 1389 wjedźene „libri actorum, 1390 *liber vocationum*" (N.-Laus. Mag. LXX., LXXVII.) a 1375 radźine zličbowanja (Cod. Lus. III.). —

Z Delnjeje Łužicy je najstarša zakhowana měšćanska kniha Lubinska z lěta 1382 (wud. W. Lippert 1911) a Bezkowska z kónca XIV. lětstotka (Neumann, w Neue Mitteil. aus dem Gebiet der hist. Forsch. 1839); wobě knizy stej z dobom sudniskeho a radźineho raza.

Z pozdźišeho wobčasa njech je mjenowana Gubinska kniha (wud. Jentsch, Niederlaus. Mitt. V.). Lisćiny na město so poćahowace bywaju za wudaće w lisćinarjach (Urkundenbücher) zestajane. Tajke wudaće mamy za Kamjenc a Lubij (Knothe 1883), a Gubin (Jentsch, Niederl. Mitt. II.). K pomnikam měšćanskeho prawa móža so přiličeć tež dopomnjenki porjadkow (Zünfte), kajkichž je we bližiskich městach jara wjele. Spomnjene njech je tu tež na př. na statut (wustaw) suknarjow w Rychbachu (1346).

4. Štož hórske prawo nastupa, ma so na to spomnić, zo w Hornjej a Delnjej Łužicy hač do połojcy XV. lětstotka wjele podkopkow njeběše. Pozdźišo w Hornjej Łužicy česke prawo recipowachu (přiwzachu), w Delnjej Łužicy Freiberkske prawo, kotrež bu přez markhrabinski wukaz z lěta 1328 we wšěch wettinskich krajach zawjedźene a z dobom bu wosebite postajenje Freiberkskeje rady w nastupanju wšěch horow (podkopkow) zarjadowane. W běhu XVI. lětstotka pak bu česke hórske prawo w Hornjej Łužicy wotstronjene přez freiberksko-joachimowske prawo.

5. Burske prawo běše we Łužicy dwoje, prawo starozasydleneho domjaceho wobydleństwa (serbske prawo, wendisches Recht) a kolonistow (němske prawo, jus teutonicum abo emfyteuticum). Tutón rozdźěl ma jenož hłowny wuznam za poměr burow k wyšnosćam. Přetož hewak płaćeše za cyłe burske wobydleństwo sakske prawo, a serbscy burja zdźeržachu sebi w nim jenož někotre swoje stare serbske wašnja. W XVI. lětstotku wudawachu wyšnosće za swoje knježstwa instrukcije (rozkazy), z kotrymiž tež mnohe prawne poměry wuporjedźachu. K jich wudaću wužiwachu

ćišćane předłohi, kajkaž běše dźěło Měrčina Grossera „Kurtze und gar einfältige Anleitung zu der Landwirtschaft nach Art und Gelegenheit dieser Land- und Orth Schlesien" čišćana w Zhorjelcu w lěće 1560 a znowa 1572 a 1590. Wo swojich knježstwach zawjedźechu sebi wyšnosće urbarje (urbarium, Urbarbuch), do kotrychž sebi cyłe swoje wobsedźeństwo a dawki poddanow zapisowachu. Kruchi tajkeho urbarja mamy z wobsedźeństwa Nowocalskeho klóštra z XV. lětstotka (wud. Theuner, Niederlaus. Urkb. I, 1897), k tomu orbař Gubinskeho klóštra 1562 (wud. Söhnel, Niederlaus. Mitt. VIII.) a urbař kapitla swj. Jakuba w Žitawje (Sauppe w Mitt. d. Gesellschaft für Zittauer Geschichte 1908).

Tež pola wjesnych sudow wjedźechu so wšelake zapisy, z kotrychž so wjesne knihi wutworichu. Jich spočatki nadeńdźemy hižo w XV. lětstotku, na př. Rynarjecy (Rengersdorf) 1444, Wuldrichecy (Olbersdorf) 1483.

§ 40. Lisćiny, formulary a łužiscy prawnicy.

K n o t h e, Die ältesten Siegel des Oberlausitzischen Adels, N. Laus. Mag. LXVII. — P o s s e, Die Siegel des Adels der Wettinerlande bis 1500, I.—IV. 1903—11. — R o c k i n g e r, Über Formelbücher vom XII.—XVI. Jahrh., 1855; Über die ars dictandi u. die Summae dictaminum in Italien, S. B. bayer. Akad. 1861. — P o s s e, Die Siegel der Wettiner 1324—1486, I.—II. 1888—93; Die Siegel der Wettiner bis 1324, 1880 — K n o t h e, Die Oberlausitzer auf den Universitäten während des Mittelalters, N. Laus. Mag. LXXI. — S t o b b e, Rechtsquellen I.—II. d. l. — Z i b r t, Bibliografie I. 555—64, II. 133—42, 449—465. — K a p r a s, Právni dějiny I. § 15 a 16.

1. Hišće w XII. lětstotku wužiwachu so we Łužicomaj lisćiny jenož zrědka. W tutym času předknježeše ertne jednanje a swědčenstwo. Hakle w XII. lětstotku nastawaju mnohe lisćiny. Přez prawny wuznam a zwonkowne zarjadowanje rozeznawachu so lisćiny markhrabjow a hrabjow wot privatnych lisćinow.

Lisćiny mišnjanskich markhrabjow a tež braniborskich a čěskich hrabjow mějachu kruće postajenu formu (podobu) a jich hłowne znamjo je připowěsnjeny markhrabski a kralowski pječat. Pozdźišo přińdźe k tomu hišće podpis kanclerja. Privatne lisćiny wuznaměnjowachu so zwjetša z rjadu swědkow, kotřiž k lisćinje na žadanje stronow swoje pječata připowěšachu.

Za historisku potrěbnosć wudawachu so tute lisćiny pak cyłe, pak we wućahu *(regesta)*. Za Łužicy zhotowi podobne zestajenje lisćinow hižo von Reedern w lěće 1724 jako *Lusatia Superior diplomatica* a w lěće 1734 wuda k tomu přidawk (dopjelnjeńku). — Tajke wudawki zarjaduja so w nowym času pak chronologiscy, — tak je zarjadowany *Codex* hornjołužiski (wud. Koehler a Jecht I.—IV. 1856—1912) — pak po předmjetach, tajki je *Codex* delnjołužiski (wud. Theuner a W. Lippert, I.—II. 1897—1911). — Nimo teho mamy *regesta*. za Hornju Łužicu (z lětow 1799—1825) a za Delnju Łužicu (Worbs 1834).

2. K zhotowjenju lisćinow so jako předłožki formulary wužiwachu. Běchu to wosebje formulary (předłožki) z wettinskeje a čěskeje kenclije (pisaŕnje), wosebje stawny formular z kenclije Karle IV. *(Summa cancellaria)*. Pozdźiše podobne formulary su ćišćane. Je jich cyła rjada z territoria sakskeho prawa, wosebje Alexandra Huga Rhetorik (ćišć. prěni raz 1528 a pozdźišo časćišo). —

3. Štóž chcyše so w prawach zdźěłać a rozwućić, khodźeše před husitskimi wójnami do Prahi, po nich z wjetša do Lipska a Wittenberka (Běłohroda). Docyła nam mnoho wuznamnych domjacych prawnikow znatych njeje. Wjetšina tehdyšich dźěłow, kaž tež znata prawna kniha Zhorjelska je bjez autora (bjez připisanja spisaćela). — Spomnjenja hódny ze staršeje doby je jenož Mikławš Wurm, wo kotrehož dźěłach so hižo horjekach spomnjenka sta a kotryž bě městu Zhorjelcej blizki. Z pozdźišeho časa ma so jenož mjenować kniha Bosćana Stelbagia, *Differentiae et antinomiae juris civilis et saxonici* w Budyšinje 1568.

Dodawk.

§ 41. Pozdźiša literatura łužiskich prawnych stawiznow.

Meißner, Literatur des Oberlausitzischen Rechts I.—II., 1800—2. — Enslin-Engelmann, Bibliotheca juridica, 2. wud. 1840. — Stintzing-Landsberg, Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft, I.—III., 1880—98. — Zíbrt, Bibliografie, II., 629—31, 802—819, 6434—6574. — Kapras, Právni dějiny I. § 19 a 22.

Po recepciji (přijeću a zapisanju) nastupi prawniska literatura tež we Łužicomaj dwoju ćěŕ. Jeni wukładowachu rozdźěle mjez domjacym a romsko-langobardskim prawom. Tajkich pojednanjow a rozprawow z wobkruženja sakskeho prawa mamy wjele a wužiwowachu so tež we Łužicomaj. Z domjacych móžemy naspomnić wjetše w Budy-

šinje lěta 1568 ćišćane dźěło Seb. Stelbagia, Epitomes s. Summae universae doctrinae justitiae legalis pars prima, praecipuis ac usitatis suo quolibet loco junctis differentiae et antinomiis juris civilis et saxonici — a Riecha, Differentiae juris feudalis communis atque lusatici (1714).

Za praktiske wužiwanje běchu sćěhowace dźěła postajene: Gersdorf, De feudis Lusatiae Superioris 1709; Budaeus, Electa juris lusatici 1727; Kraus, De advocatis publicis Lus. Sup. 1727; Frenzel, De accessionibus juris in M. Lus. 1734; Weinart, Lehnrecht des Markgft. Oberlausitz, I.—II, 1785—88; Rechte und Gewohnheiten der beiden Mgft. Ober- und Niederlausitz, I.—IV. 1795—98; Winkler, Versuch eines Repertorii des kursächsischen u. Lausitzischen Lehnrechts 1800; Müller, Institutiones juris feudalis Lusatiae Superioris 1818; Neumann, Das Provinzialrecht der Mg. Niederlausitz 1837; Wangenheim, Das Provinzialrecht des Mg. Oberlausitz 1844.

K tomu njech su přidate někotre zběrki wo łužiskich zakonjach: Haugwitz, Prodromus Lusaticus, 1681; Großer, Lausitzische Merkwürdigkeiten, 1714; Corpus juris provincialis marchionatus Lusatiae superioris, 1715; Reedern, Lusatia superior diplomatica, 1729, z pokračowanjom wot Gemeinhardta z lěta 1734; Lünig, Codex Augusteus II. 3. 1724: Meißner, Chronologisches Register der Oberlausitzischen Gesetze I.—II. 1779—85, Materialien zur Oberlausitzischen Rechts- u. Geschichtskunde, I.—IV., 1784—87; Schwarz, Wörterbuch über die Chursächs., auch Ober- u. Niederlausitzer Gesetze bis z. J. 1742, I.—V. 1792—94; Weinart, Rechte und Gewohnheiten der beiden Markgraftümer Ober- u. Niederlausitz, I.—IV., 1793—98,

Za najwjetše žórło prawnostawizniskeje maćizny ze staršeho časa pak płaća „Destinata literaria et fragmenta Lusatica“ I—II 1738—47 a „Das Oberlausitzer Kollektionswerk“ I—VI. 1770—1824.

Mjez tym započachu so w połojcy 18. lětstotka tež historije (stawiznow) prawa přimać, wosebje wot toho časa, hdyž w lěće 1750 nasta łužiske towařstwo „Gesellschaft für Geschichte u. Gelehrtheit“, kotrež hnydom wot swojeho załoženja „Arbeiten einer Gesellschaft in der Oberlausitz“ wudawać poča, kotrež buchu po mnohich přeměnjenjach skónčnje w lěće 1822 do „Neues Lausitzisches Magazin“ přetworjene a přepomjenowane. Prawnych žórłow pak so hižo Worbs we swojim „Archiv für die Geschichte Schlesiens, der Lausitz und zum Teile Meißens (1798)“ a we swojim „Neues Archiv f. d. G. Schlesiens u. d. Lausitz (I.

—V. 1804—24)“ přimaše. W połojcy 19. lětstotka přistupichu k němskim dźěłaćerjam tež serbscy, hdyž bu 1847 Maćica Serbska założena, kołraž wot 1848 swój Časopis M. S. wudawać poča, Z hłownych dźěłaćerjow wo prawnych łužiskich stawiznach maju so za Hornju Łužicu mjenować Němcy: Weinart, Meißner, Köhler, Scheltz, Knothe a Jecht, za Delnju Łužicu Neumann, Worbs, Große a Lippert; dale Serbja Jenč, Hórnik, Renč a Muka, z cuzych wučencow wosebje Čech Černý a Polak Bogusławski. Pódla nich wšak tež druzy ze swojimi dźěłami přispěwachu k cyłkowemu wobrazej łužiskeho prawneho wuwića, kaž je to z literatury pola jednotliwych wotdźělenjow widźeć.

— Kónc. —

Nekrolog LXXVI.

Jakub Herrmann,

bywši farař we Wotrowje, česlny kanonik kapitla sw. Pětra w Budyšinje, ryćeř kral. saksk. Albrechtsk. rjada 1. kl. z krónu, sławny serbski wótčinc a přikładny dobroćel serbskeho naroda, dołholětny wubjerkownik M. S., sobustaw M. S. 1860—1916.
* 6. meje 1836. † 10. meje 1916.

W Jakubu Herrmannu je naše serbske pismowstwo swojeho najwoporniwšeho spěchowarja zhubiło a Maćica Serbska žaruje wo swojeho najšćedriwšeho podpjerarja. Štyri dny po swojich 80. narodninach je farař kan. Herrmann swój zemski běh dokonjał we Worklečan hrodowskej khorowni, hdźež wón wot kónca lěta 1909 na wotpočinku přebywaše. Nadrobny a dospołny žiwjenjopis tak wulcy zasłužbneho muža tu wozjewić, je hižo dla wobmjezowaneje wobsažnosće našeho „Časopisa“ njemóžna wěc. Tuž sym sebi wotmyslił, jeho žiwjenje a skutki nadrobno wopisane našemu ludej přichodnje we wosebitej knižcy před woči stajić. Tu pak nětko jenož krótki wobrys a wobraz jeho žiwjenja a wosoby podam.

Jakub Herrmann narodźi so 6. meje 1836 w Swinarni, serbskej wjescy pod klóštrom Marijnej Hwězdu na serbskim burskim kuble, bórzy po jeho narodźe pak so jeho nan na Bartec wulke kubło do Khróšćic přesydli, hdźež bě jeho maćeřny bratr Jakub Bart († 1881) dołhe lěta z fararjom Z Khróšćičanskeje wjesneje šule přińdźe młody Jakub do Budyšina na tachantsku šulu a potom na Budyski gymnasij, lěta 1849 pak so na serbski seminar do Prahi přesydli; tam wón najprjedy na Małostronski gymnasij khodźeše a po maturitnym pruhowanju na Pražskej

universiće 4 lěta theologiju studowaše. Lěta 1859, 9. nov., za měšnika wuswjećeny bě wón krótki čas z kapłanom w sakskej Kamjenicy a 1860—61 z 2. kapłanom w Kulowje, 1861 pak bu wón za prědarja při tachantskej cyrkwi sw. Pětra w Budyšinje postajeny, hdźež wón hač do lěta 1869 jara wustojnje a spomožnje skutkowaše jako wobdarjeny, zrěčniwy a pilny prědaŕ a swědomity duchowny, załožiwši towaŕstwo katolskich rjemjeslnikow a Michałej Hórnikej swěru pomhajo při załoženju towaŕstwa ss. Cyrilla a Methodija. Mjez tym poby wón w l. 1863 khwilu w Šěrachowje z kapłanom na wupomoc a 1866 ćehnješe wón jako pólny abo wojeŕski duchowny sobu ze sakskim wójskom na wójnu do Čech, z wotkal so za swoje spomožne skutkowanje ze saksk. Albrecht. rjadom I. kl. wuznamjenjeny do Budyšina wróći. Lěta 1869 bu J. Herrmann wot duchowneje wyšnosće za farskeho adminlstratora do Wotrowa pósłany a tem w l. 1871 za fararja postajeny; tu wón nětko jako woprawdźity duchowny knjez a starosćiwy wótc swojeho jemu přiručeneho stadleška z přikładnej swěrnosću a njezměnliwej lubosću a wot wšitkich stawow swojeje dobreje serbskeje wosady lubowany z njewšědnym žohnowanjom njewustawajcy a sprócniwje hač na wječor swojeho žiwjeuja skutkowaše. Jako běchu sebi po smjerći biskopa Łuzčanskeho někotři wysocy knježa wotmyslili, jeho dać za Budyskeho tachanta wuzwolić, so wón toho raznje wotrjekny a swojej Wotrowskej wosadźe swěrny wosta. Lěta 1889 bu za čestneho kanonika pola s. Pětra w Budyšinje wuzwoleny a lěta 1907 dosta wot saksk. knježeŕstwa za swoje spomožne skutkowanje krónu k Albrecht. rjada I. kl. spožčenu. W nazymje 1910 woteńdźe J. Herrmann do Worklec na wotpočink; lěto prjedy, 9. nov. 1909, swjećeše hišće jako na Božemje swěrna Wotrowska wosada a z njej cyła serbska Łužica na swjatočne wašnje jeho troji jubilej: 50lětny duchownski, 40lětny faraŕski a 20lětny kanoniski jubilej (nadrobniše hl. swjedźeńske čisło „Łužicy", čo. 11 lětnika 1909). Hnujace běše 1. okt. 1910 jeho rozžohnowanje z lubowanej Wotrowskej wosadu, w kotrejž wěsće jeho dźakne wopomnjeće hač do najdalšich časow w žiwym česćowanju wostanje; hnujace běše jeho swjatočne khowanje 13. meje 1916 na ćichim Wotrowskim pohrjebnišću w sćinje cyrkwje sw. Bena, hdźež běše Herrmann telko lět ponižnje a swěrnje Bohu k česći skutkował. Syły ludu, wosadnych a přećelow, kotrež jeho k poslednjemu wotpočinkej přewodźachu, swědćachu žiwje wo tom, w kajkej wysokej česći njebo-

ćički wšudźe stoješe. Cyła naša serbska Łužica wo njeho žaruje jako wo jeneho swojich najlěpšich synow. A to je sebi wón połnje zasłužił ze swojej česćownej wosobu a ze swojim wurjadnym njesebićiwym skutkowanjom, z kotrymž je so na wšě časy hłuboko do wutrobow wšitkich swěrnych Serbow zapisał.

Jakub Herrmann běše muž sprawneje a wysocy česćowneje powahi, złoteje wutroby, praweje słowjanskeje mjehkosće a něžnosće, njewšědneje nadobnosće, idealny wótčinc přikładneje skutkownosće, stajnje pomocniwy muž, swěrny přećel. Jeho dobroćiwe wašnje a jeho nadobne wobličo wostanje kóždemu njezapomnite, kiž je so hdy z nim we žiwjenju zetkał.

Jakub Herrmann je dźě we swojich młódšich lětach tež do „Łužičana“ a do „Katolskeho Posoła“ nastawki pisał, ale hdyž je tež mjenje hač druzy ze swojim pjerom k přisporjenju našeje literatury přinošał, za to je ćim wjacy a bóle hač štó druhi naše serbske pismowstwo a naše narodne prócowanja z bohatymi pjenježnymi přinoškami podpjerował a je so tak sčinił typus a příkład serbskeho maecena, často z połnym prawom sławjeny (přir. swjedź. čisle „Łužicy“ k jeho 70. narodninam; „Łužica“ lětn. 1906 čč. 5 a 6). Wón přinošeše stajnje nadobnje na zběrki za fond towařstwa ss. Cyrilla a Methoda, za towařstwo „Pomocy za studowacych Serbow“ a za „Serbski Dom“ našeje Maćicy, kotrejž je wón skónčnje w swojej poslednjej woli 10 000 hr. wotkazał. Wjacy zběrkow basni našeho sławneho Jakuba Barta-Ćišinskeho je wón ze swojim nakładom wudał. Rady a šćedrje wón khudšieh serbskich młodźencow při jich studijach podpjerowaše a ze swojeje mjeńšeje wosady w běhu lět rjanu ličbu serbskich młodźencow na wyšše studije přihotowa a wupósła. Jako najwjetši podpjerař a dobroćeř pak so wón našemu jeničkemu belletristiskemu měsačnikej „Łužica“ wopokaza; z lětom 1891 přewza wón jeje nakładnistwo, wjedźeše samu jeje administraciju w spočatku sam někotre leta na Wotrowskej farje a wosta z jeje nakładnikom na 20 lět hač do 1910, doniž ju Maćica Serbska do swojeho nakłada njepřewza; při našich serbskich wobstejnosćach njebě to snadna wěc, kóžde lěto je wón stajnje jenak rady wjele stow hriwnow za jeje ćišć a rozšěrjenje woprował. A runje z tutymi woporami dosta wón z kóždym lětom k „Łužicy“ wjetšu lubosć takrjec k swojej dźowcy, tola nic jenož k njej, ale k wšitkim, kiž so wokoło njeje zhromadźowachu, wšitkich za swojich wosobinskich přećelow wobhladowaše a

k sebi přeprošowaše; z toho nastachu woprawdźite zjězdy sobudźěłaćerjow a přećelow „Łužicy“, kóžde lěto wokoło Michała (22. septembra) skhadźowachu so „Łužicarjo“, kaž Herrmann tutych Łužicynych a swojich přećelow sam pomjenowa, pola swojeho wótca na hospodliwej, přitulnej Wotrowskej farje; wjacy hač jedyn płódny impuls wuńdźe z tutych skhadźowankow, kotrež wšitkim wobdźělnikam njezapomnite wostanu.

Po Herrmannowym minjenju hakle połnje spóznawamy, što je naše Serbowstwo we nim měło, što je z nim zhubiło. Mało je jich, kotřiž, kaž „Serbske Nowiny“ k jeho wopomnjeću pisaju, po času młodostneho zahorjenja narodnej mysli swěrni wostawaju, tola hišće žadniši su tajcy Serbja, kotřiž za zdźerženje našeje serbskeje rěče a narodnosće na wołtař wótčinskeje lubosće wulke pjenježne wopory přinošuja. Do jich małeje ličby je kanonik Herrmann słušał. Jeho mjeno w stawiznach serbskeho pismowstwa stajnje błyšćate městno wobkhowa a swěrni Serbja njepřestanu, z dźakownosću na njeho spominać. Haj „wopomnjeće sprawnehe wostanjo w žohnowanju“.

Er. Ernst Muka.

Nekrolog LXXVII.

Dr. med. Michał Pětranc,

sanitetski radźićel w Budyšinje, bywši lěkař w Malešecach, sobustaw Maćicy Serbskeje 1879—1915.

* 30. hodownika 1849. † 4. hodownika 1915.

Michał Pětranc wukhadźeše z Čornec p. Baćonja, hdźež běše jeho nan z kublerjom. Narodźi so tam 29. hodownika 1849.

Najprjedy wopytowaše ludowu šulu w Čornecach, 1861 přińdźe na tachantsku šulu w Budyšinje, 1863 přestupi do praeparandy katolskeho seminara a 1865 přesydli so, jako wučomc do serbskeho seminara přijaty, do Prahi, dokelž měješe so na duchownske powołanje přihotować. Za čas gymnasialnych studijow pak spóznawši, zo za duchownske powołanje so njehodźi, wopušći serbski seminar a wobstawši maturitatne pruhowanje studowaše pilnje na lěkařstwo. Lěto wosta hišće w Prazy a potom

přesydli so do Würzburga, hdźež swoje lěkaŕske studije z dobrym wuspěchom dokónči.

Jako młody lěkaŕ zasydli so w Malešecach, hdźež sebi ze swojej lěkaŕskej wustojnosću a swojim přećelnym wobkhadom w krótkim powšitkownu dowěru doby, tak zo daloko a šěroko za jeho pomocu pytachu. Na wšě třiceći lět je tam skutkował, doniž dyrbješe póznać, zo mocy woteběraju. Přepodawši swoju praxis swojemu bratrowcej Feliksej Pětrancej poda so do Budyšina na wotpočink.

Michał Pětranc bě lubosć k swojemu narodej, kotruž bě wótcny dom jemu zašćěpił, jako student sebi zdźeržał a w „Serbowcy“ spěchował, štož wosebje teš z tym dopokaza, zo do Maćicy Serbskeje zastupi. W lětach swojeho wotpočinka móžeše so zaso bóle wo swoju narodnosć starać, štož přede wšěm jako swěrny kemšeŕ serbskeje cyrkwje pokazowaše, hdźež běše „Pobožny Wosadnik“ jeho swěrny towaŕš. Serbske kěrluše sobu spěwać bě jemu žiwjenje. Z wosebitej khwalbu dyrbi so na to spomnić, z kajkej lubosću je swoju wysokolětnu mać, khamornu, ponižnu Serbowku, w Malešecach hač do jeje smjerće dohladował.

Literariscy wšak Pětranc dźěłał njeje, Maćicy pak je swěrny wostał hač do swojeje smjerće. Wón wumrě w Budyšinje 4. hodownika 1915 a bu tu na nowym katolskim pohrjebnišću pokhowany. Njech wotpočuje w měrje!

Jakub Skala.

Nekrolog LXXVIII.

Lic. theol. Jan Renč,

fararŕ w Ketlicach, ryćeř wysokich rjadow, swěrny serbski wótčinc, sobustaw M. S. 1883—1916.

* 29. januara 1856. † 24. meje 1916.

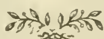
Jan Jurij Renč, lic. theol., faraŕ w Ketlicach, narodźi so tam 29. januara 1856 jako młódši syn tehdomnišeho Ketličanskeho kapłana Jana Karola Renča a jeho mandźelskeje Thusneldy rodź. Fuhrmanec z Wóslinka. Hdyž běše najprjedy 5 lět do Ketličanskeje wjesneje šule, w kotrejž tehdy naš sławny hudźbnik K. A. Kocor wučeše, khodźił, bu jutry 1867 wučomnc Budyskeho gymnasija, na kotrymž

bě wjacy lět jako dobry tenorista sobustaw jako inquilinarow. Jutry 1867 swoje maturitatne pruhowanje wobstawši so do Lip-ka poda, zo by tam theologiju studował, k čemuž jeho wot spočatka pokazowaše znutrkowne pokhilenje a nanowe wotćehnjenje. W Lipsku jako sobustaw Łužiskeho prědaŕskeho towaŕstwa a jeho serbskeho wotdźělenja „Sorabika" so wudokonjowaše při swojich theologiskich studijach swěru w serbskej maćeŕnej rěči a zajimowaše so tež za słowjanšćinu. Dopominam so, kak z nim w privatnym kollegiju njeboh prof. Leskiena sydach, kiž z nami kralodwórski rukopis čitaše. Jan Renč so rad pilnje na wuwučowanjach Sorabika wobdźěleše. Tež serbsku rěč před Němcami pokazowaše, kaž na př. w lěće 1878 za założeński swjedźeń Łužiskeho prědaŕskeho towaŕstwa serbski quartet přihotowa a rjenje wuwjedźe. Dopřihotował pak za duchownsku słužbu mjez Serbami je jeho serbski prědaŕski seminar w Hodźiju, kotrehož rozwučowanja we wulkich prózdninach 1877 a 1878 wužiwaše. Zajimawe a kharakteristiske su słowa, z kotrymiž jeho tehdy jeho nan wodźerjej seminara, njeboh Imišej, připowjedźi: „Mój syn Jan je produktivna hłójčka kaž w prozy tak tež w poesiji, a ja bych chcył, zo by to Serbam k wužitku přišło." Tuž njeje dźiwa, zo lubosć k serbskej rěči w młodym Renču, kiž bu nětko hišće pod Imišowy zliw stajeny, tajkich płomjenjow naby, zo je žane pozdźiše přećiwjenje zwuhašeć njemóžeše Jara žahe, hižo po dokonjanym trienniju, swoje kandidatne pruhowaaje wobsta a bu na měsće w Ketlicach diakonatny vikar, w přichodnym lěće po wobstatym 2. pruhowanju kapłan a po nanowej smjerći (1888) faraŕ tam, kotrež zastojnstwo je hač do swojeje smjerće zastał. Při swojim wobćežnym duchownskim dźěle we wulkej Ketličanskej wosadźe namaka hišće časa, na pismowskim poli dźěłać. Wón zestaja a wuda wobšěrnu, z wobrazami hódnje wuhotowanu němsku knihu „Stawizny Krtličanskeje wosady", kotraž wjele připóznaća namaka, a w lěće 1895 napisa dissertaciju wo lisće swj. Jakuba, za čož jemu universita w Jenje dostojnosć licentiaty theologije spožči. Při přihotach za swoje wopisanje Ketličanskeje wosady za starymi powjesćemi slědźo namaka za Łužicu jara wažne pismo starych časow, originalny list čěskeho krala Wjacława z lěta 1395, w kotrymž tutón wsy Ketlicy, Jěrkecy a Krapow pod zaškit bratrow z Nosaćic staji. Nimo toho je dźe tež do „Serbskich Nowin" a do serbskeho „Missionskeho Pósła" dopisował. Wšudźe wón serbske prawa zastupowaše. Přez swoje nje-

wšědne, wosebite wašnje, swoje markantne wustupowanje, swoju duchapołnosć a njebojaznosć, kaž tež přez swoju wulkotnu zrěčniwosć bu wón jedyn z najznaćišich duchownych Hornjeje Łužicy a stajnje rad słyšany prědař. Wysokich připóznaćow za jeho skutkowanje jemu tež po. brachowało njeje. Rakuski khěžor spožči jemu ryčeřski křiž rjadu Franca Jozefa a Sakso-Wajmarski wulkowójwoda ryčeřski křiž 1. rjadownje Sokołoweho rjadu.

Poslednje lěta ćeřpješe Jan Renč na cokorowku a jeho mocy widomnje woteběrachu, tak zo hižom dlěžši čas na to mysleše, sebi w Budyšinje khěžu kupić a so tam na wotpočink podać. Srjedu 24. meje hdyž běše njedźelu prjedy hišće prědował, jeho rano we łožu morweho namakachu. Boža ručka bě jeho w nocy zajała. Na blidźe ležeše „Bibliski pućnik“ hišće wotewrjeny, z kotrehož bě sebi wječor do poslednjenje nocy pokoj čeřpał. Jeho khowanje, kiž so njedźelu 29. meje popołdnju wotmě, bě mócne wobswědćenje česće, w kotrejž běše njebóćički stał. Při pohrjebnej nutrnosći zeńdźe so drje cyła wosada a na 20 zastojnskich bratrow. Jan Renč bě nježenjeny wostał; ćim bóle wisaše na swojim jeničkim bratře, Wjelećanskim fararju, a na jeho dźěćoch. Duž so rozymi, kak jara je jeho zrudźiło a jeho mocy dolemiło, jako před 5 lětami tutón jeho bratr Marćin wumrě a jako nazymu 1915 tutoho druhi syn Jurij, čerstwy student, we wójnje padže. Jana Renčowe mjeno wostanje nam w česći.

Jan Křižan.

Nekrolog LXXIX.

Jan Gólč,

farař w Rakecach, pilny serbski spisowaćel, dołholětny wudawař njedźelskeho lista „Pomhaj Bóh“, sobustaw M. S. 1884—1916.

* 4. meje 1864. † 16. oktobra 1916.

Jan Herman Gólč narodźi so w Rakecah 4. meje 1864 jako syn tamnišeho fararja Julija Hermana Gólča. Při swojich wosebitych duchownych darach zahe do města daty na Budyskim gymnasiju z wulkim wuspěchom wuknješe, tež w maćeřnej serbskej rěči, domach derje nawuknjenej, so přeco dale a lěpje wudokonjejo. Wón bě swěrny wopytowař skhadźowankow serbskeje studowaceje młodźiny.

a widźu jeho hišće, kak wón jako rychły młoduški gymnasiast so na jenej z přěnich skhadźowankow w Khróšćicach čile wobdźěleše. Po maturitnym pruhowanju do Lipska so na theologiske studije podawši bu tam sobustaw Łužiskeho prědaŕskeho towaŕstwa a pilny staw a pozdźišo wustojny wodźeŕ serbskeho wotdźělenja „*Sorabicum*“, kaž tež stajny wopytowaŕ tydźeńskich wječornych skhadźowankow Lipsčanskich Serbow, kotrychž hłowa a duša bě tehdy njeboh knihikupc Bohuwěr Pjech ze swojim přećelnym wašnjom a zajimawym wjedźeństwom. Za swój studentski ćas bywaše Jan Gólč tež kóžde lěto na wulkich prózdninach w Imišowym serbskim prědaŕskim seminaru w Hodźiju, hdźež smy jeho husto z wulkim zajimanjom prědować słyšeli. Swoje theologiske pruhowanje w Lipsku z dobrej khwalbu wobstawši a swoju wojeŕsku słužbu jako jenolětny dobrowólnik pola třělcow w Drježdźanach wotbywši běše nimale lěto pomocny duchowny najprjedy w Bukecach a potom w Budestecach, a bu w nazymje 1890 za fararja do Budyšinka powołany. Dźeń do swojeho přesydlenja do Budyšinka wożeni so 21. okt. 1890 ze Serbowku Amaliju rodź. Křižankec z Rašowa, z kotrehož mandźelstwa je 6 synow wušło. Swój zbytny čas jako faraŕ mjeńšeje wosady wón swěru k lěpšemu Serbowstwa wuži. Z Krjebjanskim fararjom Dr. Sełłu wón naš nabožny tydźenik „Pomhaj Bóh“ załoži a po wotsalenju dra. Selle ze Serbow sam do rukow wza, bywajo z jeho hłownym redaktorom hač do swojeje smjerće. Jako so jeho nan na wumjeńk poda, bu młody Jan Gólč za nanoweho naslědnika wuzwoleny a 26. okt. 1902 za fararja w Rakecach postajeny. Wot lěta 1903 bě wón wodźeŕ „Serbskeho knihowneho towaŕstwa“. Gólč měješe dobru, běžnu serbsku rěč, wjele rjanych serbskich nastawkow je z jeho wustojneho pjera wušło, wosebity pomnik swojemu serbskemu spisowanju je stajił z knihu „Slubjeny kraj“, kotraž bu za krótki čas pokupjena. Kaž za prědarja bě jeho Bóh tež za přednošowarja w towaŕstwach z wosebitymi darami wuhotował; najčasćišo a najradšo je w Rakečanskim serbskim towaŕstwje „Lipje“ přednošował. Hdyž běše hišće čerstwy 19. dec. 1914 swój 25lětny zastojnski a 21. okt. 1915 swój mandźelski jubilej swjećił, poča Gólč widomnje na wutrobinu khorosć słabnjeć a wudycha so 16. okt. 1916 nahle. Jeho swjatočne khowanje wotmě so 18. oktobra. Njeličena syła a mnoho duchownych přewodźeše jeho k rowu. Serbske wotprošenje měješe faraŕ lic th. Mrózak-Hrodźišćanski jako předsyda konferency serbskich duchownych,

w cyrkwi rěčachu fararjo Wałtaŕ, Mrózak-Budyšinski a Zahrjeńk a wyšši cyrkwinski radźićel. Bě hižo ćma, jako ćěło z cyrkwje njesechu a do rowa pokhowachu. — Gólčowe mjeno w stawiznach serbskeho pismowstwa njewuhasnje.

Jan Křižan.

Wućahi z protokollow M. S.

1. **Hłowna zhromadźizna** (67.) **M. S.** 15. hapryla 1914. Po powitanskich słowach předsydy fararja Křižana poda sekretaŕ schol. Žur hłownu rozprawu: M. S. je wudała 2 zešiwkaj „Časopisa“, protyku „Předźenaka“, „Čitanku“ (1 dź.) a měsačnik „Łužicu“ l. 1913, za nazymu so přihotuje serbski spěwanski swjedźeń k 60. narodninam dr. E. Muki; po nim rozprawuje zarjadnik notar Cyž wo „Serbskim Domje“ (dokhodow 14700 hr., wudawkow 12179 hr., cyłeho zamoženja 143200 hr.), pokładnik a muzejownik k. wučeŕ Wjerab wo knižnej pokładnicy (dokhodow 5086,83 hr., wudawkow 4836,54 hr., wuzbytka 250,29 hr.) a wo „Serbskim muzeju“, knihownik w. wučeŕ em. Fiedleŕ wo přirostku knihownje, knihiskładnik w. wučeŕ Kapleŕ pisomnje wo składže a faraŕ Nowy wo „Delnjoserbskim wotrjedže“ skoržo na nuzu a hubjenstwo w delnjołužiskich šulach a cyrkwjach. Na to nekrologi přednošuja faraŕ lic. th. Mrozak wo dwórskim radź. prof. dr. J. Jakubje, cyrkw. wučeŕ Rječka wo w. wučerju Hili a předsyda Křižan wo wučencu dr. Ramułtu w Krakowje. K počesćenju zemrětych sobustawow zhromadźeni postanychu. Potom so wuradźuje wo serbskim spěwansklm swjedźenju, kotrehož wuwjedźenje so cyrkw. wučerjej Rječcy do rukow położi, a za nowe sobustawy so přijachu: far. Kurl Křižan w Hućinje, wučeŕ Aug Łahoda z Bukec a mištr Jurij Laduš we Wochozach. Faraŕ Nowy namjetuje, zo bychu wšitke sobustawy M. S. swoje podobizny do albuma darowali, kotryž ma so w „Serbskim muzeju‘ khować. Dr. theol. F Rězak wozjewi, zo je prěnja połojca jeho wulkeho němsko-serbskeho słownika zapłaćena. Zběrka za „Serbski dom“ mjez přitomnymi po starym nałožku sčinjena wunjese 36,10 hr. Hłowna zhromadźizna skónči so ze spěwom našeje narodneje hymny.

2. **Posedźenje předsydstwa a wubjerka M. S.** 8. měrca 1915. Najprjedy postaji so dźeński porjad přichodneje hłowneje zhromadźizny. Po namjeće fararja Domaški postaji so čas za jednotliwe rozprawy a nekrologi na 10 a nanajwjacy na 15 mjeńšinow, wuzbytkowany čas ma so na swjedźeński přednošk nałožić. Notar Cyž wozjewi, zo chce stud. radź. prof. dr. E. Muka swoju knihownju Maćicy Serbskej darić, štož bu z wulkej wjesołosću přijate. Po namjeće zarjadnika Cyža so z pokładnicy „Serbskeho Domu" 100 hr. za „Čeŕwjeny Křiž" přizwoli, po tym zo su so hižo prjedy 300 hr. za wójsko a to tym 3 Budyskim polkam po 100 hr. dariłe. Na město fararja Wałtarja, kiž bě złožił, bu za 2. sekretarja fararŕ Mjeŕwa-Bukečanski kooptowany. Pokładnik Wjerab wozjewi, zo je za noweho redaktora „Łužicy" dobyty cyrkw. wučeŕ Holan w Budyšinku. Domaška žada, zo by knihiskładnik kóždolětnje we swojej hłownej rozprawje sobu podał, kelko eks. kóždeho druhu knihow je hišće na składźe a komu a kelko eks. je do kommissije dał.

3. **Hłowna zhromadźizna** (68.) **M. S.** 7. hapryla 1915. Předsyda fararŕ Křižan wotewriwši zhromadźiznu ze zawodnej rěču wěnowaše mjez druhim dźakne a khwalbne słowa přitomnymaj wótčincomaj stud. radź prof. dr. E. Mucy, konrektorej gymn. w Freiberku, kiž loni swoje 60. narodniny swjećeše, a seniorej tachantstwa Jak. Skali, kotremuž bě bamž dostojnosć praelata spožčił. Wobaj z hnutymi słowami so dźakujo slubištaj so dale za naše lube Serbowstwo starać. Na to sekretaŕ Žur poda lět. hłow. rozprawu: dla wójnskeho časa njehodźeše so serbski spěwanski swjedźeń wuhotować ani wotmysleny ćišć kataloga Maćičneje knihownje wuwjesć, předsydstwo z wubjerkom wuradźowaše jenož jónu, wudała je Maćica 2 zeš. Časopisa a Protyku. Sćěhowachu rozprawy zarjadnika Cyža wo „Serbskim Domje" (hl. dale; po jeho namjeće a radźe ma so z lětnych wunoškow železny fond hač do 10000 hr. tworić), pokładnika a muzejownika Wjeraba wo knižnej pokładnicy (hl. zady) a přirostku „Serbskeho Muzeja" (hl. zady), knihiskładnika Kaplerja wo položenju knihiskłada (hl. z.), předsydy wubjerka Rjedy wo přehladowanju a položenju „Serbskeko Domu" a Slepjanskeho kantora H. Jordana wo „Delnjołužiskim wotrjedźe M. S." — Potom nekrologi přednošowachu fararŕ Mjeŕwa wo fararju Kubicy-Bukečanskim, wučeŕ Słodeńk wo šćedrym a zahoritym narodowcu překupcu Haješu we Wulkich Zdźarach

a měšć. wučeř Polan wo wučerju Pjechu we Wujězdźe p. Ketlic; předsyda Křižan spominaše z dźakownosću na serbskich wojakow we wójnje za wótcny kraj padnjenych a wuzběhowaše wosebje gymnasiastu-dobrowólnika Gruhla (Króla) z Wuric, kiž je swoje zamoženje wotkazał k stipendijej za khudych gymnasiastow z ratařskeho stawa. K počesćowanju zemrjetych zhromadźeni postanychu. — Za nowe sobustawy buchu přijeći: kk wučeř Pawoł Hocker w Kotecach, bohosłowc Beno Šołta z Radworja, bohosłowc Michał Kětan ze Słon. Boršće a ratař Jan Bergan z Komorowa p. Klukša. — Namjetow bě mało. Pokładnik Wjerab skorži na njedostatk w knižnej pokładnicy a žada założenje wosebiteho fonda za wudawanje knihow a płaćenje dołha. Při tom namjetuje farař lic. theol. Mrozak powyšenje lětneho přinoška sobustawow wot 4 na 5 hr.; jeho namjet bu jenohłósnje přijaty a předsydstwu k wuwjedźenju přepodaty. — Zwučena zběrka wobdźělnikow na hł. zhromadźiznje za „Serbski Dom“ wunjese lětsa 40,24 hr. — Hłownu zhromadźiznu skónči jara zajimawy hudźbny přednošk našeho serbskeho hudźbnika Bjarnata Krawca z Draždźan, kiž mału hodźinku traješe a wulku radosć a zahorjenosć wubudźi. Předsyda wupraji wulki zjawny dźak k. hudźbnikej Krawcej a jeho assistentcy z přećom, zo by po móžnosći cyły přednošk w Časopisu M. S. dał woćišćeć.

4. **Posedźenje předsydstwa a wubjerka M. S.** 14. febr. 1916. Najprjedy so dźeński porjad přichodneje hłowneje zhromadźizny wuradźi. Powyšenje lětneho přinoška na 5 hr. so hišće raz hłownej zhromadźiznje předpołoži. Nowy sobustaw Witołd Taszycki w Podgorze-Krakowje so přija. Wšitcy přilubichu so wo rozmnoženje sobustawow M. S. postarać, předsyda Křižan chce wšitkich serb. duchownych a kantor Kapleř wšitkich serb. wučerjow, kotřiž hišće sobustawy M. S. njejsu, k zastupjenju do njeje namołwjeć. Domaška žada za kóždu hłownu zhromadźiznu zahorjacy a powučacy přednošk a přilubi za přichodnu zhromadźiznu sam tajki přednošk. Skónčnje so wo ćežkich wobstejnosćach „Łužicy“ jednaše.

5 **Hłowna zhromadźizna** (69.) **M. S.** 26. hapryla 1916. Po powitanskich słowach předsydy Křižana podawa sekretař Žur lětnu hłownu rozprawu: wjele starosćow, wjele dźěła dla žałostneje wójny, mało časa za idealne a wědomostne dźěło M. S., wušłoj staj porjadnje Časopis (2 zeš.) a Protyka, a „Łužica“ je so jenož hdys a hdys pokazała.

Na to rozprawuja zarjadnik Cyž wo „Serbskim Domje“ (hl. zady), pokładnik a muzejownik Wjerab wo knižnej pokładnicy a wo muzeju (hl. z.), knihiskładnik Kapleř wo knihowym składźe (hl z.), předsyda wubjerka Rjeda wo revisiji a dobrym porjedźe „Serbskeho Domu“, knihownje, knihiskłada a muzeja a fararř Šwjela wo „Delnjołužiskim wotrjedźe M. S.“ (jenička delnjoserbska nowina „Bramborski Casnik“ je do wobsedźeństwa d.-ł. wotrjada přešoł a wudawa so za čas wójny jenož kóždy druhi štwórtk a ćišći so w Budyšinje w serbskej ćišćeřni, trjeba pak podpjeru. Wudałe su so za wojakow małe kěrlušowe knižki a někotre łopjena z modlitwami; d.-ł. wotrjad žada wo rozmnoženje sobustawow). Tuž předsyda Křižan napomina k podpjeranju d.-ł. Serbow a „Bramborskeho Casnika“. — W nekrologach na to přednošowanych wopominachu w. wučeř Wjerab padnjeneho wubjerkownika cyrkw. wučerja Rječku, wučeř Słodeńk padnjeneho redaktora „Łužicy“, wučerja Franca Krala, fararř Mikela fararja Běrnika-Klukšanskeho, praelat Skala lěkarjow dr. Jana Ćěslu z Neveklowa a dr. Pětranca z Budyšina, redaktor Smoleř kublerja Gustu Skopa z Kołwazy a bohosłowc Benno Šołta padnjeneho bohosłowa Jak. Cyža ze Stróžišća. K počesćenju zemrětych zhromadźizna postany. — Za nowe sobustawy buchu přijeći: fararř Kurt Handrik w Klukšu, fararř Theodor Kapleř we Hornim Wujězdźe a bohosłowc Franc Šołta z Radworja. — Při nowowólbach buchu do předsydstwa Skala, dr. Muka, Žur, Wjerab, Mjeřwa a do wubjerka dr. Herrmann a Rjeda z nowa a na město padnjeneho wubjerkownika Rječki wučeř Jurij Šołta z Budyšina jenohłósnje woleni; wšitcy wólbu přijachu. — W sćěhowacych namjetach a wuradźowanjach bu jenohłósnje wobzamknjene, zo ma w Maćičnych wustawkach 56 B. wot nětka rěkać: Wšitke sobustawy z wuwzaćom čestnych maju do pokładnicy lětny přinošk płaćić, kotrehož wysokosć hłowna zhromadźizna postaja, a zo ma so wot l. 1917 přinošk na 5 hr. powyšić; z dobom so wobzamkny, zo ma z lětom 1916 dotalny lětny přinošk knižneje pokładnicy za městnosće knihownje, knihiskłada a muzeja 150 hr. do pokładnicy „Serbskeho Doma“ spadnyć a zo ma so z dokhodow „Serb. Doma“ lětnje 50 hr. „Serbskemu Muzeju“ za přizběrki připokazować; trjeba-li pak muzejownik wjacy, ma to stajnje prjedy wot hłowneje zhromadźizny žadać a přizwolene dostać. Wulke zajimanje a žiwe wuradźowanje wubudźi namjet wučerja Słodeńka, wudać knihu k česći padnjenych a

ranjenych serbskich wojakow we swětowej wójnje; skónčnje bu po namjeće dr E. Muki jenohłósnje wobzamknjene, zo ma ta kniha pod napismom „Łužiscy Serbja we swětowej wójnje wonka a doma“ so z pomocu wšitkich serbskich fararjow a wučerjow zestajeć a wudać wot třoch redaktorow: hłown. předsydy fararja Křižana (jako hłowneho redaktora a za evang. hornjołuž. Serbow, wučerja Słodeńka (za katol. Serbow) a fararja Šwjela (za delnjołuž. Serbow) a zo ma so ze zběranjom maćizny (mjena, wuznamjenja, listy wojakow atd.) hnydom započeć. Cyrkw. wučeř Holan jako redaktor skorži na njeporjad při čišćenju „Łužicy“ a Wjerab jako Maćičny pokładnik přeje sebi, zo bychu sobustawy M. S. tónle naš měsačnik pomhali dale a bóle rozšěrjeć. Dale žada Wjerab krućiši porjad při postajenju płaćizny a předawanju Maćičnych knihow a spisow. Starosć wo tym zhromadźizna předsydstwu připokaza. Zběrka mjez přitomnymi za „Serbski Dom“ 40,40 hr. wunjese. — Hłownu zhromadźiznu skónči přednošk k. fararja Domaški wo „Serbiskej a zrudnym wosudźe južnych Serbow“; rěčnik na kóncu ze stawiznow tuteho luda tež za nas wučby čeŕpaše a za swój dołhi a zajimawy přednošk powšitkowny přiklesk a dźak předsydy žněješe.

6. **Posedźenje předsydstwa** 26. oktobra 1916. Z dźakownosću předsyda wozjewi, zo je njeboh kanonik Jakub Herrmann, bywši fararř Wotrowski († we Worklecach 10. V. 16), Maćicy Serbskej 10000 hr. wotkazał a to swoju hypotheku 3000 hr. na „Serbskim Domje“, kotraž ma so wumaznyć, a 7000 hr. w akcijach Lubijskeje banki, kotrychž dań ma so „k spěchowanju serbskich pismowskich prócowanjow po postajenju jeho dołholětneho přećela, k. stud. radźićela prof. dr. E. Muki w Freiberku nałožować“. Zarjadnik „Serb. Domu“ k. notar Cyž je te akcije (7) do khowanja wzał. Po radźe k. Cyža ma so dr. Szablewskeho hypotheka 3000 hr., kotraž bu wupłaćena, kwitować, Maćica Serbska jako jeje wobsedźeřka na sudnistwje zapisać a krala Albertowemu fondej 3000 hr., kotrehož wobsedźeřka je tež „Maćica Serbska“, formalnje wotstupić. Na to pokładnik Wjerab swój z wulkej prócu zestajany přehlad wo stawje knižneje pokładnicy přednjese: w poslednich 18 lětach (1897—1915) běše za ćišć a wjazanje knihow 46840 hr. wudawkow a z rozpředaća knihow 33634 hr. dokhodow, potajkim 13206 hr. wjacy wudawkow hač dokhodow; najwjacy su wunjesłe „Protyki“, hrom. 18645 hr.;

potajkim wjetšu połojcu), namjenje Bibliske stawizny Łužica, wšelake mjeńše spisy a fible; a to:

Napis	wudawki	dokhody	deficit
Bibliske stawizny	7603 hr.	5009 hr.	2594 hr.
Łužica (4 lětn.)	4284 „	2447 „	1839 „
wšel. mjeńše spisy	2149 „	803 „	1346 „
Čitanki	3539 „	2972 „	623 „
			6400 hr.

Sobustawskich přinoškow bě 15800 hr. a skónčneho zbytka ma Maćica Serbska jenož hišće 3100 hr. Tuž pokładnik k zadźěwanju dalšeho wupada (deficita) namjetuje powyšenje płaćizny wšelakich knihow a spisow. Wo tom pak ma so přichodnje dale jednać. Tón króć so jenož płaćizna noweho (3.) wudawka „Towařšneho Spěwnika“ na 1,50 hr. (za knihikupcow a kommissionarow na 1,20 hr.) a „Spěwneje Radosće“ na 0,60 hr. za eks. postaji. Městopředsyda Skala žadaše postajenje noweho kolporteura (roznošowarja) Maćičnych knihow po wójnje. Za zastupnika knihiskładnika Kaplerja w jeho njepřitomnosći w Budyšinje bu měšć. wučeř Polan postajeny. Za noweho sobustawa bu přijaty k. Jurij Šołta, skótny lěkař w Khrósćicach.

W Budyšinje, 1. měrca 1917. Mikł. Žur, sekretař M. S

Dary za knihownju M. S·

(Lěta 1913—1916).

Knihownja M. S. je tež w běhu lět 1913—1916 wot wědomostnych towařstwow w lětniku 1913, str. 145 sć. mjenowanych, hdźež runje ta swětowa wójna zadźěwała njeje, jich wědomostne spisy, kaž dotal na wuměnjenje za naš „Časopis“ słane dostawała a k tomu tež wšelake nowowudate wědomostne spisy a knihi nas zajimowace wot spisaćelow Maćicy Serbskej přećelnje přikhilenych. Nadrobnu rozprawu pak naš wjelezasłužbny knjez knihownik dla wysokeje staroby a časćišeje khorosće po zwnčenym wašnje podać njemóže. Redaktor.

Rozprawa wo „Serbskim Museju“.

(Na wójnske lěta 1914, 15 a 16).

Ćežke časy dźeń a hóršeje swětoweje wójny njetyjachu měrnemu dźěłu w museju za přisporjenje jeho zběrkow. Druhe, tu kwilu ważniše starosće — wojerska służba a pozdźišo přisporjenje powołanskeho dźěła — zabrachu mocy a čas musejownika, a tak wostachu wšelakore dźěła w museju ležo a čakaju na lěpše časy po wójnje. — Tola cyle njepłódny za musej tež čas wójny njeběše, a musej wobohaći so wo někotre rjane dary.

I, Dary za musej.

a) W běhu lěta 1914 do museja darichu:

1. k. wumjełc Rolf Friedmann w Budyšinje: a) wolijowy wobraz hnadowneho města „Róžanta“ (hódny na 200 hr.); — b) wobraz „Mjasowa Hasa“ w Budyšinje z dwěmaj Serbowkomaj (radyrunka); — c) wobraz „Serbowka z Ralbic“ (rad., kupjeny).

2. k. wyšši wučeŕ kantor Hila w Khrósćicach: 4 popjelnicy, 2 z Kozaric, 1 z Wotrowa a I z Prawoćic.

3. k. wučeŕ Fr. Kral z Kamjenca: kónčkaj broncy a železa z popjelnišćow.

4. kn. Berta Zillessen: Oberlausitzer Dorfbilder I u. II.

5. musejownik: a) kamjeńtnu „bolosćiwu maćer“ z Radwoŕskeje stareje křižneje cyrkwje, (stare dźěło z 16. lětstotka); — b) pozłoćanu pychu na njewjesćinsku bortu z Hodźijskeje wosady; — c) stary taleŕ z rjanej kromu, (kamjenina); — d) fotogr. platy (negativy) starych serbskich statokow a někotre fotografije z Delnjeje Łužicy; — e) wšelake stare pjenjezy za našu zběrku; — f) barbojtu reprodukciju wobraza wumjełca W. Krausy „Serbske kmótry.“

6. k. wuměnkaŕ Handrij Wojnaŕ ze Žornosyk: wulku zajimawu zběrku zyglow (pječatow) z najwjetšeho dźěla wot patrimonialnych sudnistwow našich serbskich wsow.

b) W běhu lěta 1915 darichu do museja:

1. k. stud. radź. prof. Dr. Muka, najstarši a najwjetši přećel museja 3 žadne rukopisy; su to: a) Delnjo-serbska rukopisna agenda z Dubrawy (Lubinski wokrjes); — b) rukopis Głowana (w folio); — c) hornjo-serbske rukopisy (a ćišće) z Khołmca.

2. k wučeř Franc Kral z pola: kamjeńtnu kulu (Strahlenkies) z třělnych hrjebjow.

3. k. wučeř Michał Nawka z Radworja: Dawkowe knihi (Mikławša Cyža ze Stróžišća) wobsahujce zapis dawkow wot l. 1744—1810; „Silber-Zins“ 1743—1838; „Hoff-Geld“ 1743—1837; „Metze-Geld“ 1743—1836.

4. k. kubleř Jakub Delan z Hornjeho Wunjowa: a) kamjeńtnu neolitisku sekeru; b) wulku šklu z popjelnišća (rozb.).

5. kn. Marja Bukec z Budyšina (prjedy w Zejicach): a) škleńčany piwowy karančk z cynowym wěkom z lěta 1732 (dar J. Buka z Časec); b) 2 jutrownej jejcy wot njeje molowanej.

6. kn. Rušerowa (Serbowka z Wojerowskich stron) přez jeje syna w Drježdźanach; 2 jutrownej jejcy (wosebje za musej molowanej).

7. kn. Madlena Nowakowa z Lejna: Židźany wěrowanski pjezl jeje njeboh wowki, Madleny Šelcoweje z Róžanta, rodź. Mudrochec z Jawory.

c) W běhu lěta 1916 darichu do museja:

1. Do zběrki wójnskich dopomnjeńkow: a) k. stud, radž. prof. Dr. Muka: dopomnjeńku na † Franca Krala, posledni dar lubosće do pola jemu pósłany a wot tam wróćeny z napismom: „Gefallen fürs Vaterland“; — b) musejownik: ze zawostajenstwa † Jana Rječki pakćik jeho listow a dopisnicow; — c) k. stud. J. M.: 1 franc granatu (2,8 kal.), tak mjenowany „Blindgänger.“

2. kn. kubleř Ros. Grofina z Khróšćic: staru drjewjanu Božu martru.

3. kn. zwud. Marja Rebišowa z Baćonja: běłe wokołošijace rubiško jeje wowki, (rjane a dobre dźěło starcje serbskeje šwalče).

4. k. farař Jurij Křižan-Wotrowski: 1 kamjeń z Khanječan skały („Schriftgranit“) a 1 kruch wuhla z Wotrowskeho hrodźišća, (wot spalenych wrotow hnědušeho hrodu na hrodźišku.)

5. Firma Bösenberg u. Kretschmer w Drježdźanach: bohatu zběrku starych swěčnikow a lampow.

II. Dary za archiv:

W běhu lěta 1914 darichu:

1. k. wyšši wučeř Bjarnat Krawc w Drježdźanach, rukopisy swojich wumjełskich dźěłow: 1. Acht Duette mit Klavierbegleitung; — 2. Vier Männerchöre, — 3. Acht

vier- und mehrstimmige gemischte Chöre a capella nach wend. Volksliedern; 4. Vier Lieder v. Robert Volkmann f, gem. Ch.; 5. Sechs wendische Volkslieder; — 6. Streichquartett c moll; — 7. Vier Duette; — 8. Zwanzig Lachende Lieder; — 9. Acht Klavierstücke: „Aus wendischen Gauen“; — 10. Sechs Lieder für 1 Singstimme mit Klavierbegl.

2. k. wučeŕ Jan Rječka z Budyšina: rukopis 3. wudawka „Towaŕšneho Spěwnika“.

3. k. stud, radź. konr, prof. Dr. Muka: tehorunja rukopisy swojich wědomostnych dźěłow.

4. k. wumjeńkaŕ Handrij Wojnar ze Žornosyk: wulki rjad starych aktow Baćońskeho a Mało-Wosyčanskeho ryčeŕkubła.

b) W běhu lěta 1915 darichu do archiva:

1. k. stud. radź. konr. prof. Dr. Muka: nastawk Radyserba-Wjele w rukopisu a druhe mjeńše wěcy.

2. k. faraŕ Jurij Delan-Baćoński: wał rukopisnych spisow njeboh Jakuba Čišinskeho.

3. k. Korla Mička z Rakec: „Duchomne kyrlischowe knihi“ z l, 1791. (rukopis).

c) W běhu lěta 1916 darichu do archiva:

1. k. stud. radź. konr. prof. Dr. Muka: rukopis njeboh wučerja A, Sommera (wjeselohra „Wón wšak njewě što by chcył).“

Přispomnjenje: Najwažniši podawk z lěta 1915 w museju je wobnowjenje wolijowych wobrazow fararjow Wićazow z Hodöija. (nan a syn). Wumjełska dźěłaŕnja sakskeho starožitnostneho towaŕstwa je wobnowjenje jara derje a tunjo wuwjedła; město 200 hr. sym jenož 50 hr. za dźěło płaćił. Zo byštaj so wobrazej lěpje zdźeržałoj, sym jej z dobrymaj wobłukomaj wobdać dał.

Dokhody běchu jara snadne, w lěće 1914: 92,50 hr. — w lěće 1915: 70,65 hr. — a w lěće 1916 jeno 8 hr, (wěsty zastupny pjenjez so wjacy njebjerje, wopytowarjo dawaju po dobrozdaću).

Wudawkow naliči so na lěto 1914: 131,10 hr. — na lěto 1915: 139,85 hr.

Musejowa pokładnica wobsedźeše kónc lěta 1916: 171,70 hr.

Wopyt wosebje w lěće 1916 bohaty njebě, dokelž je napismo při zwonkownych durjach „Serbskeho Domu“ na „Serbski musej“ kedźbu činjace wotstronjene. Do musejoweho pomjatnika je so w lěće 1916 zapisało 20 wosobow.

W Budyšinje, 31. decembra 1916.

M. Wjerab, musejownik.

Rozprawa wo knihiskładźe M. S.

W běhu lět 1913—16 buchu z knihiskłada M. S. tele knihi a knižki žadane a wotedate: 5300 + 5344 + 5200 + 5290 Protykow na lěta 1914—17; 523 + 540 + 425 + 430 Čitankow; 325 + 200 + 250 + 306 Biblisk. Stawiznow; 240 + 460 + 444 + 190 exx. Spěwn Radosće ze serbskimi přidawkami; 94 + 376 + 368 + 147 wšelakich zešiwkow „Časopisa“ M. S. (nimo 360 ex. kóždeho zeš. z l. 1913—16 porjadnje sobustawam a wědom. towařstwam wot redaktora słanych); 8 + 1 + 6 + 4 Pfulowych serb. słownikow; 5 + 6 + 4 Kocorowych VI serbskich. spěwow; 56 + 50 Towařšn. Spěwnikow; 10 + 1 ex. Serbskich Zynkow; 6 + 5 Kocor. XV. s. narodnych spěwow; 25 + 100 Kocor. kwartetow „Za Kamjencom“; 10 Zapisk. M. S., 94 ex. Šibakec nana, 82 Wopomjeńkow, 60 khorow „Kak lubozne su“, 3 Trójniki, 33 Nowych Trójnikow, 21 Genofefow, 13 ex. Bitwy p. Budyšina, 3 ex. Nadpada p. Bukec, 13 ex. Hrodu na Landskrónje, 8 Robinsonow, 8 ex. Małeho gratulanta, 5 Staw. serbsk. basn., 5 Worješkow, 3 ex. Jana Manje, 3 Křiža a połměsaca, 3 Oberlina, 3 Bohusława z Dubowina, 3 ex. Zabawkow, 1 Pfuloweje s. rěčnicy; hromadźe 6904 + 7034 + 6758 + 6417 ex., wšo do hrom. 27113 exx. — Wot l. 1917 budźe so po postajenju předsydstwa a wubjerka tež porjadnje we hłownej zhromadźiznje M. S. zdźělować a w Časopisu wozjewjeć, štó je kelko exx. do kommissije dostał a kelko exx. kóždehožkuli wot Maćicy Serbsk. wudateho spisa je hišće na składźe.

W Budyšinje, 3. měrca 1917.

J. A. Kapleř, knihiskładnik M. S.

Přinoški sobustawow M. S.

Swoje lětne přinoški (po 4 hr. na lěto) zapłaćichu w běhu lět 1914—16 tele sobustawy:

1.) Na lěta 1914, 1915 a 1916: Andricki (tež na 13). — Bělik, Bójc, Bajeř, Bjesada Jaseńčanska, Boehmer, dr. Boehme, Błažij, Bart. — j. radź. Cyž, Cyžec Hana. — Domaška Mor., Dórnik, Delan kubleř, Deleńčka, Domaška Rom., Dobrucki (tež na 12 a 13). — Fasshauer, dr. Franka (tež na 13). — dr. Grolmus. — Handrik Jan, Handrik Matej, Handrik Kurt (16), Hajna Mikł. (tež na 10=13), Hanka (tež na 13), Hanowski, Haješ J., Herrmann Jak, dr. Herrmann, Hejduška farař, Hejduška zastojnik, Hila P., Hicka, Hokař (15 a 16), Holan, wučeř w Budyšinku, Holka, Hórnik. — dr. Imiš. — dr. Jacsławk, dr. Jakubaš (tež na 11 hač 13), Jenč, Just farař, Just kapłan. — Kapleř J. w Budyšinje, Kapleř J. w Halštrowje, Kapleř-Wujezdźanski (16), Kokla (tež na 13), Konvalinka, Kral Jurij, Kral Marćin, Kramattowa, Křižan Jan -Hodźijski, Křižan Jurij, Křižan Karl, Króna, Krawc cyrkw. wuč. w H. Wujezdźe (tež na 11—13), Krušwica (16), Krygař, Kubaš, Kubašoc Marja, Kubjeńc, Kummer, Khwaćičanske serbske towařstwo (tež na 13). — Łahoda. — Laduš, Leidleř, Lenik-Rašyk, Libš, Lodni E. (tež na 10—13), Lodni-Bukeč., Lorenc. — Matek E., Matek H., Merzinger, Mič, Mikela, Mjeřwa G., Mjeřwa Moric, Młyńk, Mósak-Kłosopólski, Mrózak Osw., Mrózak P., Mrózak W., Mukowa Loska. — Nowak direktor, Nowak farař, Nowy. — Otremba. — Pjech M. (tež na 12 a 13), Polan, Přikryl. — dr. Rachel, Rachel Jan, Renč-Ketl., Renč-Wjel., Renč-Čorn. (tež na 13), Renč-Workl., dr. Rězak, Rimek, Rjeda Pawoł, Ryćeř. — Skala, Słodeńk, Smoła, Sołowjew, Stranc, dr. Stumme, Sykora. — Šewčik Jak., Šewčik Jur., Šołta Jan, Šołta Jurij, Šudak, Šütza-Małeš., Šütza-Rachl., Šwjela Bog., Šwjela Křesć. — Taszycki (15 a 16). — Urban. — Valtyn (15 a 16), Voigt, dr. Vozárik. — Wałtař (tež na 13), Wencko (tež na 13), Wićaz Ota, Wićaz Wałtař, Wićežk, Winger, Wjenka, Wjerab, Wójčech (tež na 10—13), Wyrgač (tež na 11—13). — Wyrgač (tež na 11—13), Zahrjeńk G., Zahrjeńk J. — Žur M., šolast., Žur M. kubl., Žur Jak, Žur Michał.

2) Na lěta 1914 a 15: Bjesada Ralbičanska, Bogusławski. — Cedźik, Cyž Jan, Čap, „Čornobóh“ towařstwo. — Delan farař, Dušek (15). — Dr. Hejna, Holan žiwnosćeř, Hrdina, Hrouda, Hujer. — Jawork (tež na 13), Jordan

Hajno, Jordan Karlo, Jednota „Rip“. — Dr. Kapras Kětan, (na 15), Knorre, Kotrch, Kral Franc, Křižan Jan -Kotowski, Kukowske Kasino. — Ladko, Lebza. — Moc, Müller (15), dr. Muka. — Občanska Beseda w R, Občanska založna w R., Občanska. — Dr. Pata, dr. Pětranc (15). — Rab (tež na 13), Rječka, Rjeda Jurij, Rjelka, Roudniska gymnas. bibliotheka, Roudniska wjeřch. bibliotheka, dr. Rus. — Sbor Roudn. real. gymn. (15), Sedmihradska, Stehliček, Serbske towařstwo w Bukecach, Symank. — Šołta Pawoł. — Tajrych, Tyšeř. — Wawrik (tež na 13).

3.) Na lěto 1914: Baudouin de Courtenay, Běrnik. — Gagarin wjeřch. — Handrik-Ćěsla, Hančka (tež na 13). — Kocián. — Łoa-Zawadzki (tež na 09 a 13), Macák, Macák Frant. — Občanska Beseda we W. Myće. — Pjech A. — Skop, Seifert Aug., Seifert Vacl. — Ščerba, Šmirous, Schättinger. — Vrhovnik (tež na 13).

4.) Na lěto 1913; Krawc Bjarnat (tež na 12). — Nawka (tež na 09—12).

Zličbowanja M. S. na lěta 1914—1916.

1. Zličbowanje M. S. w 68. lěće (1914).

A. Dokhody.

I.	Zbytk w pokładnicy wot lonšeho lěta		250,29
II.	Přinoški sobustawow M. S. z l. 1914		780,—
III.	Abonnomentne pjenjezy za „Łužicu“ na l. 1914 . . .		700,21
IV.	Dobrowólne dary sobustawow: Łoa-Zawadzki (20 hr.); Merzinger (12 hr.); Eliška Sedmihradska (5 hr.); W. Kotreh (2,45 hr.); P. Smékal (1 hr.); 4 mjeńše dary (hrom. 3,45 hr.)		43,90
V.	Dań ze zamoženja knihowneje pokładnicy:		
	$3^1/_2$% Krajn. bank. ruk. list čo. 11110 (500 hr.)	17,50	
	4% Krajn. bank. kreditny list čo. 3213 (500)	20,—	
	Z 3 list. Lipsč. hyp. banki čo. 2070172 po 200 hr. (4%)	24,—	
	4% ruk. list města Drježdźan čo. 26608 (100)	4,—	
	K. K. dołžna papj. čo. 384706 (Halabala) . .	6,30	
	Z Łakodoweho a Tiburowskeho fonda . . .	60,00	
	Z knižkow čo. 2051 na Lubijskej bancy . .	14,05	145,85
VI.	Z předatych knihow wuwikowane		1585,40
		hromadźe	3505,65

B. Wudawki.

I.	Časopis 1914: za ćišć, wjazanje a rozesłanje	640,25
II.	Łužica 1914: za ćišć a rozesłanje	786,95
III.	Za protyku „Předźenak“	713,75
IV.	Za wjazanje bibl. staw., čitankow a spěwn. rad., ...	328,81
V.	Za nowy ćišć čitanki I. dźěl (wotpłać.)	200,—
VI.	K nowemu słownikej II. přinošk M. S.	200,—
VII.	Za knihownju, knihiskład a muzej	200,—
VIII.	Za zarjadowanje a zastaće pokładnicy	250,—
IX.	Za wšelake wudawki	72,45
	hromadźe	3392,21

C. Přirunanje.

Wšitke dokhody liča hrom. . . .	3505,65
Wšitke wudawki	3392,21
Zbytk w pokładnicy	113,44

W Budyšinje, 25. měrca 1915. M. Wjerab, pokładnik.

2. Zličbowanje M. S. w 69. lěće (1915).

A. Dokhody.

I.	Zbytk w pokładnicy z lěta 1914	113,44
II.	Přinoški sobustawow M. S. z l. 1915 (184 jenotl. přin.)	736,—
III.	Abonnentne pjenjezy za „Łužicu“	341,56
IV.	Dobrowólne dary sobustawow: Dr. Páta (1 hr.); Eliška Sedmihradska (11 hr.); Tajrych (1,05 hr.); Fr. Konvalinka (2 hr.); Kotreh (2 hr.)	17,05
V.	Ze zawostajenstwa njeb. wuč. Franca Krala přez k. wuč. Jurja Słodeńka	180,—
VI.	Dań ze zamoženja Maćicy Serbskeje	140,25
VII.	Z předatych knihow wuwikowane	1550,10
	hromadźe	3078,40

B. Wudawki.

I.	Časopis 1915, za ćišć, wjaz. a rozesłanje	604,20
II.	Łužica 1915, za ćišć a rozesłanje	398,43
III.	Protyka „Předźenak“ na l. 1916	748,90
IV.	Markej Smolerjej dopłać dołha za „Čitanku“	300,—
V.	Za wjazanje Bibl. stawiznow, Čitankow, „Spěwn. radosće“ a „Towařšn. spěwnika“	335,30
VI.	III. přinošk Maćicy Serbskeje za nowy „Słownik“ . . .	200,—
VII.	Wšelake wudawki	44,87
VIII.	Za knihiskład, knihownju a muzej	200,—
IX.	Zarunanje pokładnikej	250,—
	hromadźe	3081,70

C. Přirunanje.

Wšitke dokhody liča hrom. . . .	3078,40
Wšitke wudawki	3081,70
Zbytk w pokładnicy minus . . .	—3,30

W Budyšinje, 12. hapr. 1916. M. Wjerab, pokładnik.

3. Zličbowanje M. S. w 70. lěće (1917).

A. Dokhody.

I.	Zbytk w pokładnicy wot lońšeho zličbowanja (1915) . .	0,—
II.	Přinoški sobustawow M. S. z l. 1916 (209 běžnych a zastatych přin.)	832,—
III.	Abonementne pjenjez za „Łužicu“ (wot 134 čitarjow) .	477,36
IV.	Dobrowólne dary za Mać. a Łuž.: fakrikant Ed. Merzinger w Drježdź. (16 hr.); div. fararř dr. Józef Jakubaš z pola (7 hr.); wučeřka Mina Kramattová w Prazy (2 hr.); sudn. radź. Niklaus w Zhorjelcu (2 hr.); wučeřka Eliška Sedmihradska w Strakon. (3 hr.)	30,—
V.	Dań ze zamoženja M. S.	146.80
VI.	Z předatych knihow	1644,50
VII.	Wot pósta wróćene porto	8,28
	hromadźe	3138,94

B. Wudawki.

I.	Za ćišć Łužicy 1916, Předźenaka 1917 a wobrazy	967,—
	Za wjazanje a rozesłanje Předźenaka a Łužicy	220,23
	Za ćišć Časopisa na l. 1916	552,—
II.	Za wjazanje Mać. knihow atd.	292,10
III.	Za nowy Słownik 4. přinošk M. S.	200,—
IV.	Za musej	50,—
V.	Wšelake mjeńše wudawki	57,40
VI.	Za zarjadnistwo pokładnicy	200,—
VII.	Deficit lońšeho zličbowanja	3,30
	hromadźe	1542,03

C. Přirunanje.

Wšitke dokhody	3138,94
Wšitke wudawki	1542,03
Zbytk w pokładnicy	2115,91

D. Zamoženje knižneje pokładnicy.

1.	Tyburowskeho (1000) a Lahodowy (500) fondaj na „Serbskim Domje“	1500,—
2.	$3\frac{1}{2}\%$ rukowacy list krajnostaw. banki čo. 11110	500,—
3.	4% kred. list krajnostaw. b. čo. 3213	500,—
4.	4% ruk. list města Drježdź. čo. 26608 (Daraj njeboh Wićazoweje z Janec)	100,—
5.	3 listy Lipsč. hyp. banki čo. 2070—72 po 200 hr. (Dar far. Wjelana)	600,—
6.	Awstriska st. papj. čo. 383 706 na 200 krón. (Dar far. P. Halabale)	130,—
7.	Zbytk w pokładnicy	2115,91
8.	Na Lubijskej bancy w knižkach č. 2051	137,70
	hromadźe	5583,61

E. Dołh knižneje pokładnicy.

Pola k. M. Smolerja za nowoćišć „Towařšn. Spěwnika“ z l. 1915 — 966,—

F. Druhe pokłady we wobsedźeństwje M. S.

Dale wobsedźi pokładnica Maćicy Serbskeje:

1.	Fond za Budarjowy pomnik w Budestecach w knižk. měšć. nal. čo. 17122	156,94
2.	Fond muzikalneho wotrjada w knižkach na Lub. bancy čo. 3363	196,65
3.	Fond za „klankowe dźiwadło“ w knižkach na Lub. bancy čo. 2543	92,55
4.	Žiwjenjo-zawěsćacu polizu k. stud. radź. prof. dr. E. Muki wot njeho M. S. darjenu (Gotha čo. 290 839) a swědč. na	5000,—

W Budyšinje, 12. měrca 1917.

M. Wjerab, pokładnik.

Zličbowanja Serbskeho Domu M. S.

1. Zličbowanje Serbskeho Domu

wot 1. januara 1913 do 1. januara 1914.

A. Dokhody.

I.	Wunošk z přenaječa bydłow a klamow atd.	13310,—
II.	Nowolětne dary (w „Serb. Nowin." a „Łužicy" kwitowane)	194,80
III.	Dary w „Serbskich Nowinach" kwitowane	99,65
IV.	Wodowy dawk	133,20
V.	Požčonka z pokładnicy železneho kapitala	900,—
VI.	Zbytk w pokładnicy z lěta 1912	80,30
		14717,95

B. Wudawki.

I. Dań.

1.	Dań pola Budysk. nalutowańnje (160000 hr. po 4%) . .	6400,—
2.	„ pola knjeza Kaupa (19000 hr. po 4%)	760,—
3.	„ za 13 hypothekow po 3000 hr.	1560,—
4.	„ knjezej Dr. Szablewskemu	60,—
5.	„ za Łahodowy a Tyburowskeho legat	60,—
6.	„ za wjeŕcha Gagarinowy fond	200,—
7.	„ za krala Albertowy fond	86,90
		9126,90

II. Dawki.

1.	Wotpaleńska pokładnica	199,30
2.	Dokhódny, ležownostny a khěžny dawk	373,77
3.	Za zawěsćenje doma a bibliotheki	35,67
4.	Za płun, elektr. swětło a wodu	347,81
		956,55

III.

Za porjedźenje a nowe dźěła 1462,67

IV.

Za porjad a čistotu w Domje . . . 222,82

V.

Wšelake druhe wudawki 410,70

Wšě wudawki.

1.	Dań	9126,90
2.	Dawki	956,55
3.	Porjedźenja a nowe dźěła . . .	1462,67
4.	Za porjad a čistotu	222,82
5.	Wšelake druhe wudawki	410,70
		12179,64

A. Wšě dokhody 14717,95
B. Wšě wudawki 12179.64
Čisty wunošk: 2538,31

C. Čisty wunošk z Maćičneho Domu.

Čisty wunošk je so wužił

K wotpłaćenju hypotheki knjeza Dr. Szablewskeho 3000 hr. wysokeje	3000,—
Tak zličbowanje lětsa z 461,69 hr. deficita skónčimy, kotrež maju so na nowe lěto (1914) přewzać	461,69

D. Zamoženje Maćičneho Domu.

1. Płaćizna ležownosće a twarjenjow	356800,—
2. Nadoba w kofejowni, sali a Herrmannowej jstwě	4400,—
hromadźe	361200,—

E. Dołh Maćičneho Domu.

1. Hypotheka Budyskeje nalutowarnje	160000,—
2. Hypotheka twarskeho mištra knjeza Kaupa	19000,—
3. Hypotheka 13 sobustawow M. S. a jeje přećelow	39000,—
hromadźe	218000,—

Aktiva: 361200,—
Passiva: 218000,—

Zamoženje M. Domu: 143200,—

W Budyšinje, 1. haprleje 1914.

Michał Cyž, zarjadnik S. D.

2. Zličbowanje Serbskeho Domu

wot 1. jan. 1914 do 1. jan. 1915.

A. Dokhody.

I. Wunošk z přenajeća bydłow a klamow atd.	13470,—
II. Nowolětne dary w „Serb. Nowiu." a „Łužicy" kwitowane	261,50
III. Dary w „Serbskich Nowinach" kwitowane	84,80
IV. Wodowy dawk	107,20
	13923,50

B. Wudawki.

I. Dań.

1. Dań Budysk. nalutowarnje (160 000 hr. po 4%)	6400,—
2. „ pola knjeza Kaupa (19000 hr. po 4%)	760,—
3. „ za 13 hypothekow po 3000 hr.	1560,—
4. „ za Łahodowy a Tyburowskeho fond	60,—
5. „ za wjerćha Gagarinowy fond	200,—
6. „ za krala Albertowy fond	120,—
	9100,—

II. Dawki.

1. Wotpaleńska pokładnica	109,70
2. Dokhodny, ležownostny a khěžny dawk .	361,78
3. Za zawěsćenje domu a bibliotheki . .	33,22
4. Za płun a wodu	275,58
	780,28

III.

Za porjedźenja a nowe dźěła 1113,77

IV.

Za porjad a čistotu w Domje . . . 126,—

V.

Wšelake druhe wudawki 323,60

Wšě wudawki.

1. Dań	9100,—
2. Dawki	780,28
3. Porjedźenja a nowe dźěła	1113,77
4. Za porjad a čistotu	126,—
5. Wšelake druhe wudawki	323,60
	11443,65

A. Wšě dokhody	13923,50
B. Wšě wudawki	11443,65
Čisty wunošk	2479,85

C. Čisty wunošk z Maćičneho Domu.

Čisty wunošk je so wužił:

1. Na dań date do Budysk. nalutowaŕnje (knižki č. 24972) .	1500,—
2. Za Budyskich wojakow w polu	300,—
3. K zapłaćenju dołha z lěta 1913	461,69
4. Zbytk w pokładnicy	218,16
	2479,85

D. Zamoženje Maćičneho Domu.

1. Płaćizna ležownosće a twarjenjow	356800,—
2. Nadoba w khofejowni, sali a Herrmannowej jstwě	4400,—
3. W nalutowaŕskich knižkach	1500.—
	362700,—

E. Dołh Maćičneho Domu.

1. Hypotheka Budyskeje nalutowaŕnje	160000,—
2. Hypotheka knjeza twarskeho mištra Kaupa	19000,—
3. Hypotheki 13 sobustawow M. S. a jeje přećelow . . .	39000,—
	218000,—

Aktiva:	362700,—
Passiva:	218000,—
Zamoženje Serbsk. Domu:	144700,—

W Budyšinje 1. měrca 1915.

Michał Cyž, zarjadnik S. D.

3. Zličbowanje Serbskeho Domu
wot 1. jan. 1915 hač do 1. jan 1916.

A. Dokhody.

I. Wunošk z přenajeća bydłow a klamow atd.	13250,—
II. Nowolětne dary z lěta 1915 a 1916 w „Serb. Now." a „Łužicy" kwitowane	158,85
III. Zběrka na hłownej zhromadźiznjə 1915	41,24
IV. Wodowy dawk	98,80
V. Zbytk w pokładnicy z lěta 1914	218,16
	13767,05

B. Wudawki.

I. Dań.

1. Dań Budysk. nalutowańnje (160000 hr. po 4%)	6400,—
2. « pola k. Kaupa (19000 hr. po 4%)	760,—
3. « za 13 hypothekow po 3000 hr.	1560,—
4. « za Łahodowy a Tyburowskeho fond	60,—
5. « za wjerćha Gagarinowy fond	200,—
6. « za krala Albertowy fond	120,—
	9100,—

II. Dawki

1. Wotpaleńska pokładnica	175,14
2. Dokhodny, ležownostny a khěžny dawk	344,22
3. Za zawěsćenje domu a bibliotheki	34,72
4. Za płun a wodu	285,76
	879,78

III.

Za porjedźenja a nowe dźěła 571,10

IV.

Za porjad a čistotu w domje 159,33

V.

Wšelake druhe wudawki 322,75

Wšě wudawki.

I. Dań	9100,—
II. Dawki	879,78
III. Porjedźenja za nowe dźěła . . .	571,10
IV. Za porjad a člstotu	159,32
V. Wšelake druhe wudawki . . .	322,75
	11032,95

A. Wšě dokhody 13767,05
B. Wšě wudawki 11032,95
Čisty wunošk 2734,10

C. Čisty wunošk z Maćičneho Doma.

Čisty wunošk je so wužił

1. Na dań date do Budysk. nalutowarnje (knižki 24972) . .	1500,—
2. Za 5% wójnsku požčonku Ser. I. H. 394 942 wo 1000 hr.	985,—
3. Za „Čeŕwjeny Křiž"	100,—
4. Zbytk w pokładnicy	149,10
	2734,10

D. Zamoženje Maćičneho Domu.

1. Płaćizna ležownosće a twarjenjow	356800,—
2. Nadoba w kofejowni, sali a Herrmannowej jstwě	4400,—
3. W nalutowaŕskich knižkach	3000,—
4. Dań w nalutowaŕskich knižkach	24,39
5. 5% wójnska požčonka	1000,—
	365224,39

E. Dołh Maćičneho Domu.

1. Hypotheka Budyskeje nalutowarnje . . .	160000,—
2. Hypotheka k. twarsk. mištra Kaupa . . .	19000,—
3. Hypotheki 13 sobustawow M. S. a jeje přećelow	218000,—
	218000,—

Aktiva: 365224,39
Passiva: 39000,—
Zamoženje Serbsk. Domu: 147224,39

W Budyšinje, 1. měrca 1916.

Michał Cyž, zarjadnik S. D.

4. Zličbowanje Serbskeho Domu
wot 1. jan. 1916 do 1. jan. 1917.

A. Dokhody.

I. Wunošk z přenajeća bydłow a klamow atd.	13075,—
II. Zběrka na hłownej zbromadźiznje 26. 4. 1916	40,40
III. Za někotre předate wěcy	40,—
IV. Wodowy dawk	96,40
V. Zbytk w pokładnicy z lěta 1915	149,10
VI. Druhe dokhody:	
1. Legat njeboh knjenje Madleny Šmisoweje z Budestec	300,—
2. Legat njeboh knjeza kanonika far. Herrmanna we Wotrowje wobstojacy w hypothecy 3000 hr. a 7 akcijow Lubijskeje banki po 1000 hr. hódn.	10000,—
	23700,90

B. Wudawki.

I. Dań.

1. Dań p. Budysk. nalutowarnje (160000 hr. po 4%	6400,—
2. « p. k. twar. m Kaupa (19000 hr. po 4%)	760,—
3. « za 12 hypothekow po 3000 hr.	1440,—
4. « za hypotheku kan Herrmanna	90,—
5. « za Łahodowy a Tyburowskeho fondaj	60,—
6. « za wjeŕcha Gagarinowy fond	200,—
7. « za krala Albertowy fond	120,—
	9070,—

II. Dawki.

1.	Wotpaleńska pokładnica	148,48
2.	Dokhodny, ležownostny a khěžny dawk	434,80
3.	Za zawěsćenje domu a bibliotheki .	29,05
4.	Za płun a wodu	268,86
		880,69

III.

Za porjedźenja a nowe dźěła hrom. 1587.78

IV.

Za porjad a čistotu w domje hrom. 162,85

V.

Wšelake druhe wudawki hrom. 766,10
Wšě wudawki hromadźe 12467,82

A. Wšě dokhody 23700,90
B. Wšě wudawki 12478,77
Čisty wunošk 11222,13

C. Čisty wunošk z Maćičneho Domu.

Čisty wunošk je so wužił:

1.	Na dań date do Budysk. nalutowarnje (knižki č. 24972)	1000,—
2.	Hypotkeka k. kan. Herrmanna na „Serb. Domje" wumaznjena	3000,—
3	7 akcijow Lubijskeje banki čo. 3503 – 3508.5393 po 1000 hr. nom. hódn. khowaju so tu khwilu hišće pola zarjadnika	7000,—
4.	Zbytk w pokładnicy zarjadnika	233,08
		11233,08

D. Zamoženje Maćičneho Domu.

1.	Płaćizna ležownosće a twarjenjow	356800,—
2.	Nadoba w khofejowni, sali a Herrmannowej jstwě	4400,—
3.	W nalutowarskich knižkach	4[illegible]00,—
4.	Dań w nalutowarskich knižkach	176,40
5.	5%ska wójnska požčonka	1000,—
6.	7 akcijow Lubijskeje banki po 1000 hr..	7000,—
		373367,40

E. Dołh Maćičneho Domu.

1.	Hypotheka Budyskeje měšć. nalutowarnje	160000,—
2.	Hypotheka k. twarskeho mištra Kaupa . .	19000,—
3.	Hypotheki 12 sobustawow M. S. a jeje přećelow	36000,—
		215000,—

Aktiva: 373367,40
Passiva: 215000,—
Zamoženje Serbsk. Domu: 158367,40

W Budyšinje, 1. měrca 1917.

Michał Cyž, zarjadnik S D.

Wobsah lětnika 1916.

(Zhromadny zešiwk I a II).

Wobsah lětnika 1916.

(Zhromadny zešiwk I a II).

Z nakładom Maćicy Serbskeje je wušła
126. Protyka **„Předźenak“** na lěto 1917.

☞ Wo zapłaćenje lětnych a wosebje tež zastatych přinoškow (kóždolětnje 5 hr. abo w cuzych pjenjezach po kursu) a wo dary za dom M. S. najpodwólnišo prosymy. Pokładnikowa adressa za póst je: Oberlehrer Michael Werab, Bautzen (Sachsen), Lauengraben 2 III, Serb. Dom.

Tež prosymy, zo bychu nase česćene sobustawy swojich znatych k přistupjenju do našeje Maćicy Serbskeje namołwjeli.

☞ Dale naležnje prosymy wo dary do Maćičneje knihownje a do našeho Serbskeho Museja. Dary za knihownju prosymy słać z adressu: Sem.-Oberl. em. K. A. Fiedler, Bautzen, Moltkestraße 16, a dary za musej z adressu: Oberlehrer Michael Werab, Bautzen, Lauengraben 2 III — Serbski Dom.

Ćišć Smolerjec knihićišćeŕnje w Budyšinje.